

T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ERZİNCAN'DA TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE
NAKŞBENDİLİK

Yüksek Lisans Tezi

Ömer ASLAN

Danışman

Doç. Dr. Halil BALTACI

Erzincan 2018

TEZ BİLDİRİMİ

“ERZİNCAN’DA TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE NAKŞBENDİLİK” isimli “Yüksek Lisans” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Ömer ASLAN

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Temel İşlam Bilimleri Anabilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/Jüri : Doç. Dr. Halil BALTACI

Jüri : Prof. Dr. Halil İbrahim şİMŞEK

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Mehmet GAYRETLİ

ERZİNCAN'DA TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE NAKŞBENDİLİK

Ömer ASLAN

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2017

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Halil BALTACI

ÖZET

Erzincan, dinî ve tasavvufî hayatın canlı olarak yaşandığı Anadolu'nun önemli şehirlerinden birisidir. Müslümanların Anadolu'ya yerleşmeleriyle beraber şehir; Kübreviyye, Mevleviyye, Halvetiyye, Kadiriyye ve Nakşbendiyye gibi tarîkatlara ev sahipliği yapmıştır. Erzincan'da tasavvufî hayat, XIX. yüzyıldan sonra Nakşbendiyye tarîkatının Hâlidîyye kolunun etkisine girmiştir. Bu kolun Erzincan'da ilk temsilcisi Terzi Baba olarak bilinen Hayyât Mehmed Vehbî'dir. Terzi Baba'nın yetiştirdiği halîfeler vasıtasıyla tarîkat, Erzincan ve çevresinde yayılmıştır. Terzi Baba'dan sonra Erzincan'da bu kol; Mustafa Fehmi Efendi, Mehmed Sıdkı Efendi ile devam etmiş, Ahmed Fevzi Efendi ile son bulmuştur.

Erzincan'da Halidîyye'nin bir diğer kolu ise Abdurrahman-ı Tâgî'nin halîfesi olan Muhammed Sâmi Erzincanî (Pîr-i Sâmi) ile gelmektedir. Erzincan'da Kırtıloğlu Tekkesi bünyesinde kurulan bu kol, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Muhammed Sâmi'den sonra tarîkat, Muhammed Beşir Erzincanî, Dede Paşa Bayburdî ve Abdurrahim Reyhan ile devam etmiştir.

Nakşbendî-Hâlidî her iki kolda da tarîkat esasları ve tasavvufî eğitim, Hâlidî geleneğe bağlı bir şekilde uygulanmıştır. Tasavvufî eğitimde; zikir, sohbet, hatm-i hâcegân, râbîta, teveccüh ve murâkabe gibi tarîkatın karakteristik uygulamalarına ayrıca önem verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Erzincan, Nakşbendiyye, Hâlidîyye, Terzi Baba, Muhammed Sâmi Erzincanî

TASAWWUF CULTURE IN ERZINCAN AND NAQSHBANDIYYA

Ömer ASLAN

Erzincan University, Institute of Social Sciences, Department of Basic
Islamic Science M. A. Thesis, December 2017

Thesis Supervisor: Associate Professor Halil BALTACI

ABSTRACT

Erzincan is one of the important cities of Anatolia where the religious and sufistic life lived as a living. Along with the settlement of the Muslims in Anatolia, the city has hosted the dervish order such as Kubrawiyya, Mewlawiyya, Khalwetiyya, Qadiriyya and Naqshbandiyya. After the XIX. century, sufi life in Erzincan was influenced by Khalidiyya branch within Naqshbandiyya order. The first representative of this branch in Erzincan was Hayyat Mehmed Vehbi, known as Terzi Baba. By way of the caliphs that the Terzi Baba trained, the order has spread Erzincan and around. After Terzi Baba, this branch went on with Mustafa Fehmi Efendi and Mehmed Sidki Efendi and terminated with Ahmed Fevzi Efendi in Erzincan.

The other branch of the Khalidiyya order in Erzincan was founded by Muhammad Sami Erzincani (Pir-i Sami), the caliphate of Abdurrahman Taghi. This branch established within Kirtiloğlu Takiyah in Erzincan, continues its existence today. After Muhammad Sami, tariqa continued with Muhammad Bashir Erzincani, Dede Pasha Bayburdi and Abdurrahim Reyhan.

In both ways, Naqshbandi-Khalidi, the principles of order and sufistic education was applied in accordance with Khalidi tradition. In sufistic education; it was attached great importance to the characteristic performances of the order; such as the dhikr, the conversation, khatm khwajagan, rabita, tawajjuh (spiritual attention) and muraqaba (contemplation).

Keywords: Tasawwuf, Erzincan, Naqshbandiyya, Khalidiyya, Terzi Baba, Muhammad Sami Erzincani

ÖNSÖZ

Dinî yaşantımızın ve geleneğimizin önemli parçalarından biri olan tasavvuf, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar sosyal hayatın dinamiklerini oluşturan önemli bir alandır. Günümüz toplumunda tasavvufun nazarî ve amelî yönü ilgi çekmekle beraber tartışmalara da konu olmaktadır. Temelde İslâm inancının mânevî, amelî ve fikrî derinliğini temsil eden bu alan; tâbiîn nesli, sahabe ve Hz. Peygamber'e (s.a.s) ulaşan bir geleneğin sonucu olarak ortaya çıkmış, nesillerden nesillere aktarılarak günümüze ulaşmıştır.

İslâmî ilimler arasında geç teşekkül eden tasavvuf, tarîkatlerin ortaya çıkmasıyla beraber toplum hayatında hızlı bir şekilde kendisine yer bulmuştur. İtikadî, amelî ve siyasî anlayışların farklılığından dolayı ayrılan insanlar, birleştirici unsur olarak tasavvuf ile çözüm bulmuşlardır. Bu bağlamda tarîkatlar, kuruldukları dönemden bugüne kadar sosyal hayatın bir parçası olarak toplumda farklı mezhep ve siyasî görüşlere sahip insanları bir arada tutmuştur.

Anadolu'da siyasî, sosyal ve ilmî hayatı derinden etkileyen birçok tarîkat faaliyette bulunmuştur. Bu tarîkatlardan biri de XIX. yüzyılda Nakşbendî-Müceddidî geleneğinin bir devamı olan ve Hâlid el-Bağdâdî tarafından kurulan (ö. 1242/1827) Hâlidîliktir. Hâlid el-Bağdâdî ve halifeleri aracılığıyla geniş bir coğrafyaya yayılan bu tarîkat, birçok tasavvufî müesseseye ev sahipliği yapmış olan Erzincan'da da bu imkânı bulmuştur.

Erzincan'ın dinî ve tasavvufî tarihini objektif olarak ortaya koyabilmek için; Erzincan'da faaliyet göstermiş tasavvufî kurumları, topluma yön veren şahsiyetleri ve bunların sosyal etkilerini akademik anlamda geniş ve sağlıklı bir şekilde araştırmaya ihtiyaç vardır.

Bu ihtiyacın gereği olarak, Erzincan'da tasavvufî hareketleri ve özellikle XIX. yüzyıldan sonra şehirde tasavvufî etkinliği elinde bulunduran Nakşbendî-Hâlidî geleneği konu alan araştırmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; araştırmamızın konusu, amacı ve önemi belirtilmiş, başta araştırılan döneme yakın tarihlerde yazılmış eserler olmak üzere çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz kaynaklar değerlendirilmiştir.

Araştırmamızın birinci bölümünde; Erzincan'da tasavvuf konusu tarihi belgeler ve bilgiler ışığında işlenmiş, burada faaliyette bulunmuş tarikatlar ve önemli şahsiyet hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Erzincan'ın ev sahipliği yaptığı yaygın tarikatlardan olan Kadiriyye, Mevleviyye ve Halvetiyye özel başlıklar altında incelenmiştir.

İkinci bölümünde, Nakşbendî-Hâlidî geleneğin bir kolu olan Erzincan Nakşbendîleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Erzincan'da tekke hüviyeti almış olan Terzi Baba Dergâhı ve Kırtıloğlu Tekkesi'nde postnişînlik yapmış ve burada yetmiş yaş tasavvufi şahsiyetlerin hayatları incelenmiştir. Erzincanî nisbesiyle tanınan ve henüz bir tekke hüviyetine kavuşmamış olan Erzincan Nakşbendîleri hakkında da bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Erzincan Nâkşbendî-Hâlidî kolun tarikat esasları ve tasavvufi uygulamaları ele alınmıştır. Bu bağlamda Erzincan'da faaliyet göstermiş iki kolun üzerinde önemle durduğu; mürîd-mürşid, zikir, sohbet, hatm-i hâcegân, râbîta, teveccüh ve murâkabe kavramları incelenmiştir. Bu kavramlar, her iki kolun silsiledeki halifelerin eserleri, söz ve uygulamaları göz önünde bulunarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmayı hazırlamamda ve çalışmamda tecrübelerinden çokça faydalandığım, hoşgörü ve desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Halil BALTACI'ya, ilmî birikiminden faydalandığım, üzerimde maddî ve mânevî hakkı olan babam Mollâ Vezir ASLAN'a, çalışma esnâsında dualarını eksik etmeyen anneme, üzerimizde emeği olan tüm hocalarım ve öğretmenlerime teşekkürü bir vazife bilirim. Ayrıca bu çalışma esnâsında yardım, sabır ve anlayışından dolayı eşime, her türlü destek ve yardımlarından dolayı aile ve arkadaşlarıma müteşekkirim.

Ömer ASLAN
Erzincan, 2018

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	IX
TABLolar	X
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
2. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	2

I. BÖLÜM

ERZİNCAN'DA TASAVVUF KÜLTÜRÜ

I.1. Erzincan'da Din ve Tasavvuf	8
I.2. Erzincan'da Faaliyet Göstermiş Önemli Tarikatlar.....	20
I.2.1. Kadirîlik.....	20
I.2.2. Mevlevîlik.....	23
I.2.3. Halvetîlik	32
I.2.4. Nakşbendîlik.....	39

II. BÖLÜM

ERZİNCAN'DA NAKŞBENDİLİK

II.1. Terzi Baba Dergâhı	43
II.1.1. Abdullah Mekkî Erzincanî	43
II.1.2. Hayyât Vehbî (Terzi Baba)	46
II.1.3. Seyyid Mustafa Fehmi Efendi.....	72
II.1.4. Şeyh Mehmed Sıdkı Efendi	84
II.1.5. Şeyh Ahmed Fevzi Efendi (Baysoy).....	86

II.2. Kırtıloğlu Tekkesi	95
II.2.1. Şeyh Abdurrahman-ı Tâği.....	95
II.2.2. Muhammed Sâmi Erzincanî (Pîr-i Sâmi).....	99
II.2.3. Muhammed Beşir Efendi	113
II.2.4. Musa Dede Bayburdî (Dede Paşası)	116
II.2.5. Abdurrahim Reyhan	119
II.3. Diğer Nakşbendiler	123
II.3.1. Muhammed Sâdik Erzincanî	125
II.3.2. Mustafa Fevzi b. Nu'mân Erzincanî	127
II.3.3. Muhammed Nayır Erzincanî	128

III. BÖLÜM

ERZİNCAN NAKŞBENDİLERİNDE TASAVVUF

III.1. Mürîd-Mürşid.....	131
III.2. Zikir	134
III.3. Sohbet	136
III.4. Hatm-i Hâcegân	138
III.5. Râbita	140
III.6. Tevveccüh.....	142
III.7. Murâkabe	144
SONUÇ.....	147
KAYNAKLAR	151
İnternet Siteleri	168
Arşiv Belgeleri.....	169
EKLER	170

KISALTMALAR

AÜİFD :	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz. :	Bakınız
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
c. :	Cilt
çev.	Çeviri
h.	Hicrî
haz. :	Hazırlayan
İFAV:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MEB :	Millî Eğitim Bakanlığı
MÜİF :	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
müs. :	Müstensih
no. :	Numara
s. :	Sayfa
s.a.s:	Sallalâhu ‘aleyhi vesellem
sy. :	Sayı
TBMM :	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDEA :	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
trs. :	Tarihsiz
vd. :	Ve diğerleri
vr. :	Varak
Yay. :	Yayınları, yayınevi
yy. :	Yayınevi yok

TABLULAR

		<u>Sayfa No</u>
Tablo 1	XVI-XVII. yüzyıllarda Erzincan'da bulunan zâviyeler	14
Tablo 2	Avâız Defteri'ne göre Erzincan'da bulunan şeyhler	16
Tablo 3	XIX.-XX. yüzyıllarda Erzincan'da bulunan tekkeler.	20
Tablo 4	Pîr Bahâeddin Erzincanî'nin silsilesi ve halîfeleri	38
Tablo 5	Mustafa Fehmi Efendi'nin tarîkat silsilesi	76
Tablo 6	Terzi Baba'nın silsilesi ve ondan ayrılan kollar.	94
Tablo 7	Muhammed Sâmi Erzincanî'nin silsilesi ve ondan ayrılan kollar.	122

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Anadolu'nun kadim şehirlerinden birisi olan Erzincan; coğrafi konumu, geçiş güzergâhı ve ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle önemli bir şehirdir. Şehir, İslâm'dan önce çeşitli din ve inançlara ev sahipliği yapmış, Anadolu'nun Müslümanlaşma sürecine de dinî ve tasavvufî bakımdan önemli katkılar sunmuştur. Dinî ve sosyal tarihi incelendiğinde Erzincan'ın önemli bir irfân şehri olduğu, yetiştirdiği tasavvufî şahsiyetlerle Anadolu'ya tasavvuf kültürünü aktarmada bir köprü görevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Anadolu'da tasavvufî hayatın şekillenmesine önemli bir katkı sunan şehir, yetiştirdiği sûfî şahsiyetlerle dinî, tasavvufî ve kültürel hayatın yanında ihtiyaç duyulduğunda siyasî hayatı da etkilemiştir. Halvetî şeyhi Muhammed Bahâeddin Erzincanî'nin halifesi olan Ahmed Erzincanî'nin (ö. 870/1465) Uzun Hasan ile Fatih Sultan Mehmed arasında yapılan savaştan sonraki anlaşmadaki etkisi, buna örnek olarak gösterilebilir. Ezincan; Kadirîlik, Kübrevîlik, Mevlevîlik, Halvetilik ve Nakşbendîlik başta olmak üzere çeşitli zamanlarda önemli tasavvufî müesseselere ev sahipliği yapmıştır.

Bu çalışmamız; Erzincan'da faaliyet göstermiş tarîkatları, bu tarîkatların önemli şahsiyetlerini incelemeyi ve XIX. yüzyıldan günümüze kadar şehrin dinî ve tasavvufî hayatına yön vermiş Nakşbendî-Hâlidî geleneğin önemli kurumlarını, şahsiyetlerini, eserlerini ve tasavvufî görüşleriyle icrâ ettikleri tarîkat uygulamalarını konu edinmektedir.

Bu çalışmamızdaki temel amaç; Erzincan'da tasavvufî geleneği yaşatmış tarîkatları ve şahısları tespit etmek, bunlar arasında da özellikle günümüzde varlığını sürdürmekte olan Nakşbendî tarîkatının tarihî gelişimini ve tarîkatın devamını sağlayan şahsiyetler hakkında bilgi vermektir. Bu çalışmamızla daha önce yapılmış olan sınırlı çalışmaların eksikliklerinin giderilmesi ve dağınık halde bulunan malûmatın toplanarak işlenmesi de amaçlanmaktadır.

Birçok yönden araştırmalara konu olan Erzincan'ın, tasavvufî yönden araştırılması makale düzeyinde birkaç araştırma ile sınırlı kalmıştır. Çalışmamız bu alandaki eksikliği gidermesi ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara öncülük etmesi bakımından önemlidir.

Tekke ve zâviyeler 1925 yılında çıkarılan kanunla kapanmış, ancak Erzincan'da faaliyet gösteren Kırtıloğlu Tekkesi bu kanuna rağmen faaliyetlerini devam ettirmiştir. Erzincan'da XIX. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar faaliyetlerini sürdüren Nakşbendî-Hâlidî gelenek hakkında yapacağımız bu çalışmanın yakın dönem tasavvuf araştırmalarına katkı sunacağı kanaatindeyiz.

2. Kaynakların Değerlendirilmesi

Bu çalışmamızı hazırlarken öncelikle Erzincan'da tasavvufî ilgili bilgi veren bütün kaynaklara ulaşmaya çalıştık. Erzincan'da yaşamış olan mutasavvıfların kendi eserleri olmak üzere sıklıkla müracaat ettiğimiz kaynaklar hakkında kısaca bilgi vermenin, çalışmamızın mahiyeti ve sınırlarının belirlenmesi konusunda faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî

Erzincan'da Terzi Baba olarak bilinen Mehmed Vehbî Hayyât ile başlayan ve devam eden Hâlidî kol için en önemli kaynaklar arasında olan bu eser, Aşçı Dede lakabıyla bilinen Aşçı İbrahım Halil Dede'ye aittir.¹ Mevlevî olan Aşçı Dede ordudaki

---

¹ Hatıralarında kendisini es-Seyyid İbrâhım Halil bin Mehmed Ali şeklinde tanıtan Aşçı Dede, İstanbul Kandilli'de 1244/1828 yılında doğdu. Kandilli mahalle mektebinde başladığı eğitimini Süleymaniye Rüşdiyesi'nde bitirdi. Eğitimini tamamladıktan sonra Bâb-ı Seraskeri'de rûznâmçe kaleminde göreve başladı. Bu görevini ömrünün sonuna kadar devam ettirdi. Tasavvufa ilgisi küçük yaşlarda başlayan Aşçı Dede, ilk olarak Halvetî tarikatına girdi. Daha sonra Kasımpaşa Mevlevihânesi'nde sema meşk etmeye başladı. 1272/1856 yılında Dördüncü Ordu Rûznâmçeciliği sırasında Erzincan'a geldi. Aşçı Dede, Erzincan'a gelmesini hayatının dönüm noktalarından biri olarak görmektedir. Erzincan'da Mustafa Fehmi Efendi'ye intisap ederek Nakşbendî tarikatına girmiş oldu. Nakşbendî hilâfet icâzetini Fehmi Efendi'den aldı. şeyh Fehmi Efendi'nin yaşadığı dönemde açılan dergâhın misafirlerine yaptığı yemek hizmetinden dolayı "Aşçı Dede" unvanını aldı. Vefat ettiği tarih bilinmemektedir. Detaylı bilgi için bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, I-IV; Nihat Azamat, "Aşçı İbrâhım Dede Mecmuası", *DİA*, Ankara, 1991, c. 3, s. 546-547; Halil Baltacı, "Aşçı İbrâhım Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İlahiyat Özel Sayısı, 2015, s. 47-64.

görevi sebebiyle Erzincan'a gelmiş, Terzi Baba'nın halîfelerinden Şeyh Mustafa Fehmi Efendi'ye intisap ederek Nakşbendiyye tarikatına girmiştir.

Aşçı İbrahim Dede Mecmuası olarak da bilinen bu eser, üç cilt hâlinde kaleme alınmıştır. Aşçı Dede'nin hatıralarının yanı sıra içerdiği konulardan dolayı bir tasavvuf kitabı niteliği de taşıyan bu eser, özellikle Erzincan'da bulunduğu dönemde naklettiği hatıralar açısından önemlidir. Hatıralarından hareketle 1856-1870 yılları arasında Erzincan'da bulunduğu anlaşılan Aşçı Dede'nin bu eseri; Terzi Baba, Mustafa Fehmi ve Terzi Baba'nın diğer halîfeleriyle ilgili bilgileri birinci ağızdan anlatması açısından önemlidir. İntisap ettiği Şeyh Mustafa Fehmi Efendi'yle ilgili verdiği ayrıntılı bilgiler eserin çalışmamız açısından en dikkat çeken özelliğidir. Eser ayrıca şehrin dinî, tasavvufî ve sosyo-kültürel hayatına dair malûmatlar da vermektedir.

Aşçı Dede'nin bu eseri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 78, 79, 80 numarada bulunmaktadır. Eser, Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi tarafından tamamı günümüz alfabesine çevrilerek, *Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı Aşçı Dede'nin Hatıraları* adıyla 2006 yılında dört cilt hâlinde Kitabevi Yayınları'nda yayınlamıştır.

Şevkistân

Erzincan'da bulunmuş Nakşbendî-Hâlidî kollar ile ilgili önemli bilgiler veren bu eserin Mehmed Tâhir'e ait olduğunu düşünmekteyiz. Terzi Baba hakkında yaptığı çalışmada *Şevkistân*'dan yararlanan Orhan Aktepe, bu eseri Mahmud Sadrüddin'e nispet etmektedir.² Ancak eseri incelediğimizde eserin kitabet kaydında bu ismin yer almadığını, onun yerine Mehmed Tâhir el-Hâlidî en-Nakşbendî isminin bulunduğunu tespit ettik. Eserin muhtelif yerlerinde "Mahmud Ziyâeddin" mührü bulunmakla beraber bu ismin kime ait olduğuna dair herhangi bir kayda rastlayamadık. Bundan dolayı çalışmamızda bu esere atıf yaparken Mehmed Tâhir ismini kullanmayı uygun gördük.

Şevkistân, 13 Zilhicce 1309/14 Temmuz 1892 tarihinde kaleme alınmıştır. Tasavvufî beyitlerin şerh edildiği bu eser; ilk sûfilerden başlayarak Bahâeddin

---

² Orhan Aktepe, *Terzi Baba ve Miftah'ı-Kenz*, Doğu Yay., Erzincan, 2010, s. 6.

Nakşebend'e (ö. 791/1389) kadar meşhur olmuş mutasavvıfların bâzı sözlerini ve menkıbelerini zikretmekte onların hayatları hakkında kısa bilgiler vermektedir. Terzi Baba ve halifeleri hakkında ayrıntılı bilgiler içermesinin yanı sıra Muhammed Sâmî Erzincanî'nin menkıbelerini, sohbetlerini ve hayatı hakkında bâzı ayrıntıları vermesi eseri çalışmamız için önemli kılmaktadır. Hem Terzi Baba ve halifeleri hem de Muhammed Sâmî ile ilgili bilgiler içermesi eserin ayrıca değerini artırmaktadır.

Şevkistân sadece Erzincan'da bulunan mutasavvıfların hayatları hakkında bilgi bulunması bakımından değil, Erzincan Nakşebendîlerinin tasavvufî anlayışı hakkında bilgiler vermesi sebebiyle de önemli bir kaynaktır. Eserin tek nüshası Erzurum Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 38874 numarada bulunmaktadır.

Aşçı Dede'nin Hatıraları ve *Şevkistân* adlı eserler dışında Erzincan'da tasavvufî ilgili tarihî bilgilerin bulunduğu önemli eserlere gelince, bunlardan birisi Fehmi Kuyumcu'nun 1979 yılında *Sâlih Baba Divanı (Râbıta-i Nakşi Hayalî)* adı ile yayınladığı eserdir. Bu eser, Erzincan'da Pîr-i Sâmî'nin kurmuş olduğu Kırtıloğlu Tekkesi ve bu tekkede şeyhlik yapmış olan Muhammed Beşir Efendi ve Dede Paşa hakkında bilgiler vermesi açısından önemlidir.

Erzincan'ın Nakşebendî şeyhlerinden olan Terzi Baba'nın *Miftahü'l-Kenz* ve halifesi Lelebici Baba'nın *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı eserleri de çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklar arasındadır. Özellikle Erzincan'da teşekkül etmiş olan Terzi Baba Dergâhı'nın tasavvuf anayışını ve tasavvufî uygulamaları hakkında bilgiler içeren bu iki eser çalışmamız için önemlidir.

Tahir Erdoğan Şahin'in 1985 ve 1987 yılında iki cilt halinde yayınladığı *Anadolu'nun Tarihi Akışı İçerisinde Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Açından Erzincan Tarihi* eseri, Erzincan'da bulunan tarikatlar ve burada yaşamış mutasavvıflar hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu eserdeki bilgiler önemli olmakla beraber sınırlıdır.

Yunus Nadi Akın'ın hazırladığı *Geçmişten Cumhuriyete Unutulmayan Erzincanlılar* ve Ünal Tuygun'un *Erzincan'ın Manevi Mimarları* adlı eserleri de

Erzincan'da yaşamış önemli şahsiyetler hakkında başvurduğumuz kaynaklar arasındadır.

Bu çalışmamızda zikrettiğimiz eserler dışında Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi'nde bulunan bâzı vesikalardan da istifade edilmiştir. Arşivde yaptığımız taramalar neticesinde tesbit ettiğimiz bu vesikalar, Erzincan'da tasavvuf hareketleriyle ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu belgelerden çalışma alanımıza girenler temin edilmiş, incelenmiş ve ilgili yerlerde kaynak olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Erzincan'da yaşamış olan mutasavvıfların soyundan gelen kişilerle görüşülmüş ve bu kişilerin özel arşivlerine bakılmıştır. Bunlar içerisinde gerekli görülen belgelerin birer kopyası elde edilmiş ve ilgili yerlerde kaynak olarak kullanılmıştır.

I. BÖLÜM

ERZİNCAN'DA TASAVVUF KÜLTÜRÜ

Anadolu'nun kadim şehirlerinden biri olan Erzincan, tarih boyunca birçok kez yer değiştirmiş bir şehir olarak günümüzde Fırat (Karasu) nehrinin yukarı havzasında yer almaktadır. Erzincan ili için “Etrafı dağlık ortası bağlık” şeklinde kullanılan sözden hareketle kuzeyinde Esense (Keşiş) dağı, kuzeydoğusunda Kop dağı, doğusunda Karasu-Aras dağlarının batı uzantıları, güneyinde Munzur ve Mercan dağları, batısında Kızıldağ ve Dumanlıdağ bulunmaktadır.³

Ne zaman kurulduğu hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte Erzincan'ın, Roma ve Osmanlı imparatorlukları başta olmak üzere birçok önemli devletin hâkimiyet kurduğu bir şehir olduğunu ifade edebiliriz. Şehrin coğrafi konumunun doğu-batı, kuzey-güney arasında bir geçiş güzergâhı ve ticaret yolu üzerinde bulunması, önemini artırmış bu sebeple birçok devletin hâkimiyet kurması için büyük ordular göndererek almaya çalıştığı bir yer olmuştur.⁴

Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce Erzincan, çeşitli din, inanç ve mezhebe ev sahipliği yapmıştır. Hz. Ömer (ö.23/644) döneminde Müslümanlar tarafından bölgeye ilk akınlar düzenlenmiştir. 638 yılında İyâz b. Ganm (ö. 20/641) tarafından bölge Müslümanların eline geçse de daha sonra elde edilen yerler kaybedilmiştir. Bizans-Arap, Ermeni ve Gürcü beylikleri arasındaki çekişmelere sahne olan şehir, 1058 yılında tekrar Müslümanların eline geçmiştir. Anadolu'ya açılan kapı olan Malazgirt Zaferi'nden sonra Mengüçük Gazi tarafından Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar bölgelerini içine alan Mengüçüklü Beyliği bu bölgede kurulmuştur.⁵

---

³ Erzincan'ın adı, coğrafi konumu ve tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1973, s. 71-74; Besim Darkot, “Erzincan”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Basımevi, 1977, c. 4, s. 338-340; Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yay., Erzincan, 1985-1987, c. 1-2; İsmet Miroğlu, “Erzincan”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 11, s. 318-321; Ali Kemal, *Erzincan*, Kaynak Yay., İstanbul, 2013; Tahir Erdoğan Şahin, *Hayaşa Bölgesi Tarihi*, Berikan Yay., Ankara, 2014, c. 1-2.

⁴ Darkot, “Erzincan”, s. 338; Miroğlu, “Erzincan”, s. 318.

⁵ Ali Kemal, *Erzincan*, 46-52; Darkot, “Erzincan”, s. 339; Miroğlu, “Erzincan”, s. 319.

Mengüçüklüler döneminde önemli bir merkez hâline gelen ve gelişen şehir, Mengüçük Gazi ve sülâlesi tarafından XIII. yüzyıla kadar yönetildi. Mengüçük hükümdarlığından sonra Erzincan, Anadolu Selçuklu topraklarına katıldı. Bu dönemde Erzincan tarihi açısından önemli bir savaş olan Yassıçimen Savaşı gerçekleşti. Siyasî iktidar savaşlarına maruz kalan bölge Moğollar tarafından işgal edildiğinde şehrin kaleleri mancınıklarla yıkılarak şehir yağmalandı. Mengüçüklüler ve Anadolu Selçukluları döneminde kültür açısından önemli bir ilerleme kaydeden şehir, Moğolların işgaliyle büyük bir tahribata uğradı.⁶

İlhanlıların (Moğol) hâkimiyetine giren Erzincan, Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyetinin giderek zayıflamasıyla beraber el değiştirmeye başladı ve Kadı Burhaneddin Devleti, Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasında bir hâkimiyet sahası oldu. Birçok kez el değiştirdiği anlaşılan şehir nihayet 1401 yılında Yıldırım Bayezid tarafından ele geçirildi. Ancak Bayezid'in önceleri Karakoyunlu Kara Yusuf'a teslim ettiği şehir, daha sonra hâkimiyetini kabul etmesi şartıyla Eretna emîrlerinden Mutahhartan'a verildi. Erzincan bu dönemden sonra bazen Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın, bazen de Akkoyunluların kendi şehzadelerinin mücadele alanı oldu.⁷

Akkoyunlu Devleti'nin dağılmasıyla beraber bir dönem Safevîler'in kontrolü altına giren Erzincan, 1514 yılında Sultan Yavuz Selim'in Çaldıran seferi sırasında savaşız bir şekilde Osmanlı hâkimiyetine girdi. Osmanlı Devleti döneminde birtakım isyan hareketleri dışında şehirde önemli bir olay yaşanmadı.

Erzincan, Osmanlı için doğuya yaptığı seferlerde konaklama görevi gördüğü için askerî anlamda da önemli bir şehirdir. Bundan dolayıdır ki Erzurum'da bulunan dördüncü ordu müşîrlük merkezi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Erzincan'a taşındı. Ermeni isyanlarının önemli çoğunluğu Erzincan ve bölgesinde gerçekleşti. Bu durum I. Dünya Savaşı sırasında da devam etti. Ruslar tarafından 1916 yılında işgal edilen

---

⁶ Darkot, "Erzincan", s. 339; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 243-244; Miroğlu, "Erzincan", s. 319.

⁷ Darkot, "Erzincan", aynı yer; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 361-440; Miroğlu, "Erzincan", aynı yer.

şehir, 1918 yılında kurtarıldı. Bu dönemde halkın birçoğu Tokat, Sivas ve Kırşehir başta olmak üzere çevre illere ve İç Anadolu bölgesine göç etmek zorunda kaldı.⁸

Uzun bir dönem Erzurum vilayetinin bir sancağı olan Erzincan, 1923 yılında il olmuştur. Tarih boyunca büyük depremler geçirmiş olan şehir, birçok kez yer değiştirmiştir. Geçirdiği bu depremlerden dolayı tarihî eserler ve o dönemle ilgili bilgi içeren kaynakların birçoğu yok olmuştur. Bu tarihî-kültürel eserlerin yok olmasında şehrin yaşadığı istilalar da önemli bir yer tutmaktadır. Tarih boyunca birçok din, ırk, mezhep ve cemaatlerin beraber yaşadığı şehirde bakır, demir işletmeciliği olmak üzere çeşitli sanatlar, hayvancılık ve tarım yapılmıştır. Önemli ticarî yolların üzerinde bulunduğu için şehir ticarî anlamda her dönem canlılığını korumuştur.⁹

I.1. Erzincan’da Din ve Tasavvuf

Tarihi hakkında kısa bir giriş yaptığımız Erzincan, İslâm’dan önce çeşitli din ve inanışlara ev sahipliği yapmıştır. Şehir, İslâm ile tanıştıktan sonra da Müslümanların ve Hristiyanların beraber yaşadığı bir yer olarak tarihteki yerini almıştır. Müslümanların giderek yoğun olarak yaşadığı Erzincan, Anadolu’nun Müslümanlaşma sürecine de dinî ve tasavvufî bakımdan oldukça önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır.¹⁰

Müslümanların bölgeye yerleşmesiyle başlayan ve Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetiyle devam eden tasavvuf-irfân geleneğinin Erzincan’da yoğun olarak yaşandığını tespit ettik. “Erzincan’da Tasavvuf” başlığı altında inceleyeceğimiz bu konuya geçmeden önce bu gelenek hakkında da kısa bir giriş yapmak yerinde olacaktır.

Tasavvuf, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar sosyal hayatın dinamiklerini oluşturan bir alan olmuştur. Günümüzde gerek nazarî yönü gerek amelî yönü hem ilgi çekmekte hem de tartışmalara konu olmaktadır. Temelde İslâm

---

⁸ Ali Kemali, *Erzincan*, s. 137; Darkot, “Erzincan”, s. 339-340; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 361; Miroğlu, “Erzincan”, s. 320.

⁹ Miroğlu, “Erzincan”, s. 320.

¹⁰ Halil Baltacı, “Erzincan’da Nakşî-Hâlidî Gelenek”, *Uluslararası Bahâeddin Nakşibend ve Nakşibendîlik Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye, 2-4 Aralık 2016, s. 2.

inancının mânevî, amelî ve fikrî derinliğini temsil eden bu alan; tâbiîn nesli, sahabe ve Hz. Peygamber'e ulaşan bir geleneğin sonucu ortaya çıkmıştır. Asr-ı Saadetle başlayan, onlardan sonra gelen tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerini kapsayan teşekkül döneminde Üveys el-Karânî (ö. 37/657), Hasan el-Basri (ö. 110/728) ve Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801) gibi önemli sûfîlerin yaşamıştır. Bu asırda daha çok ferdî hareketler ön planda olmuştur.

İslâm tarihinin ilk dönemlerinde teşekkül etmeye başlayan tasavvuf, sonraki asırlarda sistemleşme sürecine girmiştir. Önceki asırlarda var olan pratikler ve düşünceler olgunlaşarak sistemleşmiştir. Bu dönemde tasavvuf terimlerini ve meselelerini açıklayan temel kaynaklar yazılmaya başlamıştır. Haris b. Esed el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *er-Ri'aye li hukûkillah* adlı eser bu dönemde yazılmıştır.

Tasavvufî müesseselerin ortaya çıktığı ve tarikatlarla temsil edildiği sonraki asırlarda ise tasavvuf, örgütlenme ve kurumsallaşma dönemine geçmiştir. Tasavvufun sosyal hayatın bir parçası olarak toplum içerisinde kurumsallaştığı bu dönem, tasavvufî düşüncenin de zenginleştiği ve büyük temsilcilerinin ortaya çıktığı dönemdir. Özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) vahdet-i vücûd ve İmam Rabbanî Ahmed el-Fârûkî es-Sirhindî'nin (ö. 1034/1624) vahdet-i şühûd düşüncesi bu dönemde birçok takipçi bulan ve üzerinde çokça eserler yazılan düşüncelerdir.

İslâm'ın mânevî boyutunu bir diğer ifadeyle ihsan boyutunu oluşturan tasavvuf, birçok şekilde tanımlanmıştır.¹¹ Hücvârî'nin (ö. 465/1072) yer verdiği Muhammed el-Mürta'îş'e ait olan tanımları kapsamlı olmasından dolayı burada ifade edeceğiz. Mürta'îş: *Tasavvuf, güzel ahlâktır. Bunun da üç çeşidi vardır. Birincisi Hak ile beraber olmak, gösterişsiz bir şekilde onun emirlerini yerine getirmektir. İkincisi halk ile beraber olmak, büyüklere karşı saygı, küçüklere karşı şefkat, akranlarına karşı insafli olmak, her şeyden vazgeçmek ve başkasından insaf talep etmemektir. Üçüncüsü*

---

¹¹ Bu tanımlar için bkz. Refik Acem, *Mevsu'atü mustalahâti't-tasavvufi'l-İslâmî*, Mektebetu Lübnan Nâşirûn, Beyrut, 1999, s. 177-184; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yay., İstanbul, 1994, s. 36-44; Ahmet Cahid Haksever, "Tasavvuf Tanımları", *Tasavvuf El Kitabı*, editör: Kadir Özköse, Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 13-19.

ise *nefs ile beraber olmak, şeytana, heva ve hevese tabi olmamaktır*.¹² Hücûrî bunu naklettikten sonra *kim bu üç manayı nefsinde tatbik ederse güzel ahlâklı kimselerden olur* ifadesini dile getirir.¹³

Tasavvuf, insanın benliğinden ve kötü huylarından arınmasına, ulvî makamlara ve insan-ı kâmil olmaya götüren bir ilimdir. Bunu Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi (ö. 1065/1655) şu beyitlerinde ifade etmektedir;

*Bidayette tasavvuf sûfî bî-can olmağa derler
Nihayette gönül tahtında sultân olmağa derler*¹⁴

İslâm'ın ihsan boyutunu oluşturan tasavvuf, kurumsallaşma döneminde ortaya çıkan müesseselerin oluşturduğu sosyal ortam ile insanların mânevî ihtiyaçlarını sistematik olarak karşılamaya başlamıştır. İslâm medeniyetinin birer parçası hâline gelen tekke, hankah, zâviye ve dergâhlar sosyal ve kültürel açıdan önemli kurumlar hâline gelmiştir. Bu kurumlar sayesinde insanların mânevî ihtiyaçlarının yanı sıra eğitim ve sanat alanındaki ihtiyaçları da giderilmeye çalışılmıştır.

Erken dönemlerde İslâm ile tanışan Erzincan, tarih boyunca geçirdiği büyük depremler, savaşlar ve yağmaların sonucu birçok tarihî eser, bilgi ve belge yok olmuş, her seferinde tabir yerinde ise yeniden inşa edilmiştir. Bu talihsizliğine rağmen şehir; coğrafi konumu, geçiş güzergâhı ve önemli ticaret yolları üzerinde olmasından dolayı kültür ve eğitim açısından sürekli canlı kalmıştır.

Anadolu'nun İslâm ile tanışmasıyla beraber gittikçe önemi artan bir şehir olan Erzincan, Anadolu'nun dinî ve tasavvufî açıdan ilerlemesine önemli bir katkı sunduğu aşikârdır. Tarih kitaplarında Erzincan ile ilgili bilgiler tarandığında medreselerin, tekkelerin, zâviye ve dergâhların yoğun olarak bulunduğu anlaşılmaktadır.

Erzincan'da yetişen veya çeşitli nedenlerle buraya gelen irfân ehli kişiler sayesinde İslâm ve tasavvuf kültürü Anadolu'nun farklı bölgelerine yayılma fırsatı

---

¹² Hücûrî, *Hakikat Bilgisi: Keşfü'l-mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2016, s. 104.

¹³ Hücûrî, *Keşfü'l-mahcûb*, aynı yer.

¹⁴ Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi, *Dîvân*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları Koleksiyonu, 1296, no. 429, vr. 44^a.

bulmuştur. Özellikle burada tekke ve zâviyeleri olan büyük tarikatların mesuplarının katkıları, Erzincan'ın bu konuda canlı bir bölge olmasını hızlandırmıştır. Tarihî vesikalar incelendiğinde Halvetîlik, Mevlevîlik, Kadirîlik ve Nakşbendîlik gibi büyük tarikatların şehirde tasavvufî geleneğini nesilden nesillere ulaştırdığı görülmektedir.

Belh'ten ayrılarak uzun bir yolculuktan sonra Anadolu'ya gelen, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin (ö. 672/1273) babası Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled (ö. 628/1231) bu yolculuğu sırasında Erzincan'da kısa bir süre konaklamıştır. Erzincan'da hüküm süren dönemin Mengüçüklü beyi Melik Fahreddin ve eşi İsmetî Hatun'un ısrarları üzerine medrese yaptırılması şartıyla burada yaklaşık dört¹⁵ yıl kaldığı rivayet edilmiştir.¹⁶ Burada bulunduğu sırada Evhâdüddin Kirmânî (ö. 635/1238) ve Kübrevî Sa'deddîn Hamuyye (ö. 671/1272-73) gibi mutasavvıflarla görüştüğü de ifade edilmektedir.¹⁷

Erzincan'da XIII. yüzyılda görülen tasavvufî sima Kübrevî şeyhi Necmüddîn Dâye Râzî'dir (ö. 654/1256).¹⁸ Moğol istilasının batıya sürdüğü Necmeddîn Kübrâ'nın (ö. 618/1221) önemli talebelerinden birisi olan Necmüddîn Dâye, bir dönem burada ikamet etmiştir. Erzincan'da ikamet ettiği dönemde, Mengüçüklü hükümdarlarından olan Alaüddîn Dâvut Behramşah'a ithaf ettiği *Merzûmât-ı esedî* adlı eseri yazmıştır.¹⁹ *Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebde' ile'l-meâd* adlı eseri de vefatından sonra Ahmed b. Osman tarafından 672/1273 yılında Erzincan'da istinsah edilmiştir.²⁰

Şehrin tasavvufî bakımdan zikredilmesi gereken şahsiyetlerinden birisi Âhi Nizâmeddîn'dir. Erzincan'ı Moğol idaresi sırasında ziyaret eden İbn Battûta Ebû

---

¹⁵ Bir başka rivayette ise bir yıl kaldığı belirtilmiştir. Bkz. Mecdüddîn Ferîdûn, *Tercüme-i Risâle-i Sipehsâlâr ba-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr kuddise sırrehü'l-alâ*, trc. Midhat Bahârî Hüsâmî, Selanik Matbaası, İstanbul, 1331, s. 20.

¹⁶ Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, no. 1100, vr. 12^a-12^b.

¹⁷ Baltacı, "Erzincan'da Nakşî- Hâlidî Gelenek", s. 2.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul, 2011.

¹⁹ Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî*, s. 68-69.

²⁰ Necmüddîn Dâye, *Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebde' ile'l-meâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, no. 2708.

Abdillâh Şemsüddîn et-Tancî (ö. 770/1368-69), eserinde Erzincan'da Ahî Nizâmeddîn Zâviyesi'nde konaklandığını belirtir. Bu zâviyenin o dönem içerisinde en güzel zâviyelerden olduğu ve Ahî Nizâmeddîn'nin²¹ de hayırlı biri ve ahilerin büyüklerinden olduğunu da ekler.²² Hayatı hakkında bilgi bulamadığımız Ahî Nizâmeddîn için *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı eserin sahibi Ahmed Eflâkî (ö. 761/1360) "üstadım" demektedir.²³

Erzincan'ın ilçelerinden biri olan Tercan'da XIII. yüzyılda ahiliğin izlerinin görüldüğü belirtilmiş, bu yüzyıllarda Mevlevî, Kalenderî ve diğer bâzı tarikatların da burada yaygınlık kazandığı ifade edilmiştir. Özellikle bu bölgelerin Müslümanlığın Anadolu'ya yayıldığı güzergâh üzerinde olması, tasavvuf ve tarikat hareketlerini dinamik bir hale getirmiştir.²⁴

Bu yüzyılda Erzincan'ın ilçelerinden Kemah'ta yaşadığı kabul edilen mutasavvıflar içerisinde Kelâmî Yakup Efendi, Şeyh İlyas (veya Hızır İlyas Efendi), Seyyid Eşrefüddîn Efendi ve İskender Baba isimleri zikredilebilir.²⁵ Refahiye ilçesinde ise Seyyid Hasan isimli evliyadan bir zatın bu yüzyıllarda yaşadığı nakledilmiştir.²⁶

XIII. yüzyılda Erzincan'ın merkezinde ve çevre köylerinde Mevlevîliğin ortaya çıktığı görülmektedir.²⁷ Erzincan'da bulunan Mevlevîler ile ilgili ileride gelecek özel başlık altında Erzincan'da Mevlevîlik ayrıntılı olarak incelenecektir.

Tarih boyunca geçirdiği büyük depremler ve birtakım yıkımlar sonucu her ne kadar yeterli miktarda bilgi/belge günümüze ulaşmamışsa da Erzincan'da XIV. ve XV.

---

²¹ Ahî Nizâmeddîn, hayatı hakkında bilgiler sınırlı olmakla beraber XIII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Bkz. Yunus Nadi Akın, *Geçmişten Cumhuriyete Unutulmayan Erzincanlılar*, Özsoy Ofset, Erzincan, 2005, s. 16.

²² İbn Battûta et-Tancî, *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâ'ibi'l-emsâr ve 'acâ'ibi'l-esfâr*, çev. Mehmed Şerif Paşa, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333-1335, c. 1, s. 328

²³ Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, vr. 446^b.

²⁴ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 270.

²⁵ Bu mutasavvıflar hakkında bilgi için bkz. Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 143-144.

²⁶ Ünal Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, Kervan Yay., İstanbul, 2004, s. 49-53.

²⁷ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 331.

yüzyıllarda tasavvuf ve tarikat hareketlerine dair az da olsa bâzı bilgiler bulunmaktadır. Özellikle Anadolu'ya yerleşen Müslümanların sosyal hayatın gerekleri ve manevî inanç ihtiyaçları karşılamak için kurduğu müesseseler sayesinde tasavvuf Erzincan ve çevresinde yayılmaya başlamıştır. Loncalar ve ahilik kurumu bu konuda örnek olarak gösterilebilir.²⁸ Nitekim Osmanlı döneminde kayıtları tutulan tahrir defterlerinde XIV-XV. yüzyıllarda Erzincan'da medrese, zâviye ve hankahların bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu yapıların büyük bir kısmı yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı yok olmuş az bir kısmının da kalıntıları günümüze ulaşmıştır.²⁹

XV. yüzyılda Erzincan'da Halvetî tarikatının önemli temsilcilerinden Pîr Muhammed Bahâeddîn Erzincanî'nin (ö. 879/1474) yaşadığı bilinmektedir.³⁰ Bunun dışında bu yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Abdurrahman Erzincanî de bu dönemin önemli mutasavvıfları arasında zikredilebilir. Erzincanî nisbesiyle tanınan bu zat hakkındaki bilgilerimiz sınırlı olmakla beraber Erzincan'da doğduğu, tahsilini burada tamamladığı ve memleketinden ayrılarak Anadolu'nun farklı bölgelerine gittiği bilinmektedir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşadıkdan sonra Malatya ilinin Darende ilçesine yerleştiği nakledilmiştir. Anadolu'da adı yayılan Abdurrahman Erzincanî, Safeviyye³¹ tarikatının kurucusu olan Şeyh Safiyüddîn-i Erdebîlî'ye (ö. 735/1334) intisap etmiş ve ondan hilâfet almıştır.³² Abdurrahman Erzincanî'nin vefat tarihi tam olarak bilinmemekte, kabrinin ise Darende'ye bağlı Balaban köyünde veya Adıyaman'a bağlı Zey (İndere) köyünde olduğu tahmin edilmektedir.³³

---

²⁸ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 443-444.

²⁹ Şahin, *Erzincan Tarihi*, aynı yer.

³⁰ Pîr Muhammed Bahaüddîn ve Erzincan'da yaşamış Halvetîler ile ilgili bilgiler ileride alt başlıkta incelenecektir.

³¹ Sünni bir tarikat olarak kurulmuş ancak Safiyüddîn-i Erdebîlî'den sonra şii bir hüviyete bürünmüştür. Abdurrahman Erzincanî'nin bu duruma üzüldüğü nakledilmiştir. Bkz. Selahattin Yılmaz, "Abdurrahman Erzincanî", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Sivas, 1996, s. 244.

³² Abdurrahman Erzincanî'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku'l-hakâik*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1269, s. 78; Yılmaz, "Abdurrahman Erzincanî", s. 243-245.

³³ Selahattin Yılmaz, kabrinin Balaban'da olduğunu belirtirken (adı geçen eser, s. 245), Osmanlı arşivlerinde karşılaştığımız belgelerde ise kabrinin Hısn-ı Mansur'a (Adıyaman) bağlı Zey (İndere) köyünde olduğu ifade edilmektedir. Bkz. BOA. C. EV., 461/23303.

XVI. ve XVII. yüzyıllara gelindiğinde Erzincan’da ciddi bir şekilde zâviyelerin arttığına şahit olmaktayız. Önceki asırlarda kurulan Mevlevî ve Halvetî tekke ve zâviyelerin yanı sıra Kalenderî, Haydarî ve Kadirî tarikatlarına ait zâviyelerin de kurulduğu görülmektedir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Erzincan’da faaliyet gösteren yirmi beş hankah, tekke, zâviye ve dergâh ismi zikredilmektedir. Başka kaynaklarda³⁴ da karşılaştığımız bu kurumların isimleri ve buldukları yerleri aşağıdaki tablo üzerinden gösterebiliriz.³⁵

Tablo-1. XVI-XVII. yüzyıllarda Erzincan ve çevresinde bulunan zâviyeler

ZÂVİYE (HANKAH) ADI	BULUNDUĞU YER	BULUNDUĞU KONUM	KAZÂ	SANCAK (LİVA)	EYALET (VİLİYET)
Seyyid Acepşir Gazi	Cırzını Köyü	Kuzey Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Ağca Şeyh	Zatır Köyü	Kuzey Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Ahi İnebey Hankahı	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Ebu İshâk	Cimin	Güney Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Haydarîhâne	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Hocağa Hankahı	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
İshâk Şeyh	Kemah kazâsı	-	Kemah	Kemah	Rum (Erzurum)
İslâm Şeyh	Sörpviran Köyü	Güney Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
İslâm Şeyh	Sürege Köyü	Aşağıgil Nahiyesi	Kemah	Kemah	Rum (Erzurum)
Kalenderhâne	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Kara Abdal	Ağiki Köyü	Güney Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)

³⁴ Bu kaynaklar; Ahmet Özkılınç vd., *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Devlet Arşivleri Yay., Ankara, 1997; Cemile Ebru Saygı, *17. Yüzyıl Ortalarına Doğru Erzincan Kazâsı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2009.

³⁵ Bu tablodaki zâviye, hankah isimleri ve diğer bilgiler, Osmanlı Devleti zamanında kayıt altına alınan tahrir defterlerinden alınarak oluşturulan *Osmanlı Yer Adları II* adlı eserden toplanmıştır. Bkz. Ahmet Özkılınç vd., *Osmanlı Yer Adları II; Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap, ve Zülkadriyye Eyaletleri (1530-1556)*, Devlet Arşivleri Yay., Ankara, 2013.

Keleriç	Keleriç Köyü	Güney Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Melik Mengücek Gazi	Kemah (Merkez)	Kemah	Kemah	Kemah	Rum (Erzurum)
Mevlânâ Ahmed Büğrücü	Vartanil Köyü	Kuzey Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Mevlevîhâne	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Muhammediyye	Kemah (Merkez)	Kemah	Kemah	Kemah	Rum (Erzurum)
Pîr Ömer	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Şah Mevzun Hatun	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Tahartan Bey	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Uğurlu Mehmed Bey	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Üryân Şeyh	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)
Veled Bey	Erzincan (Merkez)	Erzincan	Erzincan	Kemah	Rum (Erzurum)

XVII. yüzyılda Erzincan'ın ilçesi Tercan'da Şeyh Ahmed Peykerici (veya Peykerî) adlı bir şeyhin yaşadığı ifade edilmiştir.³⁶ Tercan ilçesinin Pekiç (Çadirkaya) köyünden olduğu ifade edilen Şeyh Ahmed Efendi'nin IV. Murat devrinde yaşadığı ve onunla Bağdat Seferi (1638-1639) sırasında görüştüğü ifade edilmiştir. Ancak bu bilginin yanlış olduğu, Şeyh Ahmed Efendi'nin XVI. yüzyılda yaşadığı ve IV. Murat ile görüşmediği iddia edilmiştir.³⁷ Erzincan'dan Elâzığ'ın Mollakendi köyüne yerleşen Şeyh Ahmed; câmi, medrese ve zâviyenin içinde olduğu bir külliye inşa etmiştir.³⁸ Bu köyde yaşayıp vefat ettiği nakledilmiş, ondan geriye bu külliye içerisinde bulunan câmi ve türbesi günümüze ulaşmıştır.³⁹

³⁶ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 240.

³⁷ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989, s. 216.

³⁸ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 240; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Alimleri*, ELASKAV Yay., Elâzığ, 1998, s. 104-109.

³⁹ Türbe ve câmisi için bkz. <http://elazigkulturturizm.gov.tr/TR,187565/turbelerimiz.html> (06.01.2017).

1052/1642 tarihli Erzurum vilayeti avâriz defterlerinde yer alan bilgiler göre XVII. yüzyılın ortalarına doğru Erzincan'da on dört şeyh ve dervişin yaşadığı belirtilmiştir.⁴⁰ Erzincan'da bulunan bu şeyhler, buldukları yer ve varsa hangi tarîkattan oldukları bilgisini aşağıda oluşturduğumuz tablo üzerinde belirteceğiz:

Tablo-2. 1642 tarihli Avâriz Defterine göre Erzincan'da bulunan şeyhler

ŞEYH	MAHALLE-KÖY	BULUNDUĞU YER	TARİKATI
Mevlânâ Sâlih Efendi ⁴¹	Şeyhî Çelebi Mahallesi ⁴²	Erzincan	Mevlevî
Şeyh Tursun	İslâmiye-i Eskişehir Mah.	Erzincan	-
Şeyh Seyyid Ömer ⁴³	İslâmiye-i Eskişehir Mah.	Erzincan	-
Akkaş Dede ⁴⁴	İslâmiye-i Eskişehir Mah.	Erzincan	Haydariyye
Şeyh Yahya Efendi ⁴⁵	Gerek Gerek Mahallesi	Erzincan	-
Şeyh İbrâhim	Keleriç Köyü (Karakaya)	Erzincan	-
Şeyh Abdülkerim	Keleriç Köyü	Erzincan	Halvetî
Şeyh Abdi Efendi	Kertah Köyü (Geyikli)	Erzincan	Halvetî

⁴⁰ Bu defter ile ilgili yüksek lisans tezi hazırlayan Cemile Ebru Saygı, Erzincan'da altı şeyh ve altı derviş olduğunu ifade etmektedir (Saygı, *17. Yüzyıl Ortalarına Doğru Erzincan Kazâsı*, s. 34). Mehmet İnbaşı ise eserinde şeyh ve dervişlerin toplam sayısının on dört olduğunu belirtmektedir (bkz. Mehmet İnbaşı, "Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 41, Erzurum, 2009, s. 201).

⁴¹ Mevlânâ Sâlih Efendi'nin bulunduğu bu mahallede Emin, İshak veled-i Güllabi, İsa veled-i Arif, Hüseyin, Latif ve Ali isminde altı dervişin adı da zikredilmektedir. Bkz. Saygı, *17. Yüzyıl Ortalarına Doğru Erzincan Kazâsı*, s. 82-83.

⁴² Bu mahalleye ismini veren kişinin Kadirî tarikatından olduğu Evliya Çelebi tarafından belirtilen, Çadırcı Şeyh olduğu ifade edilmiştir. Bkz. İnbaşı, "Erzincan Kazâsı", s. 196.

⁴³ İlgili defterde Şeyh Ömer Efendi'nin vaiz olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca bu mahallede Hâfiz Derviş isminde bir dervişin de adı geçmektedir. Bkz. BOA. MAD.d. no: 05152/322

⁴⁴ İlgili defterde Haydarîhâne şeyhi olduğu ifade edildikten sonra *bâ berat-ı şerif* kaydı bulunmaktadır. Bu kayıt şeyhin padişah beratıyla tayin edildiğini göstermektedir. Bkz. İnbaşı, "Erzincan Kazâsı", s. 201.

⁴⁵ Şeyh Yahya Efendi'nin padişah ve devletin ikbali için duaya devam etmeleri üzerine vergiden muaf edildikleri belirtilmiştir. Bkz. İnbaşı, "Erzincan Kazâsı", s. 201.

Şeyh Yusuf b. İbrâhim ⁴⁶	Molla Köy	Erzincan	-
Murad Efendi ⁴⁷	Câmi-i Kebir Mahallesi	Erzincan	-

Kutbüddîn Haydar Zâveî'ye (ö. 618/1221) nispet edilen Haydariyye tarîkatı, XVII. yüzyılda Erzincan'da bulunan tarîkatlar arasındadır. Haydariyye tarîkatına ait zâviyelerinin az olması, Haydariyye tarîkatına bağlı olan dervişlerin sürekli seyahat etmelerinden dolayı olduğu belirtilmektedir.⁴⁸ Anadolu'da çok nadir bulunan zâviyelerden bir tanesinin Erzincan'da bulunması şehrin birçok tasavvufî akıma ve tarîkata kucak açtığına delalet etmektedir. Osmanlı arşivlerinde rastladığımız bir belge, bu zâviyenin 1225/1810 tarihlerine kadar aktif olduğunu göstermektedir.⁴⁹

Erzincan'da XVII. faaliyet gösteren tekkelerle ilgili önemli bilgiler elde ettiğimiz kaynaklardan biri de Evliya Çelebi'nin (ö. 1096/1685) *Seyahatnâmesi*'dir. 1057/1647 yılında Erzincan'a gelen Evliya Çelebi, şehirde bulunan mahalle, câmi, hamam, ev ve tekkeler hakkında bilgiler vermektedir.⁵⁰ Onun verdiği bilgilere göre o dönemde Erzincan'da yedi tekke faaliyet göstermektedir. Bu tekkelerin en meşhuru Mevlevî tekkesidir. Bu tekkede her gece "devr-i mevlânâ"⁵¹ olduğunu ifade eder. Bu tekkenin bahçesinde Çelebi Efendi'nin medfun olduğunu da ekler. Ayrıca bu tekkenin kütüphanesinde Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin (ö. 672/1273) yazdığı bir söz ve eseri *Mesnev-i Şerif*'in olduğunu da belirtir.⁵²

⁴⁶ Molla köyde bulunan zâviyede Padişah tarafından tayin edildiği belirtilmiştir. Bkz. İnbaşı, "Erzincan Kazâsı", s. 212.

⁴⁷ Murad Efendi, ilgili defterde tekkenişin olarak zikredilmektedir. Ancak tekkenin hangi tarîkata ait olduğu ifade edilmemektedir. Bu mahallede ayrıca sâdât-ı kirâmdan oldukları belirtilen; Seyyid Mehmed, Seyyid Fazlı, Seyyid Sünnî, Seyyid Mehmed (Erzincan müftüsü), Seyyid Ahmed ve Seyyid Mehmed'in isimleri bulunmaktadır. Bkz. Saygı, *17. Yüzyıl Ortalarına Doğru Erzincan Kazâsı*, s. 78.

⁴⁸ Tahsin Yazıcı, "Haydariyye", DİA, İstanbul, 1998, c. 17, s. 36.

⁴⁹ BOA. C. EV. 229/11420

⁵⁰ Evliya Çelebi, *Evlîyâ Çelebî Seyahatnâmesi*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314, s. 378-383.

⁵¹ Mevlevîlerin yaptığı sema.

⁵² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s. 381.

Evliya Çelebi, Mevlevî tekkesinin dışında Abdülkâdir Geylânî'ye (ö. 561/1165-66) nispet edilen Kadirî tarikatına ait bir tekkenin de burada bulunan meşhur tekkeler arasında olduğunu belirtir.⁵³ Bu iki tekke dışında diğer beş tekke hakkında herhangi bir bilgi vermeyen Evliya Çelebi, Erzincan'da bulunan hamamlar hakkında verdiği bilgiler ile devam etmektedir.

XVII. yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyılların başında yaşadığı bilinen Mustafa Fenâî Erzincanî (ö. 1123/1711) adlı bir Celvetî şeyhinin yaşadığı nakledilmiştir.⁵⁴ Erzincan'da bulunan Halvetî şeyhlerinden Mehmed Efendi'nin oğlu olan bu zat Erzincan'da Pîr Ömer Efendi ve Sadeddin Efendi'nin yanında eğitim almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Üsküdar'da bulunan Celvetî şeyhi Hüdâyîzâde Seyyid Mesud Çelebi'ye (ö. 1067/1657) intisap etmiş ve ondan icâzet almıştır.⁵⁵ İstanbul'da Hüdâyî Âsitânesi'ne postnişîn olduğu ancak kısa bir süre sonra azledildiği ifade edilmiş, azledildikten sonra memleketi Erzincan'a gelip bir dönem burada kaldığı belirtilmiştir.⁵⁶ 1114/1702 yılında tekrar İstanbul'a döndüğü ve Hüdâyî Âsitânesi'ne tekrar postnişîn olduğu nakledilmiştir.⁵⁷ Celvetî tarikatının önemli şeyhlerinden biri olan bu zat Erzincan'da herhangi bir irşâd faaliyetlerinde bulunmamış, genellikle İstanbul'da bu görevini sürdürmüştür. Recep ayı 1123/Temmuz 1711 yılında vefat etmiştir.⁵⁸

Erzincanlı olduğu belirtilen ve bu asırda yaşadığı anlaşılan diğer bir şeyh ise Halvetîyye-Şa'bâniyye tarikatının Karabaşîyye koluna mensup olan Şeyh Ali Efendi'dir. Bu zat hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Şeyh Ali Efendi'nin Şeyh Hasan Ünsî Efendi'ye (ö. 1136/1723) intisap ettiği ve ondan icâzet aldığı bilinmektedir.⁵⁹

---

⁵³ Evliya Çelebi *Seyahatnâme*, aynı yer.

⁵⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 3, s. 29-30.

⁵⁵ Tabibzâde Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi, no. 1098, s. 25.

⁵⁶ Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl]*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, s. 431.

⁵⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c.3, s. 30.

⁵⁸ Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl]*, s. 432.

⁵⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 4, s. 43; Tabibzâde, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, s. 11.

Erzincan'da XVI. ve XVII. yüzyıllarda varlığını gösteren birçok tekke, zâviye ve dergâh sonraki asırlarda da varlığını devam ettirmiştir. Ümit Kılıç ve Abdülkadir Gül tarafından yapılan çalışmada XVIII.-XX. yüzyıl arasında Erzincan'da; İsmail Canbaba Dergâhı, Melik Sâlih Mevlevîhânesi, Şeyh Ali Baba Zâviyesi, Şeyh Çelebi Mahallesi Zâviyesi, Şeyh Hasan Zâviyesi, Kalenderhâne, Kadirî Dergâhı, Fehmi Efendi Dergâhı başta olmak üzere yirmi beş dergâh ve zâviye ismi sayılmaktadır.⁶⁰

1287/1870 yılında yayınlanan Erzurum vilayet salnâmesinde Erzincan'daki zâviye ve tekkeler hakkında herhangi bir bilgi bulunmazken; 1299/1882 yılında yayınlanan salnâmede Erzincan ve Refahiye'de birer tekke bulunduğu belirtilmektedir.⁶¹ İlerleyen yıllarda yayınlanan salnâmelerde (1310/1892-1318/1900) ise tekke sayısının üç olduğu görülmektedir.⁶² Kemah ilçesinde de 1318/1900 tarihli salnâmede bir tekke ve bir zâviyenin olduğu bilgisi yer almaktadır.⁶³

Erzincan tarihi ile ilgili önemli bilgiler veren Tâhir E. Şahin, XIX. yüzyılda Erzincan'da dört tekkenin irşâd faaliyetlerini sürdürdüğünü belirtir ve ismini zikreder.⁶⁴ Bir başka kaynakta da 1904 tarihli olan Erzincan haritasının kenarında da bu tekkelerin isimlerine rastladık.⁶⁵ Erzincan'da aktif olarak bu dönemlerde faaliyet gösteren tekkeleri, bu tekkelerde postta olan şeyhleri ve bağlı oldukları tarikatları tablo üzerinde şu şekilde belirtebiliriz:

---

⁶⁰ Ümit Kılıç, Abdülkadir Gül, "Osmanlı Devri Erzincan Vakıflarına Genel Bir Bakış", *History Studies-International Journal of History Studies*, sy. 1, 2011, c. 3, s. 174-175.

⁶¹ *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum 1299*, Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum, 1299, s. 158.

⁶² *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum 1310*, Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum, 1310, s. 177; *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum 1318*, Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum, 1318, s. 364.

⁶³ *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum 1318*, s. 368.

⁶⁴ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 301.

⁶⁵ İ. Hakkı Akansel, *Eski Erzincan'da Tarihi Kışla ve Askeri Yapılar*, Erzincan Valiliği Yay., Erzincan, 1999, s. 18. Bkz. EK-20.

Tablo-3. XIX.-XX. yüzyıllarda Erzincan’da bulunan tekkeler.

TEKKE	ŞEYHİ	TARİKATI
Terzi Baba Dergâhı ⁶⁶	Şeyh Mustafa Fehmi Efendi	Nakşbendî-Hâlidî
Kırtıloğlu Tekkesi	Şeyh Muhammed Sâmî Erzincanî	Nakşbendî-Hâlidî
Melik Sâlih Mevlevîhânesi	Şeyh İbrâhim Hakkı Kemahî	Mevlevî
Şeyh Mehmed Efendi Tekkesi	Şeyh Mehmed Efendi	Kadirî

Erzincan’da tasavvuf ve tarikatlarla ilgili tespit ettiğimiz bilgileri verdikten sonra, Erzincan’da uzun süre faaliyette bulunmuş ve yakın döneme kadar aktif olan tarikatlardan olan üç önemli tarikat hakkında özel başlık açmak istiyoruz. Bu başlıklarda bu tarikatların Erzincan’daki faaliyetlerine ve yetiştirdikleri önemli şahısları hakkında bilgi vermeyi amaçlıyoruz.

I.2. Erzincan’da Faaliyet Göstermiş Önemli Tarikatlar

I.2.1. Kadirîlik

Abdülkadir-i Geylânî’ye (ö. 561/1165-66) nispet edilen Kadiriyye tarikatı, İslâm dünyasında kurulan ilk tarikatlarından biridir. Kurulduğu dönemden kısa bir süre sonra Abdülkadir-i Geylânî’nin çocukları vasıtasıyla geniş bir bölgeye yayılmıştır. İslâm dünyasının en yaygın tarikatlarından biri olan Kadiriyye, zamanla meydana gelen elliye yakın kolu ile birlikte başta Irak olmak üzere Orta Doğu, Afrika, Hindistan, Afganistan, Pakistan, Çin, Endonezya, Malezya, Endülüs, Balkanlar ve Kafkasya gibi bölgelere yayılmıştır.⁶⁷

Kadiriyye tarikatı, XV. yüzyılda Anadolu’ya Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70) vasıtasıyla girmiştir. Anadolu’ya girdiği ilk dönemlerde Bursa ve İznik çevrelerinde yayılan

⁶⁶ Terzi Baba’nın hayatta olduğu dönemde bina olarak bulunmayan bu dergâh, Şeyh Fehmi Efendi tarafından Mevlid Kandili olan 12 Rebiülevvel 1284/14 Temmuz 1867 yılında açılmıştır. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 487,489.

⁶⁷ Abdülkadir-i Geylânî ve Kadiriyye tarikatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tâzefî, *Kalâidü’l-cevâhir fî menâkibi’ş-şeyh Abdülkadir*, Matbaa-i Âmire, Kahire, 1303; Şattanûfî, *Behcetü’l-esrâr ve ma’denü’l-envar*, Matbaatu şirketi’t-temeddün, Kahire, 1330; Süleyman Uludağ, “Abdülkadir-i Geylânî”, *DİA*, İstanbul, 1988, c. 1, s. 234-239; Nihat Azamat, “Kadiriyye”, *DİA*, İstanbul, 2001, c. 24, s. 131-136; Dilaver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul, 2016.

tarikat, XVII. yüzyılda başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve Balkanlar'da yaygınlık kazanmıştır. Kurulduğu dönemden itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yayılmaya başlayan tarikat XVIII. yüzyılda Müştâkiyye koluyla beraber Erzurum, Van, Bitlis ve çevre illerde yaygınlaşmıştır.⁶⁸

Erzincan'a Kadirî tarikatının ilk olarak ne zaman ve ne şekilde geldiği bilinmemektedir. Özellikle Abdülkadir-i Geylânî'nin çocukları vasıtasıyla Irak başta olmak üzere Anadolu ve diğer bölgelere yayılan tarikatın erken dönemlerde Erzincan'a gelmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Eşrefoğlu Rûmî'nin Eşrefiyye kolunu oluşturmasından ve Kadiriyye tarikatını Anadolu'da yaymasından yaklaşık iki asır sonra Erzincan'a gelen Evliya Çelebi, burada büyük bir Kadirî tekesinden bahsetmiştir.⁶⁹ Erzincan'ın Anadolu'da doğu-batı, kuzey-güney arasında bir geçiş güzergâhı ve önemli ticaret yollarının üzerinde olması Erzincan'ın erken dönemlerde bu tarikat ile tanışmış olması fikrini desteklemektedir.

XVII. yüzyılda Erzincan'da bulunmuş Kadirî tekkesiyle ilgili ne yazık ki Evliya Çelebi'nin kısa bir notu dışında herhangi bir bilgi günümüze ulaşamamıştır. XVII. yüzyıldan sonra da Erzincan'da bu tekkenin varlığını XX. yüzyıla kadar devam ettirdiği belirtilmiş, ancak bu tekke hakkında ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir.⁷⁰

Terzi Baba'nın gençlik döneminde intisap ettiği düşünülen bir Kadirî şeyhinden de bahsedilmektedir.⁷¹ Şiranlızâde olarak tanındığı belirtilen bu şeyhin hangi tarihlerde Erzincan'da bulunduğu ve hangi tekkede irşâd ettiği bilinmemektedir. Kadiriyye tarikatı ile ilgili bilgi veren birçok eseri taramamıza rağmen bu şeyh hakkında ne yazık ki bir bilgiye ulaşamadık.

Tahir E. Şahin, Erzincan'da bulunan Kadirî tekkesi dışında İliç ilçesine bağlı Urek köyünde bulunan mezarlıkta Kadirî oldukları belirtilen yaklaşık on beş tane mezar taşının olduğunu belirtmektedir.⁷² Bu bilgidен, bu köy veya yakınlarında Kadirîlerin yaşamış olabileceğini tahmin etmekteyiz.

---

⁶⁸ Azamat, "Kadiriyye", s. 131-135.

⁶⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s. 381.

⁷⁰ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 276.

⁷¹ Muhammed Tahir, *Şevkistân*, Erzurum Yazma Eserler Kütüphanesi, 25 Hk 38874 numaralı yazma, s. 103.

⁷² Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 276.

Şeyh Mehmed Efendi

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılların başında Erzincan'da bulunan Kadirî tekkesi hakkında az da olsa birtakım bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden biri 1327/1909 tarihli Halil İbrâhim Sukutî Baba Vakfı'na ait bir vakfiyenin şahitleri arasında Erzincan Kadirî Dergâhı şeyhi Hacı Mehmed Efendi'nin zikredilmesidir.⁷³ Bu bilgiye göre Mehmed Efendi adıyla Erzincan'da bulunan Kadirî tekkesinin şeyhinin ismi ile isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Şeyh Hacı Mehmed Efendi'nin Erzurum'da doğduğu, babasının Mustafa Efendi olduğu belirtilmiştir. İlim ortamında büyüdüğü ve küçük yaşından itibaren iyi bir eğitim aldığı ifade edilmiştir. Babasının yönlendirilmesi ile Kadirî tarikatına girmiş, kısa sürede sülûkünü tamamlayarak Seyyid Ali el-Kadirî⁷⁴ tarafından hilâfete layık görülmüştür.⁷⁵

Mehmed Efendi'nin Erzurum'da Kadirî Dergâhı açtığı, ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından (93 Harbi) dolayı bu dergâhı Erzincan'a taşıdığı nakledilmiştir. Erzincan'a yerleştikten sonra Molla Velizâde Efendi'nin kızı Fatma Hatun ile evlendiği ve bu evliliğinden de Erzincan'ın son Kadirî şeyhi olan Saffet Efendi'nin doğduğu belirtilmiştir.

Vefat ettiği tarih hakkında net bilgi olmayan Mehmed Efendi ile ilgili Osmanlı arşivlerinde 1315/1898 tarihli karşılaştığımız bir belgede, Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine ve köylerine beş yüz kadar mürîdiyle beraber gittiği ifade edilmiştir. Bu gidişlerinin sebebi olarak da dervişlerini ziyaret etmek ve mürîdlerinden talep edenlere tarikatı telkin etmek olduğu dile getirilmiştir. Belgede ayrıca bu hareketlerinin sakıncalı olduğu da ifade edilmiştir.⁷⁶

Şeyh Saffet Efendi

Erzincan'da 1308/1890-91 yılında doğan Şeyh Saffet Efendi'nin babası Şeyh Mehmed Efendi, annesi Fatma Hatun'dur. Babası ailenin tek çocuğu olan Saffet Efendi'nin eğitimi ile bizzat ilgilenmiştir. İlk eğitimini Erzincan'da sıbyan mektebinde aldıktan sonra Erzincan'da bulunan medreselerde tahsilini devam ettirmiştir. Erzincan'dan Kayseri'ye giden Saffet Efendi, oradaki medreselerde eğitimini tamamlamış ve ilmî icâzetini almıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Edebiyat eğitimi almış, Erzincan ili başta olmak üzere birçok askerî okulda Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği yapmıştır.

---

⁷³ Erol Kaya, *Osmanlı Devri Erzincan Vakfiyeleri*, Erzincan Üniversitesi Yay., Erzincan, 2017, s. 135.

⁷⁴ Burada ifade edilen Seyyid Ali'nin Seyyid Ali Berzenci olması ihtimal dâhilindedir.

⁷⁵ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 161-162.

⁷⁶ BOA. Y.PRK.UM. no. 41/50/1

Erzincan'da Dörtlükzâde ismiyle tanınan aileye mensup Lütfiye Hanım ile evlenen Saffet Efendi'nin bu evliliğinden bir kız bir erkek çocuğu⁷⁷ doğmuştur.⁷⁸

Tasavvufun canlı olduğu bir ortamda doğan ve büyüyen Saffet Efendi, babasının vefatından sonra Erzincan'da bulunan Kadirî tekkesine postnişin olmuştur.⁷⁹ Millî mücadele döneminde önemli görevler üstlenmiş, Erzincan'da Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Millî mücadele döneminde Mustafa Kemal Atatürk ile birçok kez görüşmüştür. Cumhuriyetin ilanından sonra cemiyetin partiye dönüşmesi üzerine Atatürk tarafından partiye üye olması istenmiş, ancak o bu teklife olumsuz cevap vermiştir.⁸⁰

Tekke ve zâviyelerin kapanmasıyla beraber Erzincan'da bulunan Kadirî tekkesi de kapanmıştır. Saffet Efendi, tekkenin kapanmasından sonra da eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Arapça, Farsça ve Fransızca bildiği belirtilen Saffet Efendi'nin birçok eser yazdığı ama maddî imkânsızlıklardan dolayı bu kitapları bastıramadığı belirtilmiştir.⁸¹

Erzincan'da Kadirî tarikatının son postnişini olan Şeyh Saffet Efendi, 1960 yılında vefat etti. Kabri, Terzi Baba mezarlığında bulunmaktadır.⁸²

I.2.2. Mevlevîlik

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye (ö. 672/1273) nispet edilen Mevlevîyye, XIII. yüzyılda Konya merkezli olarak Anadolu'da teşekkül etmiştir. Anadolu'da yaygınlık kazanan bu tarikat, kısa bir süre içinde yayılmaya başlamış ve Anadolu'nun birçok bölgesinde bu tarikatın tekkeleri açılmıştır. Anadolu'nun yanı sıra Orta Doğu, Kuzey

---

⁷⁷ Şeyh Saffet Efendi'nin oğlu farklı dönemlerde milletvekilliği ve Millî Savunma Bakanlığı yapmış olan Mehmet Vecdi Gönül'dür.

⁷⁸ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 162-163.

⁷⁹ Nizamettin Özbek, *Erzincandan Kemahtan* adlı eserinde Şeyh Saffet Efendi'nin Kadirî şeyhi olduğunu belirtir ve onunla ilgili şunları söyler: *Kadiri Şeyhi, tarikatı belli, giyinişi de ona göre, siyah ve uzun bir cüppe, yeşil bir sarık; yanılmıyorsam, ayağında da mes lâstik ve bir de, yine yanılmıyorsam yeşil bir kuşak. Şeyh kapılı yapılı, kelle kulak yerinde, kara sakallı... Sayın kişi bu renkli ve kabarık görünüşü ile bütün ulusal ve dinsel törenlerde ilk olarak göze çarpardı. Protokoldeki yeri mutasarrıfın sağıydı.* Bkz. Nizamettin Özbek, *Erzincandan Kemahtan*, Emel Matbaası, Ankara, 1982, s. 108-109.

⁸⁰ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 163.

⁸¹ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 164.

⁸² Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, aynı yer.

Afrika ve Balkanlarda oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde önemli hizmetleri olan bir tarîkattır.⁸³

Mevlevilik Mevlânâ'dan sonra onun soyundan gelen “Çelebi” unvanlı şeyhlerle devam ettirilmiştir. Kültür ve sanat hayatına birçok katkıları olan tarîkat, zaman içerisinde iki kola ayrılmış ve bir kısmı Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'e (ö. 712/1312) nispetle Veled kolu, diğeri de Şems-i Tebrîzî'ye (ö. 645/1247) nispetle Şems kolu adını almıştır. Şems kolunda bir kısım Bâtînî karakterler ön plana çıkmış ve toplum tarafından çok benimsenmemiştir. Veled kolu ise Osmanlı Devleti tarafından desteklenmiş ve geniş bir alana yayılmıştır.⁸⁴

Osmanlı döneminde Konya ve İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinde kurulan Mevlevî tekkeleri, 1925 yılında çıkarılan “Tekke ve Zâviyelerin Kapatılması” kanunuyla kapatılmıştır.⁸⁵ Konya'da bulunan Mevlevîliğin merkezi Halep'e taşınmış ve Türkiye dışında bulunan tekkeler buraya bağlanmıştır. 1944 yılında Suriye hükümetinin aldığı bir kararla çelebilik makamıyla⁸⁶ birlikte Mevleviyye de kurum olarak tarihe karışmıştır.⁸⁷

Erzincan ve çevresinin Müslümanlar tarafından fethedilmesi ve sonrasında Türklerin Anadolu'ya girmeleriyle beraber başlayan tasavvufî hareketler, Erzincan ve

---

⁸³ Mevlânâ ve Mevleviyye tarîkatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Midhat Bahârî, *Tercüme-i risâle-i sipehsâlâr*, İstanbul, 1331; Harîrizâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâ'ik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, no. 432, c. 3, vr. 148^a-169^b; Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, no. 1100; Sezai Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevlevîler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2000; Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, Ankara, 2004, c. 29, s. 441-448; Barihüda Tanrıkorur, “Mevleviyye”, *DİA*, Ankara, 2004, c. 29, s. 468-475; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2006; Kösec Ahmed Dede, *et-Tuhfetü'l-behiyye fi tarîkati'l-Mevleviyye Tercümesi*, haz. Ali Üremiş, Serander Yay., Ankara, 2008.

⁸⁴ Reşat Öngören, “Başlıca Tarikatlar”, *Tasavvuf El Kitabı*, editör: Kadir Özköse, Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 270.

⁸⁵ Adı geçen kanunla sadece Türkiye sınırları içerisindeki Mevlevî tekkeleri kapanmış; Halep, Şam gibi ülke sınırları dışındaki tekkeler faaliyetlerine devam etmişlerdir.

⁸⁶ Çelebilik, Konya Mevlevî Âsîtânesi'nde postnişin olanlara verilen unvandır. Mevlânâ'yı temsil eden bu makama “çelebilik”, bu makama oturan kişiye “çelebi efendi” denilmektedir. Çelebi efendiler Konya Âsîtânesi dışındaki tekkelere şeyh tayin ederler veya şeyh olması istenen kişiye icâzetnâme vererek bu isteği onaylamış olurlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Celaleddin Çelebi, “Çelebi Efendi”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 261-262.

⁸⁷ Barihüda Tanrıkorur, “Mevleviyye”, *DİA*, Ankara, 2004, c. 29, s. 471.

çevresinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Erzincan'da yoğun olarak görülmeye başlayan Mevlevîler de bu hareketler içerisinde bulunmaktadır. Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled'in (ö. 628/1231) Erzincan'da bulunması bu tarîkatın Erzincan'daki ilk izleri olarak kabul edilmektedir.⁸⁸

Erzincan'da ilk Mevlevîlerin bizzat Mevlânâ döneminde yaşadığı ve onunla münasebet kurdukları belirtilmektedir.⁸⁹ Erzincan'da ilk Mevlevî tekkesinin, Mevlevîliğin bir tarîkat olarak teşekkül etmesini sağlayan Sultan Veled'in halîfelerinden olan Hüsameddîn Hüseyin tarafından açıldığı ifade edilmektedir.⁹⁰ Erzincan'da açılan bu tekkenin Selçuklu hükümdarlarından Melik Fahreddin'in kardeşi Melik Sâlih tarafından kurulduğu naledilmekte, tekkenin kurulduğu tarih ve yer hakkında ise herhangi bir bilgi verilmemektedir.⁹¹

Hüsameddîn Hüseyin'den sonra bu tekkenin başına kimin geçtiği kesin olarak bilinmemekte, ancak Hüsameddîn Hüseyin'in oğlu olan Celâleddîn Muhammed Münecim⁹² (ö. 676/1277) tarafından Gevher Şad adlı bir hattata yazdırılan bir eserin temellük kaydına dayanılarak onun babasının yerine geçmiş olabileceği tahmin edilmektedir.⁹³ Bunlardan başka XIII. ile XVI. yüzyıllarda Erzincan'da faaliyet gösteren Mevlevîlerden Satı Beyoğlu Müstencid, Mevlânâ İzzeddin Erzincanî,⁹⁴

---

⁸⁸ Tahir Erdoğan Şahin, "Erzincan'da Mevlevîlik Hareketleri", *IX. Millî Mevlânâ Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1998, s. 131; Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1187.

⁸⁹ Şahin, "Erzincan'da Mevlevîlik Hareketleri", s. 132.

⁹⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn; Hayatı Eserleri Felsefesi*, İnkılâp Yay., İstanbul, 1999, s. 30; Konya Mevlânâ Müzesi arşivinde bulunan bir belgede bu tekkenin Ulu Arif Çelebi tarafından kurulduğu belirtilmiştir. Bkz. H. Hüseyin Adaloğlu vd, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", *II. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlevîlik Sempozyumu*, Afyonkarahisar, Türkiye, 1-2 Haziran 2012, s. 113.

⁹¹ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1286.

⁹² Celâleddîn Muhammed Münecim ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 11-15.

⁹³ Şahin, "Erzincan'da Mevlevîlik Hareketleri", s. 134.

⁹⁴ Hz. Mevlânâ ve yakınları ile ilgili bilgi veren *Sipehsâlâr Risâlesi*, Mevlânâ'ya yakın olan müridlerine de yer verir. Bunları; sohbet ehli, Hz. Mevlânâ'ya tam bir yakınlığa ulaşanlar, çokça riyazet eden, fakr sahibi, dünyayı ve zâhiri arkalarına atmış kimseler olarak açıklar. Bu kişilerin içerisinde Mevlânâ İzzeddin Erzincanî'yi de ekler. Bkz. Ferîdûn, *Sipehsâlâr Risâlesi*, s. 207-208.

Mevlânâ Nizâmeddîn Erzincanî,⁹⁵ Alâeddin Erzincanî,⁹⁶ Halilullah Çelebi⁹⁷, İsa Çelebi ve Çelebi Abdüllatif'in isimleri geçmektedir. Bu dönemler Erzincan'da bulunan Mevlevîlerin Erzincan'a birtakım mimari eserler kazandırdıkları da belirtilmiştir.⁹⁸

Bu tekke dışında zaman içerisinde Erzincan'da başka Mevlevî tekkelerinin de kurulduğu bilinmektedir. Osmanlı arşivlerinde bulunan tahrir defterleri kayıtlarında zâviye veya Mevlevîhâne şeklinde geçen bu tekkelerden Pîr Ömer Zâviyesi'nin (Ömer Dede Mevlevîhânesi) Erzincan'da Çeribaşı mahallesinde bulunduğu belirtilmiştir. Zâviyenin yakınında Pîr Ömer Dede'nin kabrinin yanı sıra üç gözlü bir türbenin de bulunduğu ifade edilmiştir. Bu mevlevîhânenin vakıf mütevellilerin Şeyh Fehmi Efendi'nin oğulları Şeyh Mehmed Sıdkı ve Şeyh Ahmed Fevzi olduğu da nakledilmiştir.⁹⁹

Erzincan'da kurulduğu düşünülen diğer Mevlevî tekkesi ise Şeyh Halil Çelebi Mevlevîhânesi'dir. Mevlevîhânenin adını ilk kurucusu olan Şeyh Halil Çelebi'den aldığı düşünülmekte, kurulduğu tarih bilinmemektedir. Melik Sâlih Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Dede'nin çecelebilik makamına gönderdiği yazıda bu tekkenin harap halde olduğu, arsasının büyük bir kısmına Ermeniler tarafından evler inşa edildiği belirtilmiştir.¹⁰⁰

---

⁹⁵ İbn Batûta'nın eserinde bahsettiği Ahî Nizâmeddîn ile ilgili bilgi için bkz. Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 16.

⁹⁶ Alâeddin Erzincanî ile ilgili bilgi için bkz. Şahin, "Erzincan'da Mevlevîlik Hareketleri", s. 135.

⁹⁷ Aşçı Dede, hatıralarında Şeyh Fehmi Efendi ile beraber evine gittikleri bir vakitte Erzincan'da bulunan Halilullah câmisinin bahçesinde medfun olan Halilullah Çelebi'nin ruhuna fatiha okudukları belirlemektedir. Şeyh Fehmi Efendi'nin bir dönem kapalı kalan Mevlevî tekkesini tekrar açmak ile ilgili şunları söylediği nakledilmektedir: "*Gönül arzu eder ki Halilullah Çelebi hazretlerinin de rûhâniyyet-i kudsiyyelerini uyandırmak. Lâkin Erzincan'ın hâli malûm, çocuk çocuk onların ney ve kudümleri sırrından gafillerdir. Sonra iş lu'bu hevâ gibi birtakım hevâ-yı nefse tabi olur, hele şimdilik kalsın*". Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1287.

⁹⁸ Günümüze ulaşmayan bu eserler arasında Mevlevî Tekkesi, Halilullah Câmî, Atabek Medresesi ve Halilullah Çeşmesi sayılabilir. Bkz. Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 335-337.

⁹⁹ Adaloğlu, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", s. 111-112.

¹⁰⁰ Adaloğlu, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", s. 112.

Erzincan'da Mevlânâ'dan kısa bir süre sonra kurulan Mevlevî Tekkesinin üçüncü dereceden bir Mevlevî tekkesi olduğu iddia edilmiştir. Buna göre Erzincan Mevlevîhânesi'nde mukabele denilen Mevlevî ayini yapılmakta, fakat çile çıkarılmamaktadır.¹⁰¹

Erzincan'da bulunan Melik Sâlih Mevlevîhânesi'nde XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kimlerin şeyhlik yaptığıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Osmanlı arşivlerinde 1119/1707 tarihli bir belgede Erzincan'da bulunan mevlevîhâneye meşihat ve mesnevîhanlık tevcih edildiği bildirilmektedir.¹⁰² Bunun dışında 1129/1717 yılında mevlevîhâneye Şeyh Seyyid Mehmed Çelebi'nin postnişîn olduğu ifade edilmiştir.¹⁰³

XIX. yüzyılın başlarında Erzincan'da bulunan Mevlevî tekkesinde Nazif Dede'nin (ö. 1243/1827) postnişîn olduğu bilmektedir. Şeyh Mehmed Çelebi'nin hac vazifesini yapmak üzere gittiği yolculukta vefat etmesi üzerine oğlu Nazif Dede onun yerine postnişîn olmuştur.¹⁰⁴ Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Nazif Dede'nin 5 Cemâziyelevvel 1243/24 Kasım 1827 tarihinde kırk veya kırk beş yaşında vefat ettiği bilinmektedir. Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin Hâmûşan¹⁰⁵ adlı yerine defnedilmiştir.¹⁰⁶ Nazif Dede'nin vefat etmesinden sonra 17 Recep 1243/3 Şubat 1828 tarihinde yerine Mehmed Arif Efendi posta oturmuştur.¹⁰⁷ Mehmed Efendi'nin 1243-

---

¹⁰¹ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf; Sûfîler, Devlet ve Ulemâ*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2007, s. 252.

¹⁰² BOA. C. EV. no. 524/26493.

¹⁰³ Adalıoğlu, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", s. 113-114.

¹⁰⁴ *Defter-i Dervîşân; Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, haz. Bayram Ali Kaya- Sezai Küçük, Zeytinburnu Belediyesi Yay., İstanbul, 2011, s. 401-403.

¹⁰⁵ Hâmûşan kelimesi; susan, sakit, sakın gibi anlamlara gelen hâmuş gelimesinden türemiş Farsça bir kelimedir. Suskunlar anlamına gelen bu kavram mezarlık, kabristan anlamında da kullanılmaktadır. Bkz. Mehmed Salâhî, *Kâmûs-i Osmânî*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1313, c. 3, s. 289.

¹⁰⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, c. 4, s. 1236; *Defter-i Dervîşân*, s. 401-403.

¹⁰⁷ *Defter-i Dervîşân*, s. 403.

1278/1841-1862 yıllarında tekke şeyhliğini yaptığı bilinmektedir.¹⁰⁸ Mehmed Arif Efendi'den sonra Fehim Efendi, tekkenin postnişîni olmuştur.¹⁰⁹

Konya Vilâyet Salnâmeleri'nde 1300/1883 yılından 1314/1897 yılına kadar Konya Mevlevîhânesi başta olmak üzere Âsitâne ve zâviyelerle ilgili bilgiler bulunmaktadır.¹¹⁰ Bu salnâmelerde, Mevlevîhânelerin mevcut şeyhi ve banisinin isimleri kaydedilmiştir. Zâviyeler arasında sayılan Erzincan Mevlevîhânesi'nin 1300/1883 yılı ile 1302/1885 yılları arasındaki salnâmelerde bulunmadığı görülmektedir. 1303/1886 yılı ile 1305/1888 yılları arasında adı geçen Erzincan Mevlevîhânesi'nde Mehmed Şemsüddîn Dede'nin postnişîn olduğu belirtilmiştir. 1306/1889 yılından 1314/1897 yılına kadar olan salnâmelerde ise Mehmed Bahaüddîn Dede'nin postta olduğu kaydedilmiştir.¹¹¹

Aşçı Dede'nin hatıralarındaki ifadelerle göre Erzincan Mevlevîhânesi, yaklaşık yüz yıl kapalı kalmıştır.¹¹² Aşçı Dede'nin vermiş olduğu bu bilgi ile Mehmed Arif Efendi'nin 1862 yılında postta olduğu ve ondan sonra da Fehim Efendi'nin posta geçtiği bilgisi birbiriyle çakışmaktadır. Burada Aşçı Dede'nin kesretten kinaye olarak uzun bir müddeti ifade etmek için yüz yıl dediğini düşünmekteyiz. Mevlevîhânenin tekrar açılması ise Aşçı Dede'nin belirttiğine göre Nakşbendî-Hâlidî şeyhlerinden olan Şeyh Ahmed Fevzi Efendi'nin girişimleri ile rûmî 1319/1903 yılında gerçekleşmiş, tekkenin postnişînlğine de İbrâhim Hakkı Kemahî atanmıştır.¹¹³

---

¹⁰⁸ Vefat eden şeyhin yerine Mehmed Arif'in atandığı bilgisi için bkz. BOA. C. EV. no. 346/17556; Mehmed Arif Efendi'nin zikredilen yıllarda tekkenin şeyhliğini yaptığı bilgisi için bkz. BOA. EV. BRT. no. 28/11; BOA. EV. BRT. no. 146/12.

¹⁰⁹ Adaloğlu, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", s. 114; 1303/1886 tarihli Konya vilayet salnâmesinde bu yılda Erzincan Mevlevîhânesi'nde Muhammed Şemsüddîn Efendi'nin postnişîn olduğu bilgisi vardır. Bkz. *Konya Vilâyet Salnâmesi 1303*, Konya Vilâyet Matbaası, Konya, 1303, s. 314.

¹¹⁰ İlgili salnâmede âsitânelerin çille çıkarılabilen yerlere denildiği, çıkarılamayan yerlere de zâviye denildiği belirtilmektedir. Erzincan salnamesi de zâviye olarak yer almaktadır. Bkz. *Konya Vilâyet Salnâmesi 1303*, s. 309, 314.

¹¹¹ *Konya Vilâyet Salnâmeleri, 1300-1322 yılları arası*.

¹¹² Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1286.

¹¹³ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1287.

Hikmet Atik, Bahârî ismi ile meşhur olmuş Ahmet Mithat'ın Kenan Bey isimli bir zattan naklettiği bir hatıradan hareketle 1914 yılında Erzincan'a bağlı Yalnızbağ'da bir mevlevîhânenin olduğunu iddia etmektedir. 1914 yılında Yalnızbağ'da Sâlih Efendi namında evlenmemiş bir Mevlevî dervişinin olduğunu, bu dervişin şeyh olarak hizmet ettiği bir mevlevîhânesi olduğunu belirtir. Günümüze ulaşmamış olan bu mevlevîhânenin, Erzincan ve çevresinde meydana gelen büyük depremlerden dolayı yıkılmış olabileceği üzerinde durmaktadır.¹¹⁴

Erzincan'da kurulmuş mevlevîhâneler ve burada bulunmuş Mevlevî dervişleri hakkında ulaşabildiğimiz bilgileri verdikten sonra Erzincan'da irşâd yapan son Mevlevî postnişîni İbrâhim Hakkı Kemahî hakkında bilgi vererek bu başlığı bitireceğiz.

İbrâhim Hakkı Kemahî

Tam adı Ebu Kemal İbrâhim Hakkı b. Hasan b. İbrâhim b. Süleyman b. Abdulganî el-Arabî el-Kemahî el-Mevlevî¹¹⁵ olan İbrâhim Hakkı, Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı Müşekrek (Parmakkaya) köyünde 1859 yılında doğdu.¹¹⁶ Oğlu Muhammed Kemaleddîn'e nisbetle Ebu Kemal künyesini aldı. Babasının adı Hasan, annesinin adı Fatma Kamer Hatun'dur. Künyesindeki Arabî nisbesinden Arap asıllı olduğu anlaşılmaktadır. İlköğrenimine Hacı Feyzullah Efendi'nin yanında başlayan İbrâhim Hakkı, hocasının Erzincan'a yerleşmesi ile beraber kendisi de oraya gitti. Bir

---

¹¹⁴ Hikmet Atik, "Ahmet Mithat Bahârî Beytur'un Hatıralarında Yalnızbağ Mevlevîhânesi ve Erzincan", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, s. 795-798.

¹¹⁵ Tam adı için bkz. İbrâhim Hakkı Kemahî, *Necâtü'l-İslâm*, Milli Kütüphane, no. 06 Mil Yz A 4370, vr. 1^b.

¹¹⁶ Doğum tarihi ile ilgili iki tarih belirtilmektedir. Ömer Menekşe, rûmî 1275/1859 yılında doğduğunu belirtirken (bkz. Ömer Menekşe, *Kemah Alimleri*, yy., İstanbul, 1996, s. .55), Kemahî hakkında yüksek lisans tezi hazırlayan Necla Türkyılmaz, hicrî 1266/1850 tarihini vermektedir (bkz. Necla Türkyılmaz, *Kemahlı İbrâhim Hakkı ve Dîvânı*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2014, s. 2). Burada Ömer Menekşe'nin belirttiği tarih, Kemahî'nin kızı Mediha Cimili'den aldığı Kemahî'ye ait nüfus tezkeresinden alındığından dolayı bizce daha isabetli görünmektedir.

süre Hacı Feyzullah'tan ders aldıktan sonra İstanbul'dan icâzet alarak dönen oğlu Mustafa Zühtü Efendi'nin derslerine devam ederek icâzet aldı.¹¹⁷

Hal tercümesinden anladığımız kadarıyla dört defa hacca giden İbrâhim Hakkı, bu yolculuğu esnâsında Şam ve Mısır'da bulunan âlimlerden tasavvuf, tefsir ve hadis tahsili gördü. Erzincan'a döndükten sonra Bursa, Trabzon ve Sivas gibi illere ramazan aylarında vaaz etmesi için davet edildi. 1299/1882 yılında hac için gittiği Mekke'de menâsik-i hacca dair Türkçe, Farsça ve Arapça dilleriyle verdiği bilgilerle Mekke ulemâsını hayretler içinde bıraktı. 1313/1896 yılında Konya'yı ziyaret ettiğinde kendisine mânen sikke ve hil'at giydirildi. Bu ziyaretinden sonra Erzincan'a döndü. Hil'at giydirilmesinden altı sene sonra harap ve terkedilmiş durumda olan Mevlevî tekkesini tamir ve inşa etti.¹¹⁸ Tekkenin yanına altı odalı dârülmesnevînin yanı sıra bir derslik ve kütüphane yaptırdı. Orada bulunan tekkeye 1319/1901 postnişîn oldu.¹¹⁹

İbrâhim Hakkı, II. Meşrûtiyet'in ilanından sonra Erzincan Mevlevîhânesi'nin vakıflarına dair işlerini takip etmek üzere 1328/1910 yılında İstanbul'a gitti. 1910 yılının eylül ayında bir cuma namazından sonra devrin padişahı Mehmed Reşad, Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi ve ulemânın huzurunda Beşiktaş'ta bulunan Sinan Paşa câmisinde *Mesnevî*'nin bir beytini şerhetti. 1329/1911 yılında yayınladığı *Şemsü'l-irşâd li-Sultan Reşad* adlı risâlesi Meşrûtiye idâresine karşı ifadeler içerdiği gerekçesiyle toplatıldı.¹²⁰ Bu risâlesinden dolayı Dîvân-ı Harb-i Örfî tarafından 5 Rebiülahir 1329/5 Nisan 1911 tarihinde ömür boyu sürgün edildi.¹²¹ Bâzı kaynaklarda Kemah'a sürgün edildiği belirtilmektedir.¹²²

---

¹¹⁷ İbrâhim Hakkı Kemahî, *Dîvân-ı Ebü'l-Kemâl*, Milli Kütüphane, no. 06 Mil Yz A 2401, vr. 1^b.

¹¹⁸ Altı yıl sonra açıldığı biliniyorsa tekkenin rûmî 1319/1903 yılında açıldığı tahmin edilmektedir. Aşçı Dede de hatıralarında Mevlevî tekkesinin 1319/1903 yılında açıldığı belirtir. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1287.

¹¹⁹ Kemahî, *Dîvân-ı Ebu Kemal*, vr. 1^b-2^a.; İbrâhim Hakkı Kemahî, *Şemsü'l-irşâd li-Sultan Reşad*, İkâz Matbaası, Ankara, 1339, s. 1.

¹²⁰ BOA. DH. EUM. KADL, no. 14/30.

¹²¹ BOA. İ. HB, no. 82/37/4.

¹²² BOA. BEO., no. 3917/293741; Adalıoğlu, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", s. 114.

Erzincan Mevlevîhânesi'nin Kemahî'den boşalan postuna tekkenin mescid imamı Hacı Mehmed Tâhir Efendi, Konya Çelebilik makamına gönderdiği bir mektup ile talip olmuştur. Ancak Çelebilik makamı bu mektuba olumsuz cevap vermiş, Huzuru Pîr'de kazancılık hizmetini gören Yusuf Dede'yi 1327/1911 yılında Erzincan Mevlevîhânesi'ne postnişîn olarak atamıştır. Yusuf Dede iki yıl bu görevi sürdürdükten sonra Kemahî'nin affedilmesi üzerine postnişînlik tekrar Kemahî'ye verilmiştir.¹²³

Kemah'a sürgün edilen İbrâhim Hakkı bir müddet burada kaldıktan sonra Dâhiliye Nezâretine; kefaletle Erzincan'a gelmesine izin verilmesini, artık postnişîn olmadığı için geçimini temin etmek zorunda olduğunu, eğer kalebent¹²⁴ ise ailesinin geçimini hükümetin sağlaması gerektiğini ifade eden bir dilekçe verdi. Dönemin valisi gelen bu dilekçeyi reddetti. Valinin bu tavrı üzerine âlim, şeyh ve tüccarlardan oluşan bir grup Kemahî'nin Meşrûtiyet aleyhtarı olmadığını, Erzincan halkı adına affedilmesi konusunda yardımda bulunulmasının istirham olunduğunu belirten bir dilekçeyi sadârete gönderdiyse de cevap alamadı. Tüm bu çabaları sonuçsuz kalan grup 22 Temmuz'da Dâhiliye Nezâreti'ne, bir sûreti de meşihat makamına gönderilen bir telgraf daha çekilerek aynı istekler bu defa "iyd-i millî" adına ve Erzincan'da kimsesiz çocukların dilinden tekrarlandı. İbrâhim Hakkı, nihayet bu son girişimler sonucu affedilerek Erzincan'a döndü.¹²⁵

I. Dünya Savaşı sırasında cihâd-ı mukaddes ilanından sonra Veled Çelebi'den gelen Mevlevî birliğinin teşekkülü davetini aldı. Daveti aldıktan hemen sonra teşebbüse geçen İbrâhim Hakkı, kısa bir süre sonra yirmi yedi kişilik bir grup ile Mevlevî taburuna katılmak üzere Erzincan'dan Şam'a hareket etti.¹²⁶ Kanal ismi verilen bu sefere (1915) katılan Kemahî, dönüşünde Erzincan'ın Ruslar tarafından işgal edildiğinden dolayı Sivas'a yerleşti. Bu savaş sırasında gözünü kaybettiği

---

¹²³ Adalıoğlu, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", aynı yer.

¹²⁴ Kalebent, kale dışına çıkmamaya hüküm giyen suçluya denilmektedir.

¹²⁵ Nihat Azamat, "Kemahlı İbrâhim Hakkı", *DİA*, Ankara, 2002, c. 25, s. 221; BOA. BOE., no. 3917/293741.

¹²⁶ Nuri Köstüklü, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gönüllü Mevlevî Taburu ve Erzincan Mevlevîhânesi", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 317.

anlaşılan İbrâhim Hakkı'nın Sivas'tan Erzincan'a dönmesi için devlet tarafından yol masrafları karşılandığı görülmektedir.¹²⁷

I. Dünya Savaşı sırasında önemli bir rol üstlenen İbrâhim Hakkı, Sivas'tan Erzincan'a döndükten yaklaşık beş yıl sonra 14 Ekim 1924 yılında Erzincan'da vefat etti. Kabri Terzi Baba mezarlığındadır. Vefat etmeden önce idam talebiyle mahkemeye verildiği ve idama mahkûm edildiği bilinmektedir. 1926 yılında İstiklâl mahkemeleri tarafından ölümünden emin olmak için cesedinin mezarından çıkarılıp kontrol edildiği rivayet edilmektedir.¹²⁸

Erzincan'da bulunan Mevlevîhâne'nin son postnişîni olan Kemahi, birçok eser yazdı. Bu eserler; *Şemsü'l-irşâd li-Sultan Reşâd, Dîvân-ı Ebu'l-Kemâl, Miftâhu'l-ma'ârif, Tuhfetü'r-reşâd fi fezâil-i'l-cihâd, Pend-i pesendîde der fezâil-i rûze, Tâcü't-tefâsîr, Necâtü'l-İslâm, Mir'atü'l-mevâ'iz, Senîyü's-sünûh fi izâhi'r-rûh, Fevtü'l-kubûr, Tâcü'l-İslâm fi beyâni'l-küfri ve'l-imân, Tâcü'l-mücâhidîn mine'l-ehâdisi'l-erbe'in, Mürşidü'z-züvvâr li-revzati nebîyi'l-muhtâr, Seyfü's-sâlikin, Makâlidü'l-akâid*'dir. Bu eserlerin yazma hâlinde olan nüshalarının Rus işgali sırasında kaybolduğu belirtilmektedir.¹²⁹

I.2.3. Halvetîlik

İslam dünyasının yaygın tarikatları arasında sayılan Halvetiyye, İbrahîm Zâhid Geylânî'nin halîfelerin Ahî Muhammed'in yanında yetişen ve ondan icâzet alan Ömer el-Halvetî'ye (ö. 800/1397-98) nispet edilmektedir. Şeyhi ve amcası olan Ahî Muhammed'in vefat etmesi ile onun yerine irşâd makamına geçen Ömer el-Halvetî, Karakoyunlu hâkimiyetinde bulunan Tebriz'e gitmiş ve irşâd faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Tarikat silsilesi, Ahî Muhammed vasıtasıyla İbrâhim Zâhid Geylânî'ye nispet edilen, ancak tarikat halini almayan Zahidiyye silsilesinde birleşir. Ömer el-Halvetî'de Halvetiyye şeklinde müstakil bir tarikat hâline gelmiştir.¹³⁰

¹²⁷ BOE. DH. KMS., no. 47/56/1; BOE. DH. KMS., no. 47/56/4.

¹²⁸ Azamat, "Kemahlı İbrâhim Hakkı", s. 221.

¹²⁹ Kemahî, *Şemsü'l-irşâd li-Sultan Reşâd*, eserin girişi.

¹³⁰ Ömer el-Halvetî ve Halvetiyye tarikatı hakkında geniş bilgi için bkz. Cemâleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, haz. M. Serhat Tayşi, Semerkand Yay., İstanbul, 2013; Yusuf Sinan Efendi,

Tarîkatın ikinci pîri olarak kabul edilen Seyyid Yahya Şîrvânî Bakûvî (868/1463-64) ile beraber tarîkat Azerbeycan'da ciddi gelişmeler göstermiş ve halîfeleri –özellikle de Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincanî, Dede Ömer Rûşenî ve Habib Karamanî- vasıtasıyla Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Tarîkat, Anadolu'dan da Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan (Etiyopya) ve Güney Asya'ya yayılarak İslam dünyasının en yaygın ve etkili tarîkatlarından biri hâline gelmiştir. Halvetiyye tarîkatı, Rûşeniyye, Cemâliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye şeklinde dört kola ayrılmıştır. Bu kollardan da çeşitli şubeler meydana gelmiştir.¹³¹

Halvetiyye'nin ilk olarak Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincanî zamanında Erzincan'a geldiği düşünülmektedir. Pîr Muhammed'ten önce bu tarîkatın Erzincan'da bulunduğu dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Erzincan'da tasavvuf hareketlerinin incelenmesinde en çok karşılaştığımız sorun olan “tarihî vesikaların bulunmaması” sorunu ne yazık ki Halvetiyye tarîkatı için de geçerlidir. Şehrin yaşadığı menfî olaylardan dolayı gerekli olan materyallerin ortadan kalkmış olması, tarihî malûmatlara ihtiyaç duyulan çalışmaları da kısıtlamaktadır.

Erzincan'da tespit edilmiş olan Halvetî tekke ve zâviyelerinden herhangi bir belgenin ve kalıntının olmaması, ne yazık ki bu tarîkatın Erzincan şubeleriyle ilgili net bilgilere ulaşmamızı zorlaştırmıştır. Bu gerçekliğin içerisinde Erzincan'da faaliyette bulunmuş Halvetî şeyhleri ve tekkeleri hakkında tespit ettiğimiz bilgileri vermeye çalışacağız.

Ömer el-Halvetî ile başlayan Halvetiyye tarîkatı, Yahya Şîrvânî'nin halîfeleri vasıtasıyla Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır. Yahya Şîrvânî'den icâzet alan Pîr Muhammed Bahâeddin, tarîkatın Erzincan ve çevresi başta olmak üzere yayılmasını

Menâkab-ı Şerîf ve Tarîkatnâme-i Pirân ve Meşâyih-i Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye, İstanbul, 1290; Hocazâde Ahmed Hilmî, *Seyyid Yahya eş-Şîrvânî*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1319; Muhammed el-Mekkî, *en-Nefhatü'r-rahmâniyye fî menâkıbı ricâli'l-Halvetiyye*, İstanbul, 1327; M. Sadık Vicdanî, *Tomâr-ı Halvetiyye*, Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, 1338-1341; Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâ'ik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik*, c. 1, vr. 343^a-377^a; Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 393-395; Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *AÜİFD*, 1999, c. 39, s. 535-563.

¹³¹ Uludağ, “Halvetiyye”, s. 393-394.

sağlamıştır. Yetiştirdiği halifeleri ile bu tarikatın Anadolu'ya yayılmasında bir kavşak görevi görmüştür. Halvetiyye tarikatının Pîr Muhammed Erzincanî'den ayrılan kollarından biri olan Cemâliyye kolu, Sümbüliyye ve Şabaniyye gibi alt kollara ayrılmış ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılmıştır.¹³²

Pîr Muhammed Erzincanî'nin halifelerinden İbrâhim Tâceddin Kayserî (ö. 883/1478) vasıtasıyla Alâeddin Uşşâki'ye (ö. 890/1485) ondan da Yiğitbaşı Ahmed Efendi'ye (ö. 910/1504) ulaşan bir silsileyle Halvetiyye tarikatının bir başka ana kolu olan Ahmediyye kolu oluşmuştur.¹³³ Zaman içerisinde bu kollardan oluşan alt kollar ve şubeler ile Halvetiyye'nin sadece Osmanlı sınırları içerisinde Anadolu'da değil de Balkanlar'da, Mısır başta olmak üzere Kuzey Afrika'da yayılması gerçekleşmiştir. Bu kolların faaliyet alanlarının genişliği, Pîr Muhammed Erzincanî'nin tesir sahasını göstermesi açısından önemlidir.¹³⁴

Erzincan'da XV. yüzyılda karşılaştığımız diğer bir sima Pîr Muhammed Erzincanî'nin halîfesi olan Pîr Ahmed Erzincanî'dir (ö. 870/1465). Erzincan'ın Tebih¹³⁵ köyünde doğduğu belirtilen Pîr Ahmed Erzincanî'nin, icâzet aldıktan sonra şeyhi tarafından Erzincan merkezinde irşâd yapmak üzere görevlendirildiği belirtilmiştir. Gıda ticareti yapan babasından kendisine kalan miras ile Erzincan'da farklı yerlerde üç zâviye ve mescit yaptırdığı nakledilmiştir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed ile Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı olan Uzun Hasan arasındaki savaş sonrasında yapılan antlaşmada görev alması, önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.¹³⁶

---

¹³² Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 444-446; Halil Baltacı, "Halvetiyye'nin Anadolu'daki Neşvünemâsına bir Menba: Pîr Muhammed Erzincanî ve Makâmâtü'l-Ârifin Adlı Eserinde Seyr ü Sülûk", *Dil-i Halvet Dergisi*, yıl 5, sy. 15, Aralık 2017, s. 19.

¹³³ Zaur Şükürov, "Muhammed Bahâeddin Erzincanî", *DİA*, İstanbul, 2005, c. 30, s. 505.

¹³⁴ Baltacı, "Halvetiyye'nin Anadolu'daki Neşvünemâsına bir Menba", s. 19.

¹³⁵ Kaynaklarda Erzincan'da Tebih köyü şeklinde geçen herhangi bir isme rastlayamadık. XVII. yüzyılda Kertah (yeni adı ile Geyikli) köyünde Şeyh Abdi adında bir Halvetî şeyhinin yaşadığı bilgisi bulunmaktadır (bkz. İnbaşı, "Erzincan Kazâsı", s. 204). Bu bilgiden Hulvî'nin zikrettiği köyün Tebih değil de Kertah olabileceğini düşünmekteyiz.

¹³⁶ Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 400-402.

Pîr Muhammed Erzincanî'nin diğeri halîfesi olan Pîr Fethullah (ö. 861/1456) ise Kastamonu'da doğmuş olup Uzun Hasan tarafından Erzincan'da bir medreseye müderris olarak tayin edildiği bir dönemde Pîr Muhammed'e intisap etmiştir. Kısa bir süre içerisinde sülûkünü tamamlayarak icâzet almıştır. Erzincan'da uzun bir dönem şeyhlik yaptıktan sonra vefatına yakın dervişlerinden bâzıları kendisinden sonra yerine geçecek kişiyi belirlemesini istemiştir. Pîr Fethullah onların bu isteklerine karşı postta oturacak kişinin vefatından sonra gelip posta oturacağını belirterek¹³⁷ Hacı Halife adı ile bilinen Şeyh Cemâleddin Aksarâyî'yi işaret etmiştir.¹³⁸

Pîr Fethullah'tan sonra Erzincan'da Pîr Muhammed tarafından oluşturulan tekkenin Cemâl-i Halvetî'ye geçmesi sonrası Erzincan'da Halvetî tarîkatının Erzincan'dan İstanbul'a yöneldiğini ifade edebiliriz. Nitekim Pîr Fethullah'tan sonra Erzincan'da bu tarîkatın kimin tarafından sürdürüldüğü hakkında bilgiler de mevcut değildir.

Osmanlı Devleti tarafından tutulan tahrir defterlerinde XVII. yüzyılda Erzincan'da Halvetiyye tarîkatına ait zâviyelerin varlığına rastlanmaktadır. Özellikle 1052/1642 tarihli *Mufassal Avârizhâne Tahrir Defteri* 'nde bulunan kayıtlar önemlidir. Bu defterdeki bilgilere göre XVII. yüzyılda Erzincan'da biri Keleriç'te (Karakaya) diğeri Kertah'ta (Geyikli) olmak üzere iki Halvetî şeyhi bulunmaktadır. Keleriç'te Şeyh Abdülkadir, Kertah'ta ise Şeyh Abdî Efendi'nin isimleri bu defterlerde yer almaktadır.¹³⁹

Yakın dönemde yaşayan ve Kemah'ın Urfat köyünde 1285/1869 yılında doğan Tiryakioğlu Tâhir adlı bir Uşşâkî şeyhinin olduğu nakledilmiştir. Kemah'ta ilk eğitimini aldıktan sonra İstanbul'a gittiği ve orada medrese eğitimini tamamlayarak icâzet aldığı belirtilmiştir. İstanbul'da bulunduğu sırada Uşşâkîyye tarîkatına intisap

---

¹³⁷ Hulvî'nin eserinde naklettiği bu rivayette Pîr Fethullah'ın şu sözleri söylediği nakledilmiştir: *Vefatımızdan sonra cenazemizi musallaya koyduklarında dikkat ediniz. Dağ yönünden bir zat gelip postumuza oturarak halimize vâris olacaktır. Ona tereddüt etmeden tâbi olup her emrine itaat ediniz.* Bkz. Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 404.

¹³⁸ Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 402-404.

¹³⁹ İnbaşı, "Erzincan Kazâsı", s. 204; Saygı, *17. Yüzyıl Ortalarına Doğru Erzincan Kazâsı*, s. 44-45, 46.

ettiği ve şeyhinin vefatından sonra postnişîn olduğu ifade edilmiştir. 1940 yılında vefat ettiği belirtilen Tâhir Efendi'ye ait el yazması bir Dîvânın olduğu da belirtilmiştir.¹⁴⁰

Halvetiyye tarîkatı için Erzincan önemli bir kavşaktır. Bu kavşakta en önemli kişi şüphesiz Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincanî'dir. Erzincan'da Halvetiyye tarîkatı ile adı anılan kişiler ve tekkeler hakkında ulaşabildiğimiz bilgileri verdikten sonra Pîr Muhammed Bahâeddin'in hayatı hakkında bilgi vererek bu başlığı tamamlayalım.

Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincanî

Halvetiyye tarîkatının önemli şeyhlerinden olan Seyyid Yahya Şîrvânî'nin halîfesi Pîr Muhammed Bahâeddin, Erzincan'a bağlı Keleriç (Karakaya) köyünde doğmuştur. Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Pîr Muhammed'in doğduğu tarih ise bilinmemektedir. Ailesi ve çocukları hakkında bilgi bulunmayan Pîr Muhammed, Şeyh Pîrî ve Pîrî Halîfe olarak anılmaktadır.¹⁴¹

Tasavvufa intisap etmeden önce ilmî birikimi ileri seviyede olan ve müderrislik yaptığı anlaşılan Pîr Muhammed'in, gördüğü bir rüya üzerine medresedeki öğrencilerine izin vermiş ve Şîrvân'a gitmiştir. Şîrvân'da Halvetiyye tarîkatının ikinci pîri kabul edilen Seyyid Yahya Şîrvânî'ye intisap etmiştir. Kısa süre içerisinde seyr-i esma ve seyr-i müsemmasını tamamlamış, şeyhi tarafından doğduğu yer olan Keleriç'e irşad ile görevlendirilmiştir. Erzincan'a geldikten sonra köyünde bir zâviye ve bir câmi inşa etmiştir.¹⁴²

Erzincan ve çevresine hâkim olan Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'ı Fatih Sultan Mehmed ile savaşmaması konusunda uyardığı rivayet edilmiştir. Bu rivayetler

---

¹⁴⁰ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 172-173.

¹⁴¹ Pîr Muhammed Erzincanî'nin hayatı ve menkıbeleri için bkz. Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 394-400; Hocazâde Ahmed Hilmî, *Ziyâret-i Evliyâ*, Cihan Kütüphanesi Matbaası, İstanbul, 1325, s. 39; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matba-i Âmire, İstanbul, 1333, c. 1, s. 47; Zaur Şükürov, *XV. Asır Mutasavvıf Şâirlerinden Bahâüddin Erzincanî ve Makâmâtü'l-Ârifîn ve Maârifü's-Sâlikîn Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s. 2-42; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006; İbrâhim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs*, haz. Mustafa Tatçı vd., H Yay., İstanbul, 2017, s. 154-155; c. 3, s. 319; Ali Kemali, *Erzincan*, s. 306; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 1, s. 444-446;

¹⁴² Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 394-395; Hilmî, *Ziyâret-i Evliyâ*, s. 39.

şeyhin o dönemdeki manevî nüfuzunu göstermesi bakımından önemlidir. Rivayet edilen menkıbeye göre Fatih Sultan ile savaşa girişen Uzun Hasan yenilmiştir. Bu yenilgi üzerine şeyhin zâviyesine gelen Uzun Hasan'a Fatih'in kendisini üzmeyeceğini belirtmiş ve halîfelerinden Pîr Ahmed Erzincanî'yi Fatih Sultan'a elçi olarak göndermiştir.¹⁴³

Kaynaklarda Pîr Muhammed Erzincanî'nin vefat tarihi ile ilgili tam bir mutabakat bulunmamaktadır. Hulvî, *Lemezât-Hulviyye* adlı eserinde şeyhin vefat tarihini 869/1464-65 yılı olarak gösterirken, başka kaynaklarda bu tarihten farklı olarak 879/1474 tarihi gösterilmektedir.¹⁴⁴ Kabrinin nerede olduğu konusunda da durum farksızdır. Erzincan'da meydana gelen bir deprem sırasında yedi dervişle beraber Câmî-i Kebîr'de (Ulu Câmî) vefat ettiğini belirten Hulvî, kabrinin de bu câminin yakınında olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵ Hocazâde Ahmed Hilmi ve diğer kaynaklar da aynı bilgiye yer vermektedirler.¹⁴⁶ Yakın zamanda Pîr Muhammed ile ilgili çalışmalar yapmış olan araştırmacılar ise kabrinin Keleriç köyünde olabileceğini belirtmişlerdir.¹⁴⁷

Pîr Muhammed Erzincanî'nin manzum ve mensur birçok eserinin olduğu söylenmektedir.¹⁴⁸ Ancak bu eserlerden sadece *Makâmâtü'l-arifîn ve maârifü's-sâlikîn* adlı eseri günümüze ulaşmıştır.¹⁴⁹ Eserin yazma iki nüshasını tespit ettik.

---

¹⁴³ Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 395-396; Zaur Şükürov, "Muhammed Bahâeddin Erzincanî", s. 504.

¹⁴⁴ Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 400; Hocazâde Hilmî, *Ziyâret-i Evliyâ*, s. 39; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 47; Ali Kemali, *Erzincan*, s. 306.

¹⁴⁵ Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 400.

¹⁴⁶ Hocazâde Hilmî, *Ziyâret-i Evliyâ*, s. 39; İbrâhim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs*, s. 155, 225; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 47.

¹⁴⁷ Ali Kemali, *Erzincan*, s. 306; Ünal Tuygun, *Dünden Bugüne Karakaya*, Ermat Ofset, Erzincan, trs, s. 24, 57.

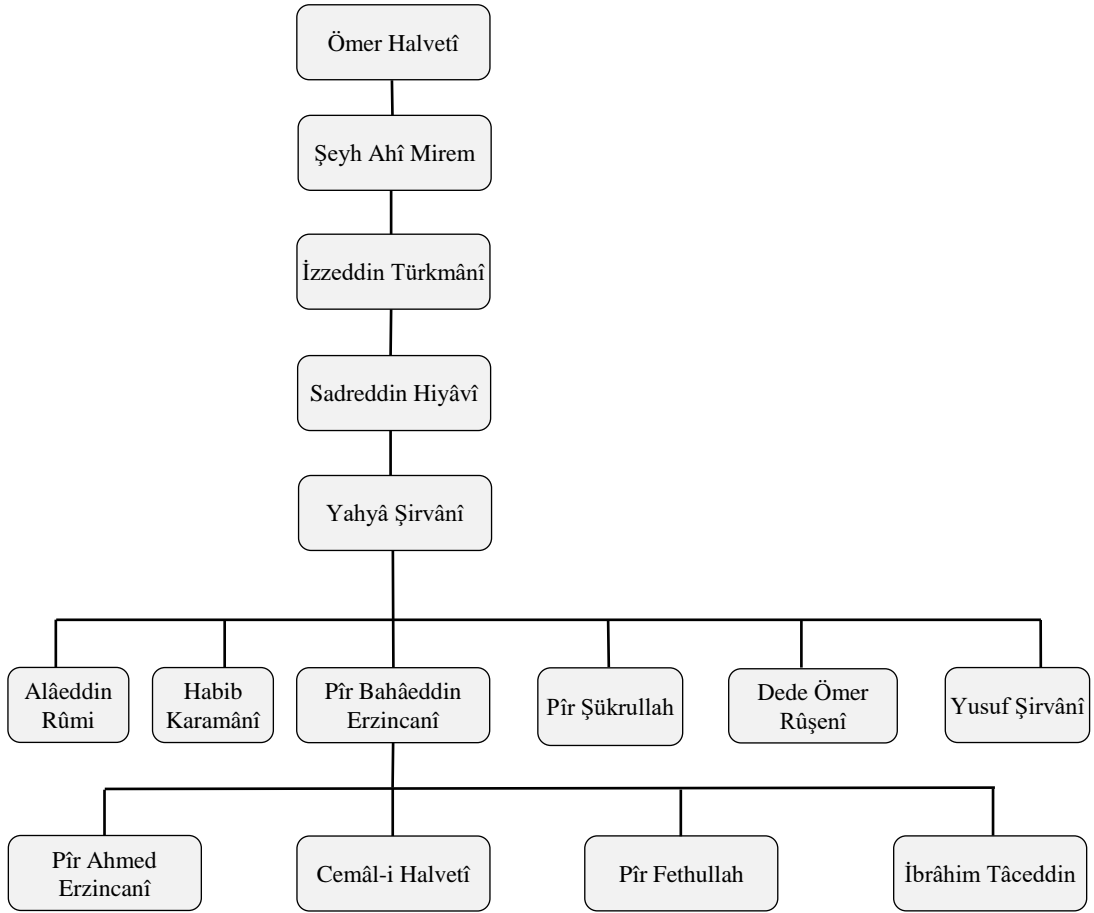
¹⁴⁸ Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, s. 395; Hocazâde Hilmî, *Ziyâret-i Evliyâ*, s. 39.

¹⁴⁹ Bu eser ile ilgili Zaur Şükürov'un yüksek lisans tezinin yanı sıra şu çalışmalar yapılmıştır: Pîr Muhammed Erzincanî, *Makâmâtü'l-arifîn ve maârifü's-sâlikîn*, haz. Necdet Okumuş, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1992; Pîr Muhammed Erzincanî, *Makâmâtü'l-arifîn ve maârifü's-sâlikîn ve Risâle fi kavli la ilahe illallah*, haz. Erdem Memişoğlu, Kalkan Matbaacılık, Ankara, 2004; Pîr Muhammed Erzincanî, *Makâmâtü'l-arifîn ve maârifü's-sâlikîn ve Risâle fi kavli la ilahe illallah*, haz. Cüneyt Akbulut, Toprak Yay., İstanbul, 2012;; Tahir

Bunlardan biri Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, 1308/1 numarada 1a-22b varakları arasındadır. Diğer nüsha ise Ankara'da bulunan Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 7268/4 numarada 96b-129b varakları arasındadır. Aynı numarada Pîr Muhammed'e nispet edilen *Risâle fî fazlı kavli lâ ilahe illallah* eseri de 130a-142b varakları arasında bulunmaktadır.

Tablo-4. Pîr Bahâeddin Erzincanî'nin silsilesi ve halîfeleri

Erdoğan Şahin, *Erzincan-Keleriç Köyü ve Akkoyunlu-Halvetî Şeyhi Pîr Muhammed Bahaeddin*, yy. Ankara, 2017.

I.2.4. Nakşbendîlik

Nakşbendiyye tarîkatı adını Farsça “nakş” ve “bend” kelimelerinin birleşiminden almıştır.¹⁵⁰ Bu isim XIV. yüzyılın büyük velisi Hâce Muhammed Bahâeddin Nakşbend’in (ö. 791/1389) lakabından türemiştir. Nakşbend, Farsça’da “nakış yapan” anlamına gelmekte olup, Allah ismini zihne ve kalbe yerleştirip kalbin üzerine süsler yapmak şeklinde anlamlandırılmıştır.¹⁵¹

Nakşbendiyye tarîkatına ait biri Hz. Ebû Bekir’e diğer ikisi Hz. Ali’ye dayandırılan üç farklı silsile vardır. Bu silsilelerden “Sıddîkiyye” olarak da adlandırılan ve Hz. Ebû Bekir’e ulaşan silsile daha çok kullanılmaktadır.¹⁵² Her tarîkatta olduğu gibi Nakşbendiyye tarîkatında da dönüm noktaları meydana gelmiştir. Bu dönüm noktaları karizmatik şahsiyetlerin ön plana çıkmasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Genellikle sırasıyla şu dört aşama kayda geçilmiştir: Hâcegâniyye, Nakşbendiyye, Müceddidiyye ve Hâlidîyye.¹⁵³

Hâcegâniyye, Abdülhâlık Gucdüvânî’den (ö.575/1179) Bahâeddin Nakşbend’e kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Gucdüvânî’nin ortaya koyduğu prensiplerin yanı sıra yapılan faaliyetlerle tarîkatın fikrî altyapısının hazırlandığı belirtilmiştir. Nakşbendiyye şeklindeki isimlendirme ise Bahâeddin Nakşbend’den İmâm-ı Rabbânî olarak meşhur olan Ahmed b. Abdilehad el-Fârûkî es-Sirhindî’ye (ö. 1034/1624) kadar olan döneme verilmekle beraber genel. Bir addır. Nakşbendiyye, Bahâeddin Nakşbend’in halîfeleri olan Muhammed Pârsâ (ö. 822/1420) ve Ya’kûb Çerhî (ö. 851/1447) ile Çerhî’nin halîfesi Ubeydullah Ahrâr’ın

---

¹⁵⁰ Nakşbendiyye tarîkatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için; Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ’ili’l-hakâ’ik fi beyâni selâsili’t-tarâ’ik*, c. 1, vr. 195^b-205^a; Ali b. Hüseyin Sâfî, *Reşehât-ı ‘aynü’l-hayât*, çev. İbn Muhammed Şerif el-Abbâsî, Bulak Matbaası, 1256; Feriduddîn Aydın, *et-Tarîkatü’n-Nakşbendiyye beyne mâdihâ ve hâdirihâ*, el-İbar Yay., İstanbul, 2001; Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâikü’l-verdiyye fi hakâiki ecillâi’n-Nakşbendiyye*, Dâru Arâs, Erbil, 2002; Hamid Algar, *Nakşibendîlik*, çev. Cüneyd Köksal vd., İnsan Yay., İstanbul, 2013; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend: Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, İnsan Yay., İstanbul, 2015; Itzhak Weismann, *Nakşibendîlik*, çev. İrfan Kelkitli, Litera Yay., İstanbul, 2015;

¹⁵¹ el-Hânî, *el-Hadâikü’l-verdiyye*, s. 13; Weismann, *Nakşibendîlik*, s. 59.

¹⁵² el-Hânî, *el-Hadâikü’l-verdiyye*, s. 10, 12; Tosun, *Bahâeddin Nakşbend*, s. 33-34.

¹⁵³ el-Hânî, *el-Hadâikü’l-verdiyye*, s. 12-13.

(ö. 895/1490) irşâd faaliyetleri sonucu Buhara'nın sınırlarını aşarak Anadolu'ya kadar yayılmıştır.¹⁵⁴

Müceddidiyye,¹⁵⁵ İmâm Rabbânî ile başlayıp Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'ye kadar süren döneme verilen isimlendirmedir. Bu dönemde tarîkat sadece isim olarak değil aynı zamanda düşünce ve ekol olarak da değişmiştir. Bu dönemin bir kısmı Mazhar Cân-ı Cânân'a (ö. 1195/1781) nispetle Mazhariyye olarak isimlendirildiği de belirtilmiştir.¹⁵⁶

Nakşbendiyye tarîkatının Anadolu'ya gelişi Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) halîfesi Molla Abdullah-ı Îlâhî (ö. 896/1491) vasıtasıyla olmuştur. Nakşbendiyye'nin Ahrâriyye kolu ve daha sonraki dönemlerde Müceddidiyye kolu İstanbul ve Anadolu'nun büyük bir bölümüne yayılmıştır.¹⁵⁷ Bu kolların Anadolu'ya yayıldığı dönemlere baktığımızda, bu kolların Erzincan'da herhangi bir faaliyetinin olmadığını görmekteyiz.

Hâlidîyye¹⁵⁸ ise, Müceddidiyye'den sonra Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1242/1827) ile başlayıp günümüze kadar gelen döneme verilen isimdir.¹⁵⁹ Bu dönemde özellikle Müceddidiyye ile Osmanlı Devleti'nde başlayan Nakşbendiyye tarîkat geleneği, etkisini artırmış ve geniş bir alana yayılmıştır. Hamid Algar, Nakşbendiliğin bu kolunun çok yaygın bir cazibe merkezi olduğunu ve tüm Anadolu'ya kök saldıgını

---

¹⁵⁴ el-Hânî, *el-Hadâikü'l-verdiyye*, s. 12-13.

¹⁵⁵ Müceddidiyye kolu ile ilgili olarak bkz. Halil İbrahim Şimşek, *18. Yüzyıl Osmanlı Tasavvufunda Nakşibendî-Müceddidilik*, Litera Yay., İstanbul, 2016.

¹⁵⁶ el-Hânî, *el-Hadâikü'l-verdiyye*, s. 13; Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, Nizamiye Akademi Yay., İstanbul, 2016, s. 189.

¹⁵⁷ Algar, *Nakşibendîlik*, s. 347-348.

¹⁵⁸ Hâlidîyye kolu ile ilgili olarak bkz. el-Hânî, *el-Hadâikü'l-verdiyye*, s. 303-381; Haydarîzâde İbrahim, *el-Mecdu't-tâlid fî menâkibi's-Şeyh Hâlid*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1292; Hasan Şükrü, *Menâkib-ı şemsü's-şümûs*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1302; Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye fî âdâbi't-tarikati'l-aliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşbendiyye*, Meymeniyye Matbaası, Kahire, 1319; Hamid Algar, "Hâlidîyye", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 295-296; Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik* s. 57-505; Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî (Hayatı, Eserleri, Halîfeleri) ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 171.

¹⁵⁹ el-Hânî, *el-Hadâikü'l-verdiyye*, s. 13.

belirtmiş, Mevlevîliğin asıl merkezi olan Konya’da bile baskın hale geldiğini ifade etmiştir.¹⁶⁰

Hâlid el-Bağdâdî’ye nispet edilen Hâlidiyye kolu, Nakşbendî-Müceddidî kolun bir devamı olarak Irak’ta ortaya çıkmış ve Şam’dan yayılmıştır. Bu kol, gerek bölgesel faktörler gerekse Hâlid el-Bağdâdî’nin ortaya koyduğu performans ve tarîkata getirdiği yeni yorum ve uygulamalarla kısa bir sürede Kuzey Irak başta olmak üzere Doğu Anadolu, İran’ın kuzeybatısı, Ortadoğu ve Balkanlarda yayılma imkânı bulmuştur.¹⁶¹

Hâlid el-Bağdâdî’nin XIX. asırda artık eski dinamizmini kaybetmiş, topluma hizmet üretmekten çok geleneksel bir özellik arz eden tarîkat anlayışını değiştirdiği belirtilmiştir. Bu anlayışın yerine, Hâlid el-Bağdâdî’nin daha önce Ubeydullah Ahrâr ve İmâm-ı Rabbânî’nin yaptığı gibi tarîkatı bilinçli olarak Kur’ân ve sünnete bağladığı, dinamik, üretken, ilim ve medreseyi önceleyen bir tarîkat anlayışını toplumda yaygınlaştırmak için çaba sarf ettiği ifade edilmiştir.¹⁶²

Hâlid el-Bağdâdî, kendi kolunun başka bölgelere yayılması konusunda özel dikkat göstermiştir. Tarîkatın terbiye usullerinin içerisine koyduğu “râbîta” uygulamasına da özel vurgu yapmıştır. Toplumda yeniden canlandığı İslamî hassasiyet ve sünnet vurgusu, câmi ve medreseleri tekrar ihya çabası, medrese-tekke birlikteliğini sağlayan ilim-tasavvuf sentezi onun müceddid olarak anılmasına olanak tanımıştır.¹⁶³

Nakşbendiyye’nin Ahrâriyye kolu XV. yüzyılda Abdullah-ı İlâhî, Müceddidiyye kolu ise XVIII. yüzyılda Murâd-ı Buhârî ve Mehmed Emin Tokadî vasıtasıyla Anadolu ve Balkanlar’a girmişse de etkileri sınırlı kalmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Hâlid el-Bağdâdî ile başlayan Hâlidiyye’nin kısa süre içerisinde Türkiye’de Müceddidiyye’nin yerini almıştır. Hâlidiyye kolu İstanbul’a gönderilen ve sonrasında

---

¹⁶⁰ Algar, *Nakşibendilik*, s. 350.

¹⁶¹ Hamid Algar, “Hâlidiyye”, c. 15, s. 295.

¹⁶² Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidilik*, s. 98.

¹⁶³ Weismann, *Nakşibendilik*, s. 179.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren Hâlid el-Bağdâdî'nin halîfeleri vasıtasıyla siyasî nüfuz ve güç kazanmıştır. Bu siyasî güç ve nüfuz bir dönem İstanbul'dan Hâlidîyye'nin uzaklaştırmasına da sebep olmuştur. Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve akabinde Bektaşî tekkelerin de kapatılması, şeriata bağlılıklarıyla bilinen Hâlidîlerin daha güçlü olarak İstanbul'a dönmesini kolaylaştırmıştır.¹⁶⁴

Nakşbendiyye'nin Hâlidîyye kolu, Anadolu ve Balkanlar'da Hâlid el-Bağdâdî'nin halîfelerinden Seyyid Tâhâ Hakkârî, Abdullah Mekkî Erzincanî, Ali es-Sebtî, Ahmed el-Ervâdî ve Muhammed Kudî ile geniş bir alanda etkili olmuştur.¹⁶⁵ Hâlidîyye kolunun Erzincan'a gelişi ise Nakşbendî-Hâlidî kolun önemli halîfelerinden olan Abdullah Mekkî Erzincanî'nin Terzi Baba'yı halîfe olarak ilan etmesi ile başlar.

Nakşbendiyye tarikatının Hâlidîyye kolu, XIX. yüzyılda Erzincan'da faaliyet göstermeye başlar. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin halîfelerinden Abdullah Mekkî'nin Erzincan'a gelmesi ve Terzi Baba'ya icâzet vermesi bu kolun Erzincan'daki ilk hareketlerinin başlangıcı kabul edilebilir. Terzi Baba'dan sonra Mustafa Fehmi Efendi (ö. 1298/1880) ile devam eden bu gelenek, 1924 yılında vefat eden Şeyh Ahmed Fevzi Efendi ile son bulur.

Erzincan'da Hâlidîyye'nin ikinci mühim kolu ise Pîr-i Sâmi olarak bilinen Muhammed Sâmi Erzincanî (ö. 1330/1912) ve halîfeleri tarafından tesis edilmiştir. Abdurrahman-ı Tâğî'den (ö. 1304/1886) icâzet alan ve Erzincan'da Kırtıloğlu Tekkesi'ni kuran Pîr-i Sâmi'nin silsilesi; Şeyh Muhammed Beşir Efendi (ö. 1932), Musa Dede Bayburdî (ö. 1973) ve Abdurrahim Reyhan (ö. 1998) şeklinde devam etmiştir.

---

¹⁶⁴ Süleyman Uludağ, "Anadolu'da Hâlidîlik", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 297.

¹⁶⁵ Anadolu'da Hâlidîyye'nin faaliyetleri ile ilgili bkz. Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 184-201; Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, s. 290-344; Uludağ, "Anadolu'da Hâlidîlik", c. 15, s. 297-298.

II. BÖLÜM

ERZİNCAN'DA NAKŞBENDİLİK

Erzincan'da Terzi Baba olarak bilinen Hayyât Mehmed Vehbî (ö. 1264/1848) ile başlayan Nakşbendî-Hâlidî koldan önce Nakşbendiyye tarîkatına dair Erzincan'da herhangi bir harekete rastlayamadık. Müslümanların Anadolu'ya gelmesinden sonra tarikatların birçoğu faaliyetlerini Erzincan'da sürdürmüş, ancak Nakşbendî tarikatının geç dönemlerde Erzincan'da faaliyetlerine başladığı görülmüştür. Nakşbendiyye'nin Erzincan'a gelişi Hâlidî kolun önemli halîfelerinden olan Abdullah Mekkî Erzincanî'nin (ö. 1266/1849 veya 1269/1852) Terzi Baba'yı halîfe olarak ilan etmesine denk gelmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde Erzincan'da Nakşbendî-Hâlidî kola mensup olup, bu bölgede tarikatın yayılmasını sağlayan şahıslar ve onların yetiştirdiği halifelerden bâzılarının biyografilerini vereceğiz. Öncü olarak belirlenen kişilerden özellikle postnişînlik yapmış olanların hayatları, varsa eserlerini ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Bununla beraber kolun diğer temsilcilerini de dar çerçevede ele alacağız.

II.1. Terzi Baba Dergâhı

Çalışmamızın bu başlığında Terzi Baba Dergâhı'nda postnişîn olarak bulunmuş şahsiyetlere ve varsa halîfelerine ışık tutmaya çalışacağız. Bu dergâhın ilk şeyhi olan Terzi Baba'yı daha iyi tanıyabilmek amacıyla yetişmesinde önemli katkısı olan Abdullah Mekkî Erzincanî hakkında ulaştığımız bilgileri vereceğiz.

II.1.1. Abdullah Mekkî Erzincanî

Hâlid el-Bağdâdî'nin halîfelerinden olan Abdullah Mekkî'nin XIX. yüzyılda yaşamış olduğu bilinmekle beraber, doğum yeri ve tarihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Kaynaklarda doğduğu yeri terk ederek Mekke'ye yerleştiği ve bundan dolayı da Mekkî nispetiyle anıldığı belirtilmiştir.¹⁶⁶ Erzincanlı olduğu ve bir

¹⁶⁶ Haydarîzâde İbrahim, *el-Mecdu't-tâlid fî menâkibi's-Şeyh Hâlid*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1292, s. 59; Mehmet Fatsa, *Tasavvufa Mekki Kolu*, Mavi Yay., İstanbul 2000, s. 95.

dönem burada ikamet ettiği için Erzincanî nisbesiyle tanındığı da nakledilmiş,¹⁶⁷ ancak bunu destekleyecek somut bir kanıt ulaşılmamıştır. Bu iki görüşün dışında henüz kesin olarak kanıtlanmamış olmakla beraber Abdullah Mekkî'nin Molla Hasanoğullarından Hüseyin (halk arasından Üsin şeklinde kullanılmakta) Hocanın atalarından olduğu, babasının mezarının Ordu iline bağlı Kumru ilçesinin Fizme (Damlalı) köyünde olduğu da ifade edilmiştir.¹⁶⁸

Abdullah Mekkî, ilim tahsilini tamamladıktan sonra Bağdat'a Mevlânâ Hâlid ile tanışmak için gitmiştir. Hayatının önemli bir kısmını onunla geçirmiş, sohbetlerinden ve derslerinden feyz aldığı belirtilmiştir. Tasavvufta sahv ve bekâ makamına eriştiği nakledilen Mekkî, sülûkünü tamamladıktan sonra icâzet-i tâmme ile halîfelik almıştır. Haydarîzâde, Abdullah Mekkî'nin Mevlânâ Hâlid tarafından çok sevildiğini belirtmiş, hac yolculuklarında kendisine “Bu defa hacca gelişim seni ziyaret içindir” dediğini rivayet etmiştir.¹⁶⁹

Mevlânâ Hâlid'in manevî terbiyesinden geçtikten sonra şeyhi tarafından Mekke'ye irşâd ile görevlendirilmiştir.¹⁷⁰ İrşad göreviyle Erzurum'a geldiği, burada Münzevî Osman Efendi'ye halîfelik verdiği, oradan da Erzincan'a geçtiği belirtilmiştir.¹⁷¹ Erzincan'da bulunduğu sırada Terzi Baba'ya sülûkünü tamamlattırması ve icâzet vermiştir. Terzi Baba'ya hilâfet görevini verdikten sonra Erzincan'dan ayrıldığı ve Mekke'ye gittiği nakledilmiştir.¹⁷²

Abdullah Mekkî; Hâlidîyye tarikatının Doğu Anadolu, Kudüs, Mekke ve İdil-Ural bölgelerine yayılmasına büyük katkı sağlamıştır.¹⁷³ Mekkî'nin günümüze kadar

---

¹⁶⁷ Baltacı, “Erzincan'da Nakşî- Hâlidî Gelenek”, s. 4.

¹⁶⁸ Halil İbrahim Şimşek, *Halil Hamdi Dağıstânî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Nasihat Yay., Malatya, 2015, s. 52.

¹⁶⁹ Haydarîzâde, *el-Mecdu't-tâlid*, s. 59.

¹⁷⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 331; Hasan Şükrü, *Menâkıb-ı şemsü'ş-şümûs*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1302, s. 127

¹⁷¹ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 339; Fatsa, *Tasavvufta Mekki Kolu*, s.95, 96-97.

¹⁷² Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 340-341; Fatsa, *Tasavvufta Mekki Kolu*, s.95.

¹⁷³ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. Yüzyıl]*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, s. 334.

ulaşan bir tarikat silsilesine sahip olması onun etkisini göstermesi açısından önemlidir.¹⁷⁴ Abdullah Mekki'nin yetiştirdiği halîfelerden¹⁷⁵ bazıları şunlardır:

- 1- Hayyât Mehmed Vehbî (Terzi Baba)
- 2- Mustafa İsmet Yanyavî
- 3- Yahya Dağıstânî
- 4- Hasan Sıtkı
- 5- Mustafa Hüdavendî
- 6- Hacı Osman Erzurûmî (Münzevî)
- 7- Mevlânâ Şeyh Ali
- 8- Mevlânâ İbrâhim Dağıstânî
- 9- Hacı Muhammed Tosyevî
- 10- Hacı Mahmud Za'im
- 11- Muhammed Emin Antâlî
- 12- Süleyman b. Hasan Kırımî
- 13- Seyyid Hüseyin Ankaravî
- 14- Hacı Osman Sirozî
- 15- Şehrî Hâfız
- 16- Halil Hamdi Dağıstânî

Tabibzâde *Silsilenâme-i Sûfiyye* adlı eserinde 1293/1876 yılında vefat ettiğini belirttiği Emir Sultan câmi hatibi İsmail Hakkı Bursevî'nin de ondan icâzet aldığını belirtmiştir.¹⁷⁶ Burada Tabibzâde'nin belirttiği Bursevî'nin Celvetî şeyhi olan İsmail Hakkı Bursevî'den (ö. 1137/1725) başka biri olabileceğini düşünmekteyiz. Tabibzâde'nin verdiği bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak gerekir.

Abdullah Mekki Erzincanî'nin vefat tarihiyle ilgili kesin bir kayıt bulunmamakla beraber birkaç tarih zikredilmiştir. Bunlardan biri Abdürrezâk el-Baytâr'ın eserinde

---

¹⁷⁴ Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 171.

¹⁷⁵ Halifleri için bkz. Hoca-zâde Ahmed Hilmî, *Hadikatü'l-evliyâ*, 52 numaralı Matbaa, İstanbul, 1318, s. 175; Hasan Ahmed, *eş-Şeceretü'l-mübâreke ve silsiletü'ş-şerîfe*, Atatürk Kitaplığı, no. MC_Fr 30, s. 11-12; Tabibzâde, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, s. 78.

¹⁷⁶ Tabibzâde, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, s. 78.

Mekkî'nin 1240/1824-25 yılında vefat ettiği tarihtir.¹⁷⁷ Bu tarih; Aşçı Dede'nin hatıralarında dile getirdiği, Abdullah Mekkî'nin Hâlid el-Bağdâdî'nin vefat ettiği yılda (1242/1827) Terzi Baba ile görüştüğü nakli ile uyuşmamaktadır. H. İbrahim Şimşek yaptığı çalışmada Abdullah Mekkî'nin vefatıyla ilgili tarihleri irdelemekte, şeyhin 1269/1852 yılında Mekke'de vefat ettiği sonucunu çıkarmaktadır.¹⁷⁸ Tabibzâde ise *Silsilenâme-i Sûfiyye* adlı eserinde 1266/1850 tarihini zikretmektedir.¹⁷⁹ Yukarda ifade ettiğimiz tarihlerden 1266 ve 1269 tarihlerinin doğruluk payının yüksek olduğunu ifade edebiliriz.

II.1.2. Hayyât Vehbî (Terzi Baba)

II.1.2.1. Adı, Ailesi ve Doğumu

Erzincan denildiğinde ilk akla gelen isimlerinden biri şüphesiz Terzi Baba'dır. Terzi Baba'nın asıl ismi konusunda birden fazla rivayet söz konusudur. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde “Terzi Baba (Hayyât Vehbi)” şeklinde kaydederken¹⁸⁰, Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde “Erzurumlu Terzi Baba” başlığı ile kendisinden bahseder ve “Hayyât Vehbî” ismi ile meşhur olduğunu ifade eder.¹⁸¹ Bağdatlı İsmail Paşa ise daha önce hiç kullanılmamış olan bir ismi dile getirir ve Terzi Baba için “eş-Şeyh Abdülvehap Vehbî el-Hayyât” şeklinde kayıt düşer.¹⁸² Mehmed Tâhir'in 1309/1892 yılında yazmış olduğu *Şevkistân* adlı eserde Terzi Baba'nın ismi ve nispetleri hakkında önemli bilgiler verilerek şunlar ifade edilmektedir;

¹⁷⁷ Abdürrezâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fî târihi'l-karni's-sâlis 'aşer*, thk. Muhammed Behcet el-Baytâr, Dâru Sadr, Beyrut, 1993, c. 2, s. 1014.

¹⁷⁸ Şimşek, *Halil Hamdi Dağüstânî*, s. 53-59.

¹⁷⁹ Tabibzâde, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, s. 78.

¹⁸⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 50.

¹⁸¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 331.

¹⁸² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951, c. 1, s. 643. *Mu'cemü'l-müellifin* sahibi Kehhâle de Bağdatlı İsmail Paşa'yı kaynak göstererek “Abdülvehap Vehbî” ismi ile eserinde Terzi Baba'ya yer vermektedir. (Bkz. Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, trs., c. 6, s. 231).

*Hazret-i gavs-ı a'zam Mehmedü'l-Vehbî Hayyâtü'l-Üveysî kuddise sirruhu Erzincanîyü'l-asldır. Hâne-i şerifleri Erzincan'ın Câmi-i Kebîri ile Kurşunlu Câmi-i şerifi arasında kâin Benderli mahallesindedir. Sanatları terziliktir. Dükkân-i şerifleri Kasaplar çarşısı başında olup mescide bitişik olmuştur. Hazret-i Şeyh Terzi Baba ve Hayyât Vehbî denmekle meşhurdur.*¹⁸³

Terzi Baba hakkında ayrıntılı bilgiler içeren *Aşçı Dede'nin Hatıraları* adlı eserde ise “Şeyh Mehmed Vehbî Hayyât” şeklinde yer almaktadır.¹⁸⁴ Verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere Terzi Baba'nın asıl ismi konusunda net bir bilgi yoktur. Ancak *Şevkistân* ve *Aşçı Dede'nin Hatıraları* gibi Terzi Baba'nın yaşadığı döneme yakın tarihlerde yazılmış olan eserlerde geçen kayıtlar, asıl isminin Mehmed olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Bu iddiayı destekleyecek bir diğer kayıt ise Terzi Baba Dergâhına tahsis edilmiş olan arazi hakkındaki 1302/1884 tarihli arşiv belgesidir. Bu belgede “Erzincanî Şeyh Hayyât Mehmed Vehbî Hazretleri'nin Dergâhı” şeklinde bir kayıt geçmektedir.¹⁸⁵

Erzincan'da terzilikle uğraştığı için kendisine “Terzi” manasında Arapça kökenli bir kelime olan “Hayyât” denilmiştir. Aynı şekilde halk arasında da Terzi Baba diye meşhur olmuştur.¹⁸⁶ Terzi Baba için boyunun uzunluğundan dolayı da “Uzun Terzi”, “Uzun Terzi Ağa” şeklinde lakaplar da kullanılmıştır.¹⁸⁷ Ümmî bir zat olan Terzi Baba'ya, ledünnî ilimleri vehbî bir şekilde aldığı için “Vehbî” lakabı verildiği nakledilmiştir.¹⁸⁸

Terzi Baba'nın ailesi hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte, kaynaklarda babasının Fazılzâde Abdurrahman¹⁸⁹ adında bir zat olduğuna ve üç erkek kardeşinin

---

¹⁸³ Tâhir, *Şevkistân*, s. 85.

¹⁸⁴ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 339, 344.

¹⁸⁵ BOA, İ.DH., no. 936/74111/1. Bkz. EK-7.

¹⁸⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c.2, s. 331.

¹⁸⁷ Aşçı Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, c. 1, s. 339.

¹⁸⁸ Aşçı Dede, aynı yer.

¹⁸⁹ Vehbi Cem Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri*, 1956, s. 5.

bulduğuna rastlanmaktayız.¹⁹⁰ Kardeşlerinden biri Terzi Baba ile anlaşmamış ve Antakya'ya yerleşmiş ancak daha sonra Terzi Baba'dan af dileyerek Erzincan'ın Refahiye ilçesine gelmiş ve orada vefat etmiştir.¹⁹¹ Terzi Baba'nın bu kardeşinin mezarı Melik Şerif (Yurtbaşı) köyündedir.¹⁹²

Terzi Baba'nın iltifatına muhatap olmuş diğer kardeşi Fazıl Abdülkerim Fevzi Efendi'dir. Abdülkerim Efendi, hat icâzeti olan ve Erzincanî Hattat Mustafa Hilmi'ye hocalık yapmış bir hattattır.¹⁹³ Onunla ilgili Leblebici Baba'nın şu sözleri önemlidir;

Gönderdi Hâfızı çekti 'alemi

*Urdu yüreğime derd ü elemi*¹⁹⁴

Terzi Baba'nın üçüncü kardeşi hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadık. Kaynaklarda rastladığımız kadarıyla Terzi Baba, kardeşleri arasında yaşça en büyüğüdür.¹⁹⁵

Terzi Baba'nın doğduğu tarih hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, *Sefîne-i Evliyâ*'da doğum tarihi olarak da tahminen 1190/1776 ya da 1195/1781 yılları olabileceği rivayet edilmiştir. Aşkun, Terzi Baba'nın 1212/1797-98 yılında doğduğunu ifade etmiştir. *Şevkistân* adlı eser herhangi bir tarih belirtmemekle beraber altmış ile yetmiş sene arasında veya yetmişin üzerinde yaşadığını belirtmiş ve vefat tarihini de 1264/1848 senesi olarak zikretmiştir. Kanaatimiz burada *Sefîne-i Evliyâ*'nın verdiği tarihin daha isabetli olabileceği yönündedir.

Terzi Baba'nın eşi Güllü Hanım olup, 1284/1867 yılı Receb ayında vefat etmiştir. Terzi Baba'nın erkek çocukları olmamış, nesli kızları vasıtasıyla devam etmiştir. Terzi Baba Mezarlığında kabirleri bulunan kızlarının isimleri ve vefat

---

¹⁹⁰ Tâhir, *Şevkistân*, s. 86.

¹⁹¹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 86.

¹⁹² Aktepe, *Miftah'ı-Kenz*, s. 7.

¹⁹³ Tâhir, *Şevkistân*, s. 89.

¹⁹⁴ Leblebici Baba, *Tuhfetü'l-uşşak*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, no: 2925, vr.34^a.

¹⁹⁵ Tâhir, *Şevkistân*, s. 89.

tarihleri şöyledir: Zeyniyye Sâre Hanım (ö. 1286/1869), Meysûne Hanım (ö. 1310/1892), Edebiyye Hanım (ö. 1320/1902).¹⁹⁶

Terzi Baba'nın nereli olduğu konusu da ihtilafli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. *Osmanlı Müellifleri* ve *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserlerde Erzurumlu olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁷ Bu iki eseri Aşkun da desteklemiştir.¹⁹⁸ Bunlara karşın *Şevkistân* adlı eserde ise Terzi Baba'nın Erzincan asıllı olduğu dile getirilmiştir.¹⁹⁹ Orhan Aktepe, Terzi Baba ile ilgili yaptığı çalışmasında bu konuyu ayrıntılı olarak ele almış ve Terzi Baba'nın Erzincanlı olduğu kanaatinin daha güçlü olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁰ Fakat burada Terzi Baba'nın, Erzurumlu başka bir Terzi Baba ile karıştırılmış olma ihtimalini de ifade etmek gerekir.²⁰¹

II.1.2.2. Tahsili ve Tasavvufa İntisabı

İslâmî gelenekte Allah'a yakınlık iki türlü olur. Birincisi kesbî olan yani insanın ilim öğrenmesi için gayret etmesi ve bu gayret sonunda öğrenmesi gereken eğitimi, ilimleri öğrenmesi ve bu gayret sonunda aldığı eğitim ve öğrendikleriyle amel etmesi sonucu Allah'la olan yakınlığın ortaya çıkmasıdır. Diğeri ise vehbî diye adlandırılan kişinin herhangi bir eğitim almaksızın yaptığı ibadetlere ve samimiyetine karşılık Allah'ın kendisine bahşettiği ilimdir.

Tasavvuf tarihine baktığımızda birçok veli herhangi bir sistematik eğitimden geçmeden tamamen vehbî bir yolla marifetullahı (Allah bilgisini) kavramıştır. Terzi Baba'nın da medrese tahsili görmediği, vehbî ilimden pay sahibi ve ümmî bir zat olduğu kabul edilmiştir.²⁰² Terzi Baba tasavvufa intisap etmeden önce de etrafındaki kimselerin dikkatini çekmiş, ibadetlerine düşkünlüğü ve dünyevi işlerindeki güvenilirliği ile bilinen bir kimse olmuştur.²⁰³ Ümmîliği konusu, her ne kadar

---

¹⁹⁶ Bkz. EK-5.

¹⁹⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 50, Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 331.

¹⁹⁸ Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri*, s. 5.

¹⁹⁹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 89.

²⁰⁰ Aktepe, *Miftah'ı-Kenz*, s. 7-8.

²⁰¹ Baltacı, "Erzincan'da Nakşî-Hâlidî Gelenek", s. 5.

²⁰² Aktepe, *Miftah'ı-Kenz*, s. 8.

²⁰³ Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri*, s. 5-6; Aşçı Dede, *Haturalar*, c. 1, s. 339; Tâhir, *Şevkistân*, s. 103.

tartışmalı olsa da ümmîlik ile meşhur olmuş evlialardan sayılmıştır.²⁰⁴ Vehbî lakabını da bu yüzden aldığı rivayet edilmiştir.²⁰⁵

Tasavvufa intisabı konusuna gelince Terzi Baba, Abdullah Mekkî'den hilâfet alıncaya kadar Erzincan'da Şiranlızâde²⁰⁶ olarak bilinen bir zattan Kadirî tarîkatı zikrini almış ve kırk yaşına kadar bu tarîkate bağlı olarak devam etmiştir.²⁰⁷

Terzi Baba'nın Nakşebendî tarîkatına intisabı ise Abdullah Mekkî Erzincanî vasıtasıyla olmuştur.²⁰⁸ Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin (ö. 1242/1827) önemli halîfelerinden biri olan Abdullah Mekkî, Erzincan'a gelmeden önce Erzurum'a uğramış ve orada Osman Efendi'ye (ö. 1242/1826) hilâfet vermiştir.²⁰⁹ Erzurum'dan sonra Erzincan'a geçip Mevlânâ Hâlid'in işaret ettiği yerin burası olduğunu ifade etmiştir. Abdullah Mekkî Erzincan'a geldiğinde bir kişi tarafından Terzi Baba'ya geldiği haber verilmiş, Terzi Baba'da Kurşunlu Câmi medresesine giderek Nakşebendî tarîkatına intisap etmiştir.²¹⁰

---

²⁰⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 331.

²⁰⁵ Terzi Baba'nın sistematik bir eğitim almadığının bir kanıtı olarak özetle şu menkıbesi zikredilmektedir; Terzi Baba Abdullahî Mekkî tarafından irşâd ile görevlendirilince haliyle etrafında insanlar toplanmaya başlar. Bu durum üzerine Erzincan ulemâsı arasında dedikodular başlar ve onun ilim sahibi bir kimse olmadığı, çağırılıp uyarılması ve cezalandırılması gerektiği dile getirilir. Gerek Gerek Câmi medresesinden ulemâ toplanır, Terzi Baba oraya girdiğinde herkes gayri ihtiyari ayağa kalkar ve ona hürmet eder. Terzi Baba “bu asiye niye çağırdınız” diye sorar. Onlar da “sizi buraya çağırmaktan maksadımız, bâzı şeyleri sorup öğrenmektir” derler. Âlimler daha sonra ona “Şeyh Efendi, Allah'ı nasıl bilirsin?” sorusunu sorarlar. Terzi Baba “Allah'ı sıfat-ı sübûtiyesi ile hayat, ilim, semî, basar, iradet, kudret, kelâm ve tekvin sıfatlarıyla muttasıftır. Bir bilişim daha vardır ki cüretlerini yıkanlar yanıma gelsin” şeklinde cevap verir (Tâhir, *Şevkistân*, s. 111-112). Diğer bir rivayette ise; *bu beldeye göre Allah'ın sıfatı yedi, diğerlerine göre sekizdir. Eğer kudret sıfatını inkâr etmeseydiler, bir ümmî kulunda sır-ı irşâdı icâd edecek kudret bulunur derlerdi* cevabını vermiştir. Bu cevaptan sonra orada bulunanlar ona saygı gösterip ellerini öpmek için ta'zim ettiler (bkz. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 331-332; Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri*, s. 7-8).

²⁰⁶ Şiranlızâde hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

²⁰⁷ Tâhir, *Şevkistân*, s. 103-104.

²⁰⁸ Aşçı Dede; hatıralarında Abdullah Efendi şeklinde kendisinden bahsetmekte, Mekkî ve Erzincanî nisbesini kullanmadan kendisine yer vermektedir (bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 340). *Şevkistân* adlı eser ise Mekkî nisbesi ile zikretmekte, ancak Erzincanî nisbesi bulunmamaktadır (bkz. Tâhir, *Şevkistân*, s. 104). Vassâf ise eserinde Abdullah Mekkî Erzincanî şeklinde kendisine yer vermektedir (bkz. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 331).

²⁰⁹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 102, Aşçı Dede, eserinde *Münzevî* lakabıyla Osman Efendi'ye yer vermektedir (bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1 s. 339).

²¹⁰ Tâhir, *Şevkistân*, s. 101. Terzi Baba'nın Abdullah Mekkî'ye intisabı konusunda ayrıca bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 339-341.

Terzi Baba'ya özel bir önem veren Abdullah Mekkî ilk karşılaşmasında ayağa kalkmış, onu yanına oturtmuş ve orada bulunan kimselere göstermediği iltifatı Terzi Baba'ya göstermiştir.²¹¹ Terzi Baba'nın serveti hakkında orada bulunanlara sorular soran Abdullah Mekkî kayda değer bir malının²¹² olmadığı cevabını almıştır. Bunun üzerine Terzi Baba'yı yanına çağırılmış ve aralarında şu konuşmalar geçmiştir;

*Oğlum Pîr-i A'zam Mevlânâ Hâlid hazretleri bizi buralara gönderdi ve bir emânet tevdi' buyurdu ki ehline vereyim. O emânete seni müstehak gördüm. Kabul edersen onu sana teslim edeyim. Siz bilirsiniz demesi üzerine buyurmuş ki senin sehâvetini servetinle münâsip görmedim. Vereceğim emanet bu ki filân virde bu kadar devam et her gün, sana fütûhât yetişir. Hazret-i Pîr Hayyât buyurmuş ki şeyh efendi vallahi ben dünya için Allah demem. Mevlânâ hazretleri dahi buyurmuşlar ki ey 'âli himmetli oğlum haydi git sen bulacağını buldun. Teslim edeceğim emânet dahi zâten bu idi.*²¹³

Aralarında geçen bu konuşmalardan sonra orada bulunanlar bu durum karşısında şaşırılmış ancak Abdullah Mekkî şaşılacak bir durumun olmadığını ifade etmiş ve Terzi Baba'yı kendinden geçmiş halde evine göndermiştir.²¹⁴ Aşçı Dede'nin ifadelerinden hareketle, Terzi Baba ve Abdullah Mekkî arasında geçen bu görüşmenin Hâlid el-Bağdâdî'nin vefat ettiği yıla (1242/1827) denk geldiği ifade edilmiştir.²¹⁵ Terzi Baba'nın Nakşbendî tarikatına intisabı 1242/1827 yılı kabul edilirse, vefatına kadar yaklaşık yirmi iki yıl boyunca bu tarikat içinde şeyhlik yapmıştır.

Vehbi C. Aşkun ve Fehmi Kuyumcu, Terzi Baba'nın Palulu Şeyh Ali Efendi'den (ö. 1287/1870) tasavvuf icâzetini aldığını ifade etmişlerdir.²¹⁶ Ancak eserlerinde bu bilgiyi destekleyecek herhangi bir kaynak göstermemişlerdir. Palulu Şeyh Ali

---

²¹¹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 103-104.

²¹² *Şevkistân* adlı eserde bulunan bu diyaloglarda, orada bulunanlar Terzi Baba'nın serveti için şu cevabı vermişlerdir: "yalnız köyde bir bağ ile şehirde bir hânesi ve birkaç parça tarlasıyla bir de terzilik san'atı vardır. Daha başka bir şeye mâlik değildir".

²¹³ Tâhir, *Şevkistân*, s. 104-105.

²¹⁴ Tâhir, *Şevkistân*, s. 105.

²¹⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 340.

²¹⁶ Aşkun, *Terzi Baba*, s. 7; Fehmi Kuyumcu, *Evlîyânın Dilinden*, Gaye Matbaası, Ankara, 1978, s. 62.

Efendi'nin hayatını ve halîfelerini incelediğimizde bu iddiayı destekleyecek herhangi bir bilgiye ulaşamadık.²¹⁷

II.1.2.3. Eserleri

Terzi Baba'nın ümmî olduğu kanaati hâkim olan bir görüş olmasına rağmen Terzi Baba'nın eserlerinin mevcudiyeti bu görüşün sorgulanmasını ortaya çıkarmıştır. Terzi Baba'nın ümmî olup olmamasını daha önceki başlıklarda²¹⁸ ele aldığımız için burada tekrar bu konuya girmeyeceğiz. Bu başlıkta Terzi Baba'ya nispet edilen iki eser hakkında topladığımız bilgileri vererek bu bilgileri değerlendireceğiz.

II.1.2.3.1. Miftâhu'l-Kenz (Kenzü'l-Miftâh)

Terzi Baba'nın bu eserinin üç şekilde isimlendirildiğini tespit ettik. Bunlardan ilki *Miftâhu'l-Kenz* diğer ikisi de *Kenzü'l-Miftâh* ve *Kenzü'l-Fütûh*²¹⁹ şeklinde kaynaklarda yer almaktadır.²²⁰ Bu eserin Terzi Baba'ya aidiyeti ile ilgili herhangi bir şüphe yoktur. Nitekim Terzi Baba'dan bahseden tüm kaynaklar, bu eseri ona nispet etmişlerdir. Halîfelerinden Lelebici Baba da bu eserin ona ait olduğunu şu dörtlüğü ile dile getirmiştir:

*Kenzü'l-Fütûh adlı risâle açtı
Kendi vicdanından gevherin saçtı.*

*Onu tanzim etti Hâfız-ı Rüşdî
Hocazâde irfanına mâşâllâh.*²²¹

²¹⁷ Palulu Şeyh Ali Efendi için bkz. Hattâtzâde Muhammed İhsân, *İki Gavs-i Enâm; Şeyh Ali Sebî, Seyyid Ahmed el-Kürdî*, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1342, s. 9-21.

²¹⁸ Terzi Baba'nın Tahsili ve Tasavvufa İntisabı başlığına bakınız.

²¹⁹ Aşçı Dede bu eser ile ilgili şunları zikreder: *Pîr efendimizin Türkçe olarak Kenzü'l-Fütûh namında bir risâle-i şerifleri vardır. Sahihien fütuhât-ı ilâhiyyenin kenzi ve maden ü hazinesidir. Gayet rumuz ve işârât-ı ma'nevîyyeyi havi ve şâmil olup bunun kıraati sâlikâna vaciptir ki ahvâl-i sâlikândan bahis buyururlar. Bu yüzsüz asi pek çok risâle-i şeriften tefeül edip rumuz ve işaretleri ne zuhur eder ise öylece amel ve hareket ederdim. Aşçı Dede, Hatıralar, c. 2, s. 618-619.*

²²⁰ *Miftâhu'l-Kenz* adı için bkz. Bursalı Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 50; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 332; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, İstanbul, 1951, c. 1, s. 643.

Kenzü'l-Miftâh adı için bkz. Terzi Baba, *Kenzü'l-Miftâh*, İstanbul, 1328, s. 2.

Kenzü'l-Fütûh adı ise bu manzumesinin sonundaki şu beyitten alınmaktadır:

*“Dahî mensûrı hem Kenzü'l-Fütûh'dur
İkisi bile hem cism ile rûhdur”* (Bkz. Terzi Baba, *Kenzü'l-Miftâh*, İstanbul, 1328, s. 86).

²²¹ Lelebici Baba, *Tuhfe*, vr. 31^b.

Terzi Baba'nın bu eseriyle ilgili tartışmalar daha çok eserin "manzum" mu "mensur" mu olduğu üzerinde gerçekleşmektedir. Orhan Aktepe, *Terzi Baba ve Miftâhu'l-Kenz* adlı çalışmasında bu konuya değinmektedir. Aktepe, bu eserin Terzi Baba tarafından oluşturulduğunu düzenlenmesinin ve manzum hale getirilmesinin de Hâfiz Rüşdü tarafından yapıldığını ifade etmektedir.²²² Ayrıca eserin aslının mensur olduğunu da ifade ederek bunu Leblebici Baba'nın yukarda zikrettiğimiz beyitlerini şu beyitlere dayandırmaktadır:

*Meğer günlerden bir gün Hak inayet
Kılıp söyledi Vehbî bi nihayet*

*Coşup ışka gelip bir bir beyane
Mearifden söyledi âşikâne*

*Cevahirler buyurdu, kıldı tefhim
Bu asi Rüşdi kıldı anı tazim*

....
*Tamam oldu bi-hamdillah risâle
İçinde kalmadı hâcet süâle*

*Denildi ana hoşça bir güzel ad
Kulüp "Miftah- Kenz" ile anı yad*

*Dahi mensûri hem "Kenzü'l-Fütüh" dur.
İkisi bile hem cismile ruhdur.²²³*

Çalışmalarında Terzi Baba'ya da yer veren Cem Aşkun, Tâhir Erdoğan Şahin, Ali Kemali ve Yunus Nadi Akın da Aktepe ile aynı görüşü paylaşmaktadır.²²⁴

---

²²² Aktepe, *Miftah 'i-Kenz*, s. 16-19.

²²³ Aktepe, *Miftah 'i-Kenz*, s. 17.

²²⁴ Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan 'nın Mutasavvıf Şairleri*, s. 14; Ali Kemali, *Erzincan*, s. 308; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 281; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 48.

Bu konuyla ilgili bir yazı hazırlayan Yakup Şafak ise Aktepe ve diğerlerinin aksini düşünmektedir. Şafak çalışmasında şimdiye kadar yapılan yorumların, Aktepe'nin de işaret ettiği, yukarıda zikredilen beyitlere dayandığını, bu beyitler dışında bu yorumları destekleyecek başka bir bilginin mevcut olmadığını belirtir. Ayrıca bu iddiada bulunanların mensur diye Terzi Baba'ya nispet ettikleri eseri görmediklerini ve böyle bir eserin de şimdiye kadar tespit edilmediğini dile getirir. *Miftâhu'l-Kenz* adlı eserde geçen bu beyitlere dayanarak böyle bir sonuca varmanın oldukça güç olduğunu belirterek, eserin söylenenlerin aksine manzum olabileceğini destekleyen başka saikler olduğunu ifade eder. Bu saikleri de maddeler hâlinde sıralayarak düşüncesini dile getirir.²²⁵ Şafak, bu konunun açıklığa kavuşması için elimizdeki bilgilerin yetersiz olduğunu ve yeni bilgilere ihtiyaç duyduğumuzu ifade eder. Bu konudaki kanaatinin; eserin Terzi Baba tarafından söylendiği, halîfesi Hâfız Rühdü tarafından düzenlenerek yazıya geçirildiğidir.²²⁶

Terzi Baba'nın bu eseri halk arasında çok tutulmuş ve birçok defa basılmıştır. Eserin tespit edebildiğimiz kadarıyla on dört yazma ve sekiz matbu nüshası bulunmaktadır. Bunların dışında eser, üç defa günümüz alfabesine aktarılarak kitap olarak neşredilmiştir.²²⁷ Eser ile ilgili ciddi bir akademik çalışma şimdiye kadar yapılmamıştır.²²⁸

Eser, içerik bakımından incelendiğinde; temelde Mâtürîdî mezhebine göre itikadî konular, Nakşbendî tarikatı özelinde de tasavvufî ilkeler üzerinde yoğunlaşmıştır. İtikadî konularda özellikle Allah'ın sıfatları üzerinde çokça duran Terzi Baba, ehl-i sünnet itikadının benimsediği ilkeler hakkında ayrıntılı bilgiler

---

²²⁵ Yakup Şafak, "Terzi Baba'nın Miftahu'l-Kenz'inin Aslı Mensur mudur?", *Yedi İklim Dergisi*, sy. 42, Eylül 1993, s. 72-74.

²²⁶ Şafak, "Terzi Baba", s. 74.

²²⁷ Bkz. Aktepe, *Miftah'ı-Kenz*; Er, *Terzi Baba Külliyyatı*; Hasan Alakese, *Manevi Anahtarlar Hazinesi; Kenzü'l-Miftah*, Eko Matbaası, İstanbul, 1972.

²²⁸ Terzi Baba'nın bu eseri bilimsel olarak sadece bir lisans bitirme tezine konu olmuştur. Dilek Güçlü, *Terzi Baba Kenzü'l-Miftah*, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, Lisans Bitirme Tezi, Erzurum, 2000.

vermiştir.²²⁹ Tasavvufî konularda ise Nakşbendî tarikatının usul ve adabını ön planda tutan Terzi Baba; mürîd-mürşid, ilahî tecellî, aşk-âşık, ilm-i zâhir, ilm-i bâtin, kerâmet, sâliklerin hâlleri, kalp, letâif, zikir gibi konulara ve Nakşbendiyye tarikatının önemine değinmiştir. Eser de ayrıca ahlâkî ilkelerin de yoğun olarak işlenmiştir.²³⁰

II.1.2.3.2. Sıfât-ı Sübûtîyye Risâlesi

Terzi Baba'ya nispet edilen diğer bir eser *Sıfât-ı Sübûtîyye Risâlesi*'dir. Bursalı Tâhir²³¹ ve Bağdatlı İsmail Paşa'nın²³² eserlerinde ona nispet ettiği bu eser günümüze ulaşmamıştır. Ancak Terzi Baba'nın diğer eseri olan *Miftâhu'l-Kenz* düzenlendiğinde bu eserin de onunla birleştirilip neşredilmiş olma ihtimalinden bahsedebiliriz. Nitekim *Miftâhu'l-Kenz* eserinin içeriğini incelediğimizde bu eserin Allah'ın sıfatları konusuna geniş yer verdiğini görmekteyiz.

Sefîne-i Evliyâ yazarı Osmanzâde Vassâf, Terzi Baba'nın bu eseri kendisini sahte şeyhlikle itham eden ve sonrasında kendisini imtihan eden âlimlerin sordukları *sıfat-ı sübûtîyye kaçır?* sorusuna verdiği cevaptan sonra telif ettiğini ifade eder. Vassâf, aynı zamanda bu eserin basıldığını da ifade etmiştir.²³³

II.1.2.4. Vefatı

Erzincan'da yetiştirdiği kişiler ve bıraktığı öğretilerle iz bırakan Terzi Baba, 1264/1848 yılında Erzincan'da vuku bulan kolera salgınından dolayı vefat etmiştir.²³⁴ Terzi Baba ile ilgili ayrıntılı bilgiler içeren *Şevkistân* adlı eserde bu bilgi şu şekilde geçmektedir:

---

²²⁹ Terzi Baba'nın itikadî görüşlerine dayanarak yapılan çalışma için bkz. Ahmet Çelik, "Erzincan'ın Manevi Önderlerinden Terzi Baba'nın İtikadî Yöntemi", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-01 Ekim 2016, c.1, s. 891-899.

²³⁰ Terzi Baba'nın eserinde bulunan ahlâkî ilkelerle ilgili bkz. Tuncay Karateke, Şuayip Özdemir, "Erzincanlı Terzi Babanın "Miftâhu'l-Kenz" İsimli Eseri Bağlamında Ahlâkî Erdemler", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-01 Ekim 2016, c.1, s. 1037-1044.

²³¹ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 50.

²³² Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifin*, c. 1, s. 643.

²³³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 332.

²³⁴ Terzi Baba'nın vefat ettiği tarih ile ilgili görüş birliği vardır. Nitekim Bursalı Tâhir, Osmanzâde Vassâf, Aşçı Dede ve diğerleri eserlerinde bu tarihi 1264/1848 olarak kaydederler. Aşçı Dede, *Şevkistân*'da geçen koleradan vefat etti bilgisini teyit etmektedir. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 343.

*Sinn-i şerifleri altmış ile yetmiş arasında veyahut daha ziyâde olduğu halde bin iki yüz altmış dört sene-i hicrîyesinde zuhûr eden koleradan civar-ı hakka irtihâl buyurmuştur, kaddasallahu sirruhu 'l-'azîz.*²³⁵

Terzi Baba'nın kaç yaşında vefat ettiği kesin olmamakla beraber yukarıdaki bilgilerden altmış ile yetmiş arası veya daha fazla olabileceği tahmin ediliyor. Ancak daha önce tasavvufa intisabı başlığı altında ifade ettiğimiz gibi kırk yaşında Abdullah Mekkî'den icâzet aldığı düşünüldüğünde ve o yılın da Mevlânâ Hâlid'in vefat ettiği yıl (1242/1827) olduğu göz önünde bulundurulduğunda altmış iki yaşında vefat etmiş olabileceği kanaati oluşmaktadır.²³⁶ Bu kanaatimizi destekleyecek başka kaynaklara da ihtiyaç duymaktayız.

Terzi Baba'nın defin işleri, Mustafa Fehmi Efendi'nin emri ile Aşçı Dede tarafından yapılmıştır.²³⁷ Fehmi Efendi'nin girişimleri ile dönemin Erzurum defterdarı Mecid Efendi tarafından ise vefatına müteakip kabirleri için ahşaptan bir türbe yapılmıştır.²³⁸ Türbe, Erzincan'da 1939 yılında meydana gelen depremden kurtulan nadir yapılar arasında olmakla²³⁹ beraber, 1976 yılında mezarlıkta çıkan bir yangın sonucu yıkılmış ve belediye tarafından taştan bir yapı ile tekrar inşa edilmiştir.²⁴⁰

Erzincan'dan ve çevre illerden gelenlerin ziyaret ettiği ilk yerlerden olan bu türbenin içerisinde Terzi Baba ve ağabeyi Hâfiz Abdülkerim Efendi'nin sandukaları bulunmaktadır.

Terzi Baba'nın vefatından sonra Leblebici Baba'nın söylediği mersiye dikkat çekicidir.²⁴¹ Burada o mersiyesinden iki beyite yer vermek istiyoruz:

*Bilmem nedir benim âh-ı figânım
Feryâdımdan cümle cihân ağladı*

---

²³⁵ Tâhir, *Şevkistân*, s. 120.

²³⁶ Aşkun ve Ali Kemali, Terzi Baba'nın 52 yaşında; Erdoğan Şahin ise 68 yaşında vefat ettiğini nakletmişlerdir.

²³⁷ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2, s. 620.

²³⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 343.

²³⁹ Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri*, s. 13.

²⁴⁰ Aktepe, *Miftah'ı-Kenz*, s. 13.

²⁴¹ Leblebici Baba, *Tuhfe*, vr. 34^b.

Bekaya göçmüştür ol şeyh-i şâhim

Uçtu bülbül hep gülistân ağladı.

II.1.2.5. Etkilediği Kişiler ve Halîfeleri

Erzincan'ın irfanî yüzü olan Terzi Baba, yetiştirdiği halîfeleri ve tarîkatı etrafında toplanan ilim ve kültür temsilcileriyle dikkat çeken bir mutasavvıf olmuştur. Yetiştirdiği halîfeleri vasıtasıyla ünü Bayburt, Sivas, Elâzığ gibi çevre illere yayılmıştır. Halîfeleriyle ilgili başvurduğumuz kaynaklarda halîfeleri net olarak belirtilmemiş, bâzılarının hayatları hakkındaki bilgilere yer verilirken, bâzılarının da sadece menkıbelerinden bahsedilmiştir.

Terzi Baba'dan etkilenen şahıslarla ilgili birçok bilgi mevcuttur. Hem yaşadığı dönemde bizzat kendisinden etkilenen kişiler hem de vefat ettikten sonra etkilediği kişiler olmuştur. Kendi yaşadığı dönemde özellikle Abdullah Mekki'den icâzet aldıktan sonra insanların ona olan ilgisi artmıştır. Hayatında onunla görüşme imkânı bulanlardan biri ulemâdan ve şuaradan olan Hilmi Efendi'dir.²⁴² Bunlardan bir diğeri ise Şaban Er'in, Terzi Baba'nın halîfelerinden saydığı²⁴³ Sünnî Efendi'dir.²⁴⁴ Bunların yanında Terzi Baba'nın halîfeleri vasıtasıyla onun öğretilerini ve ahlâkî ilkelerini benimseyen kişiler olmuştur. Erzincan'ın mânevî simaları arasında sayılan Çermeli Hacı Mustafa Efendi²⁴⁵ (ö. 1935) ve Ciminli Baba²⁴⁶ (ö. 1939) burada zikredilebilir.

Terzi Baba'nın etkisi vefatından sonra da hem Erzincan'da hem de çevre illerde halîfeleri aracılığıyla devam etmiştir. Özellikle edebiyat çevrelerinde tanınan kişilerin

---

²⁴² Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 493-494; Rıfat Araz yapmış olduğu çalışmada Elâzığ'da yaşamış olan Hacı Muharrem Hilmi adında Terzi Baba'ya müntesip birisinden bahseder. Ancak bahsettiği bu kişi hakkında yine kendi eserinde verdiği doğum tarihinden (1294) Terzi Baba ile görüşmesi imkân dâhilinde değildir. Bkz. Rıfat Araz, "Harput'ta Kişioğlu ile İlgili, Eski Türk İnanışlarının İzleri, *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, Elâzığ, Türkiye, 24-27 Eylül 1998, s. 271.

²⁴³ Er, *Terzi Baba*, s. 127.

²⁴⁴ Aşçı Dede'nin hatıralarında kısa da olsa hakkında birkaç paragraf bulunmaktadır. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, s. 380-381.

²⁴⁵ Hayatı için bkz. Akın, *Unutulmayan Ezincanlılar*, s. 88; Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 133-138.

²⁴⁶ Hayatı için bkz. Rıfki Kaymaz, Halil İbrâhim Özdemir, *Erzincanlılar Ansiklopedisi*, Doğu Yay., Erzincan, 2010, s. 128; Akın, *Unutulmayan Ezincanlılar*, s. 89-90; Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 143-152.

Terzi Baba'ya muhabbet beslemeleri ve ona şiirlerinde yer vermeleri dikkat çekicidir. Bu şekilde Terzi Baba'dan himmet alan (etkilenen) kişiler arasında Âşık Ruhsatı²⁴⁷ (ö. 1911), Âşık Ahmet Cemil²⁴⁸ (ö. 1937) ve Şihlîlî Faik Osman Hoca²⁴⁹ (ö. 1937) örnek gösterilebilir.

Terzi Baba ile ilgili yapılan çalışmalarda edindiğimiz bilgilerde onun halîfesi olarak zikredilen bâzı isimlere rastlamaktayız. Fakat ismi verilen bu kimselerden bâzılarının onunla görüşmediğini ancak onun halîfesinden icâzet almış olabileceğini tespit ettik. Buna örnek olarak Abdurrahman Memiş'in hazırlamış olduğu doktora tezinde Terzi Baba'nın halîfeleri arasında Süleyman Efendi (Ciminli Baba)²⁵⁰ ve Ahmet Fevzi Efendi'yi saymasını gösterebiliriz.²⁵¹ Ahmet Fevzi Efendi, Terzi Baba'nın vefatından sonra doğmuş ve Terzi Baba'nın halîfesi olan babası Şeyh Fehmi Efendi'nin vefatından sonra dergâhın şeyhi olmuştur.²⁵²

Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. Yüzyıl]* adlı eserinde Terzi Baba'ya intisap edenler arasında A'rec Halil Hamdi Paşa ve onun halîfesi

---

²⁴⁷ Âşık Ruhsatı, Sivas'ın Kangal ilçesinin Deliktaş köyünde doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Köyünde azeblik, çobanlık, amelelik ve duvarcılık yaparak geçimini sağladı. Ömrünün sonunda köyünde imamlık yaptı. Ruhsatı mahlasını Törnüklü Şeyh İbrâhim'den aldı. İrticâlen şiirler söyleyen Ruhsatı büyük bir halk şairidir. Vefat ettiği tarih kesin olarak bilinmemekle beraber 1911'de vefat ettiği nakledilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nurettin Albayrak, "Ruhsatı", *DİA*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 211; Kaya, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı*, s. 115-134.

²⁴⁸ Erzincanlı Ahmet Cemil (Olgun), 1860 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Erzincan'da bulunan 4. Ordu Karagâhında askerî kâtip olarak görev yaptı. Balkan Savaşına katıldıktan sonra Erzincan'a döndü, Rus işgali sırasında ailesiyle birlikte Erzincan'dan Malatya'ya göç etti. Şair kişiliğiyle tanınmaktadır. Şiirlerinde Terzi Baba ve Leblebici Baba'dan etkilendiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Handan Aydın Eyicil, *Erzincanlı Âşık Ahmet Cemil'in Hayatı Edebî Kişiliği ve Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000; Kaymaz-Özdemir, *Erzincanlılar Ansiklopedisi*, s. 204.

²⁴⁹ Şihlîlî Hacı Hoca (Faik Osman), Erzincan'a bağlı Şihlî köyünde (Uluköy) 1855 yılında doğdu. İlk eğitimini köy hocası olan babasından aldı. Küçük yaşında hâfız oldu. İlim tahsil etmek için İstanbul'a gitti. İstanbul'da önemli hocalardan dersler aldı. İcazetini aldıktan sonra köyüne döndü. Terzi Baba'nın halifeleriyle görüştü. 1937 yılında vefat eden Şihlîlî Hoca'nın kabri Çermik mezarlığındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuysun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 125-128; Kaymaz-Özdemir, *Erzincanlılar Ansiklopedisi*, s. 473-474.

²⁵⁰ Ünal Tuysun, Ciminli Baba'nın Terzi Baba veya onun halifelerinden icâzet aldığı yönündeki iddialara karşı çıkmaktadır. Ciminli Baba'nın yaşadığı dönem ile Terzi Baba ve halifelerinin yaşadığı dönem arasında uzun bir zaman olduğunu belirtir. Bkz. Tuysun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 143.

²⁵¹ Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 172.

²⁵² Baltacı, "Erzincan'da Nakşî- Hâlidî Gelenek", s. 10-11.

Hüseyin Hüsnü Efendi gibi zevâtı zikreder.²⁵³ Fakat Yücer'in belirttiği bu kişilerin Terzi Baba'ya intisap ettiğini destekleyecek başka bir kaynağa rastlayamadık. Yücer'in eserinde Terzi Baba'nın halîfelerinden saydığı diğer bir isim de Arapgirli Ömer Rûhânî Baba'dır.²⁵⁴ Elâzığ'ın Mürü köyünden olan Köğengi Ömer Hüdâî Baba²⁵⁵ isimli bir zatın da ondan icâzet aldığını ifade etmiştir.²⁵⁶ Ömer Hüdâî'nin de Muharrem Hilmi Kösetürkmen'e (ö. 1964) icâzet verdiği bilinmektedir.²⁵⁷ Buradaki bilgilere dayanarak Terzi Baba silsilesinin bu vesile ile Malatya ve Elâzığ illerine de ulaştığını belirtebiliriz.²⁵⁸

Bu başlıkta; topladığımız bilgiler çerçevesinde, bu kişilerin hayatları hakkında bilgi vererek Terzi Baba'nın halîfeleri mi, yoksa önde gelen mürîdleri mi olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Terzi Baba Dergâhının devamını sağlayan halîfelerinden Mustafa Fehmi Efendi'yi ve onun oğlu olan dergâhın son şeyhi Ahmed Fevzi Efendi'yi müstakil bir başlık altında ileride inceleyeceğiz.

II.1.2.5.1. Hacı Hâfız Efendi (Mehmed Rüşdü)

Terzi Baba'nın önde gelen halîfelerinden olan Hacı Hâfız Efendi, Erzincan'ın önemli âlimlerindendir. Battâl Hocasâde lakabıyla meşhur olmuştur.²⁵⁹ Babası,

---

²⁵³ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. Yüzyıl]*, s. 337.

²⁵⁴ Bâzi kaynaklarda Nûrânî veya Ruhanî şeklinde geçen bu zat ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. A. Ayhan Özunal tarafından hazırlanan *Ömer Nuranî Baba* adlı eserde, Terzi Baba'nın bu zâtın mürîdi olduğu ifade edilmektedir. Aynı eserde Ömer Baba ile ilgili verilen doğum-vefat tarihleri kontrol edildiğinde böyle bir bilginin yanlış olduğu sonucu çıkmaktadır. Nitekim Ömer Baba ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler, onun Terzi Baba'ya intisap etmiş olabileceği yönündedir. Bkz. Ahmet Ayhan Özunal, *Ömer Nuranî Baba*, Bilsam Yay., Malatya, 2015, s. 11-27.

²⁵⁵ Ömer Hüdâî Baba, 1237/1821 yılında doğdu. Erzincan'da askeri memuriyetlerde bulundu. Terzi Baba ile görüştü ve onun yönlendirmesiyle Terzi Baba'nın halîfeleri arasında sayılan Arapgirli Ömer Nûrânî(Rûhânî) Baba'dan icâzet aldı. Birçok halîfe yetiştiren Hüdâî Baba, 1323/1905 yılında vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Aytan, "*Ömer Hüdâî Baba*", *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, haz. Suat Yıldırım vd., Şule Yay., İstanbul, 1995, c. 10, s. 269-271.

²⁵⁶ Süleyman Uludağ da yaptığı çalışmada Terzi Baba silsilesinde bu iki isme yer vermektedir (bkz. Süleyman Uludağ, "Hâlidîyye(Anadolu'da Hâlidîlik)", *DİA*, Ankara, 1997, s. 297).

²⁵⁷ Süleyman Ateş, "Muharrem Hilmi Kösetürkmen", *DİA*, Ankara, 2002, c. 26, s. 275-276.

²⁵⁸ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 388.

²⁵⁹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 120; Hayatı ve menkıbeleri için bkz TuYGun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 89-92; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 51-52; Er, *Terzi Baba*, s. 74-80.

yaşadığı dönemde Erzincan'ın önemli âlimlerinden olan Alansalı Hoca Efendi'dir.²⁶⁰ Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber *Şevkistân* adlı eserde yaklaşık seksen yaşında vefat ettiği göz önünde bulundurulduğunda doğum tarihinin 1200-1210(1786-1795) yılları arasında olabileceğini tahmin etmekteyiz. Millî mücadele döneminde önemli katkılarda bulunan Fevzi Efendi'nin onun oğlu olduğu rivayet edilmiştir.²⁶¹ Burada zikredilen Fevzi Efendi'den kasıt şayet Ahmed Fevzi Efendi ise bu bilgi hatalıdır. Çünkü Ahmed Fevzi Efendi; Hâfız Efendi'nin değil, Mustafa Fehmi Efendi'nin oğludur. Şayet zikredilen başka bir Fevzi Efendi ise kim olduğu hakkında doyurucu bilgiler verilmediği için net olarak bir sonuca varmak zor görünmektedir.

Küçük yaşlarında babasının yanında başladığı dinî eğitimini ve hâfızlığını²⁶² on dört yaşında tamamlayarak Erzincan câmilerinde hocalık yapmaya başladı.²⁶³ Tasavvufî ve ilmî kişiliği ile dikkat çeken Hâfız Efendi, Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça dillerini de çok iyi bilmekte ve kullanmaktadır. Nitekim kendisi hakkında rivayet edilen menkıbelerden, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) ait *Mesnevî-i Şerif* eserinden vaaz ve dersler verdiği anlaşılmaktadır.²⁶⁴

Aşçı Dede'nin hâtıratında Terzi Baba'nın damadı olarak kendisinden bahsedilen Hâfız Efendi, Erzincan ulemâsı arasında Terzi Baba'ya ilk intisap edenler arasında sayılmaktadır. Hacı Hâfız gibi ulemâdan birsinin Terzi Baba'ya intisap etmesi o dönemde halkın nazarında Nakşbendî-Hâlidî koluna olan ilgiyi artırmıştır.²⁶⁵ Şairlik

---

²⁶⁰ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2, s. 629.

²⁶¹ Fatsa, *Tasavvufta Mekki Kolu*, s. 113; bu eserde ayrıca Mehmed Rüşdü Efendi'den sonra Fevzi Efendi'nin irşat görevini üstelendiği nakledilmiştir.

²⁶² Şaban Er, Terzi Baba ile ilgili yazmış olduğu eserinde Hacı Hâfız Efendi'nin İstanbul'a giderek Üsküdarlı Hâfız Fındık Efendi'den kiraat derslerini aldığını belirtmiş (bkz. Er, *Terzi Baba*, s. 76), ancak yaptığımız inceleme sonucunda Aşçı Dede'nin hâtıratında geçen bu kişinin Hâfız Mehmed Rüşdü olmadığı Karşılı namlı Hacı Hâfız isimli başka bir zat olduğunu tespit ettik. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2 s. 907.

²⁶³ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 89.

²⁶⁴ Tâhir, *Şevkistân*, s. 123.

²⁶⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1 s.342; Terzi Baba'ya intisabı ile ilgili ayrıca bkz. Tâhir, *Şevkistân*, s. 120-121 ve Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 89-91.

yönü de olan Hacı Hâfız'ın Hz. Peygamber'e (s.a.s) âşık bir kişiliğe sahip olduğu ve fenâ fi'r-rasûl mertebesine ulaştığı nakledilmiştir.²⁶⁶

Hacı Hâfız Efendi'nin, Terzi Baba hayatta iken hatm-i hâcegân kıraat ettirdiği ve bu hatm-i hâcegâna Terzi Baba'nın da bazen katıldığı nakledilmiştir.²⁶⁷ Aşçı Dede, Terzi Baba'nın vefatından evvel Hâfız Efendi'nin ondan gavsiyet ve kutbiyet makamlarını talep ettiği ancak bunun gerçekleşmediği belirtmiştir.²⁶⁸ Ünal Tuygun her ne kadar Terzi Baba'nın vasiyeti ile yerine Hâfız Mehmed Rüşdü'nün geçtiğini dile getirirse de bunu destekleyecek başka bir kayda ulaşamadık.²⁶⁹

Tasavvufî ve ilmî kişiliğinin yanında şairlik yönü de olan Hacı Hâfız Efendi, Terzi Baba'nın yazmış olduğu *Kenzü'l-fütuh* adlı eseri de *Miftahü'l-kenz* ismiyle nazma çevirmiş ve eserin sonuna kendi münacatını da ekleyerek neşretmiştir.²⁷⁰ Hacı Hâfız Efendi'nin seksen yaşlarında 1285/1868-69 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.²⁷¹

II.1.2.5.2. Leblebici Baba (Şems-i Hayâl, Süleyman Efendi)

İcra ettiği mesleğinden dolayı Leblebici Baba veya şiiirlerinde kullandığı mahlası olan Şems-i Hayâl²⁷² ile tanınan Süleyman Efendi, Terzi Baba'nın halîfelerinden sayılmaktadır.²⁷³ Erzincan'ın Değirmen (Zetkiğ)²⁷⁴ köyünde 1221 (1806) yılında

---

²⁶⁶ Tâhir, *Şevkistân*, s. 121.

²⁶⁷ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1 s. 342.

²⁶⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2 s. 619-620.

²⁶⁹ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 91-92.

²⁷⁰ Bkz. Terzi Baba, *Miftahu'l-Kenz*, 1264 baskısı, s. 76-80.

²⁷¹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 124; Vefat ettiği tarih ile ilgili Tâhir Erdoğan, 1284/1867-68 (*Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 285), Ünal Tuygun, 1860 (*Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 92), Yunus Nadi Akın ise 1863 yılında vefat ettiğini nakletmiştir (Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 51).

²⁷² Aşkun, onun Hayali Şems ve Şemi (muhtemelen meşhur olan Şemsi'yi kasetmektedir) Hayal lakaplarını kullandığını ifade etmiştir. Leblebicilik yaptığı için de halk arasında Leblebici Baba olarak tanındığını belirtmiştir. Bkz. Aşkun, *Terzi Baba*, s. 26.

²⁷³ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 343; Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 96.

²⁷⁴ Kaynaklarda Zetkiğ ya da Zatkığ olarak geçmektedir. Günümüzde Değirmen köyü olarak bilinmektedir. Bkz. İçişleri Bakanlığı, *Köylerimiz*, Başbakanlık Basım Evi D.S.İ, Ankara, 1968, s. 170, 785.

doğmuştur. Babasının adı Abdurrahman'dır.²⁷⁵ Ailesi ile beraber köyünden göç ederek Erzincan'a yerleşmiş olan Lelebici Baba'nın, Abdullah adında bir oğlu olduğu da rivayet edilmiştir.²⁷⁶

Babası tarafından küçük yaşlarda ilkokula yazıldığı, ancak çeşitli sebeplerden dolayı ilkokul eğitimini bitirmeden okuldan ayrıldığı, babasına çiftçilikte yardımcı olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁷ Terzi Baba'ya intisap eden Lelebici Baba, ümmî bir şair olarak meşhur olmuştur.²⁷⁸ Nitekim kendisi hakkında *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı eserini hazırlayan Hilmi Efendi²⁷⁹ şunları dile getirmiştir;

*Nihayet cümle 'inde bu bir ümmî zatının
Hakikat 'ilminin bahsinde bülbül-veş olur güyâ²⁸⁰*

*Dedim ey Şeyh-i kâmil bu kelâmın cem 'u tertîb et
Dedi yazmak okumak bilmezem ben söylerem.²⁸¹*

Şevkistân adlı eserin²⁸² yanı sıra Aşçı Dede de Lelebici Baba'nın ümmî biri olduğunu ifade etmiştir.²⁸³ Aşçı Dede onun yazmış olduğu şiir ve beyitleri âlimlerin bile yazmaktan aciz kaldığını belirtmiştir.²⁸⁴ Söylemiş olduğu bu beyitleri Terzi Baba'ya teveccüh ve râbîta yaparak söylediğini de ayrıca zikretmiştir.²⁸⁵ Lelebici

²⁷⁵ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 284.

²⁷⁶ Süleyman bin Abdurrahman Lelebici Baba (Şems-i Hayal), *Tuhfetü'l-Uşşâk*, haz. Orhan Aktepe, Erzincan Belediyesi Yay.(Ermat Ofset), Erzincan, 1997, s. 7.

²⁷⁷ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 93, Ali Kemali, *Erzincan*, s. 302.

²⁷⁸ Terzi Baba'ya intisabı ve ona olan hürmetini dile getirdiği beyitler için bkz. Lelebici Baba, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no. 2925, vr. 7^a-7^b.

²⁷⁹ Hilmi Efendi, Aşçı Dede'nin bildirdiğine göre Erzincan'ın şair ve ulemâsından bir zattır. Şeyh Fehmi Efendi zamanında (1284/1867) açılan dergâhın tarihi için beyitler yazmıştır. Aşçı Dede bu beyitleri aynen eserine almıştır. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 493-494.

²⁸⁰ Lelebici Baba, *Tuhfe*, vr. 38^a.

²⁸¹ Lelebici Baba, *Tuhfe*, vr. 38^a.

²⁸² Tâhir, *Şevkistân*, s. 134.

²⁸³ Lelebici Baba'nın ümmîliği ve tasavvufî görüşleri için bkz. Halil Baltacı, "Erzincan'da Ârif-i Ümmî İki Şâir: Lelebici ve Tüfekçizâde Sâlih Baba Şiirlerinde Tasavvufî Düşünce", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 867-877.

²⁸⁴ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 343.

²⁸⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.2, s. 1028.

Baba'nın kendisi de beyitlerinde ümmî olduğunu vurgulamıştır. *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı eserindeki o beyit şöyledir;

*Eğerçi sûretâ baksan bir ümmî kemterem ammâ
Hakikat 'ilminin bahri gelûp bende nihân oldu.*²⁸⁶

Leblebici Baba'nın söylemiş olduğu şiirler toplanarak *Tuhfetü'l-Uşşâk* adı altında bir dîvân hâlinde yazılmıştır. Bu eserin toplanmasını ve hazırlamasını Hilmî Efendi adlı zat, kendi takrizlerini de ekleyerek üstlenmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserin üç nüshası bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi yazma hâlinde olup diğeri matbu haldedir. Yazma olan nüshalardan biri 1287/1870-71 istinsah tarihi ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde, diğeri nüsha ise 1291/1874 istinsah tarihli olarak Millî Kütüphane'de bulunmaktadır.²⁸⁷ Yazma hâlinde bulunan her iki eser de Leblebici Baba hayatta iken kaleme alınmıştır. Matbu nüsha ise Leblebici Baba'nın vefatından iki yıl sonra 1296/1879 yılında Ceride-i Askeriye Matbaasında basılmıştır.²⁸⁸

Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybeden Leblebici Baba, 27 Ramazan 1294/5 Ekim 1877 yılında Kadir Gecesi'nde vefat etmiştir.²⁸⁹ Kabri Terzi Baba mezarlığında bulunmaktadır.

II.1.2.5.3. Abdussamed Efendi

Terzi Baba'nın vefat ettiği sene (1264/1848) Erzincan'da bulunan Ordu-yı Hümayûn'da alay imamlığı yapan Abdussamed Efendi, aslen Erzurum'un Oltu ilçesindedir.²⁹⁰ Hayatı hakkında Aşçı Dede'nin hâtıratında bulunan bilgiler dışında

---

²⁸⁶ Leblebici Baba, *Tuhfe*, vr. 33^a.

²⁸⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, no. 2925; Milli Kütüphane, no. 4148.

²⁸⁸ Leblebici Baba'nın bu eseri, 1990 yılında Recep Toparlı vd. tarafından Erzurum'da yayına hazırlanmıştır. Orhan Aktepe ise hayatı hakkında ayrıntılı bilgilerle eseri günümüz alfabesine aktararak 1997 yılında yayınlamıştır. Aynı eser 2010 yılında Üzeyir İlbak tarafından yüksek lisans tezine konu olmuştur.

²⁸⁹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 134; Vefat tarihi ile ilgili Vehbi Cem Aşkun, Ali Kemali ve Tâhir Erdoğan Şahin 1291/1874 yılını vermektedir. Ancak *Şevkistân* gibi Leblebici Baba'nın yaşadığı döneme yakın yazılmış olan eserde verilen ve Orhan Aktepe, Yunus Nadi Akın, Ünal Tuygun'un üzerinde ittifak ettiği tarih bizce daha isabetlidir. Nitekim mezar taşında da 1294 tarihi yazılıdır.

²⁹⁰ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 446.

herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Kendisi hakkında verilen bilgiler genellikle Aşçı Dede'nin hâtıratından alınarak verilmiştir.²⁹¹ Biz de bu bilgilerden önemli gördüklerimizi buraya aktarmaya çalışacağız.

Erzincan'da alay imamlığı yaptığı dönemde, Terzi Baba'ya intisap eden Abdussamed Efendi'nin doğum ve vefat tarihi bilinmemektedir. Ancak Aşçı Dede'nin anlattıklarından hareketle 1284/1867 yılında hayatta olduğunu ifade edebiliriz.²⁹² Terzi Baba'nın halîfelerinden olan Fehmi Efendi'nin vasıtasıyla Terzi Baba'nın kızlarından biri ile evlenmiştir.²⁹³ Terzi Baba'nın vefatından sonra evine yerleşerek ailenin bakım ve muhafazasını yapmıştır.²⁹⁴

Terzi Baba'nın damadı olmasının yanı sıra onun halîfesi olduğu da rivayet edilmiştir.²⁹⁵ Terzi Baba'dan sonra şeyhlik makamına geçen Fehmi Efendi, bu zata büyük bir hürmet ve muhabbet duymuş, çocuklarına isim verirken ondan izin almıştır.²⁹⁶ Fehmi Efendi, kendisinden tarikat almak isteyen kişileri de Abdussamed Efendi'ye yönlendirmiş, onun hayatı hakkında bize kaynaklık eden Aşçı Dede'nin de ondan râbita ve zikir talimi aldığı nakledilmiştir.²⁹⁷

Abdussamed Efendi'nin ehl-i mükâşefeden olduğu, gayet dalgın, sohbet ortamlarında gözlerinin devamlı kapalı olduğu, konuşurken gözlerini kapatarak konuştuğu, biriyle konuşurken arada bir bakıp tekrar gözlerini yumduğu belirtilmiştir.²⁹⁸ Ayrıca nargileyi elinden düşürmediği ve enfiyeyi çokça tükettiği de dile getirilmiştir.²⁹⁹

---

²⁹¹ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 61-62.

²⁹² Aşçı Dede, *Hatıralar*, 502.

²⁹³ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 243.

²⁹⁴ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.2, s. 911. Abdussamed Efendi, Terzi Baba'nın Sarıgöl'de bulunan evinin ve bahçesinin de muhafazasını yapmaktaydı. Aşçı Dede, *Hatıralarım*, c. 1, s. 370-371, 502.

²⁹⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.4, s. 1458.

²⁹⁶ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 502.

²⁹⁷ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 346.

²⁹⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 309.

²⁹⁹ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 339.

Aşçı Dede'nin aktardıklarına göre 1284/1867 yılında açılan dergâhın ilgi görmesi ve gittikçe genişlemesiyle Abdussamed Efendi, Terzi Baba'nın halîfesi ve damadı olmasından da güç alarak dergâhın bitişiğinde bir ev inşa etmiş ve oraya yerleşmiştir. O sırada Fehmi Efendi de orada küçük bir ev inşa etmiş ve yerleşmiştir. Abdussamed Efendi, daha sonra buraya gelen kişilere kötü davranmış, onları kovmuş, hatta ondan dolayı bir süre dergâha kimsenin gitmediği ifade edilmiştir.³⁰⁰ Bu durum Müşir Paşa'nın müdahaleleriyle Abdussamed Efendi'nin evden çıkarılması ile son bulmuştur.³⁰¹

Dergâhta yaşanan sıkıntılardan birkaç gün sonra Abdussamed Efendi'nin boynunda büyük bir çıbanın çıktığı ve kısa bir süre sonra da Terzi Baba'nın kızı olan eşini de kaybettiği nakledilmiştir.³⁰² Aşçı Dede, Abdussamed Efendi'nin Hâşim Efendi³⁰³ adında bir oğlu olduğunu, bu oğlunun gönüllü olarak askere yazıldığını, Şam'da bulunduğunu ve kendisi de Şam'da görevli iken beraber hatm-i hâcegâna katıldıklarını dile getirmiştir.³⁰⁴

II.1.2.5.4. Abdülbâkî Baba (Muhammed Bâkî)

Erzincan'ın yetiştirdiği önemli şahsiyetler hakkında bilgi veren kaynaklarda; Muhammed Bâkî Baba, Muhammed Abdülbâkî Baba ve Hacı Abdülbâkî Baba isimleri ile anılmaktadır.³⁰⁵ Doğduğu tarih hakkında net bir bilgi olmamakla beraber 1809-10 tarihlerinde doğduğu nakledilmektedir.³⁰⁶ Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan

---

³⁰⁰ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 502-503.

³⁰¹ Bu durum ile ilgili ayrıntılar için bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 502-506.

³⁰² Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 503-505.

³⁰³ Aşçı Dede, Hâşim Efendi'nin Terzi Baba'nın torunu olduğunu nakletmiştir. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.2, s. 774.

³⁰⁴ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.2, s. 754-755.

³⁰⁵ İsminin geçtiği kaynaklar için bkz. Tâhir, *Şevkistân*, s. 134; Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 344; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 285; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 63; Er, *Terzi Baba*, s. 124; Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 17.

³⁰⁶ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 63.

Abdülbâkî Baba'nın aslen Erzincanlı olduğu, genç yaşta Terzi Baba'ya intisap ettiği ve okuryazar olmadığı belirtilmektedir.³⁰⁷

Terzi Baba'ya intisap ettikten sonra, talep edenlere zikir telkin etmiştir. Terzi Baba'nın halîfeleri arasında sayılan Abdülbâkî Baba'nın, onun icâzet verdiği mutlak halîfesi mi ya da önde gelen müridlerinden mi olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Aşçı Dede hâtıratında Abdülbâkî Baba'yı halîfe olarak zikretmişken,³⁰⁸ *Şevkistân* yazarı eserinde ondan Terzi Baba'nın müridi olarak bahsetmiştir.³⁰⁹ Terzi Baba'nın yaşadığı döneme en yakın kaynak olması hasebiyle Aşçı Dede'nin görüşü bizce daha kuvvetli görünmektedir.

Terzi Baba'nın özel hizmetinde de bulunan Abdülbâkî Baba, ömrünün sonlarına doğru vücudunda çıkan bir hastalık neticesinde rahatsızlanmış Erzurum'a tedavi ve hava değişikliği için gitmiştir. Erzurum'dan Erzincan'a dönüşünde eski adı ile Pöske köyünde³¹⁰ 1309/1892³¹¹ yılında yaklaşık seksen yaşında iken vefat etmiştir.³¹² Cenazesi Erzincan'a nakledilerek Leblebici Baba'nın yanına defnedilmiştir.³¹³

II.1.2.5.5. İrşâdî Baba (Bayburtlu)

Nakşebendî tarîkatı silsilesinde bulunan büyük mutasavvıf Emîr Külal'ın (ö. 772/1370) soyundan olduğu ifade edilen İrşâdî Baba, Bayburt iline bağlı Sıptoros

³⁰⁷ Tâhir, *Şevkistân*, s. 134; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, aynı yer.

³⁰⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 344; c. 3, s. 1458.

³⁰⁹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 134.

³¹⁰ Pöske köyü, günümüzde Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı Yeniyol köyüdür. Erzincan ile Kelkit arasında bulunmaktadır.

³¹¹ Abdülbâkî Baba'nın vefat tarihi ile ilgili Yunus Nadi Akın mezar taşında yazılı olan 1311/1894 yılını temel almakta, Ünal Tuygun ise vefat tarihini 1898 yılı olarak kaydetmektedir. Burada şunu belirtmek gerekir ki *Şevkistân* adlı eser, Abdülbâkî Baba'nın vefat ettiği yıl olan 1309/1892 yılında yazılmış ve vefat tarihini zikrederken vefat ettiği ayı da belirtmiştir. Bu iki önemli detayı göz önünde bulundurduğumuzda *Şevkistân* adlı eserin yanılma ihtimalinin daha az olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim Yunus Nadi Akın mezar taşının yenilendiğini belirtmektedir. Bu da mezar taşında yazılan tarihin yaklaşık bir tarih olabileceği kanaatini güçlendirmektedir.

³¹² Tâhir, *Şevkistân*, s. 135.

³¹³ Tâhir, *Şevkistân*, aynı yer.

(Oruçbeyli) köyünde 1806 yılında doğmuştur.³¹⁴ Dedeleri Buhârâ'dan gelerek Konya'ya yerleşmiş, oradan da Erzincan'a gelerek bu bölgeye yerleşmişlerdir. Babası, kendi soylarından birinin ismini verdikleri Seyyid Yakup yaylasını kurup oraya yerleşen, Selim Baba'dır.³¹⁵ Ailesiyle beraber Zargidi (Gümüşdamla) köyünde oturan İrşâdî Baba, babasının vefatından sonra çeşitli nedenlerden dolayı ailesiyle beraber doğduğu köy olan Siptoros köyüne yerleşmiştir.³¹⁶

Fakir bir ailenin çocuğu olan İrşâdî Baba, rivayet edildiğine göre zorlu bir hayat yaşamıştır. Yusuf, Yakup, Etem ve Ahmed Baba adlarında dört oğlu olduğu anlaşılmaktadır.³¹⁷ Oğulları arasında Ahmed Baba'nın şair yönü olduğu belirtilmiştir.³¹⁸ İrşâdî Baba ile aynı lakabı taşıyan torunu Ağlar Baba³¹⁹ (ö. 1958), Ahmed Baba'nın oğludur.

İrşâdî Baba, küçüklükten itibaren kış aylarında medreseye gidip yaz aylarında da ailesine çiftçilikte yardım etmiştir. Medrese eğitimine özellikle önem veren İrşâdî Baba kısa sürede hocalarının takdirini kazanmış, gittiği Sünür³²⁰ ve Bayburt-

---

³¹⁴ Şaban Er, *Terzi Baba*, s. 125.

³¹⁵ Ahmet Baba Battal, *İrşâdî Baba (Hayatı ve Beyitleri)*, Umran Yay., İstanbul, trs, s. 1.

³¹⁶ Battal, *İrşâdî Baba*, s. 1.

³¹⁷ Battal, *İrşâdî Baba*, s. 33,38.

³¹⁸ Ahmed Baba, Küşâdî [veya Kürşâdî] mahlası ile şiirler söylemiştir. Söylemiş olduğu bir beyit örneği için bkz. Battal, *İrşâdî Baba*, s. 42-43.

³¹⁹ Ağlar Baba veya Küçük İrşâdî Baba, 1879 yılında Siptoros (Oruçbeyli) köyünde doğdu. İlk eğitimini köy okulunda yaptıktan sonra çevredeki hocalardan dersler aldı. Tasavvufa ilgisi olan Ağlar Baba'nın *Tasavvuf Mesnevisi* adında manzum bir tasavvuf eseri bulunmaktadır. Şiirlerinin bir kısmında Bâkî mahlasını da kullanmaktadır. 1958 yılında vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayburtlu Ağlar İrşâdî Baba, *Yusuf ile Zeliha*, haz. Necdet Tozlu, Bayburt Üniversitesi Yay., Bayburt, 2014, s. 71-73.

³²⁰ Sünür Medresesi, Bayburt ili sınırları içerisinde bulunan Çayıryolu köyünde Kutlu Bey tarafından yaptırılan câmi ve külliye içerisinde bulunduğu nakledilmiş ancak sonradan yıkıldığı ve günümüze ulaşamadığı ifade edilmiştir. Bkz. <http://www.bayburtpostasi.com.tr/bayburtta-yetismis-buyuk-devlet-adami-akkoyunlu-kutlu-bey-makale.1976.html> (16.10.2017).

Yakutiye³²¹ medreselerinde eğitimini tamamlayarak icâzet almıştır.³²² Tasavvufî eğitime de önem veren İrşâdî Baba, medrese eğitimini tamamladıktan sonra Erzincan'a gelip Terzi Baba'ya intisap etmiştir.³²³

Orhan Aktepe ve Nurettin Albayrak tarafından Terzi Baba'nın halîfesi olarak gösterilen İrşâdî Baba'nın hilâfeti konusunda net bir bilgi yoktur.³²⁴ Ahmet Baba Battal tarafından neşredilen ve İrşâdî Baba'nın torunu Hülvani Battal tarafından derlenen eserde, Terzi Baba'ya intisap ettiği ifade edilmekte ancak hilâfet alıp almadığına dair bir ayrıntı belirtilmemektedir.³²⁵ Terzi Baba'nın halîfeleri hakkında önemli bilgiler veren Aşçı Dede³²⁶ ve *Şevkistân* eserinin sahibi Tâhir Efendi de İrşâdî Baba'nın halîfeliğiyle ilgili bir bilgi vermemektedirler.³²⁷ Bu bilgiler beraber

³²¹ Yakutiye Medresesi, Bayburt ili merkezinde dönemin Erzurum valisi Cemâleddin Hoca Yakut tarafından yaptırılmıştır. Ancak bu medreseden günümüze gelebilmiş herhangi bir kalıntının bulunmadığı sadece süsleme bordürlerinin bâzı parçalarının bulunduğunu nakledilmiştir. Bkz. Celil Arslan-Methiye Gül Çöteli, "Anadolu-Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal(Kamusal) Yapı Mimarisi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, sy. 6, Ocak 2015, c. 3, s. 207-208.

³²² Battal, *İrşâdî Baba*, s. 1-2.

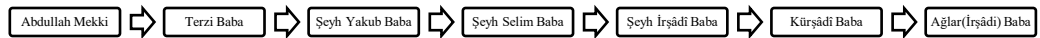
³²³ Battal, *İrşâdî Baba*, s. 1; Aktepe, *Miftah'ı-Kenz*, s. 13.

³²⁴ Aktepe, *Miftah'ı-Kenz*, s. 13; Nurettin Albayrak, "Terzi Baba", *DİA*, İstanbul, 2011, c. 40, s. 521.

³²⁵ Battal, *İrşâdî Baba*, aynı yer. Şaban Er her ne kadar, İrşâdî Baba'nın Terzi Baba'dan üveysilik yoluyla terbiye aldığını belirtmişse de bunu destekleyecek herhangi bir kaynak göstermemiştir. Bkz. Şaban Er, *Terzi Baba*, s. 116.

³²⁶ Aşçı Dede hâtıratında İrşâdî Baba için şunları dile getirmiştir: *Mecziblardan bir İrşâdî Baba var idi; ekseri gelir idi. Lâkin bunun ahvali acib bir şey idi. Hele başında olan külâhın üzerinde mübalağa olmasın beş yüz adet renkli renkli basma ve bez parçaları dikilmiş ve sırtında aba yüz bin parçadan olup kendisi kısa boylu, kara sakallı bir zat idi. Lâkin üzerinde olan kehleden insan, yanında oturmasını arzu etmez idi. Bunun da merakı idim. Ve hazret-i şeyh buna çok riayet eder idi. Gelir doğru hazret-i şeyhin yanına oturup "Ruznamçeci Baba gel!" diye fakiri çağırıp iki ayaklarını uzatarak "Şu ayaklarımı ov!" der. Fakir de kemâl-i edeb ü huzur ile karşısında diz çöküp iki ayağını ovar idim. Sonra oradan alıp doğruca fakirhaneye getirir idim. Tekmil elbiselerini çıkarıp tandıra silkelerdim ve kehlelerini ayıklardım, güzelce elini ayağını yıkardım ve taam ekl ettirip yine beraberce huzur-ı hazrete gelirdim ...* Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 371.

³²⁷ Terzi Baba ile başlayan ve Ağlar (İrşâdî) Baba ile biten bir silsile şu şekildedir:

(Bkz. Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoglu Kitapevi, İstanbul, 2005, s. 26-27) Burada şunu belirtmek gerekir ki Şeyh Yakup isminde birisinin Terzi Baba'dan icâzet aldığına dair herhangi bir kayda rastlamadık.

düşünüldüğünde, İrşâdî Baba'nın Terzi Baba'nın halîfesi olmadığı kanaati daha ağır basmaktadır.

Aşçı Dede'nin ümmî bir zat dediği³²⁸ İrşâdî Baba'nın; *Mevlid-i Şerif*,³²⁹ *Ahmediyye, Kıyasü'l-Enbiya*³³⁰ ve bir *Dîvân*'i³³¹ olduğu dile getirilmiştir.³³² Dîvânında özellikle tasavvufî şiirlere yer veren İrşâdî Baba yakalandığı hastalıktan dolayı 1877 yılında yetmiş bir yaşındayken vefat etmiştir.³³³

II.1.2.5.6. Muhammed Şâkir Kemâhî (Kâdî Şâkir Efendi)

Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız bu zât ile ilgili isminin Muhammed Şâkir olduğu ve aslen Erzincan'ın Kemah ilçesinden olduğu rivayet edilmektedir.³³⁴ Günümüzde Sivas'a bağlı bir ilçe olan İmranlı'nın Duruciye köyünde 1231/1815 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.³³⁵ İlk eğitimini bu köyde yaptıktan sonra Erzincan'a gittiği bilinmektedir.³³⁶

Aşçı Dede'nin kendisinden Fenercizâde Şâkir olarak bahsettiği³³⁷ Şâkir Efendi, kadı olmasından dolayı birçok şehri dolaşmış ve tahminimizce Terzi Baba, Mehmed

---

³²⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 416; Aşçı Dede aynı zamanda eserinde İrşâdî Baba'ya ait Hz. Peygamberin menkıbe-i şerifini (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sırtına aldığı) nazma dönüştürdüğü beyitlere de yer vermektedir. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 412-416.

³²⁹ *Mevlid-i Şerif* adlı eseri de beyitlerinin toplandığı eserin son kısmında bulunmaktadır. Bkz. Battal, *İrşâdî Baba*, s. 68-97.

³³⁰ İrşâdî Baba'nın en önemli eserlerinden biri olan bu eseri yazmaya ömrü yetmemiş torunu Ağlar İrşâdî Baba (ö. 1958) tarafından tamamlanmıştır. Manzum olan bu eserin orijinal nüshası torunlarından Mehmed Battal'da bulunmaktadır. Eser Bayburt Üniversitesi tarafından tıpkıbasımıyla beraber 2017 yılında Ankara'da basılmıştır.

³³¹ Bu eser Osmanlı Rus savaşı sırasındaki seferberlik döneminde kaybolmuştur. Ancak bazı beyitleri toplanarak bir eser hâline getirilmiştir. Bkz. Battal, *İrşâdî Baba*, s. 5-67.

³³² Battal, *İrşâdî Baba*, s. 2.

³³³ Battal, *İrşâdî Baba*, s. 4.

³³⁴ Eyyüp Akdağ, *Kazancızâde Emin Edîb Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Görüşleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas, 2016, s. 37.

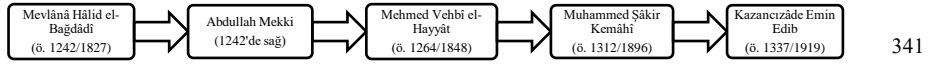
³³⁵ Alim Yıldız, *Kazancızâde Emin Edîb Hayatı Şiirleri*, Sivas Belediyesi Yay., Sivas, 2015, s. 78.

³³⁶ Akdağ, *Kazancızâde*, s. 37.

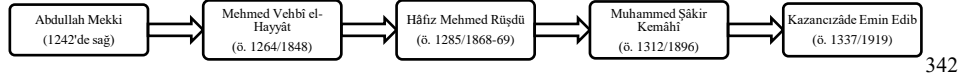
³³⁷ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 4, s. 1653; Aşçı Dede'nin hâtıratında Şâkir Efendi ismiyle yer alan ve Çemişgezekli olduğu ifade edilen bir zat için, hulefadan Şâkir Efendi denmektedir. Aşçı Dede'nin niçin böyle bir sıfatı kullandığını bilmemekle beraber, bu kişinin Terzi Baba'nın

Rüşdü ve Mustafa Fehmi Efendi'nin yaşadığı dönemde Erzincan'da bulunmuştur.³³⁸ Tarikat icâzetini kimden aldığı konusunda net bir bilgi bulunmamakla beraber hem Terzi Baba'dan³³⁹ hem de Mehmed Rüşdü Efendi'den icâzet almış olabileceğini düşünmekteyiz. Tarikat silsilesi ile ilgili tek kaynak halîfesi olan Kazancızâde Emin Edip Efendi'nin (ö. 1337/1919) eserlerinde zikrettiği silsilelerdir.³⁴⁰ Bu silsilelerden biri şu şekildedir:

Yukarıdaki silsilede dikkat çeken şey, Şâkir Efendi'nin Terzi Baba'dan sonra gelmesidir. Buradaki silsileden anlaşılan Şâkir Efendi'nin Terzi Baba'dan hilâfet almış olduğudur. Ancak Kazancızâde'nin, *Evrâd* isimli diğer bir eserinde yer verdiği silsilede ise durum farklıdır. Bu silsile, şu şekilde gösterilebilir:

halîfelerinden Şâkir Efendi olabileceğini, ancak Çemişgezekli dediğinden dolayı da başka biri veya nispetini yanlış yazmış olabileceğini ifade edebiliriz. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 476.

³³⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 4, s. 1656; Aşçı Dede hâtıratında onun için şunları kaydetmektedir: *bahçe konağı Erzincan'da Sarıgöl'de Hazret-i Pîr Mehmed Vehbi Hayyât kuddise sirruhu'l-aziz efendimizin bahçe-i saadeti civar ve ittisalinde Hazret-i Pîr efendimizin komşusu ve bendesi idi. Azdan çoktan meclis-i Enverleriyle müşerref olup sermâye-i ezel ü ebed olan muhabbetini zayi etmemiş ve muahharen Hazret-i Pîr efendimizin damadı Abdussamed Efendi merhuma dahi pek çok hizmetler etmiş idi. Mumaileyh Şâkir Efendi ekser-i evkâta kadılık ile eyaletlerde geşt ü güzâr eder idi.*

³³⁹ Halîfesi Kazancızâde, şeyhinin vefatından dolayı yazmış olduğu beyitte Terzi Baba'dan icâzet aldığına vurgu yapıyor: *İçdi vahdet badesin Hayyât-ı Erzincanî'den.* Bkz. Yıldız, *Kazancızâde*, s. 79.

³⁴⁰ Bu silsileler ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Akdağ, *Kazancızâde*, s. 41-48.

³⁴¹ Kazancızâde Emin Edib, *Risâle-i Lübü'l-Lüb ve Ruhü'r-Ruh*, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 06 Hk 2891/1, vr. 1^b; Kazancızâde Emin Edib, *Risâle-i Tuhfetü'l-Edib Limen Erade'l-Habib*, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 06 Hk 2891/2, vr. 52^b-54^b.

³⁴² Akdağ, *Kazancızâde*, s. 45.

Kazancızâde'nin zikrettiği bu silsilede ise Şâkir Efendi, Mehmed Rüşdü'den sonra zikredilmiştir. Buradan anladığımız kadarıyla Şâkir Efendi, Mehmed Rüşdü'den hilâfet almış ve kendisi de Kazancızâde'ye halîfelik vermiştir.

Şâkir Efendi, tarîkate intisabından sonra Sivas'ın Zara ilçesine yerleşmiş ve burada dergâh kurmuştur.³⁴³ Bu bilgiyi halîfesi Kazancızâde şu şekilde beyit olarak ifade etmiştir:

*İçti vahdet bâdesin Hayyât-ı Erzincanî'den
Hicret etti şehir-i Sivas'a o pîr-i nâzenîn.*³⁴⁴

Şâkir Efendi'nin hangi yıllar arasında Erzincan'dan ayrıldığı ve Zara ilçesinde hangi tarihler arasında kaldığı bilinmemektedir. Zara'dan ayrılan Şâkir Efendi'nin Sivas'a gittiği ve kısa bir süre orada manifaturacılık yaptığı nakledilmiştir.³⁴⁵ Mezar taşında yazılan tarihe binaen vefat ettiği tarihin 1312/1894 olduğu tahmin edilmiştir.³⁴⁶ Mezarı Sivas'taki *Garipler Mezarlığı*'ndayken, buranın taşınması üzerine *Halifelik Mezarlığı*'na nakledilmiştir.³⁴⁷

Bulduğu yerlerde büyük ilgi görmüş olan Şâkir Efendi, birçok kişi yetiştirmiştir. Bunlar arasında Kazancızâde Emin Edip³⁴⁸ (ö. 1337/1919), Törnüklü

---

³⁴³ Zara ilçesinde uzun süre kaldığı için kendisi hakkında yapılan araştırmalarda Zaralı Şeyh Şâkir ismiyle yer almıştır. Bkz. Doğan Kaya, "Erzincan'da Medfun Bulunan Terzi Baba'nın İnanç Silsilesinin Sivas'taki Uzantıları ve Âşık Ruhsatı", *Uluslararası Akra Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl 5, S. 12, Mayıs 2017, s. 4.

³⁴⁴ Yıldız, *Kazancızâde*, s. 79.

³⁴⁵ Yıldız, *Kazancızâde*, s. 78; Akdağ, *Kazancızâde*, s. 37; Doğan Kaya, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991, s. 136.

³⁴⁶ Mezar taşının fotoğrafı için bkz. Akdağ, *Kazancızâde*, s. 366.

³⁴⁷ Kaya, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı*, s. 136.

³⁴⁸ Kazancızâde Emin Edib, 1274 yılında Sivas'ta doğdu. Babasının adı Osman'dır. Kazancızâde veya Kazancızade olarak tanınmaktadır. Sivas'ta medrese tahsili gördü. Dönemin hocalarından Abdullah Hilmi Efendi'den ilmî icâzetini aldı. Tasavvufa intisabı Şeyh Şâkir Kemâhî ile oldu. Sivas'ta 1337/1919 yılında vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akdağ, *Kazancızâde*, s. 7-95.

İbrâhim Efendi³⁴⁹ (ö. 1327/1909) ve Âşık Ruhsatî (ö. 1911) bulunmaktadır.³⁵⁰ Âşık Ruhsatî'nin Şâkir Efendi'den mi ya da İbrâhim Efendi'den mi himmet aldığı kesin olmamakla beraber, şiirlerinden hareketle Şâkir Efendi'den himmet aldığı kanaati daha ağır basmaktadır.³⁵¹ Şiirlerinde Şâkir Efendi'den mürşidim diye bahsetmesi de bu kanaati güçlendirmektedir.³⁵² Doğan Kaya yapmış olduğu çalışmada Terzi Baba tarikat silsilesinin Sivas'ta Törnüklü İbrâhim Efendi ile devam ettiğini ve oğlu Sâlih Efendiyle (ö. 1956) son bulduğunu dile getirmiştir.³⁵³

II.1.3. Seyyid Mustafa Fehmi Efendi

Terzi Baba'nın önemli halîfelerinden biri sayılan Mustafa Fehmi Efendi'nin, Terzi Baba'nın vefatından sonra onun yerine tarikatın başına geçtiği anlaşılmaktadır.³⁵⁴ Aşçı Dede bununla ilgili şunları kaydetmektedir;

*Terzi Ağa hazretlerinin vefatından sonra halîfe ve bâzı ileri gelen müridânın müşahedelerine ve ifadelerine göre Fehmi Efendi hazretleri yerlerine halîfe olmuştur. Yani Allâhu a'lem makâm-ı gavsîyyet onlara intikal etmiştir.*³⁵⁵

Bu başlığımızda Terzi Baba dergâhının ikinci postnişîni kabul edilen Seyyid Mustafa Fehmi Efendi hakkında tespit ettiğimiz bilgileri vereceğiz.

---

³⁴⁹ Törnüklü İbrâhim Efendi, Sivas'ın köylerinden olan Törnük (şimdiki adı ile Gözeli) köyünde doğdu. Hayatını köyünde rençberlik yaparak geçirmiştir. Zara'da bulunduğu sırada Şâkir Efendi'ye intisap etti. Dönemin önemli âlim ve şeylerinin sohbetlerinde bulundu. Şâkir Efendi'den aldığı tarikatı kendisinden sonra oğlu Sâlih Efendi (ö.1956) devam ettirdi. Törnüklü İbrâhim Efendi, hicrî 1327/1909 veya rûmî 1327/1911 yılında vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, "Erzincan'da Medfun Bulunan Terzi Baba'nın İnanç Silsilesinin Sivas'taki Uzantıları ve Âşık Ruhsatî", s. 3-4.

³⁵⁰ Kaya, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî*, s. 115-134.

³⁵¹ Kaya, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî*, s. 136. Buna örnek olarak şu beyit gösterilmiştir:

*Tarikatim Nakşbendî Terzi Baba sultanım
Şeyh Şakir Efendi gelse tazelenir imanım.*

³⁵² Kaya, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî*, s. 135,136.

³⁵³ Kaya, "Erzincan'da Medfun Bulunan Terzi Baba'nın İnanç Silsilesinin Sivas'taki Uzantıları ve Âşık Ruhsatî", s. 234.

³⁵⁴ Aktepe, *Miftah'ı-Kenz*, s. 12.

³⁵⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 344.

II.1.3.1. Adı, Ailesi ve Doğumu

Terzi Baba dergâhının önemli simalarından olan Fehmi Efendi'nin tam adı kaynaklarda Gazi Şeyh Seyyid Hacı Mustafa Fehmi Efendi Erzincanî olarak geçmektedir.³⁵⁶ Kırım ve 93 (Osmanlı-Rus) harplerine katılıp büyük fedakârlıklar gösterdiği için Gazi Şeyh unvanıyla anılmakta³⁵⁷, Hz. Peygambere ulaşan bir soydan geldiği için de Seyyid olarak kaynaklarda yer almaktadır.³⁵⁸ Hacı ismini de, tespit edebildiğimiz kadarıyla, üç defa hac görevini ifa ettiğinden dolayı aldığı nakledilmektedir.³⁵⁹

Aşçı Dede hâtıratının farklı yerlerinde şeyhi Fehmi Efendi için *Hazret-i Şeyhü'l-A'zâm*, *Hazret-i Gavs-ı A'zâm*, *Gavsü'l-Vasilîn*, *Sultân-ı Ulemâ-billâh*, *İmamü'l-Mürşidin*, *Cenâb-ı Mürşid-i A'zâm*, *Cenâb-ı Mürşid-i Ekrem*, *Hazret-i Şeyh-i Ekber*, *Zamanın gavsı*, *Zamanın kutbu*, *Zât-ı âlî kadr*³⁶⁰ gibi unvanları kullanmaktadır.³⁶¹ Burada ifade edilen bu unvan ve sıfatların, Aşçı Dede'ye has kullanımlar olduğunu belirtmemiz gerekir. Bir kısmı ta'zim için başka kaynaklarda kullanılmış olsa da bunların ekseriyetle Aşçı Dede'nin şeyhi hakkında kullandığı unvan ve sıfatlar olduğunu düşünmekteyiz. Bu gibi unvan ve sıfatlar, Aşçı Dede'nin şeyhine olan iştiyakını göstermesi açısından önemlidir.

Fehmi Efendi'nin babası, kendisi henüz iki yaşındayken 1233/1817-1818 yılında kaybettiği Hacı Ahmed Efendi'dir.³⁶² Hz. Peygamber'in (s.a.s) soyundan geldiği

³⁵⁶ Tâhir, *Şevkistân*, s. 124; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 52; Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 333.

³⁵⁷ N. Aydoğan Ünal, *Gazi Şeyh Hoca Mustafa Fehmi Erzincanî*, İhlâs Gazetecilik, İstanbul, 2008, s. 9.

³⁵⁸ Şaban Er, *Terzi Baba*, s. 82.

³⁵⁹ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 55.

³⁶⁰ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 20, 21, 42, 80, 127, 350, 355, 384, 385, 388, 390, 391, 417.

³⁶¹ Aşçı Dede, hâtıratının bir bölümünde (c. 1, s. 396) şu unvan ve sıfatları da kullanmaktadır:

Âric-i me'âric-i makâmât-ı kudsiyye, sâ'id-i mesâ'id-i kerâmât-ı ünsiyye, gavnâs-ı bihâr-ı Kur'âniyye, hallâl-i rumûz-ı dekâyık-ı Furkâniyye, vâris-i mevâris-i hazret-i nebeviyye, muhyî-i sünen-i Cenâb-ı Mustafaviyye, şems-i meşâriku'l-meâlî, tâc-ı mefâriku'l-e'âlî, mahzen-i esrâr-ı hakikat, matla'-ı envâr-ı ma'rifet, hayrû'l-halefi'l-izâm, fahrü's-selefil-kirâm, kutb-ı dâ'ire-i dîn, gavs-ı merâtib-i yakîn, a'ref-i urefâu'l-vâsilîn, es-sultân Ulemâ-billâh Hazretü's-Seyyid Mustafa Fehmi el-Erzincanî.

³⁶² Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 578.

nakledilen Fehmi Efendi'nin ailesi, müftü ve ulamanın çokça bulunduğu bir aile olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶³ Fehmi Efendi'nin annesi sâliha bir kadın olup, Fehmi Efendi hac vazifesini ifa için Mekke'de bulunurken 1277/1861 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.³⁶⁴ Ailesi hakkında çok fazla bilgi sahibi olmamakla beraber eşinin Gülsüm Hanım olduğu³⁶⁵ ve vefatından sonra oğlu Şeyh Ahmed Fevzi Efendi (ö. 1924) ile beraber yaşadığını bilmekteyiz.³⁶⁶

Fehmi Efendi'nin çocukları ile ilgili genel olarak Ahmed Fevzi Efendi ve Mehmed Sıdkı (ö. 1911) zikredilirken, bu iki çocuğunun dışında, İbrâhim Hâlet³⁶⁷ (ö. 1289/1872) adında bir oğlundan ve Hatice³⁶⁸ (ö. 1287/1870) isminde de bir kızından bahsedilmektedir.³⁶⁹

Fehmi Efendi'nin aslen nereli olduğu bilinmemekle beraber Erzincanî nisbesinden dolayı ve onun hakkında gelen rivayetlere dayanarak Erzincanlı olduğu düşünülmektedir. Kadir Aşçı, evinin ve yazlığının orada bulunması, ilk eğitimini o köyün câmisinde almasına dayanarak Erzincan'ın Vaskird (Işıkpınar) köyünden olabileceğini tahmin etmektedir.³⁷⁰ Fehmi Efendi'nin doğduğu tarih kesin olmamakla beraber Aşçı Dede'nin yaptığı hesaba göre 1231/1815-1816 yılında Erzincan'da doğmuş olabileceği düşünülmektedir.³⁷¹

---

³⁶³ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 343.

³⁶⁴ Vefat tarihi net olmamakla beraber Aşçı Dede hâtrâtında metnin öncesi ve sonrası beraber düşünüldüğünde bu tarih olabileceği kanaati oluşmaktadır. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 428-429.

³⁶⁵ Kadir Aşçı, "Erzincanlı Şeyh Hacı Fevzi Efendi", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-01 Ekim 2016, c.1, s. 850.

³⁶⁶ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.2, s. 798.

³⁶⁷ Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Hâlet Efendi'nin kabri Terzi Baba mezarlığında bulunmaktadır. Bkz. EK-11.

³⁶⁸ Hatice Hanım'ın kabri Terzi Baba mezarlığında bulunmaktadır. Bkz. EK-11.

³⁶⁹ Şaban Er, *Terzi Baba*, s. 91; Aşçı, "Erzincanlı Şeyh Hacı Fevzi Efendi", aynı yer.

³⁷⁰ Aşçı, "Erzincanlı Şeyh Hacı Fevzi Efendi", c.1, s. 848.

³⁷¹ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 578. Doğduğu tarih ile ilgili olarak; Ünal Tuygun 1800'lerde, Yunus Nadi Akın 1805-1810 tarihleri arasında, Kadir Aşçı 1813 yılında doğduğunu belirtmektedir. Bkz. Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 83; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 52; Kadir Aşçı, "Erzincanlı Şeyh Hacı Fevzi Efendi", c. 1, s. 848.

II.1.3.2. Tahsili ve Tasavvufa İntisabı

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Fehmi Efendi; ilme önem veren bir ailede doğmuş, küçük yaşından itibaren dinî ilimlere ve tasavvufa önem vermiştir. Nitekim ilk eğitimini küçük yaşlarda Vaskird köyü câmi imamı İbrâhim Efendi'den almıştır.³⁷² İlk eğitiminden sonra ilim talebiyle Tokat'a gitmiş, orada Bozzâde Ahmed Efendi'nin yanında ilim tahsilini tamamlayarak icâzet almıştır.³⁷³ İlim tahsilini tamamladıktan sonra Erzincan'a dönmüştür.³⁷⁴ Fehmi Efendi'nin ilmî tahsili ile ilgili bilgilerimiz bunlarla sınırlı olmakla beraber, Aşçı Dede'nin hatıralarından hareketle Arapça ve Farsçayı ileride derecede bildiğini ve Erzincan'ın önde gelen ulemâsından olduğunu söyleyebiliriz.

Tokat'tan döndükten sonra Fehmi Efendi, dönemin âlimlerinin aksi yönlendirmelerine rağmen Terzi Baba'ya intisap etmiştir.³⁷⁵ Aşçı Dede, hatıralarında şu notlarla bu bilgiyi kaydetmektedir:

...bizzat Terzi Ağa hazretlerinin ziyaretlerine gitmişler. Terzi Ağa hazretlerine haber vermişler müşarünileyh hazretleri hemen hücre-i sa'âdetlerinden istikbal etmişler ve o an ve o saatte ve o dakikada Fehmi Efendi hazretlerine ne tecelli olmuş ve ne esrâr-ı rabbânî zuhur etmiş ise, işte o mülâkatta bilâ-tereddüd ve lâ-tevakkuf Terzi Ağa hazretlerinin

³⁷² Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 383.

³⁷³ Tokatlı Ahmed Efendi'den icâzet aldığına dair bilgiyi kanıtlayan diğer bir kayıt, Aşçı Dede'nin icâzet silsilesidir. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 515.

³⁷⁴ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 383.

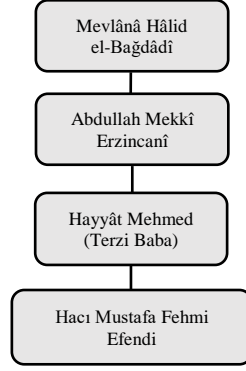
³⁷⁵ Aşçı Dede, hâtıratında Fehmi Efendi'nin Terzi Baba'ya intisabı ve onu tasdik etmesiyle ilgili şunları dile getirmektedir:

*... Nihâyetü'l-emr Hoca Fehmi Efendi hazretleri dersten izin alarak Tokat'tan Erzincan'a avdet buyurdular. Ulema ve sulehâ ve vücûh-ı belde cümlesi istikbale gidip herkes ziyaretiyle müşerref oldular. Müşarünileyh Fehmi Efendi hazretlerinin Tokat'taki hocası Bozzâde Efendi hazretleri de mazinnden olmasıyla oldukça; Fehmi Efendi hazretleri dahi bir derece ehullâh efendilerimize muhib olup öyle resmî hoca efendiler gibi ulemâ-yı zâhir olmadığından ve bahusus peder ve ecdatları cümlesi müftü ve ulemâ-yı zâhir ü bâtından olup nesl-i pâkleri duası berekâtıyla öyle ham ervâh olmadığından Erzincan ulemâsı, Terzi Ağa hazretlerinin bu ahvalini arz etmişler. Artık nasıl arz etmişler ise yani böyle bir ümmî adam şimdi mürşit olmuş gibi mi ne ise, müşarünileyh Fehmi Efendi hazretleri cevabında "Ve hüve alâ-kulli şey'in kadîrun buyurmuşlardır... Cümleten teşekkür ederiz ki bu ihsan memleketimiz ahalisinden oldu diye sözlerini kesmişler. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 343.*

atabe-i sa'âdetlerine o kadar ilim ü irfanlarıyla baş koyup intisap ve ahz-ı tarîk etmekle artık bab-ı devletlerinden ve rızâ-yı âlilerinden bir yere çıkmak ve gitmek kendilerine muhal olup leyl ü nehâr Terzi Ağa hazretlerinin huzur-ı devletlerinde kalarak her neki emr ü irade buyururlar ise hemen onun infaz u icrâsına baş u can koydular. Artık Erzincan ulemâsının lisanı kesilip bunlardan bâzıları intisap ettiler ve bâzıları nasip almadılar.³⁷⁶

Terzi Baba'ya intisabından sonra kısa sürede riyazetini tamamlayarak tarîkat icâzeti almıştır. Tabibzâde Fehmi Efendî'nin silsilesini şu şekilde belirtmiştir.³⁷⁷

Tablo-5. Fehmi Efendi'nin tarîkat silsilesi

Fehmi Efendi, Erzincan'a dönüp Terzi Baba'ya intisap ettikten sonra ilim ve irfan faaliyetlerini sürdürmüştür. Başta çocukları Ahmed Fevzi ve Mehmed Sıdkı olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiştir.³⁷⁸ Verdiği derslerin yanı sıra çocuklarıyla özel ilgilenmiş ve onların aklî ve naklî ilimlerin yanında tasavvufî ilimleri almalarını da sağlamıştır.³⁷⁹

İlme önem veren Fehmi Efendi ilim talep eden öğrencilerle ilgili şunları söylemiştir:

³⁷⁶ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.1, s. 343.

³⁷⁷ Tabibzâde, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, s. 78.

³⁷⁸ Ali Kemali, *Erzincan*, s. 298.

³⁷⁹ Aşçı, "Erzincanlı Şeyh Hacı Fevzi Efendi", c.1, s. 851.

... Bir hocadan bir günde bir ders bed' eden iki tâlib-i 'ilimden birisinin fevkâlede âlim olması diğerinin istifadeden mahrum bulunması şu hükme mebnûdir ki o tâlib-i müstefîd zihin ve fikrini daima dersine verir. Başka bir işle meşgul olsa bile fikrini ve zihnini yine tahsîle ait meşguliyette bulundurur. Bu iştigâl-i zihnisi devam ede ede nihayet kendisine bir meleke-i tâm gelir. Öbür tâlebe-i mahrum dahi hocanın önüne gitmediği ve kitabını eline alıp mutâl'aya bed' etmedikçe dersine ait meşguliyet zihnine gelmez. Bu hâl kendisini fevâid-i tahsîlden mahrum bırakır.³⁸⁰

Erzincan Nakşbendîlerinin diğer bir temsilcisi olan Muhammed Sâmi Efendi'nin Fehmi Efendi hakkındaki "...Hacı Fehmi Efendi pek kâmil ve ehl-i huzur bir zât-ı 'âlî-kadr idi" sözü dikkat çekicidir.³⁸¹

İlmi kişiliği ile dikkat çeken Fehmi Efendi, Terzi Baba'nın vefat etmesinden sonra diğer halîfeler ve tarîkatın önde gelen müridleri tarafından tarîkatın postnişini seçilmiştir.³⁸² Aşçı Dede hâtıratında Hâfız Rüşdü Efendi'nin Terzi Baba'dan gavsîyyet ve kutbiyyet makamlarını istediğini ancak Terzi Baba'nın her seferinde yüz çevirdiğini belirtmiş, ayrıca bu makamların Fehmi Efendi'ye layık olduğunu vurgulamıştır.³⁸³

II.1.3.3. Kırım Savaşı ve 93 Harbine Katılması

Yaptığı ilmî faaliyetler ve tarîkat şeyhliğinin yanında vatan savunması konusunda da önemli bir şahsiyet olan Mustafa Fehmi Efendi, önce 1853-1856 yılları arasında Osmanlı-Rus harbi olarak da bilinen Kırım Harbi'ne katılmıştır. O dönemde Ruslar Kars iline kadar ilerlemiş ve bu şehri muhasara etmiş, birçok Osmanlı toprağını işgal etmişlerdi. Fehmi Efendi, kendi müridleriyle ve Erzincan'dan topladığı

---

³⁸⁰ Tâhir, *Şevkistân*, s. 127.

³⁸¹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 124. Tâhir Efendi bu eserinde Fehmi Efendi hakkında bâzı menkıbeleri dile getirmekte onu görme şerefine nail olmadığı için de büyük üzüntü duyduğunu ifade etmektedir. Bkz. s. 124-130

³⁸² Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 344.

³⁸³ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.2, s. 619-620.

kimselerle beraber bu savaşa katılmıştır.³⁸⁴ Bu savaştan sonra “gazi-şeyh” unvanını aldığı düşünülmektedir.³⁸⁵

Kırım harbinde gösterdiği başarı ile dikkat çeken Fehmi Efendi'nin gazi-şeyh olarak katıldığı diğer bir vatan savunması da 1877-1878 yılları arasında meydana gelen ve “93 Harbi” olarak da bilinen Osmanlı-Rus savaşıdır.³⁸⁶ Bu savaş esnâsında yaptığı fedakârlıklar ve yararlılıklar dile getirilmiş ve menkıbeler şeklinde halk arasında dillendirilmiştir.³⁸⁷ Ayrıca Aşçı Dede, Fehmi Efendi'nin savaşlarda şehit olan Osmanlı askerleri için çok gözyaşı döktüğü ve onlara dua ettiğini nakletmiştir.³⁸⁸

Fehmi Efendi, Sultan Abdülhamid tarafından İstanbul'a çağrılmış, oğlu Ahmed Fevzi Efendi ile birlikte İstanbul'a gitmiştir. Aşçı Dede'nin özellikle hatıralarında yer verdiği bu olay, meclis-i umûmînin açıldığı 1876 yılına denk gelmiştir. Osmanlı-Rus savaşı başlamadan açılan bu mecliste, heyecan ve coşku uyandıran bir konuşma yaptığı ifade edilmiştir.³⁸⁹ İstanbul'da bulunduğu sırada, Kuleli'de bulunan Mekteb-i İdâdî-i Şâhâne'de (Kuleli Askerî Lisesi) askerlere de bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasından sonra orada eğitim veren hat³⁹⁰ dersi hocası Hamdi Efendi'nin bir yazı kaleme aldığı ve bu yazısında Fehmi Efendi'nin diğer tarikat şeyhleri gibi ilimden, siyasetten, devlet ve mezheplerden gafil olmadığını, aksine aklî ve naklî ilimler dâhil olmak üzere bu ilimlerin inceliklerine ve hakikatlerine vakıf olduğunu dile getirmiştir.³⁹¹

---

³⁸⁴ Mehmed Arif, *Başımıza Gelenler*, Maarif Matbaası, Mısır, 1321, s. 151; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 281.

³⁸⁵ Baltacı, “Erzincan'da Nakşî-Hâlidî Gelenek”, s. 6.

³⁸⁶ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 420; N. Aydoğan Ünal, *Mustafa Fehmi Erzincanî*, s. 110-113; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 281-282; Ali Kemali, *Erzincan*, s. 297-298.

³⁸⁷ Bunlardan birisi Aşçı Dede'nin eserinde yer verdiği olaydır ki savaşın en çetin anlarında Fehmi Efendi'nin atını düşman üzerine yürüttüğü ve cesaretine yer verdiği anlardır. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 420.

³⁸⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2, s. 622-623.

³⁸⁹ Aşçı Dede, Fehmi Efendi'nin bu konuşmasını teberrüken eserine almayı uygun bulduğunu ifade etmiş ve o konuşmayı hatıraları arasında zikretmiştir (bkz. c. 1, s. 560-561).

³⁹⁰ Aşçı Dede'nin tabiriyle kitâbet hocası.

³⁹¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 2, s. 515; Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 561-562.

Fehmi Efendi'nin Osmanlı-Rus (93 Harbi) harbinde gösterdikleri cesaret, kahramanlıklar ve diğer içtimâî konulardaki meziyetlerine dikkat çeken Mehmed Arif'in, *Başımıza Gelenler* isimli eserinde naklettiği birkaç hatıraya yer vermek istiyoruz:

...yetmiş seksan kadar mürîdân ve mühibbânı ile mücerred icrâ-yi fariza-yi cihât ve gaza için hâlisen li-vechillâh müslümancasına Ordu-yi Hümayûn'a gelmiş olan tarîkat-ı 'aliye-i Nakşebendîye meşâyihinden ve a'lam-i 'ulemâdan Erzincanî Hâcî Fehmî Efendi hazretleri kendi cema'atiyle ve ordumuzda toplayabildiği sair döküntüyi başıbozuk süvarileriyle gidip ordunun pîşdarlık karakolluk hizmetini ifâ eyliyordu.

...

Müşârûn ileyh islâhın muhîttten merkeze gitmesi re'yinde bulunduğu için büyük şehirlerden ziyâde evvelen köylerin hiç olmazsa hükümetten gelecek bir emri okuyacak kadar bir sermâye-i kirâ'ete, tahsildara vukû' bulan vergi te'diyâtıyla borcunu alacağını bilecek kadar hesaba vâkıf olmaları, hele zarûriyât-i diniyelerini mutlaka bilmeleri lâzım olduğu fikr-i hakîmânesinde bulunduğundan köy hocalarını teşvîk eder, mektebi olmayan köylere mektep yaptırmak üzere i'âneler toplar, hoca ta'yînine çalışır, bu bâbda halka karşı izhâr-ı âbırû etmeyi kendisine bir hizmet-i mukaddese addederdi.

... Âylık falân bir şey kabul etmeyerek, yalnız kendilerinin ve atlarının yiyeceklerini ân bârdan alırlardı. Hazret-i Şeyh'in o tarihte sinni altmışbeş raddesini geçmiş olduğu halde tüfeği omuzunda, rovelveri yanında, kamâsı belinde, çevik, tetik bir âteşpâre-yi celâdet ve şecâ'at kesilmişti. Hasme karşı en tüvan, en genç gazilerimizin gösterdiği yararlıklardan ziyade işgüzarlık ediyordu.

...

Hazret-i Hoca'nın muhârebe yerinde her türlü ihtiyaçlar ve rahatsızlıklar içinde yaşadığı zaman, memalik-i mahrûsede bulunan ve emsâl-i kirâmı

olan 'ulemâ-i a'lâm ve meşâyih-i 'izâm gunûde-yi pister(bister)-i istirâhat ve gûya bu cem'iyyet-i 'aliyeden hâric bîtaraf bir hey'et gibi mülâzeme-i bâb-ı cerr-i menfaat edilir.³⁹²

Yukarıda dile getirilen ifadelerden Fehmi Efendi'nin şeyh olmasının yanı sıra milleti ilgilendiren hemen her konuda sorumluluk sahibi bir rol üstlendiği görülmektedir. Özellikle Fehmi Efendi'nin, sıradan tarîkat şeyhlerinden farklı bir kişiliğe sahip olduğuna vurgu yapılması dikkat çekicidir.

II.1.3.4. Dergâh-ı Şerifin Açılması

Fehmi Efendi'nin, postnişîn olduktan sonra tarîkatın sosyal yönünün daha sistemli bir şekilde yürütülmesi ve halka ulaşmada kolaylık sağlaması açısından bir dergâh açma girişimine girdiğini görmekteyiz. Nitekim Terzi Baba ile başlayan bu kolun, Fehmi Efendi ile beraber çok geniş bir çevreye yayıldığına kaynaklarda şahit olmaktayız.³⁹³

Dergâh-ı şerifin açılmasından önce yapımında kullanılacak maddî miktarın toplanması ve bir defterde tutulması kararlaştırılmıştır. Erzincan'da bulunan dönemin önemli askerî, idarî, mülkî amirleri, Fehmi Efendi ve halk ellerinden geldiği kadarıyla para toplamış ve toplanan bu miktarlar da defterlere kaydedilmiştir.³⁹⁴ Fehmi Efendi daha sonra dergâhın yapılacağı yerdeki arsalar için bizzat dönemin idarî yöneticileriyle görüşerek sahiplerinden satın almıştır.³⁹⁵

Dergâhın yapımına 21 Muharrem 1282 (14 Haziran 1865)³⁹⁶ yılında başlanmış ve dönemin mimari yapısına uygun bir şekilde kerpiçten yapıldığı nakledilmiştir.

³⁹² Mehmed Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 149-151. Aynı eserde Fehmi Efendi'nin yapmış olduğu kahramanlık için bkz. s. 238.

³⁹³ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 52-53; Aşçı, "Erzincanlı Şeyh Hacı Fevzi Efendi", c.1, s. 851; Aşçı Dede'nin hatıraları incelendiğinde çevre illerde Şam'da ve Mekke'de de tanınan kıymetli bir zât olduğu görülmektedir.

³⁹⁴ Aşçı Dede, hatıralarında dergâhın yapılması için toplanan para miktarını ve katkı yapanları bizzat isimleriyle beraber zikretmektedir. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 478.

³⁹⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 478.

³⁹⁶ Aşçı Dede eserinde hem hicrî takvimi hem de rumî takvimi ile tarih düşmüştür. Rumî takvim ile 13 Haziran 1281 (25 Haziran 1865) tarihini burada zikretmiştir. Ancak bu tarihleri milâdî takvime çevirdiğimizde Aşçı Dede'nin düştüğü tarihler arasında bir uyumsuzluk olduğunu gördük. Bkz. c. 1, s. 478.

Dergâhın yapımında önemli bir rol üstlenen Fehmi Efendi, dergâhın inşası için yakınlarından Bekir Efendi'yi görevlendirmiş, dergâhın yapımında tutulacak kayıtlar için de İbrâhim Efendi'ye (Aşçı Dede) sorumluluk vermiştir. Dergâh yaklaşık beş aylık bir süre içerisinde büyük bir kısmı inşa edilmiş olduğu halde Fehmi Efendi'nin İstanbul'a, oradan da ikinci defa hac vazifesini yapmak üzere Hicaz'a gitmesi dergâhın uzun bir müddet inşasının durmasına sebep olmuştur.³⁹⁷

Fehmi Efendi'nin hacca gitmesiyle yarıda kalan dergâhın inşasına Mayıs 1867 yılında geri kalanının tamamlanması için tekrar başlanmış ve Mevlid Kandili olan 12 Rebiülevvel 1284 (14 Temmuz 1867) yılında tamamlanarak açılışı yapılmıştır.³⁹⁸ Dergâhın açılışına Erzincan'da bulunan idarî, askerî ve diğer memurlarla beraber Müslüman halk davet edilmiştir. Dergâhın açılışı için çok büyük bir yemek verildiği ve şimdye kadar Erzincan'da bu denli bir kalabalığın bir arada bulunduğu şahid olunmadığı da nakledilmiştir.³⁹⁹ Dergâhın açıldığı gün Fehmi Efendi tarafından, misafirleri ağırlamada gösterdiği gayret ve hizmetlerinden dolayı İbrâhim Efendi'ye "Aşçı Dedelik"⁴⁰⁰ unvanı verilmiştir.⁴⁰¹

Dergâhın açılışına Hilmi Efendi yirmi iki beyitlik edebî bir şiir ile tarih düşmüştür. Bu beyitlerden son iki beyti şu şekildedir:

Çıkıp bir müjde-gû nazm etti tarih

Bilindi mevki'in kadr-i bülendi

---

³⁹⁷ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 478-481.

³⁹⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 487,489.

³⁹⁹ Dergâhın açılışıyla ilgili bilgilere kaynaklık eden yegâne eser Aşçı Dede'nin hatıralarıdır. Aşçı Dede, dergâhın inşasından başlayan bu serüveni en ince ayrıntısına varıncaya kadar hatıralarında zikretmiştir. Bkz. c.1 s. 478-500.

⁴⁰⁰ Tasavvufi bir kavram olarak dedelik(dede), Mevlevilikte muhip, dede, şeyh ve halife şeklinde sıralanan tarikat mensupları arasında ikinci merteye sahibine verilen isimdir. Tarikata girmiş olan muhip derviş olmaya karar verip dergâhta hizmet yapmaya başlar ve bin bir gün çilesini de tamamlarsa dedelik mertebesine ulaşır ve dede olarak anılır. Bektaşî tarikatında ise postnişîn olan babaya dedebaba denilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2012, s. 100-101. Burada şunu belirtmek gerekir ki İbrâhim Efendi'ye verilen "Aşçı Dede" vasfı Mevlevilikte bir merteye olarak değil sembolik olarak verildiği düşünülen bir vasıftır. Nitekim Aşçı Dede'nin hatıraları incelediğinde bu mertebeye yükselecek bin bir günlük çileyi tamamlamadığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, s. 151; Baltacı, "Aşçı İbrâhim Dede Hâtrâtı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat", s. 49.

⁴⁰¹ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 493.

Tamâm oldu bi-hamdillâh Hilmî

*Çu zîbâ hânkâh-ı Nakşbendî (Fî sene 1284)*⁴⁰²

Dergâhın açılmasıyla beraber Fehmi Efendi şehre taşınmış⁴⁰³, vaktinin çoğunu burada geçirmeye başlayıp dergâhın bütün işleriyle bizzat kendisi ilgilenmiştir.⁴⁰⁴ Burada pazartesi ve cuma geceleri Fehmi Efendi'nin de katıldığı hatm-i hâcegân icrâ edilmiş, aynı şekilde cuma gününün sabahında da Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Şerif*'i okunmaya başlanmıştır. *Mesnevî* derslerini bizzat Fehmi Efendi'nin yaptığı nakledilmiştir.⁴⁰⁵

Dergâhın giderleri için Sultan Abdülmecid tarafından Rumsaray⁴⁰⁶ köyü bu dergâha bağışlanmıştır.⁴⁰⁷ Sultan Abdülmecid'in bu köyü vefat etmeden evvel 1275/1858-59 yılında bağışladığı anlaşılmaktadır.⁴⁰⁸ Bu köy dışında Erzincan'ın çevresindeki köylerde de buna benzer arazilerin dergâha ait olduğu arşiv belgelerinde yer almıştır.⁴⁰⁹

Nakşbendî dergâhı olarak Erzincan'da inşa edilen ilk dergâh olma özelliği taşıyan bu yapı, 1939 yılında meydana gelen depremde yıkılmış ve maalesef günümüze ulaşamamıştır.⁴¹⁰ Erzincan'ın deprem bölgesi olması; can kayıplarının yanı

---

⁴⁰² Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 494.

⁴⁰³ Aşçı Dede'nin naklettiğine göre Fehmi Efendi, şehir merkezine yakın olan Vaskird (Işıkpınar) köyünde ikamet ediyordu. Bkz. c. 1, s. 476.

⁴⁰⁴ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 496.

⁴⁰⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, aynı yer.

⁴⁰⁶ Bu köy daha sonra Fehmi Efendi'nin oğlu Şeyh Ahmed Fevzi Efendi tarafından bir dilekçe (bkz. BOA, ŞD., no. 3034/47/1 bkz. EK-9) ile isminin değiştirilmesi talep edilmiş ve bu isteği kabul görerek Mecidiye şeklinde ismi değiştirilmiştir. (BOA, DH. MKT, no. 1028/61/1 bkz. EK-10.) Köy günümüzde Erzincan sınırları içerisinde bulunmaktadır.

⁴⁰⁷ BOA, DH. MKT, no. 1028/61/1 (bkz. EK-10).

⁴⁰⁸ BOA, ŞD., no. 3034/47/1 (bkz. EK-9).

⁴⁰⁹ BOA, A.}MKT.MHM., no. 439/68; BOA, Y. PRK.BŞK., 30/65/1; BOA, İ.DH., no. 936/74111/1.

⁴¹⁰ Bir müzayede kataloğunda Şeyh Mustafa Fehmi Nakşbendî adlı bir tekke levhasına rastladık. Bu eserin bir görüntüsünü elde ettik, ancak görüntü kalitesinin düşük olmasından dolayı bu levhada tam olarak hangi bilgilerin yazıldığını tespit edemedik. Bkz. Alif Art (Chalabi-Keskiner-Tezer), *Genç Sanatçılar ve Osmanlı & Karma Sanat Eserleri Müzayedesi*, İstanbul, 11 Kasım 2012, s. 52. (Bkz. EK-8).

sıra ilim, irfan, kültür ve tarih açısından kıymetli olan yapıların da yok olmasına neden olmuştur.

II.1.3.5. Vefatı

İlmî ve irfanî hizmetlerinin yanı sıra Osmanlı ordusunda gösterdiği fedakârlık ve cesaretiyle de ön plana çıkan Fehmi Efendi; 1277/1861, 1282/1866 ve 1297/1880 yıllarında hac vazifesini yerine getirmek için üç defa Hicaz'a gitmiştir.⁴¹¹ Üçüncü defa haccetmek üzere oğlu Ahmed Fevzi Efendi ve hizmetinde bulunan damadı Tâhir Efendi⁴¹² ile birlikte Hicaz'a giden Fehmi Efendi, Arafat'tan Mekke'ye döndükten sonra rahatsızlanmış ve bu rahatsızlığı yaklaşık bir ay sürmüştür. Bu rahatsızlığı neticesinde 21 Muharrem 1298 (23 Aralık 1880)⁴¹³ yılında öğleden sonra saat on bir buçuk civarında vefat etmiştir.⁴¹⁴ Cenaze namazı bir sonraki gün Mescid-i Haram'da büyük bir kalabalığın katılımıyla Müftüzâde Seyyid Ahmed tarafından kılınmış ve cenazesi Hz. Hatice'nin ayak ucuna defnedilmiştir.⁴¹⁵

Aşçı Dede, Fehmi Efendi'nin kabrinin önce ağaçtan yapılmış bir parmaklık içinde olduğunu, daha sonra İstanbul'dan getirilen mermerle mezarının yapıldığını, mezar taşının da her iki tarafı yazılı şekilde düzenlenerek yerleştirildiğini nakletmiştir.⁴¹⁶ Üzülerek belirtmek gerekir ki 1925 yılında Abdulazîz b. Suûd'un

---

⁴¹¹ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 428, 481, 565.

⁴¹² Beyzâde Tâhir Efendi namıyla da bilinen Tâhir Efendi'nin Fehmi Efendi'nin damadı olduğu bilgisi ve isminin geçtiği diğer yerler için bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 375, 392, 398, 422, 428, 1595.

⁴¹³ Aşçı Dede hatıralarında kendi tarikat silsilesini zikrederken Fehmi Efendi'nin vefat ettiği tarihi 30 Muharrem 1298/1 Ocak 1881 olarak kaydetmiştir. Burada Fehmi Efendi'nin 67 yaşında vefat ettiğini de kaydetmiştir. Bkz. c.1, s. 333.

⁴¹⁴ Aşçı Dede; Fehmi Efendi'nin son hacı ve vefatıyla ilgili bilgilere, Ahmed Fevzi efendiden nakiller yaparak hatıralarında yer vermiştir. Bkz. c. 1, s. 565-579; c. 2, s. 802-805; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 2, s. 515. *Şevkistân* adlı eser vefat tarihinin 1296 veya 1297 olacağını ifade etmiştir. Tâhir, *Şevkistân*, s. 130.

⁴¹⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 566. Aşçı Dede, Fehmi Efendi'nin vefatının ardından Mevlânâ Hâlid'in damadı olan Abdulmecid Efendi'den bir mersiye yazmalarını rica etmiş ve bu zat da yirmi sekiz beyitlik Arapça bir mersiye kaleme almışlardır. Mersiye için bkz. c. 1, s. 570-574.

⁴¹⁶ Fehmi Efendi'nin mezar taşında yazılanları Erzincan esnafından Abdurrahman Ağa vasıtasıyla kendisine ulaştığını ifade eden Aşçı Dede, bu taşlarda yazılanları resmederek hatıralarında kaydetmiştir. Bkz. c. 1, s. 576-577 ve EK-11.

emriyle Hz. Hatice'nin türbesi de dâhil olmak üzere orada bulunan türbeler yıktırılmış ve mezar taşları da kaldırılmıştır.⁴¹⁷

Fehmi Efendi'nin hilâfet verdikleri arasında oğulları Ahmed Fevzi ve Mehmed Sıdkı Efendi'yle Aşçı İbrâhim Dede bulunmaktadır.⁴¹⁸ Vefatından sonra yerine oğlu Ahmed Fevzi Efendi'nin geçtiği genel olarak kabul edilmekte; ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde tespit ettiğimiz bir belgede dergâhın Fehmi Efendi'den sonra ilk şeyhinin Mehmed Sıdkı Efendi, ikinci şeyhinin ise Ahmed Fevzi olduğu ifade edilmiştir.⁴¹⁹

II.1.4. Şeyh Mehmed Sıdkı Efendi

Fehmi Efendi'nin tespit ettiğimiz dört çocuğundan biri olan Mehmed Sıdkı Efendi hakkındaki bilgiler yok denecek kadar azdır. Edindiğimiz bilgiler genel olarak Aşçı Dede'nin hatıralarına ve Osmanlı arşivlerinde ulaştığımız birkaç belgeye dayanmaktadır.

Fehmi Efendi'nin ricası üzerine Terzi Baba'nın damadı olan Abdussamed Efendi tarafından ismi "Mehmed Sıdkı" şeklinde konulmuştur.⁴²⁰ Mehmed Sıdkı Efendi, babası Fehmi Efendi'ye yakınlığı ile bilinen Aşçı Dede'nin gözetiminde büyümüştür. Hatıralarında Aşçı Dede, Ahmed Fevzi Efendi ile beraber ikisiyle bir lala gibi ilgilendiğini nakletmiştir.⁴²¹ Ailesi hakkında çok fazla bilgi olmamakla beraber

---

⁴¹⁷ Mustafa Fayda, "Cennetü'l-Muallâ", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 388.

⁴¹⁸ Aşçı Dede'nin ondan hilâfet aldığına dair bilgi için bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 424.

⁴¹⁹ BOA, İ.DH., no. 936/74111 (bkz. EK-7). Bu sonucu çıkardığımız ifade şu şekildedir: "...tekâlfden istisnâsı istid'âsını hâvî dergâh-ı mezbûr postnişin-i evvel ve sâniisi Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi efendiler tarafından takdim...".

⁴²⁰ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 398.

⁴²¹ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1287. Mehmed Sıdkı Efendi ve Ahmed Fevzi Efendi'nin çocukluk hallerini Aşçı Dede hatıralarında eğlenceli bir dil ile anlatmaktadır. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 398-399.

İbrâhim Abdülhak⁴²² isminde oğlu ve Hatice⁴²³ isminde bir kızı olduğu tespit edilmiştir.

Sıdkı Efendi, küçük yaşlarda başladığı dinî eğitimini babası Fehmi Efendi ve Erzincan'ın önemli müderrislerinden olan Sıddık Hoca'dan⁴²⁴ dersler alarak tamamlamıştır. Dokuz on yaşlarında hâfız olmuş, küçük yaşında ilmî ve irfanî konularda birikim sahibi olmuştur.⁴²⁵

Fehmi Efendi'nin vefatından sonra yerine kimin geçtiğiyle ilgili olarak bir önceki başlıkta bilgi vermiştik. Burada yukarıda geçen ifadelerimize ek olarak Aşçı Dede'nin şu sözlerine de yer vermek istiyoruz:

*...Hacı Fevzi efendimiz hazretleri, Sultân-ı Ulemâ-billaâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin zâhir ü bâtın halîfeleri olup sırr-ı hilâfet onlara ve sırr-ı ilmiyyet diğer mahdum-ı âlî Mehmed Sıdkı efendimiz hazretlerine ita ve ihsan buyrulmuş idi.*⁴²⁶

---

⁴²² TBMM kayıtlarında oğlu İbrâhim Abdülhak Fırat hakkında kısa bir bilgi bulunmaktadır. 1881 yılında doğduğu, Harp Okulu ve Hukuk mezunu olduğu, askeriyede ve farklı devlet memurluklarında bulunduğu ve 1953 yılında vefat ettiği kaydedilmektedir. İbrâhim Abdülhak'ın 2-8 yasama yılları arasında da 7 defa Erzincan milletvekilliği yaptığı da bilinmektedir. Bkz. *TBMM Albümü*, Editör: Sema Yıldırım-Behcet Kemal Zeynel, 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay., Ankara, 2010, c. 1, s. 94, 147, 199, 256, 323, 390, 465.

⁴²³ Bu isme Sıdkı Efendi'nin torunu Ömer Fehim Fırat'ın vefatına binaen yazılmış bir yazıda rastladık. Ömer Fehim Fırat, 1908 yılında Erzincan'da doğdu. Babası Erzincan'ın saygın ailelerinden birine mensup olan ve Erzincan Fahrî Maarif Müdürlüğü yapan Ahmet Fahrettin Efendi'dir. Anne tarafından Sıdkı Efendi'nin torunu olup Sıdkı Efendi'nin oğlu Abdülhak Fırat'ın da damadıdır. Su ve Orman mühendisi olan Fehim Fırat, profesörlüğe kadar yükselerek birçok üniversitede akademi ve idari görevlerde bulundu. TBMM'de üniversite temsilciliği ve başka görevler üstlenen Fehim Fırat, 1980 yılında vefat etti. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Miraboğlu, "Prof. Dr. Fehim Fırat Hocamızı Kaybettik", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, sy. 2, 1980, c. 30, s. 1-17; *TBMM Albümü*, c. 4, s. 1684.

⁴²⁴ Sıddık Efendi, Fehmi Efendi'nin öğrencisi olup Erzincan dersiâmıdır. Ruslara karşı yapılan savaşta Fehmi Efendi'nin savunmasını üstlenmiştir. Aşçı Dede'nin kendisinden icâzet aldığı hocası olarak zikrettiği Sıddık Efendi, Erzincan milletvekillerinden olan Osman Fevzi Topçu'nun da babasıdır. Fehmi Efendi'den bir sene önce 1297/1879 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 420, 513, 515, c.2, 806; Kadir Aşçı, "Ahmed Fevzi Efendi", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, sy. 9, 2016, s. 163-164.

⁴²⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 500.

⁴²⁶ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2, s. 801.

Burada daha önce belirttiğimiz arşiv belgesindeki bilgiyi de düşününce bu iki görüşten hangisinin daha doğru olduğuna karar vermek için bunları destekleyecek başka kanıtlara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Vefat ettiği tarih hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Mehmed Sıdkı Efendi'nin Osmanlı Meşihat Dairesi tarafından mahreç mevleviyetine⁴²⁷ layık görülmüş ve İzmir mahreç mevleviyeti ile ödüllendirilmiştir.⁴²⁸ Sıdkı Efendi'nin mahreç mevleviyeti alması ilmî birikiminin ileri derecede olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim bu mevleviyetinin verildiğini gösteren arşiv belgesinde Sıdkı Efendi'nin darülhadis⁴²⁹ müderrislerinden olduğu ifade edilmektedir.⁴³⁰

II.1.5. Şeyh Ahmed Fevzi Efendi (Baysoy)

Millî mücadele döneminde gerek kongrelerdeki katkılarıyla ve gerek ayaklanmalar dönemindeki ikna edici konuşmalarıyla dikkat çeken isimlerden biri olan Şeyh Ahmed Fevzi Efendi, Terzi Baba dergâhının Erzincan'daki son temsilcisi kabul edilmektedir.⁴³¹ Ahmed Fevzi Efendi hakkındaki bilgiler genel olarak siyasî kişiliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada siyasî kimliğinin yanı sıra ailesi, ilmî kişiliği ve şeyhliğiyle ilgili de tespit edebildiğimiz bilgileri vermeyi amaçlıyoruz.

---

⁴²⁷ Mahreç Mevleviyeti, Osmanlı ilmiye teşkilatında yüksek dereceli kadılıklar için "Mevleviyet" terimi kullanılmaktaydı. Mevleviyet kadılıkları kendi içerisinden itibar bakımından terfi sırasına göre devriye mevleviyetleri, mahreç mevleviyetleri, bilâd-ı hamse mevleviyetleri ve Haremeyn mevleviyetleri şeklinde sıralanmaktadır. Mahreç Mevleviyeti, yüksek rütbeli medreselerden ilk olarak kadılığa çıkılan yerlerdeki mevleviyetlerdir. Bu mevleviyetlere önceleri Sahn-ı Seman medreselerinden tayin yapılırken XVI. yüzyılın ortalarından itibaren diğer önemli medreselerden de tayin yapılmaya başladı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Unan, "Mevleviyet", *DİA*, İstanbul, 2004, c. 29, s. 467-468.

⁴²⁸ BOA, Y.PRK. BŞK., no. 45/99/1 (Bkz. EK-12); BOA, Y. MTV., no. 64/69/1 (Bkz. EK-12).

⁴²⁹ Darülhadis, hadis ilimleri için kurulan medreselere verilen isimdir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı Devletleri zamanında Anadolu'da ve İstanbul'da çok sayıda inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, "Dârülhadis", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 527-529; Ali Yardım, "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Dârülhadis", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 529-532.

⁴³⁰ BOA, Y. MTV., no. 64/69/1 (Bkz. EK-12).

⁴³¹ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 285; Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 109; Baltacı, "Erzincan'da Nakşî-Hâlidî Gelenek", s. 10.

Ahmed Fevzi Efendi'nin doğumuyla ilgili birden fazla tarih nakledilmektedir. Fahrettin Kırzıoğlu, 1277/1861 yılında Erzincan'da doğduğunu belirtmekte, Y. Nadi Akın da bu tarihi desteklemektedir.⁴³² Bu tarihten farklı olarak Hüseyin Bulut, Fevzi Efendi'nin hayatta olan torunun verdiği bilgilere dayanarak, doğduğu tarihin 1864 olduğunu iddia etmektedir.⁴³³ TBMM hal tercümesi kaydında da doğduğu tarih 1280/1864 şeklinde yer almaktadır.⁴³⁴

Burada şunu belirtmek gerekir ki doğum tarihi ile ilgili kesin bir sonuca varmak zor görünmektedir. Nitekim Fevzi Efendi'nin TBMM mazbatasında meclise milletvekili olarak geldiği tarihin 28 Nisan 1336/9 Nisan 1920 ve yaşının altmış bir olduğu bilgisi bulunmaktadır.⁴³⁵ Hüseyin Bulut'un ifade ettiği 1864 tarihi ile Fevzi Efendi'nin TBMM'ye geldiği tarih yani 1920 tarihi beraber düşünüldüğünde, TBMM'ye geldiğinde yaşı altmış bir değil, elli altı olması gerekmektedir. Tüm bunlar beraber düşünüldüğüne doğduğu tarih için kesin bir tarih söylemek oldukça zorlaşmaktadır.

Erzincan'da bulunan Nakşebendî dergâhının şeyhi Fehmi Efendi'nin dört çocuğundan bir olan Ahmed Fevzi Efendi, Fehmi Efendi'nin Gülsüm Hanım'la yaptığı evliliğinden doğmuştur.⁴³⁶ Babası Fehmi Efendi, oğlu Ahmed Fevzi Efendi doğduğunda isim vermesi için Abdussamed Efendi'den müsaade istemiş ve ona bu ismi vermiştir.⁴³⁷ Ahmed Fevzi Efendi, Müşir Derviş Paşa'nın abisi olan İbrâhim Bey'in kızı Şefika Hanım ile 1879 yılında evlenmiş ve bu evliliğinden Arife ve Fehime adında iki kızı ve İbrâhim Nahif adında bir oğlu doğmuştur.⁴³⁸ Fevzi Efendi'nin oğlu

---

⁴³² Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 77; Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset, Ankara, 1993, c. 3, s. 222-223

⁴³³ Hüseyin Bulut, "Erzurum Umûmi Kongresine Katılan Erzincanlı Murahhasları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [AÜTAED]*, Erzurum, sy. 9, 1998, s. 165.

⁴³⁴ Bkz. EK-13.

⁴³⁵ Bkz. EK-13.

⁴³⁶ *TBMM Albümü*, c. 1, s. 28. Ayrıca bkz. EK-12.

⁴³⁷ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 398.

⁴³⁸ Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c. 3, s. 222.

İbrâhim Nahif küçük yaşlarda hayatını kaybettiğinden dolayı, Fevzi Efendi'nin nesli kızları vasıtasıyla devam etmiştir.⁴³⁹

Mehmed Sıdkı Efendi'yle beraber babasının terbiyesinde ve Aşçı Dede'nin gözetiminde büyüyen Fevzi Efendi, çocukluğundan itibaren Terzi Baba Dergâhının çevresinde yetişmiş, küçük yaşlarda başladığı dinî eğitimini babası Şeyh Fehmi Efendi ve Erzincan'ın önemli müderrislerinden olan Sıddık Hoca'dan dersler alarak tamamlamıştır. Fevzi Efendi'nin dokuz on yaşlarında hâfızlığını yaptığı, küçük yaşında ilmî ve irfanî konularda birikim sahibi olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴⁰ Aşçı Dede'nin ilmî konularda çok derinleştiğini ifade ettiği Fevzi Efendi'nin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği TBMM kayıtlarında da yer almıştır.⁴⁴¹

Tasavvufî kişiliği ve ilmî birikimi ile dikkat çeken Ahmed Fevzi Efendi'ye abisi Mehmed Sıdkı Efendi'yle beraber 27 Şevval 1313/10 Nisan 1896 Osmanlı Devleti tarafından mahreç mevleviyeti ilmî payesi verilmiştir.⁴⁴² Osmanlı Devleti hukuk sisteminde önemli bir paye olan mahreç mevleviyetinin Fevzi Efendi'ye verilmesi; ilmî birikiminin ileri derecede olduğunu ve Millî mücadele döneminden önce de devlet kademelerinde önemli görevler aldığını göstermektedir.⁴⁴³

Kısa bir süre İstanbul'da annesiyle beraber ikamet eden Ahmed Fevzi Efendi, bir görüşe göre Sultan II. Abdülhamid aleyhindeki görüşlerinden dolayı 1887 yılında Şam'a sürgün edilmiş ve yedi yıl sürgün hayatı yaşadktan sonra 1894 yılında Erzincan'a geri dönmüştür.⁴⁴⁴ Diğer bir görüş ise Aşçı Dede'nin hatıralarında dile

⁴³⁹ Kadir Aşçı, "Ahmed Fevzi Efendi", s. 164-165.

⁴⁴⁰ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 500, c. 3, s. 1287.

⁴⁴¹ Bkz. EK-13; *TBMM Albümü*, c. 1, s. 28; Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 398.

⁴⁴² BOA, Y.PRK. BŞK., no. 45/99/1 (bkz. EK-12); BOA, Y. MTV., no. 64/69/1 (bkz. EK-12); *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum*, 1315, Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum, 1315, s. 157.

⁴⁴³ Terzi Baba Dergâhı'nın giderleri için vakfedilen Rumsaray köyünün isim değişikliği için verdiği arzuhal sonucu köyün isminin Mecidiye şeklinde değiştirilmesi de Şeyh Fevzi Efendi'nin devlet nezdinde önemli biri olduğunu desteklemektedir. Bkz. BOA, DH. MKT, no. 1028/61/1 (EK-10)..

⁴⁴⁴ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923)*, TBMM Vakfı yay. no: 6, Ankara, 1995, c. 3, s. 377; Hüseyin Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 10, Erzurum, 1998, s. 228; Yücel Çil, *Erzurum Kongresine Katılan Delegationlar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s. 169.

getirdiği nakillerdir ki bu nakillerde, kendisi Şam'da bulunurken Ahmed Fevzi Efendi'nin 1893 yılında Şam'a geldiği ve orada görüşüklerini ifade etmiştir. Fevzi Efendi'nin Şam'a geliş sebebini şu şekilde nakletmiştir:

Teşrif-i sa'adetlerinin sebab-i zâhirîsi devletlû Derviş Paşa hazretlerinin Bikâ' el-azîz'de olan çiftlikâtlarında mevcut bulunan zehâirin fûrûhtu ve bâzı çiftlik işlerinin teftişi ve buna dair olan mevâd için olup çiftlik nazırı olan, Hazret-i Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin hafîdleri konağında misafir olduğu ve me'muriyyet-i ma'nevîleri ne olduğuna dair şimdilik bir işaret ü remz olmadığını beyanla oradan beraberce kalkıp müşarünileyh Mevlânâ Hâlid efendimiz hazretlerinin saadethanelerine gidilmiştir.⁴⁴⁵

Burada şunu belirtmek gerekir ki Aşçı Dede gibi Şeyh Fehmi Efendi'nin ailesine yakın olan bir kişinin Şam'da bulunduğu bir sırada Fevzi Efendi ile görüşmesi ve bu görüşmesinde şayet sürgün edilmişse sürgün edildiğine dair bilgi vermemesi çok makul görünmemektedir. Özellikle de Aşçı Dede'nin naklettiği Fevzi Efendi'nin Şam'a geldiği tarih ile sürgün edildiği varsayılan tarihin bir biriyle uyuşmaması, burada net bir sonuca varmanın güç olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Osmanlı Arşivlerinde yaptığımız taramalar sonucunda da Fevzi Efendi'nin sürgün edildiğine dair herhangi bir belgeye ulaşamadık.⁴⁴⁶ TBMM arşivinde bulunan hal tercümesinde (EK-13) sürgün edildiğine dair bir kaydın bulunmaması, Aşçı Dede'nin görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Fevzi Efendi, küçük yaşından itibaren Terzi Baba Dergâhı'nın çevresinde babasının ve Aşçı Dede'nin gözetiminde ilk tasavvufî eğitimini almıştır. Özellikle babası Şeyh Fevzi Efendi'nin özel gayretleriyle hem ilmî hem de tasavvufî eğitimini

---

⁴⁴⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2, s. 846.

⁴⁴⁶ Şeyh Fevzi Efendi hakkında BOA'da yaptığımız taramalarda karşılaştığımız bir kayıta abisi Şeyh Mehmed Sıdkı Efendi, Şeyh Fevzi Efendi, İsmail Efendizâde Sıdkı Bey ve Rıza Paşa hakkında mahalli hükümetin işlerine müdahil olduklarına dair bir iddia olduğunu, ancak Erzurum valisi tarafından yazılan bir belge ile bu iddianın asılsız olduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, DH.MTV., no. 18/24/2.

küçük yaşlarda almış ve bu alanlarda derinleşmiştir.⁴⁴⁷ Nakşebendî tarikatının dergâhı olan Terzi Baba Dergâhında yapılan *Mesnevî-i Şerîf* okumalarına katılmış ve babasından sonra bu dersleri kendisi de sürdürmüştür.⁴⁴⁸ Babası Şeyh Fehmi Efendi'den iyi bir tasavvuf eğitimi alan Ahmed Fevzi Efendi, dergâhın son şeyhi olarak görev almıştır.⁴⁴⁹

Şeyh Fehmi Efendi tarafından Erzincan'da kurulan Nakşebendî dergâhı sayesinde çevre illerde ve Erzincan'da tarikat yayılmış ve genişlemiştir. Özellikle Ahmed Fevzi Efendi'nin yaptığı hizmetlerle çok daha ileriye gitmiştir. Dergâhın son postnişîni olan Fevzi Efendi'nin bu hizmetleri hakkında Aşçı Dede şunları dile getirmiştir:

...mahlûk-ı Hudâ'nın ve üftâde olan fukara ve zu'afâ ve dervîşânın revîş-i mesâlih-i dünyeviyye ve uhreviyeleriyle meşgul olmak veraseti tamamıyla ve fevkalâde olarak müşarünileyh Hacı Fevzi Efendi hazretlerine ihsan ve ita kılınmış olup artık leyl ü nehâr bununla meşgul oldukları ve hatta pek çok zamanlar vaktiyle saadethanelerine gelemeyip gece saat iki ve üçte teşrif buyurdıkları ve ekseriya dahi kendileri kemâl-i meşguliyet ile taam etmeyi nesyen mensiyyen unutup vakt-i asra kadar öyle aç, bî-ilâc kalıp sonra der-hâtır ederek bir miktar şey tenavül buyurdıkları aynen müşahede olunmuştur. Velhâsıl Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizi bi-hasebi'z-zâhir hizmet-i mahlûk-ı Hudâ hakkında kat-ender-kat ileri geçmiş idiler.⁴⁵⁰

Erzincan'ın tasavvufî kültürüne ciddi katkıları olan Fevzi Efendi, daha önce Erzincan'da aktif olarak faaliyet gösteren, ancak yüz yıla yakın bir süre harap bir şekilde kapalı bulunan Mevlevî tekkesinin⁴⁵¹ yeniden inşa edilip açılması için çaba göstermiştir. Bu dergâhın açılması vesilesiyle çok sevdiği Aşçı Dede'yi 1319/1903

---

⁴⁴⁷ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 500, 578.

⁴⁴⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 496.

⁴⁴⁹ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 285; Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2, s. 801.

⁴⁵⁰ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2, s. 800.

⁴⁵¹ Bu tekke(hankah) Erzincan'da Melik Fahreddin'in kardeşi Melik Sâlih tarafından Erzincan'da inşa edilmiştir. Fevzi Efendi'nin ifadelerine göre mevlevî hankaharının ilkleri arasındadır. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1286.

yılında tekrar Erzincan'a davet etmiş, Aşçı Dede ise Edirne Mevlevîhânesi'nde ikinci şeyh olarak görevli olduğunu, zâhirde Kemahî İbrâhim Efendi (ö. 1924) şeyh olsa da kendisinin bâtında oranın şeyhi olduğunu ifade ederek gelemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁵²

İstanbul'da başlayan ve 31 Mart Vakası⁴⁵³ olarak bilinen askerî kalkışmada; Erzincan'da birtakım askerî hareketlenmeler olmuş, şehrin ileri gelenleri ve özellikle de Fevzi Efendi'nin askerlere yaptığı ikna edici konuşmalar sayesinde herhangi bir sıkıntı yaşanmadan olaylar sona ermiştir.⁴⁵⁴ Fevzi Efendi'nin burada yapmış olduğu konuşma neticesinde halkın ve askerlerin ikna olması, Fevzi Efendi'nin o dönemde halk üzerindeki nüfuzuna işaret etmesi bakımından önemlidir.

Fevzi Efendi, I. Dünya Savaşı sırasında Rusların Erzincan'ı işgaliyle halkın buradan göçe zorlanmasına karşı çıkması üzerine esir edilmiş ve Tiflis' götürülmüştür. Esaret hali yaklaşık dokuz ay sürdükten sonra Rusların elinden kurtulmuş ve Erzincan'a dönmüştür.⁴⁵⁵

I. Dünya Savaşı'ndan sonra itilaf devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşıp işgal etmesi üzerine Sultan Vahdettin, geniş yetkiler vererek Mustafa Kemal Atatürk'ü 19 Mayıs 1919'da Samsun'a göndermiştir. Mustafa Kemal'in Samsun'a gitmesi Millî mücadelenin fiili olarak başlangıcı kabul edilmektedir. Bu dönemde Atatürk, halk üzerinde ciddi bir nüfuzu olan din adamları ile hareket etmeye başlamıştır. Bundan dolayı her gittiği yerde bölgenin din adamlarıyla görüşmüş ve onları da yaptığı çalışmalara davet etmiştir. Mustafa Kemal'in önem verdiği ve çevre illerde etkinliği olan şahsiyetlerden biri de Ahmed Fevzi Efendi'dir.

---

⁴⁵² Ahmed Fevzi Efendi'nin Aşçı Dede'ye gönderdiği mektup ve Aşçı Dede'nin ona cevaben yazdığı mektup için bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 3, s. 1285-1289.

⁴⁵³ 31 Mart Vakası, Sultan II. Abdülhamid döneminde İttihat ve Teraki Fırkası'nın hâkimiyetine karşı bir tepki olarak 31 Mart 1325/13 Nisan 1909 tarihinde başlayan ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan askerî isyan. Ayrıntılı bilgi için bkz. Azmi Özcan "Otuzbir Mart Vakası", *DİA*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 9-11.

⁴⁵⁴ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 351; Çil, *Erzurum Kongresine Katılan Delegeleler*, s. 169-170.

⁴⁵⁵ Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", s. 228; Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 110-112. TBMM'de bulunan Hal Tercümesinde esir edildiğine dair bilgi için bkz. EK-13.

Millî mücadelenin başladığı ilk yıllarda Atatürk ile yakın ilişki kuran Ahmed Fevzi Efendi, 1919 yılında Erzincan'a gelişinde onu törenle karşılamıştır.⁴⁵⁶ Vatan savunmasına önem veren Fevzi Efendi, Erzincan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında önemli bir rol oynamış ve kurucuları arasında yer almıştır.⁴⁵⁷ 23 Temmuz 1919 yılında yapılan Erzurum Kongresine Erzincan murahhası (delegesi) olarak katılmıştır.⁴⁵⁸ Erzurum Kongresinde Temsil Heyeti'nin teşekkülü için murahhaslar arasında Müftü Osman Fevzi Efendi⁴⁵⁹ (ö. 1939) ile beraber aday gösterilmiş, yapılan oylama sonucu Temsil Heyeti'ne seçilmiş ve bu sıfatla Sivas Kongresine katılmıştır.⁴⁶⁰

Erzurum Kongresinden dönen Atatürk ve arkadaşlarını karşılayanlar arasında bulunan Şeyh Fevzi Efendi, Atatürk'ün ricası üzerine onlarla beraber Sivas'a hareket etmiştir.⁴⁶¹ Sivas'a gitmek için Erzincan'dan yola çıkıp Çardaklı boğazına geldikleri sırada boğazın tutulduğunu ve kapatıldığı görülünce Atatürk'ün yaptığı bir plan ile herhangi bir zarar görmeden boğazı geçmiş ve Sivas Kongresi için belirlenen vakitte Sivas'a ulaşmışlardır.⁴⁶² Sivas'ta yapılan kongre sonunda Anadolu ve Rumeli Müdâfai

---

⁴⁵⁶ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 78; Kadir Aşçı, "Ahmed Fevzi Efendi", s. 174.

⁴⁵⁷ Ali Kemali, *Erzincan*, s. 416.

⁴⁵⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, c. 3, s. 377. Bulut, "Erzincanlı Murahhasları", s. 165-166.

⁴⁵⁹ Osman Fevzi Efendi (Topçu), 1278/1861 yılında Erzincan'da doğdu. Fevzi Efendi'nin de ders aldığı Topçuzâde Hacı Siddık Efendi'nin oğludur. Arapça ve Farsça bilen Osman Fevzi Efendi, müderrislik yaptı. 1894 yılında Erzincan müftülüğüne atandı. Meclis-i Meb'ûsan ve I. TBMM'de Erzincan milletvekili olarak görev yaptı. Erzincan'da Câmi-i Kebîr'de kürsü vaizliği yaptı. 1939 yılında Erzincan'da meydana gelen depremde vefat etti. Bkz. Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, c. 3, s. 383.

⁴⁶⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, c. 3, s. 377; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 79; Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", s. 228.

⁴⁶¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, c. 3, s. 377; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 79.

⁴⁶² Mustafa Kemal, *Nutuk*, haz. Kemal Bek, Bordo Siyah Klasik Yay., İstanbul, 2005, s. 105. Bu seyahat sırasında M. Müfit Kansu, Şeyh Fevzi Efendi hakkında şunları dile getiriyor: *Yanımızda Erzincan'dan aldığımız Heyeti Temsiliye âzası Şeyh Fevzi Efendi de vardı. Uzun boylu, kır serpmiş uzun sakallı, keskin bakışlı bir zat olan Şeyh Efendi, benim ve Süreyya'nın bindiğimiz otomobildeydi. Çok düşünüyor, az konuşuyordu. Nakşi tarikatı şeyh efendilerine mahsus kavuk ve libası ile seyahat ediyordu. Az konuşmasına rağmen daima nükteli cümleler tertip ediyor ve mümkün olduğu kadar ârifane ve mutasavvıfane bir üslup kullanıyordu. Bilhassa daima "Fakiriniz" diye söze başlaması ve fevkalâde mütevazı oluşu hakkında hemen bir hissi hürmet tevhit ediyordu. Bkz. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, c. 1, s. 202-204.*

Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti'ne seçilen Fevzi Efendi, kongreden sonra Erzincan'a geri dönmüştür.⁴⁶³

TBMM'nin 23 Nisan 1920 yılında açılan birinci döneminde Erzincan milletvekili olarak seçilen Fevzi Efendi, 28 Nisan 1920 tarihinde meclise gelmiştir.⁴⁶⁴ Birinci mecliste Şeriye, Evkaf, İrşad ve Tapu-Kadastro komisyonlarında görev yaparak on ikisi gizli oturum olmak üzere otuz beş kez söz almıştır.⁴⁶⁵ Mecliste ismi Şeyh Hacı Fevzi Efendi şeklinde olup, soy ismi ise Sivas Kongresinde "Fırat" TBMM albümünde ise "Baysoy"⁴⁶⁶ şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁶⁷

Erzincan'ın millî ve mânevî tarihinde önemli bir yere sahip olan Fevzi Efendi, TBMM'de üç yıl görev yaptıktan sonra hastalanmış ve Erzincan'a geri dönmüştür. Terzi Baba Dergâhı'nın son şeyhi olarak 1924 yılında vefat etmiş ve Terzi Baba mezarlığına defnedilmiştir. TBMM tarafından adına izafeten yeşil şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir.⁴⁶⁸

---

⁴⁶³ Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c.1, s. 251.

⁴⁶⁴ TBMM'de bulunan Hal Tercümesi ve mazbatasında bu bilgi kaydedilmiştir. Bkz. EK-13.

⁴⁶⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, c. 3, s. 377.

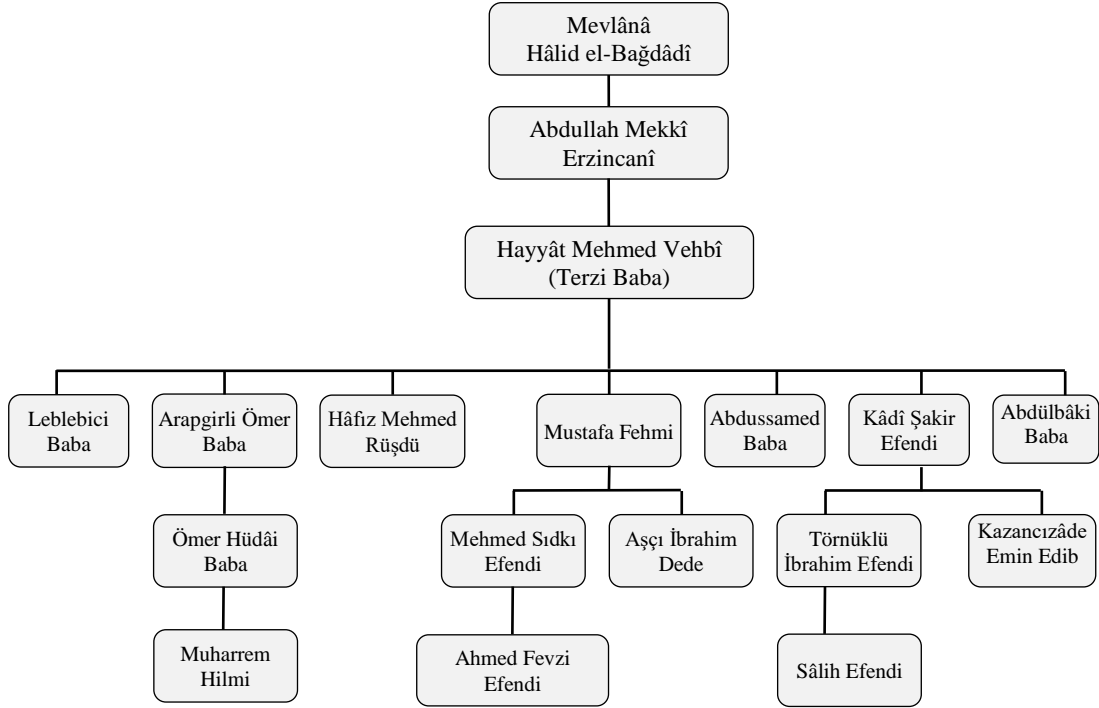
⁴⁶⁶ Fevzi Efendi'nin kızlarından Fehime Hanımın evlenip "Beyoğlu" soyadını aldığı, ancak eşinden ayrıldıktan sonra "Fırat" soyadına geçtiği ifade edilmiştir. Şeyhin diğer kızı Arife Hanım ise evlenerek "Baysoy" soyadını aldığı nakledilmiştir. Şeyhin torunları günümüzde bu soy ismi ile anılmaktadırlar. Bkz. *TBMM Albümü*, editör: Sema Yıldırım, c. 1, s. 65.

⁴⁶⁷ Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", s. 227.

⁴⁶⁸ Kadir Aşçı, "Ahmed Fevzi Efendi", s. 179.

Tablo-6. Terzi Baba'nın silsilesi ve ondan ayrılan kollar.

II.2. Kırtıloğlu Tekkesi

Terzi Baba ile Erzincan'da başlayıp devam eden Nakşbendî-Hâlidî tarîkatı; Muhammed Sâmi Erzincanî'nin kurduğu Kırtıloğlu Tekkesi ile genişlemiş, Erzincan'ın yanı sıra ilçelerine ve çevre illere de yayılmıştır. Kırtıloğlu Tekkesi veya Kırtıloğlu Dergâhı şeklinde de isimlendirilen bu tekke, Abdurrahman-ı Tâğî'den icâzet alan Muhammed Sâmi Erzincanî ile başlayıp, Muhammed Beşir Efendi, Dede Paşa Bayburdî, Abdurrahim Reyhan Efendi ve onun takipçileriyle beraber günümüze kadar irşâd faaliyetlerine devam etmiştir.

Nakşbendî-Hâlidî geleneğin Erzincan ayağını oluşturan bu kolun önemli şahsiyetleri hakkında tespit ettiğimiz bilgileri bu başlık altında vermeye çalışacağız. Bu dergâhın ilk şeyhi olan Muhammed Sâmi Erzincanî'ye geçmeden önce aradaki bağlantıların daha iyi anlaşılması için icâzet aldığı şeyhi Abdurrahman-ı Tâğî hakkında bir giriş yapmak faydalı olacaktır.

II.2.1. Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî

Anadolu coğrafyasında Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin (ö. 1242/1827) halîfeleri vasıtasıyla yayılmaya başlayan Nakşbendî-Hâlidî gelenek, Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin⁴⁶⁹ (ö. 1287/1870) halîfesi olan Abdurrahman Tâğî ile geniş bir çevreye ulaşmıştır. Abdurrahman Tâğî'nin Bitlis iline bağlı Norşin (Güroymak) köyünde kurduğu dergâh, Muhammed Sâmi Erzincanî gibi birçok halîfe ve âlim yetiştiren kişilere kaynaklık etmiştir.

Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî, 1247/1831-32 yılında Siirt iline bağlı Şirvân ilçesinin Mavit (Pirinçli) köyünde doğmuştur. Babasının Tâğ köyünde oturması nedeniyle Tâğî veya Tâhî olarak tanınmıştır. Şeyhi Sıbgatullah Arvâsî'nin emriyle gittiği Verkanis

---

⁴⁶⁹ Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, Van'nın Bahçesaray ilçesine bağlı Arvâs (şimdiki adı ile Doğanyayla) köyünde doğdu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ilim ve irfan hayatının canlı tutulmasında büyük katkıları olan Arvâsî ailesine mensuptur. İlim tahsiline doğduğu köyde başladı. Bölgenin önemli hocalarından dersler aldı. Birçok şeyhten tasavvuf eğitimi alan Sıbgatullah Arvâsî, Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfesi olan Seyyid Tâhâ Hakkârî Nehri'nin (ö. 1269/1853) vefatından sonra irşâda başladı. Abdurrahman-ı Tâğî dâhil altı halîfe yetiştirdi. 1287/1870 yılında Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Gayda köyünde vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nimetullah Arvâs, "Tasavvuf ve Bir Mutasavvıf olarak Seyyid Tâhâ'nın Halîfesi: Seyyid Sıbgatullah Arvâsî", *Uluslararası Seyyid Tâhâ-i Hakkârî Sempozyumu*, Hakkârî Üniversitesi Yay., İstanbul, 2014, s. 348-385.

köyü ziyaretinden sonra da Seydâ⁴⁷⁰ unvanını almıştır. Babasının ilim ve tasavvuf ile meşgul olan bir aileden gelen Molla Mahmud Efendi, annesinin ise Hz. Hüseyin soyundan gelen Molla Muhammed'in kızı Meyasin Hanım olduğu nakledilmiştir. İlk tahsiline babasının yanında başlayan Abdurrahman-ı Tâğî, bölgede yaygın bir gelenek olan medreseleri dolaşarak ders okumaya başlamıştır. Molla Muhammed Ziyâeddin Arvâsî ve Molla Abdurrahman Mollakendî gibi dönemin önemli müderrislerinden ilmî tahsilini tamamlayan Tâğî, babasının ikamet ettiği Tâğ köyünde bulunan medresede ders vermeye başlamıştır.⁴⁷¹

Abdurrahman-ı Tâğî'nin tasavvufa yatkın bir ailede büyümesi, küçük yaşından itibaren tasavvufa olan ilgisini canlı tutmuştur. İlk olarak Kadirî tarikatından Abdurrahman Hâlis Talabânî'nin (ö. 1858) halîfesi Şeyh Hacı Emin Şîrvânî'ye intisap etmiş, Emin Şîrvânî şeyhi Talabânî tarafından irşattan men edilince Şeyh Hamza Tillovî'den (ö. 1271/1855) ders almaya başlamıştır. Tasavvufî terbiyesi uzun süren Abdurrahman-ı Tâğî bir süre sonra başka bir şeyh arayışına girmiş ve Şeyh Nureddin Birifkânî'nin (ö. 1268/1852) halîfesi Şeyh Abdulbârî Çerçâğî'ye müntesip olmuştur. Nureddin Birifkânî halîfesine haber göndererek Abdurrahman-ı Tâğî'ye hilâfet verilmesi talimatını vermiştir.⁴⁷²

Kadirî hilâfetini alan Abdurrahman-ı Tâğî irşadla meşgul olduğu bir dönemde Sıbgatullah Arvâsî'nin müridlerinden Süleyman Erbûsî'nin vesilesiyle Kulat köyüne giderek Arvâsî'yi ziyaret etmiş ve bâzı keşiflere şahid olmuştur. Arvâsî'den çok etkilenen Abdurrahman-ı Tâğî, hilâfet aldığı Kadirî şeyhi Abdulbârî Çerçâğî'ye

---

⁴⁷⁰ Seydâ, Doğu medreselerinde ders veren ve ilmî icâzet almış hocalar için kullanılan bir unvandır. Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî rivayete göre şeyhi tarafından Verkanis köyüne irşad ile görevlendirilir. Verkanis köyünde sonradan halîfesi olacak Şeyh Fethullah Verkanisi'nin dedesi Şeyh Muhammed Emin'in kabrini ziyareti esnâsında, kabirdeki zat kendisine *Seydâ* diye hitap eder. Bu ziyaretinden sonra *Seydâ* lakabıyla anılmaya başlar. Bkz. Abdurrahman-ı Tâğî, *İşaretler*, haz. Selahaddin Kınacı, Sey-Tac Yay., İstanbul, 2017, s. 18.

⁴⁷¹ Tâğî, *İşaretler*, s. 9-12; Şefik Korkusuz, *Nehrî'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibendi*, Kilim Matbaacılık, İstanbul, 2010, s. 75-80; İbrâhim Baz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 34, 2014/2, s. 75-78.

⁴⁷² Korkusuz, *Nehrî'den Hazne'ye*, s. 80; Tâğî, *İşaretler*, s. 12-15; Baz, "Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî", s. 78-81; M. Saki Çakır, *Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Nehrî Dergâhı: 19. Yüzyılda Nakşibendî-Hâlîdîlik*, Nizamiye Akademi Yay., İstanbul, 2017, s. 125.

durumu anlatmış ve ondan izin istemiştir. Nureddin Birfkânî'yi inkâr etmemek şartıyla izin aldıktan sonra Arvâsî'ye intisap etmiş, şeyhinin emri ile kısa bir süre İspâhîrt⁴⁷³ nâhiyesinde kadılık yapmıştır. Şeyhinin verdiği kadılık görevini yaklaşık iki yıl sürdürmüş olan Abdurrahman-ı Tâğî, tekrar şeyhinin yanına dönmüş ve yaklaşık dokuz yıl süren sülûkünü tamamlayarak 1868 yılında hilâfet almıştır.⁴⁷⁴

Nakşebendî-Hâlidî kolundan halîfelik aldıktan sonra Bitlis ve Muş'a bağlı birçok köy ve ilçede irşâd faaliyetleri yapan Abdurrahman-ı Tâğî, şeyhi 1870 yılında vefat ettikten sonra Gayda⁴⁷⁵ köyüne gidip, dergâhın şeyhliğini yapmıştır. Bir müddet burada hizmet ettikten sonra dergâhı şeyhinin oğlu Şeyh Celaleddin Arvâsî'ye (ö. 1878) bırakmış, Tağ köyünün yanı sıra değişik yerlerde irşâd faaliyetleriyle meşgul olduktan sonra Norşin'de tekke ve medrese kurarak buraya yerleşmiştir.⁴⁷⁶

Abdurrahman Tâğî, ömrünün sonuna doğru ağır bir hastalığa yakalanmış ve yerine Şeyh Fethullah Verkânîsî'yi bıraktığını belirtmiştir.⁴⁷⁷ Vefatından iki yıl önce Murat nehri üzerinde yapılan köprüünün yapımında verdiği desteklerden dolayı kendisine Osmanlı Devleti tarafından üçüncü rütbeden Mecidî Nişânı verilmiştir. Tekkesini kurduğu Norşin'de on yıl olmak üzere toplamda on sekiz yıl irşâd hizmeti yapmış olan Abdurrahman Tâğî, Rebiülevvel ayının yirminci günü 1304/1886 yılında yetmiş beş yaşında iken vefat etmiştir. Kabri vefat ettiği yer olan Norşin ilçesinde, dergâhına yakın bir yerdedir.⁴⁷⁸

---

⁴⁷³ Doğusunda Nizar nâhiyesi, batısında Müküs, Güneyinde Hizan, kuzeyinde Pervari kazasına sınırı olan İspâhîrt nâhiyesi, Tağ köyünü de içine alan bir bölgedir. Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Bitlis*, Bitlis Vilâyet Matbaası, Bitlis, 1310, s. 189-190.

⁴⁷⁴ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 82; Tâğî, *İşaretler*, s. 14-18; Baz, "Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî", s. 78-80; M. Saki Çakır, *Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Nehri Dergâhı*, s. 125-126.

⁴⁷⁵ Gayda, Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı bir köydür. Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin şeyhi olan Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin dergâhının bulunduğu köydür. Bu dergâh ile ilgili bilgi için bkz. M. Saki Çakır, "Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda Tekkesi", *İhya: Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, 2016, c. 2, s. 24-42.

⁴⁷⁶ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 86-95; Baz, "Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî", s. 81-82.

⁴⁷⁷ Şeyh Abdurrahman Tâğî'nin hastalığı sırasında ailesine ve yakınlarına şunları söylediği belirtilmiştir: *Allah'ı ve O'nun Resûlü Efendimiz'i (s.a.s) sevmeyi, şeriata bağlanmayı ve Şeyh Fethullah Verkânîsî'ye itaat etmeyi sakın ihmal etmeyin* Tâğî, *İşaretler*, s. 22-23.

⁴⁷⁸ Baz, "Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî", s. 82-83.

Nakşbendî-Hâlidî kolunun farklı bölgelere yayılmasında önemli bir rol üstlenen Abdurrahman Tâğî, Muhammed Sâmi Erzincanî de dâhil on dokuz halife yetiştirmiştir. Hilâfet verdiği kişiler şu şekildedir:

1. Şeyh Yusuf Saruhânî Bitlisî (ö. 1873)
2. Şeyh Hacı Süleyman Bitlisî (ö. 1877)
3. Şeyh İbrâhim Çokreşî (ö. 1881)
4. Şeyh Abdullah Subaşı Norşinî (ö. 1890)
5. Şeyh Halil Çokreşî (ö. 1897)
6. Şeyh Fethullah Verkânîsî (ö. 1899)
7. Şeyh Seyyid Tâhir Abrî (ö. 1900)
8. Şeyh Abdulkahhâr Zokaydî (ö. 1906)
9. Şeyh İbrâhim Neynikî (Bulanikî) (ö. 1907)
10. Şeyh Abdulkâdir Hezânî (ö. 1908)
11. Şeyh Ahmed Taşkesenî Erzurumî (ö. 1909)
12. Şeyh Reşid Norşinî (ö. 1910)
13. Şeyh Muhammed Sâmi Erzincanî (ö. 1912)
14. Şeyh Mustafa Bitlisî (ö. 1914)
15. Molla Abdullah Horosî Hizanî
16. Şeyh Abdülhakim Fersafî Ceznî
17. Şeyh Abdülhâdi Çarçâhî
18. Seyyid İbrâhim Siirdî
19. Hacı Yusuf Koşki Himisi⁴⁷⁹

---

⁴⁷⁹ Halîfeleri ile ilgili bilgi için bkz. Korkusuz, *Nehrî'den Hazne'ye*, s. 113-223; Tâğî, *İşaretler*, s. 19-20; Baz, “Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî”, s. 88-90; M. Saki Çakır, “Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî ve Norşin Tekkesi'nden Yayılan Kollar”, *İhya: Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, 2017, c. 3, s. 33-36.

II.2.2. Muhammed Sâmi Erzincanî (Pîr-i Sâmi)

Erzincan'da Nakşebendî-Hâlidî geleneğın ve manevî birikimin günümüze taşınmasında önemli bir rolü olan Kırtıloğlu Tekkesi, Şeyh Abdurrahman Tâğî'den icâzet alan Şeyh Muhammed Sâmi Erzincanî tarafından kurulmuştur. Erzincan'da bu geleneğın sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir rol üstlenen Muhammed Sâmi, yaptığı hizmetlerinin yanı sıra yetiştirdiğı halîfeleri ve müridleriyle de dikkat çekmiştir.

II.2.2.1. Doğumu, Ailesi ve Yetişmesi

Pîr-i Sâmi olarak bilinen Muhammed Sâmi Erzincanî, Erzincan'ın Selüke (Yeşilçay) köyünde 1264/1847-48 yılında doğmuştur. Babası âlim ve ehli tarık bir zât olup Kırtılzâde İbrâhim Efendi diye meşhur olmuştur. Pîr-i Sâmi'nin büyük dedesi Mustafa Efendi, Erzincan'ın güneybatısındaki Til (Oğlaktepe) köyü ve Hozunsu (Aydoğdu) köyü arasında bulunan Kırtıl tımarının sahipliğini yapmıştır. Ailesi bu tımarın sahipliğini yaptığı için Erzincan'da Kırtıloğlu ismiyle meşhur olmuştur. Bu isim günümüzde de bu aileden gelenler tarafından soyadı olarak kullanılmaktadır.⁴⁸⁰

Pîr-i Sâmi; iki evlilik yapmış, ilk evliliğinden Hacı Nusreddin adında bir oğlu, diğeri evliliğinden ise Eşref, Selâhaddin, Şeyhullah, Fahreddin isminde dört oğlu ve Muhlise, Hâlise isminde iki kız çocuğı dünyaya gelmiştir.⁴⁸¹

Erzincan'da ilk tahsilini müftü Kiremitçizâde Sâlih Efendi'nin yanında yapmıştır. Daha sonra dönemin önemli hocalarından biri olan Hacı Sıddık Efendi'nin⁴⁸² tedris halkasından ilim tahsilini tamamlayıp icâzet almıştır. İslâmî

---

⁴⁸⁰ Fehmi Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizâde Sâlih Baba Dîvânı (Râbita-i Nakşi Hayalî)*, Gaye Matbaası, Ankara, 1979, s. 16; Tuygun, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, Kervan Yay., Erzincan, 1997, s. 15; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 71.

⁴⁸¹ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 15-16.

⁴⁸² Pîr-i Sâmi'nin icâzet aldığı Hacı Sıddık Efendi'nin Fehmi Efendi'nin öğrencisi olan Sıddık Hoca olma ihtimali yüksektir. Nitekim Aşçı Dede'nin hatıralarında geçen bu ismin vefat tarihi 1297/1879 senesidir. Pîr-i Sâmi'nin ilim tahsil ettiği bu yıllar, Sıddık Hoca'nın hayatta olduğu yıllara denk gelmektedir. Hoca Sıddık Efendi, Şeyh Ahmed Fevzi Efendi de dâhil olmak üzere birçok kişinin ders halkasından istifade ettiği bir müderristir. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, s. 420, 513, 515.

ilimlerde derinleşmek için İstanbul'a gitmiş, bir müddet orada eğitim gördükten sonra Erzincan'a dönmüştür.⁴⁸³

Erzincan'a geldiğinde bir dönem Üzümlü ilçesine bağlı Keleriç (Karakaya) isimli köyde bulunan Pîr Muhammed câmisinde⁴⁸⁴ imamlık yapmış daha sonra ise Erzincan'ın merkezinde bulunan Câmi-i Kebir'de kısa bir süre vaizlik yapmıştır. Bu görevinden sonra 1295-1299⁴⁸⁵ yılları civarında Erzurum'a bağlı Hınıs ilçesinde bulunan Mekteb-i Rüşdiyye'de⁴⁸⁶ dört yıl öğretmen olarak görev yapmıştır.⁴⁸⁷

II.2.2.2. Tarîkata İntisabı

Pîr-i Sâmi'nin tasavvufa yönelmesi, aile ortamında tasavvufun yaşanıyor olmasından dolayı kolay olmuştur. Erzincan'da çeşitli hocalardan ders aldığı dönemde Süleymaniyeli Şeyh Abdurrahman Efendi'den⁴⁸⁸ Kadirî tarikat sülûku almıştır. Kadirî tarikatındaki sülûkünü tamamlayıp tamamlamadığı kesin olmamakla beraber yirmi yaşına kadar Kadirî tarikatına müntesip olduğu nakledilmiştir.⁴⁸⁹

---

⁴⁸³ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 16.

⁴⁸⁴ Ünal TuYGun, bu câminin 1992 yılında Erzincan ve çevresinde meydana gelen depremde yıkıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda Pîr-i Sâmi'nin bu câmide görev yaptığı sırada câminin mütevelli heyet başkanlığını da yaptığını belirtmiş, vefatından sonra yerine oğlu Selâhaddin Kırtıloğlu'nun bu başkanlığı devraldığını ifade etmiştir. Bkz. TuYGun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 85-86.

⁴⁸⁵ *Şevkistân* adlı eserde Pîr-i Sâmi ile Abdurrahman-ı Tâgî'nin görüşmesinin ilk olarak 1295 yılında gerçekleştiği nakledilmektedir. Dört yıl Hınıs'ta öğretmenlik yaptığını göz önünde bulundurduğumuzda Pîr-i Sâmi'nin 1295-1299 yılları arasında öğretmenlik yaptığını ifade edebiliriz.

⁴⁸⁶ Erzurum iline ait salnâmeleri incelediğimizde 1299/1882 tarihli salnâmede Hınıs kazasının Mekteb-i Rüşdiyye'sinde "muallim-i sâni" olarak isminin geçtiği görülmektedir. 1304/1887 yılındaki salnâmede ise ismi Mekteb-i Rüşdiyye muallimleri arasında bulunmamaktadır. Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum 1299*, s. 103.

⁴⁸⁷ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 16; TuYGun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 18-19.

⁴⁸⁸ İbrâhim Baz, Şeyh Abdurrahman Efendi için Talabânî nisbesini kullanmış ancak bununla ilgili kaynak göstermemiştir (bkz. Baz, "Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî", s. 93). Pîr-i Sâmi'nin hayatı hakkında bilgi veren eserlerde ismi geçen bu kişiyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi rastlayamadık.

⁴⁸⁹ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 16; Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 286; TuYGun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 97-98.

Pîr-i Sâmi, Erzincan'da bulunan Hâlidî kolun diğeri bir temsilcisi olan Terzi Baba'nın halifeleri Mustafa Fehmi Efendi ve Hâfiz Mehmed Rüşdü Efendi'nin⁴⁹⁰ yanında da eğitim görmüştür. Fehmi Kuyumcu onun Fehmi Efendi'den Nakşibendî-Hâlidî tarikat eğitimini aldığını belirtmiştir. Hatm-i hâcegân okumasını ve müridlere zikir telkininde bulunmasını da ona vazife olarak vermiştir.⁴⁹¹ Aşçı Dede'nin hatıralarında kendisinden hiçbir şekilde bahsetmediği Pîr-i Sâmi'nin, Fehmi Efendi'den ders aldığı Aşçı Dede'nin Erzincan'da bulunmadığı düşünülmektedir.⁴⁹²

Şevkistân adlı yazma eserde Pîr-i Sâmi'nin Fehmi Efendi hakkında şunları söylediği nakledilmiştir:

*Hacı Fehmi Efendi pek kâmil ve ehl-i huzur bir zât-ı 'aliyü'l-kadr idi. Ve kendileri Şeyh Abdurrahman Efendi hazretlerinden naklen buyurdular ki müşârinileyh Hacı Fehmi Efendi zamanı gavsının abdalından idi. Hazret-i Pîr-i Tâgî ile de refâkat-ı ma'neviyeleri varmış.*⁴⁹³

Pîr-i Sâmi Efendi'nin hayatında önemli bir yer tutan Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî ile tanışması, Hınıs'ta öğretmenlik yaptığı döneme denk gelmektedir. Bu tanışmanın ne şekilde yapıldığıyla ilgili kaynaklarda dört rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Abdurrahman-ı Tâgî'nin Hınıs'a geldiği ve orada bir sohbet yaptığı, Pîr-i Sâmi'nin de bu sohbetten etkilendiği ve akabinde tanıştıkları şeklindedir.⁴⁹⁴

İkinci rivayete göre; Pîr-i Sâmi, Erzurum müftüsüne gider ve müftüden bir görev talep eder, müftü talebini kabul eder ve görev yerini belirtmek için kendisinden zaman ister. Bunun akabinde Pîr-i Sâmi şehir merkezinde bulunan Habib Baba Türbesini ziyarete gider ve türbeden "Norşin" sesini işitir ve oraya gider. Norşin de

---

⁴⁹⁰ Fehmi Kuyumcu, eserinde sehven Mustafa Rüşdü yazmıştır.

⁴⁹¹ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 16.

⁴⁹² Baltacı, "Erzincan'da Nakşî-Hâlidî Gelenek", s. 11.

⁴⁹³ Tâhir, *Şevkistân*, s. 124-125.

⁴⁹⁴ Ünal Tuygun Pîr-i Sâmi'nin Abdurrahman-ı Tâgî ile tanışması ve Norşin Dergâhı'na gitmesini ayrıntılı bir şekilde eserinde işlemektedir. Bkz. Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 20-28.

Abdurrahman-ı Tâgî ile tanışır ve ona intisap eder.⁴⁹⁵ Bu olay Fehmi Kuyumcu'ya göre, Pîr-i Sâmi Erzincan'da iken maddî ihtiyaçlarını karşılamak için görev alma talebi ile Erzurum'a gittiği dönemde gerçekleşmektedir. Bu talebinin akabinde Erzurum'un Hınıs ilçesine tayini yapılmaktadır.⁴⁹⁶

Üçüncü rivayette Pîr-i Sâmi'nin Abdurrahman-ı Tagi'nin halifelerinden olan Hacı Ahmed Taşkesenî ile tanıştığı, ondan ders almak istediği ifade edilir. Ahmed Efendi bu isteği reddeder ve Pîr-i Sâmi'yi Norşin'de bulunan Abdurrahman-ı Tâgî'ye götürmeye karar verir. Bu vesileyle şeyhi ile tanıştığı ve ona intisap ettiği rivayet edilir.⁴⁹⁷ Bu rivayetin Abdurrahim Reyhan tarafından nakledildiği ifade edilmektedir.⁴⁹⁸

Fehmi Kuyumcu'nun Pîr-i Sâmi'nin oğlu Selâhaddin Kırtıloğlu'ndan naklen aktardığı dördüncü rivayette ise; Pîr-i Sâmi, Hınıs'ta öğretmenlik yaptığı sırada telgraf müdürü olan arkadaşı⁴⁹⁹ vasıtasıyla Abdurrahman-ı Tâgî'yi tanıdığı ifade ediliyor. Hakkında bilgi sahibi olduğu şeyhi görmek için telgraf müdürü ile beraber Norşin'e gidip bizzat tanışarak ona intisap ediyor.⁵⁰⁰

Bu rivayetler beraber düşünüldüğünde Pîr-i Sâmi'nin şeyhi ile tanışması ve ona intisap etmesiyle ilgili bir şüphe bulunmadığı kesindir. Ancak bu tanışmanın ne şekilde ve kimin vasıtasıyla gerçekleştiği konusunda net bir şey ifade etmenin oldukça zor olduğu da görülmektedir. Burada Fehmi Kuyumcu'nun Pîr-i Sâmi'nin oğlu Selâhaddin Kırtıloğlu vasıtasıyla dile getirdiği rivayet, kanaatimizce daha isabetli görünmektedir.

---

⁴⁹⁵ Abdülkerim Erdoğan, "Erzincanlı Sâlih Baba", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, Eskişehir, 26-28 Mayıs 2014, s. 446.

⁴⁹⁶ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 18.

⁴⁹⁷ A. Erdoğan, "Erzincanlı Sâlih Baba", s. 18.

⁴⁹⁸ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 19.

⁴⁹⁹ Yunus Nadi Akın da eserinde bu rivayete yer vermiş, Erzurum postanesinde müdürlük yapan bu kişinin İsmail Efendi adında biri olduğunu belirtmiştir. Bkz. Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 72.

⁵⁰⁰ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, aynı yer.

Pîr-i Sâmî şeyhi ile tanıştıktan sonra ona olan iştıyakı artmış⁵⁰¹ ve birkaç sefer onu ziyaret için Hınıs'tan Norşin'e gitmiştir.⁵⁰² *Şevkistân* yazarı Mehmed Tâhir'in bizzat Pîr-i Sâmî'den naklettiği şu olaydan sonra öğretmenlikten istifa ederek Norşin'e gittiği belirtilmiştir:

*... mektepten memuriyetimiz esnâsında mektebin imtihan cetvellerinde imza mahaline bila ihtiyâr ((seg-i dergâh-ı Pîr-i Tâğî)) yazmışım. Hınıs kaymakamı haber göndermiş ki resmî evrak üzerinde böyle imza olmaz, imzayı değiştirsin. Dedim ki bu imzayı değiştiremem. Bu hocalığı o kapının köpeklğine değiştirdim.*⁵⁰³

Norşin'e giderek orada Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin yanına yerleşmiş ve bir yılda seyr u sülûkünü tamamlamıştır.⁵⁰⁴ Bir yıl gibi kısa bir sürede hilâfet alması Abdurrahman-ı Tâğî'nin eski müridleri arasında birtakım itirazlara sebep olmuştur. Bu itirazlara üzülen Abdurrahman-ı Tâğî'nin verdiği cevap; Ya'kub-i Çerhî'nin Ubeydullah Ahrâr için söylediği sözlere benzemektedir: *Erzincanlı Hoca buraya geldiğinde sobası temizlenmiş, kuru odunla doldurulmuş, önünde de tutuşturucu yerleştirmiş duruyordu, biz sadece kibrit çaktık.*⁵⁰⁵

Pîr-i Sâmî, 1301/1883 veya 1302/1884 senesinde icâzet alarak, şeyhi tarafından Erzincan'da irşâd ile görevlendirilmiştir.⁵⁰⁶ Hınıs'taki memuriyetinden önce imam olarak görev yaptığı Keleriç köyüne gitmiştir. Bu köyde imamlık yaptığı dönemde Arapça dersini verdiği öğrencileri arasında dikkat çeken Muhammed Beşir Efendi'den

⁵⁰¹ Pîr-i Sâmî'nin zatına âşık oldum dediği rivayet için bkz. Tâhir, *Şevkistân*, s. 148.

⁵⁰² Tâhir, *Şevkistân*, s. 150; Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 20-22.

⁵⁰³ Tâhir, *Şevkistân*, s. 150-151.

⁵⁰⁴ Pîr-i Sâmî'nin Hınıs'tan ayrılması, Norşin'e gitmesi, Norşin'de şeyhine duyduğu aşk ve sülûküne dair ayrıntılı bilgiler için bkz. Tâhir, *Şevkistân*, s. 148-158. Eserin bu bölümünde yer alan malûmatlar, mürid-mürşid ilişkisini göstermesi açısından önemlidir.

⁵⁰⁵ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 29-30; Baltacı, "Erzincan'da Nakşî-Hâlidî Gelenek" s. 12. Y. Nadi Akın bu sözleri *Lambasının şişesine gazını koymuş, fitilini takmış, bize yalnız bir kibrit çakmak vazifesi kalmıştı. Biz de onu yaptık* şeklinde nakleder. Bkz. Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 72.

⁵⁰⁶ Tâhir, *Şevkistân*, s. 151.

kendisine tabi olmasını istemiş, bu teklifi kabul eden Beşir Efendi ona talip olan ilk mürîdi olmuş ve vefatından sonra da dergâhın postnişînlüğünü üstlenmiştir.⁵⁰⁷

Keleriç köyünden Erzincan'a gelen Pîr-i Sâmi, Selüke köyünde bulunan bir kısım araziyi babasından izin alarak satmış, ondan gelen para ile "Kırtıloğlu/Kırtılzâde Tekkesi" olarak bilinen dergâhı inşa etmiştir. Bu dergâhın yakınına da bir de câmi yaptırmıştır. Şeyhliğinin yanı sıra ağaç yetiştirip satarak dergâhın ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayacak olan sekiz değirmen kurmuştur. Bunların yanında tekke ve câmide görev alacaklara da ikamet etmeleri için dört ev yaptırmıştır.⁵⁰⁸ Pîr-i Sâmi'nin inşa ettiği tekke, câmi, değirmen ve evler beraber düşünüldüğünde bir külliye şeklinde tasarlanmış olduğu izlenimini vermektedir.

II.2.2.3. Vefatı

Erzincan ve çevre illerde ismi duyulan ve birçok kişinin gelip intisap ettiği Pîr-i Sâmi'nin kurduğu tekke, birçok ailenin gelip yerleştiği bir yer hâline gelmiştir. Tekkenin bulunduğu yer Pîr-i Sâmi'nin girişimleriyle resmî olarak bir mahalle hâline gelmiş ve 1328/1910 yılında Mecidiye ismini almıştır.⁵⁰⁹

Ömrünün sonlarına doğru sahip olduğu ev, bağ ve bahçeleri; kurduğu tekkenin giderleri ve görevlileri için vakfetmiştir.⁵¹⁰ Erzincan'da Nakşebendî-Hâlidî tarikatının günümüze kadar gelmesinde ser halka olan Muhammed Sâmi Erzincanî, 1330/1912 yılında vefat etmiştir.⁵¹¹ Pîr-i Sâmi'nin vasiyeti üzerine cenazesini Ali Hoca yıkamış ve cenaze namazını kıldırmıştır. Cenazesi kendi tekkesinin bulunduğu Ak Mezarlık diye anılan yere defnedilmiştir. Sevenleri tarafından inşa edilen türbesi 1939

---

⁵⁰⁷ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 16.

⁵⁰⁸ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 16-17.

⁵⁰⁹ BOA, 3749/281147/2. Bkz. EK-18.

⁵¹⁰ Bu vakfiyeler için bkz. Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 75-84.

⁵¹¹ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 43. Vefat ettiği tarih ile ilgili Rehber Ansiklopedisi vefat tarihini rûmî takvime göre hesaplayıp 1914 olduğunu nakletmektedir. Bkz. *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1993, c. 8, s. 202.

depreminde yıkılmış⁵¹², yerine sonraki dönemlerde şimdiki türbesi yapılmıştır.⁵¹³ Türbe, yanına yapılan yeni câmisiyle beraber Erzincan-Çağlayan yolu üzerindedir.

II.2.2.4. Etkilediği Kişiler ve Halifeleri

Pîr-i Sâmi, Erzincan'a geldiği ilk dönemlerde her ne kadar diğer tarikat mensuplarınca hoş karşılanmasa⁵¹⁴ da şeyhinin destekleri⁵¹⁵ ve kendi özverili çabalarıyla Erzincan'da önemli bir konuma gelmiştir. Erzincan halkı tarafından benimsenmiş ve Nakşbendî-Hâlidî geleneğin burada yayılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Kurduğu tekkenin yanı sıra yetiştirdiği kişilerle Erzincan'ın ilmî ve tasavvufî kültürünün canlı tutulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Pîr-i Sâmi, Nakşbendî-Hâlidî tarikat silsilesini Erzincan'da başta Muhammed Beşir Efendi (ö. 1932) ve Abdurrahman Acar (ö. 1955) olmak üzere yetiştirdiği beş halife ile devam ettirmiştir. Bunlar:

- 1- Muhammed Beşir Efendi Erzincanî
- 2- Hacı Abdurrahman Acar (Hâhî)
- 3- Kelkitli Hacı Ali Efendi

---

⁵¹² Bu depremdede Pîr-i Sâmi'ye ait üç bin kitabın birçoğunun zayi olduğu, geri kalanların bir kısmını halifesi Abdurrahman Acar'ın aldığı, bir kısmının da oğlu Selâhaddin tarafından toplandığı ifade edilmiştir. Bu eserler de zamanla kaybolmuştur. Bkz. Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 17.

⁵¹³ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 43-44.

⁵¹⁴ Pîr-i Sâmi, Erzincan'da bulunan Terzi Baba Dergâhı'nın müntesipleri tarafından birtakım haksız eleştirilere maruz kalmıştır. Bu dergâhın mürîdleriyle aralarında nîkar (çekişme) meydana gelmiştir. Şeyh Fethullah Verkanisi'ye bu durumu belirten; biri 4 Şubat 1303 (16 Şubat 1888), diğeri 10 Mart 1304 (22 Mart 1888) tarihinde iki mektup göndermiştir. Şeyh Fethullah da cevaben 27 Mart 1304 (8 Nisan 1888) tarihinde bir mektup göndermiştir (EK-17). Bkz. *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanisi*, müs. Ahmed b. Molla Ahmed el-Cevzî el-Hanî, 1402 s. 194-206. Bu eserin fotokopi nüshası şahsi kütüphanemizde mevcuttur.

⁵¹⁵ Pîr-i Sâmi, Erzincan'a geldiği ilk yıllarda şeyhi Abdurrahman-ı Tâgî'ye durumunu şu şekilde izah etmiş: ... *Erzincan'a geldikten sonra bir 'arifede yazdım ki beni buraya gönderdiniz, hâl bu ki ben 'acizim, fakirim, kudretim yoktur, yalnızım, kimsesizim. Erzincan'da büyük 'ulemâ çoktur. Meşâyih dahi bulunuyor. Nispetleri yoksa da şöretleri vardır. Burada neşr-i nispet edebileceğime 'azlim kesmiyor.* Buna karşılık Abdurrahman-ı Tâgî şunları ifade etmiştir: "*Adam yar yolunda cust ü çâlâk olmalıdır. Yani Allah yolunda şeci' bulunmalıdır. Ve diyorsun ki yalnızım. Keşke yalnız olsak, yalnızlık pek hoştur. Allah yalnızları sever*". Bkz. Tâhir, *Şevkistân*, s. 152-153.

4- Hacı Hasan Efendi (Hanzarlı)

5- Hacı Hoca Mehmed Efendi Erzincanî

Pîr-i Sâmi'nin hayatı ile ilgili bilgi veren kaynaklar bu beş halîfe üzerinde görüş birliği içerisindedirler. Y. Nadi Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar* adlı eserinde yer verdiği Şeyh Ali Ayhan Efendi'nin (ö. 1972) de Pîr-i Sâmi'den icâzet aldığını belirtmekteyse de⁵¹⁶ yaptığımız araştırmalar neticesinde bu kişinin Hacı Abdurrahman Acar'dan icâzet alan Hanzarlı Ali Efendi (Hoca) olduğunu tespit ettik.

Pîr-i Sâmi'nin yetiştirdiği kişiler arasında *Râbıta-i Nakş-i Hayâlî* isimli dîvânın sahibi Tüfekçizâde Sâlih Baba (ö. 1325/1906), Osmanlı medreselerinde sıkça okutulan meşhur âlim Ebü'l-Hasen Mâverdi'nin (ö. 450/1058) *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* adlı eserini şerh eden Üveys Vefâ Erzincanî (ö. 1365/1946) gibi ilim ve edebiyat alanında tanınan kişiler bulunmaktadır.

Tam ismi sicill-i ahvâl belgesinde Üveys Vefâ b. Mehmed Tevfik b. Ahmed b. Halil b. Davud Erzincanî olup ismi Üveys veya Veysî şeklinde kullanılmıştır. Hanzâde ismi de kullanılmakla beraber⁵¹⁷ daha çok Üveys Vefâ adıyla meşhur olmuştur.⁵¹⁸

Küçük yaşında ilmî tahsiline başlayan Üveys Vefâ, Erzincan'da Kur'ân-ı Kerim'i hıfz etmiştir. Erzincan'da Mustafa Fehmi Efendi'den icâzet alan ve Pîr-i Sâmi, Ahmed Fevzi gibi zatlara hocalık yapan Mehmed Sıddık Efendi'den (ö. 1297/1879) ve Kiyli Hoca⁵¹⁹ diye bilinen Mehmed Hamdi b. Yahya Erzincanî'den (ö. 1310/1892) icâzet almıştır. Erzincan'da bulunduğu sırada Pîr-i Sâmi'den de ilim tahsil eden Üveys Vefâ, tahsilini tamamlayarak ondan da ilmî icâzetini almıştır.⁵²⁰ Son olarak Osmanlı

⁵¹⁶ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 230.

⁵¹⁷ Hayrüddîn Ziriklî, *el-A'lâm*, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 2006, c. 2, s. 32.

⁵¹⁸ Feyzettin Ekşi, *Üveys Vefâ Erzincânî*, Toprak kitap, İstanbul, 2012, s. 21.

⁵¹⁹ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 71-81; Ekşi, *Üveys Vefâ Erzincânî*, s. 25-26.

⁵²⁰ Talebelerinden Ali Rıza Haks'es'e verdikleri icâzetnâmede kendi hocalarını zikrederken Pîr-i Sâmi'ye de yer vermiştir. Bkz. EK-19; Bkz. Üveys Vefâ Erzincanî vd., *İcâzetnâme-i 'ulûm-i nakliyye (alan: Ali Rıza Haks'es)*, 1341, MÜİF Kütüphanesi, no. 08854/HS0882, s. 8.

Devleti'nde ve ilk TBMM'de Erzincan milletvekilliği yapan Osman Fevzi Efendi'den (ö. 1939) dersler alarak Erzincan'daki tahsilini tamamlamış ve İstanbul'a gitmiştir.⁵²¹

İstanbul'da çeşitli medreselerde dersiâmlık yaptıktan sonra Bayezid câmi dersiâmlığına seçilmiş ve birçok talebeye icâzet vermiştir. 1337/1919 yılında Süleymaniye Medresesi'ne usûl-i fıkıh müderrisliğine atanmış ve aynı yıl Meclis-i Mesâlih-i Talebe⁵²² üyeliğine seçilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde yapılan Huzur derslerinde⁵²³ 1333-1341 yılları arasında muhataplık yapmıştır.⁵²⁴

Üveys Vefâ Erzincanî, İstanbul'un Lâleli semtinde bulunan evinde 1365/1946 yılında, seksen beş yaşında iken vefat etmiştir. Kabri, vasiyeti gereği Edirnekapı'da İbn-i Kemâl Efendi türbesinin yakınlarında bulunduğu halde daha sonra buradan yol geçmesi sebebiyle Sakızağacı Şehitliği'ne nakledilmiştir.⁵²⁵

Pîr-i Sâmi'nin icâzet verdiği halifeleri arasında Hanzarlı Hacı Hasan Efendi⁵²⁶, Kelkitli Hacı Ali Efendi⁵²⁷ ve Hacı Hoca Mehmed Efendi⁵²⁸ hakkında tespit ettiğimiz

---

⁵²¹ Ekşi, *Üveys Vefâ Erzincânî*, s. 24-28.

⁵²² Meclis-i Mesâlih-i Talebe, 1878 yılında "Meclis-i Talebe-i 'Ulûm" adıyla açılan ve medreselerin ıslahı, öğrencilerin yoksulluktan korunması, itibar kaybetmelerinin engellenmesi, müderrislerin geçim koşullarının düzeltilmesi ve öğrencilerin ahlâklı olması gibi konularda hizmet vermek için kuruldu. Daha sonra 1879 yılında "Meclis-i Mesâlih-i Talebe" ismini aldı. Bkz. Esra Yakut, *Şeyhülislamlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, Kitap Yay., İstanbul, 2005, s. 67-68.

⁵²³ Huzur Dersleri, Osmanlı Devleti döneminde 1759 yılından 1924 yılında hilâfetin kaldırılmasına kadar Ramazan aylarında padişahın huzurunda yapılan tefsir dersleri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebü'l-'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1951.

⁵²⁴ Ömer Kara, "Osmanlı'da Huzur Derslerine Katılan Erzincanlı Âlimler", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-01 Ekim 2016, c. 1, s. 1021.

⁵²⁵ Ekşi, *Üveys Vefâ Erzincânî*, s. 67.

⁵²⁶ Hanzarlı Hacı Hasan Efendi'nin hayatı hakkında yeterli bilgiler olmamakla birlikte Refahiye'ye bağlı Hanzar köyünde doğduğu belirtilmektedir. Doğum tarihi bilinmemektedir. İlk tahsilini köyünde aldığı, daha sonra İstanbul'a gittiği ve orada zâhirî ilimleri tahsil ettiği rivayet edilmektedir. Pîr-i Sâmi'ye ne zaman müntesip olduğu ve ne zaman icâzet aldığı bilinmemekle beraber Beşir Efendi'den sonra tarikat icâzeti aldığı nakledilmektedir. Hangi tarihte vefat ettiği bilinmeyen Hasan Efendi'nin Mekke'de vefat ettiği ifade edilmektedir. Bkz. Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 20.

⁵²⁷ Kelkitli Hacı Ali Efendi ile ilgili bilgiler yok denecek kadar azdır. Sadece Fehmi Kuyumcu'nun belirttiği bilgi ki o da zâhirî ilimleri tahsil etmiş olduğu ve tarikat icâzetini Beşir Efendi'den sonra aldığıdır. Bkz. Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, aynı yer.

⁵²⁸ Erzincanlı Mehmed Efendi, Hacı Hoca ismi ile meşhur olduğu nakledilmektedir. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Terzi Baba mezarlığında rastladığımız bir kabir taşında "Hulefa-i tarîk-i Nakşbendiyyeden merhum ve mağfur Eyüp Efendizâde Hoca Mehmed Efendi

bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu halifeleri dışında tarikat icâzeti verdiklerinden Hacı Abdurrahman Acar (Hâhî) ve yetiştirdiği kişilerden Sâlih Baba hakkında ise elde ettiğimiz bilgileri bu başlıkta vereceğiz. Muhammed Beşir Efendi'yi ise tekkenin ikinci postnişîni olmasından dolayı müstakil bir başlık altında ele alacağız.

II.2.2.4.1. Tüfekçizâde Sâlih Baba

Tekke Edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Sâlih Baba hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır.⁵²⁹ Bunlar, genellikle edebî yönüne yönelik çalışmalar olup, hayatı hakkında kısa bilgilerle yetinilmiştir.

Erzincan'da 1263/1846-1847⁵³⁰ yılında doğan Sâlih Baba'nın Erzincan'da yaşamış olan Tüfekçigil veya Tüfekçizâde sülâlesine mensup olduğu ifade edilmiştir.⁵³¹ Babası imamlık yapan Mustafa Efendi, annesi Atike Hanım'dır. Abdurrahman isminde bir kardeşinin bulunduğu nakledilmiştir. İki defa evlenmiş; birinci evliliğinden Osman ve Fehmi adında iki, ikinci evliliğinden ise Dursun adında bir oğlu olmuştur.⁵³²

İlk dinî tahsilini babasının yanında yapan Sâlih Baba'nın doğuştan bir kolunun çolak, bir ayağının kısa olduğu belirtilmiştir.⁵³³ Küçük yaşında bir çilingir dükkânında

---

ruhu için sene 1316" yazıldığı tespit ettik. Erzincan'da bu isimle başka herhangi bir Nakşbendî halifesine rastlayamadığımızdan bu kabrin Hacı Hoca Mehmed Efendi'ye ait olabileceğini düşünmekteyiz.

⁵²⁹ Sâlih Baba'nın hayatı hakkında bilgi için bkz. Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvif Şairleri*, s. 43-52; Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 23-40; Nezihi Ferhun, "Erzincanlı Sâlih Baba", *Yeni Sanat*, 1975, s. 13-14; Orhan Aktepe, "Erzincanlı Tekke Şairi Sâlih Baba", *Muştu Dergisi*, 1977, sy. 19; Nurettin Albayrak, "Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizâde Sâlih Baba", *Mavera Dergisi*, sy. 109, 1986, s. 8-11; "Sâlih Baba", *TDEA, Dergâh Yay.*, İstanbul, 1990, c. 7, s. 440; Ahmet Doğan, "Sâlih Baba", *DİA*, İstanbul, 2009, c. 36, s. 36-37; Sâlih Baba, *Divan*, haz. Şeyheddin Yalçınkaya, Semerkand Yay., İstanbul, 2015, s. 27-46; Sâlih Baba, *Divan*, haz. Berk Ayvaz, Litera yay. İstanbul, 2015, s. 11-13.

⁵³⁰ Tahir Erdoğan Şahin, Sâlih Baba'nın doğum tarihinin 1816 civarında olabileceğini belirtir, bkz. Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 287. Abdülkerim Erdoğan ise *Divan*'ında geçen bir beytine dayanarak onun hicrî 1263 yılında doğduğunu iddia eder. Bkz. A. Erdoğan, "Erzincanlı Sâlih Baba", s. 441.

⁵³¹ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 36; Ahmet Doğan, *Sâlih Baba*, Akçağ Yay., Ankara, 2002, s. 16.

⁵³² Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 33-34; Doğan, *Sâlih Baba*, s. 15-16.

⁵³³ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 34.

çalışmaya başlamış daha sonra babası Mustafa Efendi ve amcası Halim Efendi'nin yanında da kısa bir süre çalışarak tüfek ustası olmuştur.

Sâlih Baba'nın Pîr-i Sâmi ile ne zaman ve ne şekilde tanıştığı hakkında net bir bilgi olmamakla beraber bâzı rivayetler nakledilmiştir. Bunlardan birinde; Pîr-i Sâmi'nin Erzincan'ı ziyaret maksadıyla gezdiğinde Sâlih Baba'nın yanına geldiği ve ondan eline aldığı bir demirden bıçak yapmasını istediğini söyler. O demirden bıçak olmayacağını belirten Sâlih Baba, “olur usta sen dene, bu demirden öyle bir bıçak olur ki sen de hayret kalırsın” cevabını alır. Bu isteği yerine getiren Sâlih Baba bu bıçakları yapar ve şeyhe sunar. Bu olaydan çok etkilenen Sâlih Baba, Pîr-i Sâmi'ye intisap eder.⁵³⁴

Pîr-i Sâmi'ye intisap eden Sâlih Baba'nın hayatında önemli değişiklikler olduğu ve tekkede yapılan sohbetlerin birçoğunu sessiz bir şekilde dinlediği ifade edilmiştir. Bir sohbet sırasında şeyhinin kendisinden şiir okumasını istemesi üzerine irtîâcelen şiir söylemeye başladığı rivayet edilmiştir. Söylediği bu şiirlerin Pîr-i Sâmi'nin müridlerden Adnan Efendi tarafından *Râbita-i Nakş-i Hayâlî*⁵³⁵ adıyla yazıya geçirildiği belirtilmiştir.⁵³⁶

Kaynaklarda eğitim aldığıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan Sâlih Baba'nın ümmî olduğu hemen hemen bütün kaynaklarda nakledilmektedir.⁵³⁷ *Dîvân*'ında geçen şu beytinden de ümmî olduğu anlaşılmaktadır:

---

⁵³⁴ Rivayet için bkz. Tuysun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 105-107.

⁵³⁵ Üzerinde akademik ve ilmî bâzı çalışmalar yapılmış olan bu eser, son olarak Litera yayıncılık tarafından 2015 yılında basılmıştır. Sâlih Baba'nın *Divan*'ı ve içerdiği konularla ilgili yapılan çalışmalar: Mustafa Deniz, *Sâlih Baba Divanı'nda Dinî-Tasavvufî Şahsiyetler, Âyet ve Hadisler*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC, 2002; Mukim Sağır, “Sâlih Baba Divanı'nda Türkçenin Söz Varlığı”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 627-636; Alparslan Kartal, “Tüfekçizade Sâlih Baba Divanında Ayet ve Hadislere Yaptığı Atıflar”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 821-838; Adem Can, “Sâlih Baba'nın Şiirinde İnsân-ı Kâmil”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 879-890.

⁵³⁶ Doğan, “Sâlih Baba”, s. 37.

⁵³⁷ Sâlih Baba'nın ümmî olmadığı, okur-yazar olduğu da iddia edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay., Ankara, 2006, s. 747-749.

*Ümmîyem ben zerre denli ilme yoktur tâkatim
Gâh olur ilm ile bî-pâyân oluram kime ne.*⁵³⁸

Halil Baltacı, çalışmasında Sâlih Baba'nın formal bir eğitimden geçmemesine rağmen tasavvuf düşüncesinin ana konularını şiirlerinde başarılı bir şekilde işlemiş olduğu ifade etmiştir. Tasavvufî bir terbiyeden geçen bu gibi şairlerin ilhâm yoluyla ilim ve marifet dolu şiirler yazdığının malûm olduğunu belirtmiştir.⁵³⁹

Pîr-i Sâmi dergâhı olmak üzere tasavvufun konuşulduğu birçok mecliste şiirleri okunan Sâlih Baba, ömrünün sonlarına doğru hastalanmış ve 1325/1906-1907 yılında yaklaşık doksan yaşında iken vefat etmiştir. Kırtıloğlu tekkesinin bulunduğu yer olan Ak Mezarlığa defnedildiği nakledilmiştir.⁵⁴⁰

II.2.2.4.2. Hacı Abdurrahman Acar (Hâhî)

Pîr-i Sâmi'nin önemli halîfelerinden biri olan Hacı Abdurrahman Efendi, soyadı kanunundan sonra Acar soyadını almıştır. "Hacı Efendi" lakabı ile tanındığı nakledilen Abdurrahman Efendi'nin, halîfesi Abdurrahman Güven döneminde okunan hatm-i hâcegân silsilesinde "Abdurrahman-i Hâhî" şeklinde telaffuz edildiği belirtilmiş, Erzincan'ın Hâh (Bahçeli) köyünde 1876 yılında doğduğu nakledilmiştir.⁵⁴¹

Babası Mustafa Efendi, dedesi Osman Efendi olup, ailesi Erzincan ve çevresinde Molla Ağazâde olarak tanınmaktadır. Abdurrahman Efendi'nin Nurettin adında bir kardeşi olduğu nakledilmektedir. Üç evlilik yapan Abdurrahman Efendi'nin ilk hanımı Pîr-i Sâmi'nin akrabalarından olan Mehub Hanım'dır. Bu evliliklerinden on iki

⁵³⁸ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 241.

⁵³⁹ *Erzincan'da Ârif-i Ümmî İki Şâir* adlı çalışmasında Halil Baltacı, Sâlih Baba'nın ümmîliği ve şiirlerindeki tasavvufî düşünce hakkında ayrıntılı bir inceleme yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacı, "Erzincan'da Ârif-i Ümmî İki Şâir", s. 867-877.

⁵⁴⁰ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 34. Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan 1649 numaralı Sâlih Baba Divânı adlı eserin 41. sayfasında Hâfız Abdülkadir Efendi'den nakledildiği anlaşılan el yazısı ile bir not düşülmüştür. Bu notta; Sâlih Baba'nın aslen Horan mahallesinden olduğu, Birinci Dünya Savaşından önce Çorum'a gittiği ve orada vefat ederek Hıdırlık Mezarlığına defnedildiği belirtilmiştir.

⁵⁴¹ Abdurrahman Efendi ile ilgili kaynaklarda geçen bilgileri teyit etmek ve eksik bilgileri tamamlamak üzere torunlarından Seyfeddin ve Nizameddin Acar ile bir mülâkat gerçekleştirdik. Burada ifade ettiğimiz bilgiler mülâkatımız sonucu şekillenmiştir. Gösterdikleri ilgi ve verdikleri bilgilerden dolayı kendilerine teşekkür ediyoruz.

çocuğu doğmuş ancak bunlardan sadece Bahattin adındaki oğlu hayatta kalmıştır. İkinci evliliğini Pîr-i Sâmi'nin oğlu Fahrettin Efendi'nin vefatından sonra dul kalan eşi Havva Hanım ile yaptığı ifade edilmiş, bu evliliğin seferberlik dönemine denk geldiği dile getirilmiştir. Bu evliliğinden Adeviyye, Ayşe ve Nadide isminde üç kızı⁵⁴² olmuştur. Havva Hanım'ın vefatından sonra Hatice Hanım ile evlenmiştir.⁵⁴³

Resmî eğitim kurumlarında herhangi bir eğitim almayan Abdurrahman Efendi'nin iyi derecede medrese eğitimi aldığı bilinmekle beraber kimin yanında eğitim aldığı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Pîr-i Sâmi'den eğitim aldığı nakledilmişse de bunun tasavvufî eğitim mi yoksa medrese eğitimi mi olduğu kesin değildir. Torunlarından nakledilen bilgilere göre Arapça ve Farsça dillerinin yanı sıra İbranice de bildiği ifade edilmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde müderrislik yaptığı ve bu görevinden dolayı da askerlikten muaf olduğu nakledilmektedir.⁵⁴⁴

Abdurrahman Efendi'ye ait yaklaşık yüz elli kitaplık bir kütüphane mevcuttur. Bu kütüphanedeki eserleri incelediğimizde, eserlerin büyük bir kısmının matbu, az sayıda da yazma eserin olduğunu gördük. Bu eserlerin büyük çoğunluğu Arapça, az bir kısmı da Türkçe ve Farsça'dır. Ağırlıklı olarak tasavvuf, tefsir, hadis, Arapça gramer, mantık, belâgat ve Farsça şiir kitaplarından oluşmaktadır. Kütüphanesindeki kitapların arasında bulunan kendisine ait not defteri de önemli bilgiler içermektedir.⁵⁴⁵

Abdurrahman Efendi'nin Erzincan'ın merkezinde bulunan farklı câmilerinde imamlık yaptığı bilinmektedir.⁵⁴⁶ Ünal Tuygun'un *Pîr-i Sâmi Hazretleri* adlı çalışmasında yer verdiği Sultan Reşad tuğralı beraatta da Karaağaç Mahallesi Yeni

---

⁵⁴² Havva adlı eşinin kendisiyle evlenmeden önce Fahrettin Efendi'den Şaziye ve Naciye adında iki kızının olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁴³ Seyfeddin ve Nizameddin Acar ile yaptığımız mülâkat.

⁵⁴⁴ Seyfeddin ve Nizameddin Acar ile yaptığımız mülâkat.

⁵⁴⁵ Bu defterde, Erzincan'da bir câmide imamlık yaptığı, Pîr-i Sâmi'den tövbe aldığı tarih, kendisine ait olduğunu düşündüğümüz Farsça bir şiiri ve Pîr-i Sami'nin sohbetleri gibi önemli bilgiler vardır.

⁵⁴⁶ Abdurrahman Efendi'nin kitapları arasında karşılaştığımız not defterinde vekil imam olarak Kurşunlu câmisinde 15 Teşrinievvel 1326/28 Ekim 1910 tarihinde imamlık yapacağı bilgisi bulunmaktadır. Not defteri için bkz. EK-21.

câmisinde görevlendirildiği görülmektedir.⁵⁴⁷ Keleriç'e (Karakaya) ailesiyle beraber yerleştikten sonra oradaki câmide de imamlık yaptığı belirtilmiştir.⁵⁴⁸

Abdurrahman Efendi, not defterine kaydettiği bilgiye⁵⁴⁹ göre 23 Rebiülahir 1328/03 Nisan 1910 tarihinde Pîr-i Sâmi'ye intisap etmiştir. Pîr-i Sâmi'nin sohbetlerine devam eden Abdurrahman Efendi nihayet sülûkünü tamamlayarak icâzetini almıştır. Pîr-i Sâmi'nin vefatından sonra şeyhin diğer halîfesi olan Şeyh Beşir Efendi ile anlaşamayarak Keleriç köyüne yerleşmiş ve burada tekkesini kurmuştur. Abdurrahman Efendi, vaktinin büyük kısmını müntesiplerine ayırarak onları yetiştirmeye çalışmıştır. Bu hizmetlerinin yanında da ilmî dersler vermiştir.⁵⁵⁰

Keleriç köyünde kurduğu tekkedeki hizmetlerinin yanı sıra Erzincan'ın merkezinde; Refahiye, Tercan ve Üzümlü ilçesi başta olmak üzere ilçelerinde ve Erzincan'a bağlı çevre köylerde irşâd ettiği nakledilmiştir. Erzincan dışında Gümüşhane'nin Kelkit ilçesi ve köylerinden de müntesipleri olduğu ifade edilmiştir. Birçok kişiye ders veren Abdurrahman Efendi dört halife yetiştirmiştir. Bunlardan Abdurrahman Pişkîdâğî (ö. 1413/1993) şeyhten sonra postnişîn olmuştur.

Halîfeleri şunlardır:

1- Abdurrahman Pişkîdâğî (Güven)⁵⁵¹

---

⁵⁴⁷ Tuygun, *Pîr-i Sâmi Hazretleri*, s. 88.

⁵⁴⁸ Seyfeddin ve Nizameddin Acar ile yaptığımız mülâkat.

⁵⁴⁹ Abdurrahman Efendi bu notta daire içerisinde hem hicrî hem de rûmî takvime göre Pîr-i Sâmi'nin yanında tövbe ettiği tarihi yazmıştır. Dairenin etrafında da Arapça ibare ile "muhâfiz" yazmıştır. Bu notun altına da Arapça harflerle *Ya rabbi şeyhim Şâh-ı A'zam Muhammed Sâmi hatırası için bu tevbeme sebâtımı, Ya Hazret-i Pîr-i Sâmi Pîr-i Tâğî hatırası için bu va'dime ve bu tevbeme sebâtımı rica ve niyaz. 1 Haziran 1326* yazmıştır. Bkz. EK-22.

⁵⁵⁰ Seyfeddin ve Nizameddin Acar ile yaptığımız mülâkat.

⁵⁵¹ Abdurrahman Güven, 1903 yılında Erzincan'a bağlı Pişkîdâğ köyünde doğdu. Rus işgali sırasında ailesiyle beraber Tokat'ın Zile ilçesine göç etti. Erzincan'ın Rus işgalinden kurtarılmasından sonra Erzincan'a döndü. Şeyh Abdurrahman Hâhî'ye (Acar) intisap etti. Otuz yıla yakın şeyhinin yanında hizmet etti. Şeyhinin vefatına yakın irşâd icâzetini aldı ve şeyhinin vefatından sonra postnişîn oldu. Pişkîdâğ köyünde kurduğu tekkede irşâd hizmetini devam ettirdi. Erzincan ilinin merkezinde de bir dönem irşâd faaliyetlerini sürdürdükten sonra 27 Nisan 1993 yılında vefat etti. Kendisinden sonra kimseyi halife bırakmadığından bu kol burada sona ermiştir. Bkz. Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 177-181.

2- Hanzarlı Ali Efendi⁵⁵²

3- Kelkitli Hacı Seydi Efendi⁵⁵³

4- Kelkitli Hayri Efendi⁵⁵⁴

Hayatının büyük bir kısmını tekkenin hizmetinde geçiren ve kendisinden ders alanları, tüm zorluklara rağmen irşâd ettiği anlaşılan Abdurrahman Efendi, 1370/1955 yılında Keleriç'te (Karakaya) vefat etti.⁵⁵⁵ Kabri, Keleriç köyünde Pîr-i Sâmi'nin de imamlık yaptığı câminin yakınında bulunan mezarlıktadır.

II.2.3. Muhammed Beşir Efendi

Pîr-i Sâmi'ye intisap eden ilk kişilerden olan Muhammed Beşir Efendi, şeyhinin vefatıyla beraber tekkenin postnişini olmuştur. Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar onun daha Pîr-i Sâmi tarikat icâzetini almadan önce de kendisinin önemli talebeleri arasında olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁵⁶

---

⁵⁵² Hanzarlı Ali Efendi, Erzincan'ın Refahiye ilçesine bağlı Hanzar (Teknecik) köyünde 1874 yılında doğdu. Halk arasında "Ali Hoca" diye tanınmaktadır. Babası Abdülkadir Efendi, annesi Halime Hanım'dır. Adile Hanım ile evlenen Ali Efendi'nin bu evliliğinden Abdülaziz isminde bir oğlu ve Emine, Nazife, Halime ve Saadet isminde de dört kızı doğdu. İlk eğitimini köyünde aldıktan sonra İstanbul'a giderek orada ilmî tahsilini tamamladı. Erzincan'a döndükten sonra Keleriç köyüne gidip Abdurrahman Efendi'ye intisap etti. Tasavvuf icâzetini alarak Hanzar köyüne döndü ve orada imamlık yaptı. Bir dönem fahrî imamlık yaptıktan sonra 1954-1959 yılları arasında bu köyde resmî imam olarak görev yaptı. İmamlığın yanı sıra irşâd faaliyetlerini de sürdürdü. 1959 yılında yerine Asım Efendi'yi vekil bırakarak Pulur (Ortayurt) köyüne yerleşti ve orada irşâd faaliyetlerini sürdürdü. Refahiye ilçesi başta olmak üzere çevre köylerde irşâd etti. 1972 yılında vefat etti, kabri Pîr-i Sâmi'nin kabrine yakın bir yerde Ak Mezarlıkta bulunmaktadır. (Bu bilgileri; Seyfeddin Acar, Nizameddin Acar ve Hanzar köyünde ikamet eden Hâfiz Mustafa Gemici ile yaptığımız mülâkatlardan almaktayız).

⁵⁵³ Kelkitli Hacı Seydi Efendi, hayatı hakkında bilgiye ulaşamadığımız Seydi Efendi'nin Keleriç'e gelerek Abdurrahman Efendi'den ders aldığı ve ondan irşâd icâzeti aldığı ifade edilmiştir. Kabrinin Kelkit'te olduğu belirtilmiş, vefatından sonra yerine damadı Ömer Efendi'yi halife olarak bıraktığı nakledilmiştir. (Seyfeddin ve Nizameddin Acar ile yaptığımız mülâkat)

⁵⁵⁴ Kelkitli Hayri Efendi, hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız bu zatın yakın zamanda vefat ettiği ifade edilmiştir. Hilâfetinin sonradan kendisinden alındığı bilgisi bulunmakla beraber kesin değildir. (Seyfeddin ve Nizameddin Acar ile yaptığımız mülâkat)

⁵⁵⁵ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 177-181; Seyfeddin ve Nizameddin Acar ile yaptığımız mülâkat.

⁵⁵⁶ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 20-21.

Beşir Efendi, 1865 yılında Erzincan'a bağlı Küpesi⁵⁵⁷ (Saztepe) köyünde doğmuştur.⁵⁵⁸ Ailesinin Emiroğulları veya Emirzâdeler ismiyle meşhur olduğu, Buhara'dan Bağdat, Antep ve Maraş üzerinden Erzincan'a gelip Küpesi köyüne yerleştikleri nakledilmiştir. Küpesi köyüne yerleşen ilk kişinin dedesi Musa Efendi olduğu belirtilmiştir. Babasının küçük yaşlarında kaybettiği Hüseyin Efendi, annesinin ise Zeynep Hanım olduğu ifade edilmiştir. Ailenin tek çocuğu olan Beşir Efendi, babasının vefatı üzerine dedesi ve amcası Hasan Efendi'nin yanında büyümüştür. Amcasının İstanbul'a gittiği ve Sultan II. Abdülhamid'in kayıkçısı olduğu, vefatından sonra mirasçısı olmadığı için mirası Beşir Efendi'ye kalmış, ancak Beşir Efendi buna talip olmamıştır.⁵⁵⁹

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Beşir Efendi'nin üç defa evlendiği ve bu evliliklerinden on üç çocuğu olduğu belirtilmiştir. İlk eşi Meysun Hanım'dan üç erkek, dört kız çocuğu olmuştur. Meysun Hanım'dan olan en büyük oğlu, bu kolun şeyhlerinden olan Abdurrahim Reyhan'ın babası Hüseyin Efendi'dir. İlk eşinin vefat etmesinden sonra Fadime Hanım ile evlenmiş ve bu hanımından da üç oğlu olmuştur. Erzincan'ın Rus işgali sırasında Kırşehir'e göç eden Beşir Efendi'nin bu hanımı orada vefat etmiştir.⁵⁶⁰ Fadime Hanım'ın vefatından sonra Aliye Hanım ile evlenen Beşir Efendi'nin bu hanımından da üç erkek çocuğu olmuştur. Ailesinin Buyruk ve Reyhan soyadlarını kullandığı nakledilmiştir.⁵⁶¹

Seyyid bir aileden geldiği anlaşılan Beşir Efendi'nin Keleriç (Karakaya) köyüne yerleştiği ve ilk tahsilini burada yaptığı bilinmektedir. Pîr-i Sâmi ile ilk defa bu köyde tanışan Beşir Efendi, eğitiminin büyük bir bölümünü burada yapmış ve Pîr-i Sâmi'den

---

⁵⁵⁷ Küpesi veya Küpesük şeklinde kullanılmaktadır.

⁵⁵⁸ Erzincan'a bağlı Otlukbeli İlçe Belediyesi emekli Belediye Başkanı Enver Şahin Bey ile yaptığımız mülâkatta Beşir Efendi'nin nüfus kayıtlarında 1854 yılında doğduğunu belirtmiştir. Verdiği önemli bilgilerden dolayı kendisine teşekkür ederiz.

⁵⁵⁹ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 20; Enver Şahin Beyle yaptığımız mülâkat.

⁵⁶⁰ Kırşehir'de bulunduğum bir vakitte karşılaştığım Fadime Hanım'ın kabri Cacabey Medresesinin yanında bulunmaktadır. Bkz. EK-23.

⁵⁶¹ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 21.

Arapça dersi almıştır. Hocasının büyük beğenisini kazanan Beşir Efendi, eğitimini tamamlayamamıştır.⁵⁶²

Pîr-i Sâmi'nin tarikat icâzetini aldıktan sonra Erzincan'a gelmesinin akabinde kendisine intisap eden Beşir Efendi, tasavvufî eğitimini tamamlayarak 1908 yılında icâzet almıştır. Rivayetlere göre Pîr-i Sâmi'nin "iki aslan bir posta sığmaz ya sen buradan çık yahut ben başka bir yere gideyim" sözü üzerine Otlukbeli ilçesine gittiği ve orada bir tekke açtığı belirtilmiştir.⁵⁶³

Kırtıloğlu Tekkesi ile ilgili bir çalışma yapmakta olan ve Dede Paşa, Abdurrahim Reyhan gibi kişilerle görüşen Enver Şahin'in belirttiğine göre Beşir Efendi, Otlukbeli ilçesinde iki sene irşâd yapmıştır. Otlukbeli'nden Tercan ilçesine geçmiş, Tercan'a bağlı Edebük köyünde tekke açarak iki sene burada irşâd ettiğini nakletmiştir. Bayburt'ta da tekke açtığı rivayet edilmiş ancak Enver Bey'in verdiği bilgilerden Otlukbeli'ndeki tekkesinin Bayburt ile Otlukbeli ilçe sınırları arasında olduğu bu yüzden karıştırıldığı belirtilmiştir.⁵⁶⁴ 1912 yılında Pîr-i Sâmi'nin vefatından sonra Erzincan'a gelmiş ve Kırtıloğlu Tekkesinin ikinci postnişini olmuştur.

Pîr-i Sâmi'nin "Şah-ı Nakşbend Efendimizi görmek isteyenler Beşir Efendi'yi ziyaret etsin" sözlerine mazhar olan Beşir Efendi, Kırtıloğlu Tekkesi'nin üçüncü postnişini olan Dede Paşa başta olmak üzere dört halife yetiştirmiştir.⁵⁶⁵ Bunlar:

- 1- Dede Paşa Bayburdî (Musa Baştürk)
- 2- Tahrîrât Kâtibi Nuri Efendi⁵⁶⁶

---

⁵⁶² Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 20-21; Baltacı, "Erzincan'da Nakşi-Hâlidî Gelenek", s. 13.

⁵⁶³ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 22.

⁵⁶⁴ Enver Şahin Beyle yaptığımız mülâkat.

⁵⁶⁵ Fehmi Kuyumcu'nun Ahmet Buyruk'tan (Beşir Efendi'nin oğlu) naklettiğine göre Beşir Efendi "falan zat da bize olan nispetini muhafaza ederse halifemdir" şeklinde bir söz söylediğini belirtmiştir. Ahmet Buyruk ise o zatın nispetini muhafaza edip etmediğini bilemediğini ifade etmiştir. Fehmi Kuyumcu o kişinin kim olduğuna dair bir malûmat vermemektedir. Bkz. Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 21-22.

⁵⁶⁶ Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Nuri Efendi'nin Erzincan'da tahrirat kâtipliği yaptığı, Rus işgali sırasında veya 1939 depreminde vefat ettiği düşünülmektedir.

3- Selükeli Nazım Hoca⁵⁶⁷

4- Hidayet Efendi⁵⁶⁸

Bu halîfelerin yanı sıra meşhur halk şairi Bayburtlu Celâlî Baba'nın⁵⁶⁹ (ö. 1915) da Beşir Efendi'nin mürîdleri arasında olduğu nakledilmiştir.⁵⁷⁰

Halîfesi Dede Paşa'nın kendisinden çok mütevazı, merhamet sahibi ve her mahlûkata karşı hoşgörülü biri olarak bahsettiği Muhammed Beşir Efendi, 8 Ekim 1932 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Terzi Baba Mezarlığı'ndadır.⁵⁷¹

II.2.4. Musa Dede Bayburdî (Dede Paşa)

Muhammed Beşir Efendi'den sonra Erzincan'da Nakşbendî-Hâlidî tarikat, halîfesi Dede Paşa (Musa Baştürk) ile devam etmiştir. Hayatı hakkında özellikle Fehmi Kuyumcu'nun *Sâlih Baba Dîvânı* adlı eserinde verdiği bilgiler önemlidir. Bunun yanında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* "Dede Paşa" maddesi de hayatı hakkında geniş bilgiler vermektedir.⁵⁷²

Asıl adı Musa olup dedesi ile aynı adı taşımasından dolayı kendisine Dede veya Dede Paşa denildiği belirtilmiştir.⁵⁷³ Soyadı kanunuyla beraber Baştürk soy ismini kullanmıştır. Bayburt'un Demirözü ilçesine bağlı Aşağı Lori (Yazıbaşı) köyünde

---

⁵⁶⁷ Hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız Nazım Efendi, Beşir Efendinin vefatından kısa bir süre sonra irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Bkz. Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, aynı yer.

⁵⁶⁸ Hidayet Efendi'nin 1888 yılında doğduğunu mezar taşından öğrenmekteyiz. Muhammed Beşir Efendi'den icâzet aldıktan sonra herhangi bir irşâd faaliyetlerinde bulunmamıştır. Kendisinden bâzı kerametlerin zâhir olduğu nakledilmiştir. 1960 yılında vefat etmiş, Beşir Efendi'nin ayak ucuna defnedilmiştir. Bkz. Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 22.

⁵⁶⁹ Bayburtlu Celâlî Baba, adı Ahmet olup Celâlî mahlası ile meşhur olmuştur. Bayburt'un Pulur (Demirözü) bucağına bağlı Tahsını (Ozansu) köyünde 1850 yılında doğmuştur. Sünür Medresesinde tahsilini tamamlamış ve icâzetini almıştır. Bayburt, Erzincan ve Elâzığ illerini gezmiş, günümüze ulaşmayan bir dîvân yazmıştır. 1915 yılında doğduğu köy olan Tahsını'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, *Celâlî ve Şiir Dünyası*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 2000, s. 1-15.

⁵⁷⁰ Kuyumcu, *Evlîyânın Dilinden*, s. 645-647; Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, *Celâlî ve Şiir Dünyası*, s. 15-19.

⁵⁷¹ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, aynı yer.

⁵⁷² Nurettin Albayrak, "Dede Paşa", *DİA*, İstanbul, 1994, c. 9, s. 83.

⁵⁷³ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 24. Bir başka rivayette ise devam ettiği sıbyan mektebindeki olgun davranışlarından dolayı, hocası tarafından kendisine "Dede Paşa" lakabının verildiği belirtilmiştir. Bkz. Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 165.

resmî kayıtlara göre 1300/1883 yılında, kendi ifadelerine göre 1294 veya 1295⁵⁷⁴ (1877 veya 1878) yılında doğmuştur. Babası, Erzincan ve Bayburt çevresinde tanınan İznî Ağalar ailesinden Hacı Hüseyin Efendi, annesi ise Seyyidler lakabıyla tanınan bir aileden Gül Hanım'dır.⁵⁷⁵

Küçük yaşlarında babasını kaybeden Dede Paşa, dayısının himayesinde büyümüştür. Sıbyan ve Rüşdiye mekteplerinde eğitim görmüş ve bu mektepleri başarılı bir şekilde bitirmiştir. Dinî eğitimini Hacı Mustafa Efendi isimli bir zattan aldığı nakledilmiştir. İstanbul'da eğitim aldığı rivayet edilse de bunu destekleyecek başka bir kaynağa rastlayamadık⁵⁷⁶

Dede Paşa iki evlilik yapmış, bu evliliklerden ilki 1957 yılında vefat eden Şefika Hanım ile olmuştur. Bu evlilikten Mehmed, Hüsameddin, Nureddin, Hayreddin adında dört oğlu Adışah, Ayşe, Makbule, Şükrane isminde dört kızı doğmuştur. İkinci evliliği ise 1962 yılında Havva Hanım ile olmuştur.

Tarîkate intisabı, Muhammed Beşir Efendi'nin Aşığı Lori köyüne irşâd için gittiği bir zamana denk geldiği belirtilmektedir. Dede Paşa'nın tarîkate intisap ettiği yaşının on sekiz olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Abdurrahim Reyhan bir sohbetinde; Dede Paşa'nın tarîkate intisap ettikten sonra Beşir Efendi'den ayrılmadığı, ailesinin işleri dışında vaktini şeyhi ile beraber geçirdiğini ifade etmektedir. Dede Paşa'nın müridlerine yaptığı sohbetlerde şeyhinden çokça bahsetmesi de bunu desteklemektedir.⁵⁷⁷

Dede Paşa, Erzincan'ın Ruslar tarafından işgal edildiği yıllarda (1916-1917) Tokat'ın Zile ilçesine göç etmek zorunda kalmıştır. Kısa bir dönem burada kaldıktan sonra Erzincan'a geri dönmüş ve 1932 yılında vefat eden şeyhi Beşir Efendi'nin yerine postnişîn olmuştur. Tarîkatın Erzincan'da devam etmesini sağlayan Dede Paşa yaptığı

---

⁵⁷⁴ Burada verilen tarihin rûmî ya da hicrî olduğu belirtilmemiştir. Biz hicrî yıl olarak kabul ederek milâdî takvimdeki karşılığını burada kaydettik. Bu tarih rûmî olarak kabul edilirse milâdî karşılığı 1878 veya 1879 olur.

⁵⁷⁵ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 23-25; Nurettin Albayrak, "Dede Paşa", c. 9, s. 83.

⁵⁷⁶ Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, s. 165.

⁵⁷⁷ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 24.

sohbetlerle mürîdlerini derinden etkilemiştir.⁵⁷⁸ Fehmi Kuyumcu'ya göre doksan beş yaşının yetmiş yedi yılı, tarîkatın irşâd edilmesi ile geçmiştir. Bu hizmetinin kırk seneden fazlası postnişîn olduktan sonra olmuştur.⁵⁷⁹

Mütevazı yaşantısıyla dikkat çeken Dede Paşa, her yıl yaz aylarında topladığı hasattan elde ettiği gelirin büyük bir kısmını mürîdlere verilmek üzere Kırtıloğlu Tekkesi'ne bağışlamıştır. Türkiye'nin birçok yöresini gezerek müntesip edinmiş, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Erzurum başta olmak üzere İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerde irşâd faaliyetlerini yaygınlaştırmıştır.⁵⁸⁰

Nakşbendî-Hâlidî tarîkat geleneğine bâzı yeni uygulamalar⁵⁸¹ getirmeye çalışmasından dolayı bid'at çıkarmakla suçlanmışsa da müntesipleri tarafından tecdide (yenilemeye) yönelik bâzı girişimleri sebebiyle müceddid olarak değerlendirildiği görülmektedir.⁵⁸²

Pîr-i Sâmi'nin yaşadığı dönemde kendisini övdüğü⁵⁸³ Dede Paşa 4 Eylül 1973 tarihinde vefat etmiş,⁵⁸⁴ Terzi Baba mezarlığında şeyhi Beşir Efendi'ye yakın bir mahalde defnedilmiştir. Vefatından sonra yerine halîfesi Abdurrahim Reyhan geçmiştir.

---

⁵⁷⁸ Nurettin Albayrak, "Dede Paşa", s. 83.

⁵⁷⁹ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 28.

⁵⁸⁰ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 24; Nurettin Albayrak, "Dede Paşa", s. 83.

⁵⁸¹ Rivayete göre Kırtıloğlu Tekkesi'nde teheccüd namazı iki rekât olarak kılınmakta, ilk rekâta Yâsin Suresi ikinci rekâta Mülk Suresi okunmaktadır. Beşir Efendi'nin ilk halifelerinden olan Nuri Efendi'nin Dede Paşa'ya bu namazı nasıl kıldığını sorması üzerine Dede Paşa, "ilk rekâta beş, ikinci rekâta ise yedi ihlâs okuduğunu" belirtir. Bu duruma kızan Nuri Efendi'nin Dede Paşa'nın üzerine yürüdüğü ve onu "bid'atçılık"le itham ettiği nakledilmiştir. Rivayetin ayrıntıları için bkz. Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 26-27.

⁵⁸² Baltacı, "Erzincan'da Nakşî-Hâlidî Gelenek", s. 14.

⁵⁸³ Pîr-i Sâmi'nin kendisinden övgüyle bahsettiği ve Beşir Efendi'den ona iyi bakmasını istediği Dede Paşa hakkındaki bu rivayet için bkz. Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 25-26.

⁵⁸⁴ Abdurrahman Memiş, bu tarihi 1394/1974 olarak belirtmektedir (Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî (Hayatı, Eserleri, Halîfeleri) ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 140). Enver Şahin gibi bizzat o günü hatırlayan birçok kişiyle yaptığımız mülâkatlarda ve Dede Paşa hakkında bilgi veren kaynakların çoğunda 4 Eylül 1973 tarihi karşımıza çıkmaktadır.

II.2.5. Abdurrahim Reyhan

Dede Paşa ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılan tarikatın önemli temsilcilerinden biri de Abdurrahim Reyhan'dır. Dede Paşa'nın yerine halife olarak bıraktığı Abdurrahim Efendi, bugün de irşad faaliyetlerini devam ettiren kişiler yetiştirmiştir.

Pîr-i Sâmî'nin baş halîfesi Beşir Efendi'nin torunu olan Abdurrahim Reyhan, 1930 yılında Erzincan'a bağlı Keleriç (Karakaya) köyünde doğmuştur. Babası, âlim bir zât olan Hüseyin Efendi, annesi ise Tercan ilçesine bağlı Humlar köyünün saygın ailelerinden Tubi Hatun'dur. Beş erkek ve iki kız kardeşinin olduğu nakledilmiştir. Babası Hüseyin Efendi, Tercan ve Otlukbeli'nde bir dönem kaldıktan sonra ailesiyle beraber Keleriç köyüne yerleşmiştir. Rus işgali sırasında Kırşehir'e göç etmiş, akabinde köyüne tekrar dönerek 1944 yılında vefat etmiştir.⁵⁸⁵

Onunla beraber büyüyenlerin naklettiklerine göre sessiz ve mülâyim bir çocuk olan Abdurrahim Reyhan'a bu hâlimden dolayı "Efendi" lakabı verilmiştir. Babasının vefatından sonra köydeki ev işlerini idare etmiş, babasının eksikliğini aileye hissettirmemiştir. Kendi eliyle yetiştirdiği üzüm ve sebzeleri satarak ve marangozluk yaparak ailenin geçimini sağlamıştır. Evlilik çağına gelince Pişkidağ köyünden Halil İbrâhim Efendi'nin kızı Fatıma Hanım ile evlenmiş, bu evlilikten Vehbi, Hüseyin Avni ve Rabia isiminde üç çocuğu doğmuştur.⁵⁸⁶

Abdurrahim Reyhan, medrese eğitimi almamış ancak küçük yaşlarda babası Hüseyin Efendi'den Kur'ân-ı Kerim derslerini almış, babasının vefatından sonra köyün önemli hocalarından sayılan Abdurrahman Efendi'nin sohbetlerine katılarak ondan dinî dersler almıştır. Resmî eğitime ise ortaokula kadar devam etmiş ancak eğitimi yarıda kalmıştır.⁵⁸⁷

---

⁵⁸⁵ Ünal Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, Kervan Yay., İstanbul, 2006, s. 27-29.

⁵⁸⁶ <http://www.gonullersultani.net/altin-silsile/520-hz-abdurrahim-reyhan-el-erzincani-k-s.html> (24.12.2017); Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, s. 36-38, 52. Ailesi hakkındaki bilgileri Mustafa Ayaz Bey ile yaptığımız mülâkattan aldık.

⁵⁸⁷ Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, s. 38; Ortaokula kadar okuduğu bilgisi için bkz. <https://allahinyolu.wordpress.com/category/baglilarindan-mustafa-miyasoglundun-kaleminden-hazret-i-seyh-abdurrahim-reyhan-erzincani/> (24.12.2017).

Erzincan ve çevresinde irşâd faaliyetlerini sürdüren Dede Paşa ile ilk tanışması, 1944 yılında babasının vefatı için köye geldiğinde gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra 1957 yılında gördüğü bir rüya üzerine⁵⁸⁸ Dede Paşa'ya muhabbeti artmış ve kendisini bulmak arzusu oluşmuştur. Bir süre sonra irşâd için köye gelen Dede Paşa'nın irşâd halkasına dâhil olmuştur. Tarîkâta intisabı Dede Paşa ile olan Abdurrahim Efendi, şeyhinin birçok sohbetine iştirak etmiş ve imkân bulabildiği zamanlarda birçok bölgeye irşâd için ona eşlik etmiştir.⁵⁸⁹

Dede Paşa'nın vefatı üzerine şeyhinin vasiyeti gereği irşâd görevini üstlenmiştir. "Ümmî" olması ve uzun süre Dede Paşa'nın irşâd halkasında bulunanların aksine hilâfetin ona verilmesi, çeşitli itirazlara maruz kalmasına sebep olmuştur.⁵⁹⁰ Şeyhinin vefatından sonra Keleriç köyündeki küçük evinde irşâda başladığı belirtilmiş, ancak sohbet halkasının genişlemesiyle Erzincan'ın merkezinde büyük bir bina inşa edilerek tebliğ ve irşâd faaliyetlerine devam etmiştir.⁵⁹¹ Ardından mânevî bir işaret üzerine Erzincan'dan İstanbul'a giderek oraya yerleşmiş ve orada hizmetlerine devam etmiştir.⁵⁹²

Abdurrahim Reyhan, tasavvufî konuları anlattığı ve Sâlih Baba'nın dîvânından iktibaslarla şekillendirdiği sohbetleri müntesipleri üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Gittiği birçok ilde yaptığı bu sohbetlere çok sayıda kişi iştirak etmiştir. Bunun neticesi olarak Türkiye'deki büyük şehirler olmak üzere birçok il ve ilçenin yanı sıra yurt dışında da mürîdleri olmuştur.⁵⁹³ Müntesipleri arasında Edebiyat câmiasında tanınan Erdem Bayazıt'ın da olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹⁴

---

⁵⁸⁸ Gördüğü bu rüyayı bir sohbetinde zikretmiştir. Bkz. Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, s. 39.

⁵⁸⁹ Abdurrahim Efendi'nin Dede Paşa'ya intisabı ve onunla geçirdiği dönemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, s. 39-58.

⁵⁹⁰ Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, s. 50, 54-55, 63, 68.

⁵⁹¹ Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, s. 65, 84.

⁵⁹² <http://www.gonullersultani.net/altin-silsile/520-hz-abdurrahim-reyhan-el-erzincani-k-s.html> (24.12.2017).

⁵⁹³ Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, s. 148, 183.

⁵⁹⁴ Erdem Bayazıt, bir yazısında bunu şöyle dile getirmektedir: *70'li yılların sonuna doğru O (Akif İnan'ı kasederek), Ârinc'a; ben Erzincan'a bağlanmıştık. "Tarîk"imiz geriye doğru "Abdurrahman-ı Tâgî" kavşağında birleşiyordu. Fırsat bulduğumuzda "hatme"lerde ben*

Haksız suçlamalara maruz kalan ve birçok hastalıkla mücadele eden Abdurrahman Reyhan, Ramazan ayında 24 Ocak 1998 tarihinde İstanbul'da vefat etti.⁵⁹⁵ Müridlerinin birçoğu İstanbul'da defnedilmesini istediye de vasiyeti gereği Erzincan'a getirilmiş ve burada Terzi Baba mezarlığına defnedilmiştir. Kabrinin üzerine daha sonra türbe yapılmıştır.⁵⁹⁶

Kırtıloğlu Tekkesi'nin, Naksî-Hâlidî geleneğin Anadolu'nun çeşitli bölgelerine ve ülkemiz sınırlarının dışına yayılmasına büyük katkıları olmuştur. Nitekim Pîr-i Sâmi ile Erzincan'da başlayan bu gelenek Beşir Efendi, Dede Paşa ve Abdurrahim Reyhan ile beraber yurt içinde ve dışında birçok bölgeye yayılmıştır. Abdurrahim Efendi'nin vefatından sonra başta oğlu Hüseyin Avni Reyhan olmak üzere müntesiplerinden Ahmet Remzi Genel, Erzincan merkezinde irşâd faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bunların dışında Şaban Efendi Kayseri ilinde, Beylerbeyi Bayburdî ise İstanbul'da Abdurrahim Reyhan'dan nispet aldıklarını iddia ederek faaliyetlerine devam etmektedirler.

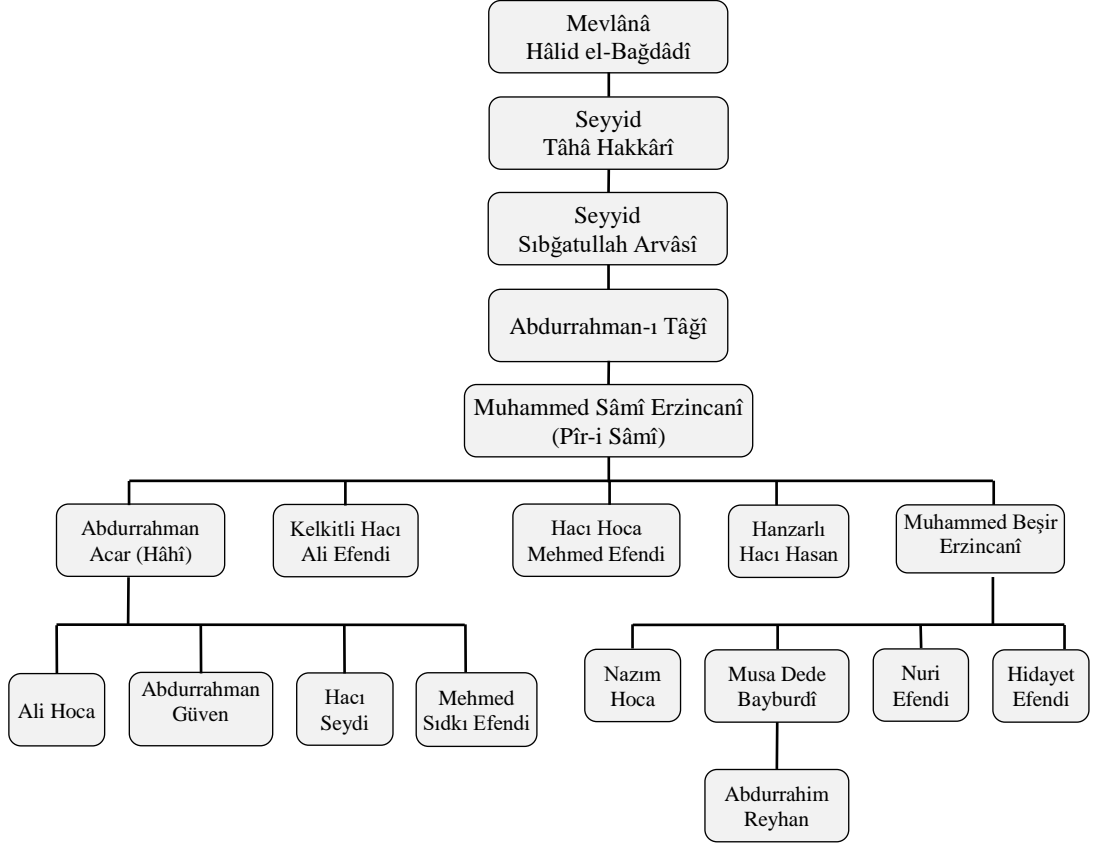
---

onların, o bizim "halka"lara oturuyorduk. Yazının tamamı için; Erdem Bayazıt, "Bir Uygarlık Elçisi", *Medeniyetin Burçları; M. Akif İnan'ın Hatırasına*, haz. Turan Koç, Ali Dursun vd., Memur-Sen Yay., Kayseri, 2004, s. 206.

⁵⁹⁵ Erdem Bayazıt, şeyhinin vefatından sonra Yenişafak Gazetesi'nde kaleme aldığı yazıda şeyhi için şunları ifade etmiştir: *Benim güzel efendim, kalbimdeki meselelere sormadan cevap verenim, müşkillerimi halledenim, musibetlere uğradığımda yüküme omuz verenim, dara düştüğümde imdadıma yetişenim, darıldığında sitemli bakanım, sevindiğinde güller açanım, sen gittin bize ağlamak kaldı.* 1 Şubat 1998 yılında kaleme alınan bu yazı için bkz. Erdem Bayazıt, "Bir Âlem Göçtü", *Erdem Bayazıt Kitabı*, haz. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği Yay., Ankara, 2009, s. 203.

⁵⁹⁶ Tuygun, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, s. 186-189, 198.

Tablo-7. Muhammed Sâmi Erzincanî'nin silsilesi ve ondan ayrılan kollar.

II.3. Diğer Nakşbendiler

Bu başlıkta; Erzincan’da dergâh hüviyetine bürünmüş Nakşbendî-Hâlidî kolların dışında, Erzincan’da irşâd faaliyetlerinde bulunmuş veya Erzincanî nisbesiyle bilinen Nakşbendiyye tarîkatına mensup şahıslar hakkında ulaştığımız bilgileri vereceğiz. Erzincan’da her ne kadar iki tekke (Terzi Baba ve Kırtıloğlu Tekkeleri) uzun süreli olarak tasavvufî hayatı şekillendirmişse de bu tekkeler dışında Nakşbendiyye tarîkatı üzerine sülûk yapan şahsiyetler de olmuştur.

Erzincan’da yaşamış Nakşbendî-Hâlidî şeyhleri ile ilgili Osmanlı Arşivlerinde yaptığımız taramalarda karşımıza çıkan 1262/1847 tarihli bir arşiv belgesinde Erzincan’da Nakşbendî şeyhi olarak bulunan Mehmed Sâlih Efendi’den bahsedilmektedir. Ancak kaynaklarda onunla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık.⁵⁹⁷

Erzincan Tarihi adlı eserin yazarı Tâhir E. Şahin, eserinde kabri Harput’ta bulunan Nakşbendî şeyhi Erzurumlu İmam Efendi’ye⁵⁹⁸ intisap eden Büyük ve Küçük Ali Efendilerden bahsetmektedir. Büyük Ali Efendi, eski adı Eğin olan Erzincan’ın Kemaliye ilçesinde doğdu. Mahallî eğitim alan Ali Efendi, Arapça ve Farsça eğitimini Kemaliye müftüsü Talat Efendi’den öğrendi. Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Ali Efendi’nin bâzı risâlelerinin olduğu nakledilmektedir. 1923 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.⁵⁹⁹

Küçük Ali Efendi, 1305/1887 yılında doğdu. Büyük Ali Efendi ile karıştırıldığı için Küçük Ali şeklinde isimlendirildiği, isminin Ali Rıza Akbaş olduğu belirtilmektedir.⁶⁰⁰ İlk eğitimini babası Kamil Efendi’den aldı. Kemaliye Rüştîyesinde okuduktan sonra Hoca Niyazi Efendi’den hüsn-i hat dersleri aldı. Sülûs, Rik’a, Tâlik,

⁵⁹⁷ BOA. C. EV. no: 324/16465.

⁵⁹⁸ İmam Efendi, Erzurumlu Osman Bedrüddin Efendi olarak bilinmektedir. 1856 yılında Erzurum’da doğdu. Babası Selman Sükûti Efendi, annesi Esmâ Hatun’dur. Küçük yaşta hâfız olan Osman Efendi, hâfızlıktan sonra medrese eğitimi gördü. Osmanlı-Rus harbinde fedakârlıklar gösterdi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından 28. Alay’ın 3. Tabur imamlığına tayin edildiği için İmam Efendi diye anılmaya başladı. Seyyid Mahmud Sâmîni’ye intisap etti, sülûkünü tamamlayarak icâzet aldı. Birçok yerde irşâd görevini sürdüren Osman Efendi, 1924 yılında vefat etti. Kabri Harput ilçesinde bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.gulzarihacegandergisi.com/component/k2/imam-efendi-kimdir.html> (18.01.2018)

⁵⁹⁹ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 293; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 206.

⁶⁰⁰ Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 206.

Nesih ve Kûfî yazılarında ustalık kazandı. Daha sonra İstanbul'da Fatih Medresesi'nde tahsilini tamamlayarak icâzet aldı. I. Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde savaştı. Tasavvufî tanışması Erzurumlu İmam Efendi (Osman Bedrüddin) vasıtasıyla oldu. Şiirler yazan Ali Efendi, 1966 yılında vefat etti.⁶⁰¹

Erzincanlı Şeyh Mustafa Fevzi Efendi'nin yazdığı *Hediyyetü'l-hâlidîn fî menâkibi kutbü'l-'arifîn* adlı eserde, Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (ö. 1893) Erzincan'da irşâd yapan bir halîfesinin olduğu bilgisi bulunmaktadır. Hacı Hasan Erzincanî şeklinde adı geçen bu şeyhin, ismi ve Erzincan'da bulunduğu dışında herhangi bir bilgi verilmemektedir.⁶⁰²

Abdülmeccid el-Hânî, *el-Hadâikü'l-verdiyye*, adlı eserinde dedesi Muhammed b. Abdullah el-Hânî hakkında bilgi verirken onun halîfeleri arasında Şeyh İbrahim Erzincanî'yi zikretmektedir. 1250/1834-1835 yılları civarında hac görevini tamamladıktan sonra Muhammed el-Hânî'ye intisap ettiğini belirten yazar, İbrahim Erzincanî'nin tam bir teslimiyet ve gayretli bir şekilde sülûka başladığını ifade etmektedir. Şeyhin ona özel ilgi gösterdiğini ve eğittiğini, irşâd etmesi için izin verdiğini ve mutlak hilâfet ile onu Erzincan'a görevlendirdiğini nakletmektedir. Çevresinde bulunan insanlara tarîkatı irşâd ettiği, birçok âlimin ondan eğitim aldığı ve Erzincan'da vefat ettiğini bildirmektedir.⁶⁰³

Yukarıda tespit ettiklerimiz dışında, hayatları hakkında yeterli malûmatlara sahip olduğumuz Nakşbendî-Hâlidî kola müntesip tasavvufî şahsiyetleri müstakil başlık altında incelemek istiyoruz.

---

⁶⁰¹ Şahin, *Erzincan Tarihi*, c. 2, s. 294; Akın, *Unutulmayan Erzincanlılar*, s. 206-209.

⁶⁰² Mustafa Fevzi b. Numan, *Hediyyetü'l-hâlidîn fî menâkibi kutbü'l-'arifîn*, İstanbul, 1313, s. 90.

⁶⁰³ el-Hânî, *el-Hadâikü'l-verdiyye*, s. 360.

II.3.1. Muhammed Sâdık Erzincanî

Aslen Erzincanlı olan Muhammed Sâdık Efendi, 1136/1724 tarihinde Erzincan'da doğdu.⁶⁰⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin soyundan olduğu nakledilmektedir. Ailesi hakkındaki kesin bilgiler bulunmamaktadır.⁶⁰⁵ Erzurum'a yerleşip uzun bir müddet orada oturduğundan dolayı "Erzurumî Sâdık Efendi" şeklinde şöhret bulduğu ifade edilmektedir.⁶⁰⁶

Muhammed Sâdık Erzincanî'nin Erzincan'da ve Erzurum'da bulunduğu sırada kimlerden ders aldığı bilinmemektedir. Vassâf'ın verdiği bilgilere göre 1153/1740 yılında Sofya'da bulunduğu sırada Halvetî şeyhlerinden Şeyh İlyas Efendi'nin halîfelerinden olan Şeyh Abdullah Hilmi Efendi'den ilim tahsil etti. Yazdığı eserlere bakıldığında iyi derecede Arapça ve Farsça eğitimi aldığı anlaşılmaktadır.⁶⁰⁷

Tasavvufî kişiliği ile ön plana çıkan Muhammed Sâdık Efendi, Sofya'da bulunduğu sırada tasavvufî eğitim aldı ve bâzı zikirleri yaptı. 1157/1744 yılında müşid aramak üzere Şam'a gitti. Orada Nakşbendiyye tarikatı şeyhlerinden Yekdest Ahmed-i Cûryânî'nin halîfelerinden Süleyman el-Kürdî Efendi'ye intisap etti. Yaklaşık sekiz yıllık seyr ü sülûkünden sonra şeyhinin vefatı üzerine Erzurum'a döndü. Erzurum'da bulunduğu dönemde Bitlis'te bulunan Kadirî şeyhi Hacı Mahmud Efendi'ye (Şems-i Bitlisî) intisap etti ve onun yanında sülûkünü tamamlayarak icâzet aldı.⁶⁰⁸

1173/1779 yılında İstanbul'a giden Muhammed Sâdık Erzincanî, Hacı Hüseyin Dede Tekkesi'de irşâd faaliyetlerine başladı. 1196/1782 yılında vefat eden tekke şeyhinin yerine postnişîn olarak göreve atandı. Tekkede postnişîn olduğu dönemde

---

⁶⁰⁴ Muhammed Sâdık Efendi'nin hayatı hakkında bilgi veren Aşçı Dede, çok beğendiği *Risâle-i ma'rifeti'n-nefs* eserini de hatıralarında tam metin olarak vermiştir. Bkz. Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 2, s. 639, 670-694.

⁶⁰⁵ Halim Gül, *Muhammed Sâdık Erzincanî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995, s. 19.

⁶⁰⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 2, s. 278; Âkifzâde el-Âmasî, *Kitâbü'l-mecmu' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî koleksiyonu, no. 2527, vr. 20^a.

⁶⁰⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, aynı yer.

⁶⁰⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, aynı yer.

yazılı icâzetinin olup olmadığı tartışıldığından dolayı şeyhi Şems-i Bitlisî yazılı bir icâze göndererek bu tartışmalara son verdi. Bu tekkede vefatına kadar irşâd faaliyetlerini devam ettirdi.⁶⁰⁹ Dört halife yetiştirdiği belirtilen Muhammed Sâdık'ın halîfeleri şunlardır:

- 1- Hacı Mustafa Efendi
- 2- İbrâhim Hamdi Ispartavî
- 3- Mehmed Emin Kırkağacî
- 4- Abdurrahman el-Harputî (Kürd Hoca)

Terbiyenâme,⁶¹⁰ *Risâle-i Mergûbe*,⁶¹¹ *Risâle-i ma'rifeti'n-nefs*,⁶¹² *Risâle-i Mahbûb*,⁶¹³ *Hakikatü'l-Yakîn* isimli beş eseri bulunmaktadır. Eserlerinin yazıldığı dönemden Osmanlı'nın son dönemlerine kadar çokça müracaat edilen eserler arasında olduğunu, hemen hemen bütün yazma eserler kütüphanesinde bulunan birden fazla nüshalarından anlaşılmaktadır.

İstanbul'da bulunan tekkesinde birçok kişiyi irşâd eden Muhammed Sâdık Erzincanî, 1209/1794 yılında vefat etti.⁶¹⁴ Kabri Üsküdar'da bulunan Alaca Minare karşısında kendi adıyla anılan Şeyh Sâdık Efendi Tekkesi'nin (diğer adı Hacı Hüseyin Dede Tekkesi) bahçesindedir. 1939 yılında bu tekkenin yıkıldığı, sadece tekkenin bahçesinde bulunan kabirlerin bulunduğu, bu kabirlerin taşlarının da söküldüğü nakledilmektedir.⁶¹⁵

---

⁶⁰⁹ Gül, *Muhammed Sâdık Erzincanî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 34-36.

⁶¹⁰ Aytekin Yıldız'ın hazırladığı eser, Büyüyenay Yayınları tarafından 2014 yılında yayınlanmıştır.

⁶¹¹ Aytekin Yıldız'ın hazırladığı eser, *Tevbe Risalesi* ismiyle Büyüyenay Yayınları tarafından 2015 yılında yayınlanmıştır.

⁶¹² Aytekin Yıldız'ın hazırladığı eser, Sadık Yazar'ın Muhammed Sâdık'ın hayatı ve eserleri araştırmasıyla beraber *Nefs Bilgisi* ismiyle Büyüyenay Yayınları tarafından 2014 yılında yayınlanmıştır.

⁶¹³ Yusuf Turan Günaydın'ın hazırladığı eser, *Nefsin Şehirleri* ismiyle Büyüyenay Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

⁶¹⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. 2, s. 279. Halim Gül, bu tarihin 1210/1795 olabilme ihtimali üzerinde durmuştur. Bkz. Gül, *Muhammed Sâdık Erzincanî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 52.

⁶¹⁵ Gül, *Muhammed Sâdık Erzincanî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 53.

II.3.2. Mustafa Fevzi b. Nu'mân Erzincanî

Asıl adı Mustafa Fevzi, babasının adı ise Nûman'dır. 1871 yılında Erzincan'ın Eğin (Kemaliye) ilçesinde doğdu. Küçük yaşta İstanbul'a giderek, huzur dersleri hocalarından Kasapzâde Vâiz Efendi'nin derslerine katıldı. Tahsilini tamamladıktan sonra hocasının kızıyla evlendi.⁶¹⁶

Bahriye Dairesi'nde brik⁶¹⁷, korvet⁶¹⁸ ve kalyon⁶¹⁹ kâtipliği yaptıktan sonra kolağası⁶²⁰ rütbesine terfi etti ve sonra emekliye ayrıldı. Emeklilikten sonra İstanbul'da Lastikçi Murtaza Ticarethanesi'nde dört sene kadar veznedarlık yaptı. Uzun yıllar kâtiplik görevi yaptığı için tarîkat mensupları arasında "Kâtip" lakabıyla meşhur oldu.⁶²¹

Nakşbendî-Hâlidî şeyhi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'ye intisap ederek on beş yıl kadar hizmetinde bulundu. Şeyhinin vefatından sonra yerine geçen Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'den hilâfet aldı ve tekkenin muhasibi oldu.⁶²² Mustafa Fevzi Efendi 1343/1924 yılında Fatih'te elli beş yaşında iken vefat etti. Edirnekapı-Eyüp yolu üzerindeki Mustafa Paşa tekkesi yanına defnedildi. Kabri daha sonra torunu Numan Erdem tarafından Edirnekapı Şehitliği'ne nakledildi.⁶²³

Tasavvufî makaleleri *Cerîde-i Sûfiyye*'de yayınlanan Mustafa Fevzi Efendi birçok eser kaleme almıştır.⁶²⁴ Kaleme aldığı eserler manzum olmakla beraber dili oldukça sadedir. Tespit ettiğimiz eserleri şunlardır;

⁶¹⁶ Mustafa Uzun, "Kâtip Fevzi Efendi", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 509.

⁶¹⁷ Brik: iki direkli, seren yelkenli ve birkaç top taşıyan gemi.

⁶¹⁸ Korvet: Denizaltılara karşı özel olarak silahlandırılan bir çeşit küçük savaş gemisi.

⁶¹⁹ Kalyon: Yelkenle ve kürekle yol alan savaş gemilerinin en büyüğü.

⁶²⁰ Kolağası: Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbe.

⁶²¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 343

⁶²² Cihan Okuyucu, "Gümüşhânevî Hakkında Temel Bir Kaynak: Mustafa Fevzi Efendi'nin Menâkıb-ı Ziyâiyyesi", *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî Sempozyumu*, Gümüşhane, Türkiye, 03-05 Ekim 2013, s. 93.

⁶²³ Uzun, "Kâtip Fevzi Efendi", c. 12, s. 509.

⁶²⁴ Eserleri için bkz. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 2, s. 343-345; İbnülemin M. Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Yay., İstanbul, 1969, c. 1, s. 421; Uzun, "Kâtip Fevzi Efendi", c. 12, s. 509-510.

- 1- *Hediyyetü'l hâlidîn fî menâkibi kutbi'l-ârifîn Mevlânâ Ahmed Ziyâüddin b. Mustafa el-Gümüŧhânevi*
- 2- *Risâle-i Mir'atü'ŧ-ŧühûd fî mes'eleti vahdeti'l-vücûd*
- 3- *Menâkübü Hasaniyye fî ahvâli's-seniyye*
- 4- *Kitâbu İsbâti'l-mesâlik fî râbitati's-sâlik*
- 5- *Mîzânü'l-irfân*
- 6- *ŧümûs's-safâ fî evsâfi'l-Mustafâ*
- 7- *İzhâr'ı Hakikat*
- 8- *Rehber-i Zâkir*
- 9- *Hilye-i Sâdât*

Fevzi Efendi, Gümüŧhaneli Dergâhı'nın son postniŧini olan Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi (ö. 1926) ile karıŧtırılmaması için eserlerinde Mustafa Fevzi b. Nu'mân adını kullanmıŧtır.⁶²⁵

II.3.3. Muhammed Nayır Erzincanî

Erzincan'da Nakŧbendiyye tarikatının Hâliyye koluna mensup olan ve günümüzde de irŧâd faaliyetlerini devam ettiren Muhammed Nayır, 1930 yılında Gümüŧhane'nin Çayırardı köyünde doğdu. Babası Abdülkadir Efendi, annesi Arife Hanım'dır.⁶²⁶

Ailesiyle beraber iskân kanunuyla Erzincan'ın Çayırılı ilçesine bağlı Çaykent köyüne yerleŧti. Küçük yaşlarında baŧladığı dinî eğitimine köy hocası Fikri Efendi'nin yanında hâfızlık yaparak devam etti. Gözlerinde baŧlayan bir rahatsızlıktan dolayı

---

⁶²⁵ Uzun, "Kâtip Fevzi Efendi", c. 12, s. 509.

⁶²⁶ Abdurrahman Tariktaroğlu, *Erzincanlı Muhammed Nayır: Hayatı ve Fikirleri*, Doğu Yay., Erzincan, 2008, s. 1.

eğitimi yarıda kaldı. Hâfızlık eğitimi yarıda kalan Muhammed Nayır, köyde imamlık yapan İslam Efendi, Fikri Efendi ve Abdurrahman Hoca'dan Arapça eğitimi aldı.⁶²⁷

Köyünde aldığı eğitimin ardından kendini geliştirmek için yaz aylarında İstanbul'a giderek ilmî tahsilini devam ettirdi. İstanbul'da birçok hocadan ders aldıktan sonra Kesikbacak İsmail Efendi'den kıraat dersleri aldı. Kış aylarında köyüne dönerek çiftçilikle uğraşan Muhammed Nayır; yaz aylarında İstanbul'da eğitim ile meşgul olurken Ramazan aylarında ise köylere giderek fahrî imamlık yaptı.⁶²⁸

Tasavvufa olan ilgisi küçük yaşlarda başlayan Muhammed Nayır, İstanbul'da bulunduğu sırada Süleyman Hilmi Tunahan'a intisap etti. Süleyman Hilmi Tunahan'ın vefat etmesiyle tasavvufi eğitimi yarıda kaldı. Bir dönem mürşid arayışına giren Muhammed Nayır, Bitlis'in Norşin (Güroymak) ilçesinde bulunan Şeyh Muhammed Maşuk'a intisap etti. Kısa süre içerisinde sülûkünü tamamlayarak icâzet aldı. Erzincan'a dönerek irşâda başladı.⁶²⁹

Erzincan'ın farklı köylerinde fahrî imamlık yapan Muhammed Nayır, Erzincan'a bağlı Ekmekli köyünde ve Erzincan merkezinde bulunan Yeni câmide resmî imamlık yaptı. İmamlık göreviyle beraber irşâd faaliyetlerini de sürdürdü. Erzincan'ın yanı sıra Türkiye'nin birçok ilinden müntesipleri oldu. Erzincan ili merkezinde bulunan dergâhında irşâd faaliyetlerini devam ettiren Muhammed Nayır, on yedi halife yetiştirdiğini ifade etmektedir.⁶³⁰

---

⁶²⁷ Muhammed Nayır Erzincanî ile ilgili bilgilerimiz onun hakkında yazılan kitap ve 27.12.2017 tarihinde Muhammed Nayır Efendi'nin kendisi ile yaptığımız mülâkat neticesinde şekillenmiştir.

⁶²⁸ Tariktaroğlu, *Erzincanlı Muhammed Nayır*, s. 4-7.

⁶²⁹ Tariktaroğlu, *Erzincanlı Muhammed Nayır*, s. 14-24.

⁶³⁰ Muhammed Nayır Efendi'nin kendisi ile yaptığımız mülâkat

III. BÖLÜM

ERZİNCAN NAKŞBENDİLERİNDE TASAVVUF

Erzincan'ın tasavvufî hayatını derinden etkileyen ve tasavvuf geleneğini sonraki nesillere aktaran Erzincan Nakşbendîlerinin, tarîkat uygulamaları bakımından Nakşbendî-Hâlidî kolun karakteristik özelliklerini yansıttığını söyleyebiliriz. *Şevkistân* ve *Aşçı Dede'nin Hatıraları* gibi eserlerin yanı sıra o dönemlerle ilgili bilgi veren kaynaklarda bid'atlardan uzak durmak, şeriata sınımsız bağlı olmak, farz ve nafîle ibadetlere devam etmek ve ahlâkî ilkelere riayet etmek gibi dinî ilkelere özen gösterildiği görülmektedir.

Erzincan'da Nakşbendî-Hâlidî tekkesi olarak faaliyet gösteren Terzi Baba Tekkesi ve Kırtıloğlu Tekkesi, tasavvuf anlayışlarında şeriata bağlılığı öne çıkarmaktadırlar. Terzi Baba, eserinde şeriatın bu tarîkatın özü olduğu, tarîkatın da hakikati ortaya çıkardığını belirtir. Şeriatın söyleyenlerin âlim, tarîkatta bulunanların arif, hakikat hakkında konuşanların da kâmil olduğunu ifade eder.⁶³¹ Fethullah Verkânîsî'nin Pîr-i Sâmi'ye gönderdiği ve Nakşbendî-Hâlidî tarîkat âdâblarını içeren mektupta⁶³² ise bu tarîkatın gayesinin, ruhsat ve bid'atlardan kaçınarak Şeriat-ı Muhammediyye'ye uymak olduğu belirtilir.⁶³³

Erzincan'da bulunan Terzi Baba ve Pîr-i Sâmi kolunda, Hâlidîyye'nin önem verdiği tarîkat esasları dışında da birtakım unsurlara yer verildiği görülmektedir. Anadolu'nun hemen her yerinde yazıldığı dönemden itibaren okunan Yazıcıoğlu Mehmed'in (ö. 855/1451) yazdığı *Muhammediyye*'sinin okunduğu anlaşılmaktadır.⁶³⁴ Erzincan'da yapılan sohbetlerde genellikle velilerin sözleri ve tarîkat büyüklerinin

---

⁶³¹ Terzi Baba, *Miftahu'l-kenz*, s. 57.

⁶³² Bu mektup, 1302/1886 yılında Fethullah Verkânîsî tarafından Muhammed Sâmi'ye tarîkatın usûl ve adabı için gönderilmiştir. Eser daha sonra *Âdâb-ı Fethullah* şeklinde meşhur olmuş, Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu mektup son olarak Hâsemî Yayınları tarafından tahkik edilerek *Âdâbu't-tarîkati'n-Nakşbendiyye* adıyla 2017 yılında Arapça olarak basılmıştır.

⁶³³ *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanîsî*, s. 323.

⁶³⁴ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 346, 353, 555.

menkıbelerinden bahsedildiği, mâlâyânî sözlerden uzak durduğunu nakledilmektedir.⁶³⁵

Erzincan Nakşbendîlerinde dikkat çeken diğer bir tasavvufî uygulama Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) *Mesnevî-i Şerif*'nin okunmasıdır. Erzincan'da bulunan her iki kolun da bu okumaları yaptığını gelen rivayetlerden anlamaktayız. Aşçı Dede, Fehmi Efendi'nin Erzincan'da dergâh açtıktan sonra cuma günleri sabah vaktinde mürîdlerin katıldığı bir *Mesnevî* dersi yaptığını, kendisinin yanı sıra Ahmed Fevzi ve Mehmed Sıdkı Efendi'nin de bu derslere iştirak ettiğini belirtmektedir.⁶³⁶ Benzer bir şekilde Pîr-i Sâmi'nin de *Mesnevî* okuttuğu ve ondan vaaz ettiği de anlaşılmaktadır.⁶³⁷ Özellikle Mevlevî tekke ve dergâhlarda okunan *Mesnevî-i Şerif*'in bu tekkelerde de okunması, Erzincan Nakşbendîlerinin tasavvufî eserlerden istifade etme konusunda taassuptan uzak olduğunu göstermektedir.

Başta mübarek gün ve geceler olmak üzere çeşitli mekânlarda *Mevlid*, *Mi'râciyye*, *Delâil-i Şerif* gibi dinî-tasavvufî metinlerin okunduğu ve kandil gecelerinde sakal-ı şerif ziyaretlerinin yapıldığı nakledilmektedir. Edebiyatımızın önemli şairlerinden Yunus Emre, Nesîmî, Fuzûlî, Niyâzî-i Mısri ve Kuddûsî Baba'nın şiirlerinin de bu tekkelerde okunduğu bilinmektedir.⁶³⁸

Erzincan Nakşbendî-Hâlidî kolluyla ilgili birtakım tasavvufî uygulamalar hakkında bilgi verdikten sonra, bu kolun üzerinde önemle durduğu tarîkatın temel esaslarını incelemek istiyoruz. Bu bağlamda bu başlıkta; mürîd-mürşid, zikir, sohbet, hatm-i hâcegân, râbîta, teveccüh ve murâkabe kavramları ele alacağız.

III.1. Mürîd-Mürşid

Mürîd kelimesi sözlükte; “dileyen”, “isteyen” ve “irade sahibi olan” manasında kullanılmaktadır. Tasavvuf ıstılahında ise; “iradesi bulunmayan, kendi şahsî iradesine göre değil Hakk'ın ve mürşidinin iradesine göre hareket eden derviş” anlamına

⁶³⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 355.

⁶³⁶ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 496.

⁶³⁷ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 279, 305.

⁶³⁸ Baltacı, “Erzincan'da Nakşî-Hâlidî Gelenek”, s. 16.

gelmektedir.⁶³⁹ Seyr u sülûk yolunda olmasından dolayı sâlik diye isimlendirildiği de belirtilmekte, zâhid, âbid ve ârif gibi sıfatlarla da anılmaktadır.⁶⁴⁰

Mürşid kelimesi sözlükte; rehber, delil, kılavuz ve yol manasında kullanılmaktadır. Şeyh, veli, eren, pir ve postnişîn ile eş anlamlı olarak da gelen bu kelime, sırat-ı müstakimi gösteren, dalâletten önce hak yoluna ileten olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴¹ Tasavvuf ehline göre mürşid, tarîkata intisap ederek seyr u sülûkünü tamamlayan ve şeriat, tarîkat ve hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşan kimseye denilmektedir. Mürşid, kendisine intisap eden kişileri terbiye eden ve sülûkünü tamamlamasında onlara rehberlik eden kişidir.⁶⁴²

Diğer tarîkatlarda olduğu gibi Nakşbendiyye tarîkatında da tasavvufî eğitim, mürîd-mürşid arasında geçen ve mürşidin kontrolünde olan bir şekilde gerçekleşmektedir. Terzi Baba, tövbe ederek tasavvuf yoluna giren bir mürîdin mürşidine karşı şu şartları yerine getirmesi gerektiğini belirtir:⁶⁴³

- 1- Mürşidinden tövbe alması
- 2- Her söylediğini hak bilip, kabul etmesi
- 3- Can-ı gönülden mürşidine muhabbet etmesi
- 4- Gönülden mürşidine saygı göstermesi
- 5- Mürşidin emrine uyup rızasını kazanması
- 6- Mürşitten başkasını terk etmesi (fenâ fi 'ş-şeyh)

Terzi Baba bu şartları ifade ettikten sonra mürîdin, mürşidinin sözlerine değer vermesi, onları sorgulamaması, kendisini rahatsız eden durumlarda onları tevil etmesi, eğer tevil yapacak durumda değil ise sözleri cerh ve tadil etmemesi ve bu durumlarda

---

⁶³⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263.

⁶⁴⁰ Süleyman Uludağ, "Mürîd", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 48.

⁶⁴¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, aynı yer.

⁶⁴² Reşat Öngören, "Şeyh", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 39, s. 50.

⁶⁴³ Terzi Baba, *Miftahu'l-kenz*, s. 23-24.

Hızır'ı düşünmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu şartlara uyan mürîdin de tasavvufta çok çabuk yol alacağını ifade etmektedir.⁶⁴⁴

Terzi Baba, mürîdi yetiştiren şeyhin de birtakım özelliklere sahip olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Şeyhin bütün fiil ve hareketleri, mürîde yapacağı telkinleri ile ahenkli olması gerektiğini belirtmektedir. Terzi Baba ayrıca mürşidin bir vasıta olduğunu, kişi rabbine ulaştığında şeyhin geride bırakılacağını ve yalnızca Allah'ın kalacağını belirtir.⁶⁴⁵

Terzi Baba Tekkesi'nin diğer bir şeyhi olan Mustafa Fehmi Efendi mürîd-mürşid ilişkisi hakkında şunları dile getirmektedir:

*Şeyh ile mürîdin hâli, mu'allim ile müte'allimin hâline benzer.
Müte'allimin dersi kitaptan, mürîdin dersi sahife-i kalpten olur.
Müte'allim mu'allim huzurunda kitabını açıp ta'lim-i 'ilm-i mestûr ve
mürîd dahi şeyhinin huzurunda kitab-ı kalbini hazır bulundurup tahsîl-i
'ilm-i huzur eder.*⁶⁴⁶

Pîr-i Sâmi bir sohbetinde mürîdin dikkat etmesi gereken vasıfları belirtirken Terzi Baba'nın eserinde dile getirdiklerine benzer bazı şartları sıralamaktadır. Pîr-i Sâmi mürîdin şunlara riayet etmesi gerektiğini belirtmektedir.⁶⁴⁷

- 1- Mürîd, şeriate varlığını teslim etmeli
- 2- Şeyhinin hürmetinde bulunmalı ve saygı göstermeli
- 3- Kalbini gece ve gündüz daima Allah ve şeyhi ile beraber olmaya tahsis etmeli
- 4- Kardeşlerine hizmet etmeli
- 5- Anlık ve fânî olan şeylerin sevgisini terk etmeli

---

⁶⁴⁴ Terzi Baba, *Miftahu'l-kenz*, s. 23-24.

⁶⁴⁵ Terzi Baba, *Miftahu'l-kenz*, s. 24.

⁶⁴⁶ Tâhir, *Şevkistân*, s. 128.

⁶⁴⁷ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 128-129.

Pîr-i Sâmi bu şartlar dışında mürîdin cömert olması, enaniyetini terk etmesi ve tarîkatın âdâbına uyması gerektiğini de başka sohbetlerinde dile getirmektedir.⁶⁴⁸ *Şevkistân* adlı eserde Pîr-i Sâmi'den nakille mürşidlerin mürîdleri üzerinde önemle durduğunu, onlar hakkında gayretlerinin pek galip olduğunu ve mürîdlerinin kendileri dışında başkalarına muhabbet beslemelerinden hazzetmediklerini ifade etmektedir.⁶⁴⁹

Verkânisi'nin Pîr-i Sâmi'ye gönderdiği mektupta mürşidle ilgili şunlar belirtmektedir:⁶⁵⁰

- 1- Mürşidin her hareketi şeriata uygun olmalı
- 2- Tarîkat adabını, yöntemlerini, zikirlerini bilmeli ve mürîdine seyr ü sülûk yaptırabilecek yeteneğe sahip olmalı
- 3- Mürîdi, mürîdin kendisinden daha fazla tanımalı ve onun nefsinin tedavisini bilmeli
- 4- Mürîdi sadece bir yolda yetiştirmeyip birçok yolda yetiştirmeli

III.2. Zikir

Zikir kelimesi sözlükte; “bir şeyi anmak”, “hatırlamak”, “dil üzerinde akan şey” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁵¹ Istilâhta ise; “tarîkat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde her gün düzenli olarak söylemelerine” denilir. Tasavvufta iki tür zikir vardır: ilki yüksek sesle ve çevrede bulunanların işitebilecekleri bir şekilde sesli yapılan cehrî zikirdir. İkincisi zikreden yalnızca kendisinin işitebileceği bir sesle yapılan hafî zikirdir.⁶⁵²

Nakşebendiyye tarîkatı ve kolları, hafî zikri esas alan tarîkatlerdendir. Mevlânâ Hâlid birçok mektubunda hafî zikri övmekte ve halîfelerini de bu yönde telkin etmektedir.⁶⁵³ Hâlidîyye kolunda ferdi yapılan zikirler genel olarak zikr-i celâl/ism-i

⁶⁴⁸ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 130-131, 147.

⁶⁴⁹ Tâhir, *Şevkistân*, s. 159.

⁶⁵⁰ *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanisî*, s. 343.

⁶⁵¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mühît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2005, s. 396.

⁶⁵² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 393-394.

⁶⁵³ Es'ad Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid fi mektûbâtı Hazreti Mevlânâ Hâlid*, Dımaşk, Terakkî Matbaası, 1334, s. 133-137.

zat ve nefy u isbât zikri şeklinde iki kısımda yapılmaktadır. İmam-ı Rabbanî'ya (1034/1624) göre zikr-i celâl daha ziyade cezbe, nefy u isbât zikri ise sülûk ile ilgilidir. Nakşbendiyye'de cezbe hâli daha önce olduğundan zikr-i celâl, nefy u isbât zikrinden önce gelmektedir.⁶⁵⁴

Terzi Baba, “Gel ey sâlik zikir al sen şeyhten, sana ta’lim ede işbu tarîkten” diyerek zikrin mürîd üzerindeki eğitici özelliğini belirtmiş ve zikri tavsiye etmiştir. Daha sonra kalp ve letâifler hakkında bilgiler verip nefy u isbât zikrine geçmiştir. Zikir ile ilgili Terzi Baba, özetle şunları ifade etmektedir: sâlik zikre başlamadan önce tövbe ve istiğfar ederek günahlarını terk etmelidir. Mürşidine râbta ile yönelmesi, başını eğerek gözlerini yumması ve tefekkür etmesi gereklidir. Bu zikir esnâsında kendisine bâzı hâller meydana gelir, bu hâllerden biri kabz ve bast hâlidir. Bu hâlleri sorunsuz bir şekilde geçen sâlikin kalbinde bir ferahlık zuhur edecek ve fenâ hâline geçecektir.⁶⁵⁵

Verkânîsî'nin Pîr-i Sâmi'ye gönderdiği mektupta ise zikir iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım zikr-i celâl, ikinci kısım ise nefy u isbât zikri olarak belirtilmektedir. Zikr-i celâl da iki kısma ayrılmakta, kalbe çekilen zikr-i celâl ve letâiflere çekilen zikr-i celâl şeklindedir. Bu mektupta bu iki çeşit ayrıntılı olarak ifade edilmekte, bu zikirlerin nasıl yapılacağı da belirtilmektedir.⁶⁵⁶ Burada verilen bilgiler Terzi Baba'nın verdiği bilgilerle büyük oranda benzerlik taşımaktadır.

Nakşbendîliğin ilk dönemlerinden beri icrâ edilen ve hafî zikrin bir çeşidi olan nefy u isbât zikri de bu kolların üzerinde önemle durduğu bir zikir çeşididir. Nefy u isbât zikri, zikr-i celâl/ism-i zât zikrinden sonraki aşama olarak kabul edilmiştir. Mürîdin nefesini tutarak (habs-i nefes) “Lâ ilâhe illallah” kelimesini zikretmesiyle yapılan bir zikir türüdür. Bu zikirde mürîd önce dilini damağına yapıştırıp üst dişlerini alt dişlerinin üstüne koyar ve dudaklarını birbirine yapıştırır. Nefes göbeğin altında tutulup “Lâ” harfi göbekten dimağın bitimine kadar çekilir. Daha sonra “ilâhe”nin

---

⁶⁵⁴ Çakır, *Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Nehrî Dergâhı*, s. 234.

⁶⁵⁵ Terzi Baba, *Miftahu'l-kenz*, s. 54-55.

⁶⁵⁶ *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanîsî*, s. 331-335.

anlamı düşünülerek dimağdan sağ omuzun başına kadar getirilir. Sonra “illallah”ın manası düşünülerek sağ omzun başından göğsün solunda bulunan kalbe vurulur.⁶⁵⁷

Terzi Baba, *Miftâhu'l-kenz* adlı eserinde mürüdlere nefy u isbât zikrinin verildiğini, bu zikirle izâfetlerin kesildiğini, nefsin ve hakikatin idrak edildiğini belirterek bu zikrin lafızlarını ve okundukları mahâllerini beyitlerinde dile getirmiştir.⁶⁵⁸ Fethullah Verkânîsî'nin Pîr-i Sâmi'ye gönderdiği ve Nakşbendî-Hâlidî tarîkat adabını içeren mektupta ayrıntılı bir şekilde bu zikir açıklanmıştır. Bu mektupta nefy u isbât zikrinin şartları, rükünleri, edepleri ve nasıl yapılacağı izah edilmiştir.⁶⁵⁹ Fethullah Verkânîsî'nin Pîr-i Sâmi'ye gönderdiği başka bir mektupta ise her zikrin sona erdiği, ancak nefy u isbâtın sonunun olmadığı belirtilmiştir.⁶⁶⁰

III.3. Sohbet

Sözlükte, “kısa bir vakit olsa da birlikte olmak”, “hasbihal”, “arkadaşlık”, “yoldaş olmak” gibi anlamlara gelmektedir. Arkadaşlık edip ünsiyet kurmak, bedenle ya da gönülle uzun süre beraberlik hâli, dinî ve dünyevî konuların konuşulduğu meclis anlamlarında da kullanılmaktadır. Sohbet kelimesinin sözlük anlamı dikkate alınarak Hz. Peygamber'in (s.a.s) sohbetinde bulunan Müslümanlara “ashap” ve “sahabe” denilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s) sahabeyi sohbet aracılığıyla bilgilendirip eğittiğinden dolayı, bu sünneti takip eden âlim ve sûfiler de sohbet halkaları düzenleyerek ilimlerini halka aktarmışlardır.⁶⁶¹

Tasavvufta önemli bir yer tutan sohbet, ilk sûfiler tarafından önemsenmiştir. Bu kişiler, hevesli ve ehil gördükleri muhiplerine tasavvufî bilgileri özel sohbetlerde aktarmış, eğitim ve öğretimde sohbeti esas almışlardır. Tarîkatlar döneminde de önemsenen bu uygulama, Mevlevîlik ve Nakşbendîlik gibi tarîkatlar tarafından bir esas

⁶⁵⁷ Tosun, *Bahaeddîn Nakşbend*, s. 301-307

⁶⁵⁸ Terzi Baba, *Miftâhu'l-kenz*, s. 60.

⁶⁵⁹ *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanîsî*, s. 335-338.

⁶⁶⁰ *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanîsî*, 3. Mektup, s. 191.

⁶⁶¹ Süleyman Uludağ, “Sohbet”, *TDV*, İstanbul, 2009, c. 37, s. 350.

olarak benimsenmiştir.⁶⁶² Nakşbendiyye tarikatının kurucusu sayılan Bahâeddin Nakşbend sohbet için şunları söylemiştir:

*Bizim tarikatımız sohbettir; halvette şöhret vardır, şöhrette âfet vardır. Hayriyyet cem'iyette vardır, cem'iyette dahî ashap birbirini nefî şartıyla sohbettedir. Ve ol ulu ki (te'âl nu'minu sa'eten) buyurmuştur. Ona işaretler ki eğer bu tarikin taliplerinden bir cemâ'at sohbet edeler, hayır ve berekât çok hâsıl olur.*⁶⁶³

Aşçı Dede'nin anlattıklarından, Terzi Baba'nın halîfesi ve postnişîn olan Fehmi Efendi'nin sohbete önem verdiği anlaşılmaktadır. Kendisi de birçok sohbetinde bulunmuş ve o sohbetlerden aldığı feyzi hatıralarında dile getirmiştir. Aşçı Dede'nin bu hâli sohbetin mürîd üzerindeki etkisi bakımından önemlidir.⁶⁶⁴ Sohbet ile ilgili Aşçı Dede'nin aktardıkları dışında bu kolla ilgili başka bir malûmata rastlayamadık, ancak gerek Terzi Baba ve gerek Lelebici Baba'nın eserinde kâmil mürşidle beraber olma vurgulanmaktadır.⁶⁶⁵

Pîr-i Sâmi'nin oluşturduğu Kırtıloğlu Tekkesi'nde sohbet önemli bir esas olarak göze çarpmaktadır. Pîr-i Sâmi'nin bizzat önemseydiği bu esas, tekkenin sonraki postnişînleri tarafından da önemle vurgulanmaktadır. Pîr-i Sâmi, Muhammed Beşir, Dede Paşa yaptıkları etkili sohbetlerle bilinmektedir.⁶⁶⁶ *Şevkistân* adlı eserde ve Pîr-i Sâmi'nin halîfesi Abdurrahman Hâhî'nin not defterinde Pîr-i Sâmi'nin birçok sohbetlerinden alıntı yapılmıştır.⁶⁶⁷ Ayrıca Pîr-i Sâmi'nin sohbetlerinin derlendiği bir eserden de bahsedilmektedir.⁶⁶⁸

Muhammed Beşir Efendi'nin halîfesi Musa Dede Bayburdî, tarikatın sohbet ile sıhhate ereceğini dile getirmektedir. Mürşid-i kâmil sohbetinin tarîkatta çok önemli

---

⁶⁶² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 321.

⁶⁶³ Lâmiî Çelebi, *Tercüme-i Nefahâtü'l-üns*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1270, s. 420.

⁶⁶⁴ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 363, 392.

⁶⁶⁵ Terzi Baba, *Miftahu'l-kenz*, s. 23, 70; Lelebici Baba, *Tuhfe*, vr. 7^a, 9^b, 11^b, 28^b.

⁶⁶⁶ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 19-40.

⁶⁶⁷ Tâhir, *Şevkistân*, s. 154, 158, 159.

⁶⁶⁸ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 186. Bu sohbetlerin fotoğrafı için bkz. EK-16.

olduğuna da vurgu yapan Dede Paşa, sohbetin bir alet olduğunu, ruha hayat verdiğini, mürîdin eksikliklerini tamamladığını ve hakikate götürdüğünü belirtmektedir. Ayrıca Pîr-i Sâmî'nin şunları söylediğini zikretmektedir: “bizim tarîkimiz; tarîk-i şeriattır, tarîk-i sohbettir”.⁶⁶⁹

Pîr-i Sâmî'nin müntesiplerinden olan Tüfekçizâde Sâlih Baba, eserinde sohbe devâm etmek, Pîr-i Sâmî'nin sohbeti, meclis-i sohbette bulunmanın fazileti, sohbetin birçok kişi irşâd ettiği gibi konuları edebî bir dille aktarmaktadır.⁶⁷⁰ Sohbetle ilgili olan bir beyti şu şekildedir:

Muhabbet râhına gir sohbet-i pîre devâm eyle

*Seni bil merd-i Hak'tır er gören Hakk'ı merâm eyle.*⁶⁷¹

III.4. Hatm-i Hâcegân

Nakşbendiyye tarîkatında önemli bir zikir olan hatm-i hâcegân, mürîdlerin toplu halde oturup halka kurarak icrâ ettikleri zikre verilen isimdir. Hatm-i hâcegân şeklinde isimlendirilmesi birkaç sebep ile belirtilmektedir. Bunlar:

1- Olması istenen için yapılan bu zikir ve dua sayesinde hallolacağı (hatm edileceği) düşünceci.

2- Bu zikrin başında ve sonunda okunan Fatiha sûresinin Kur'ân'ın tamamını kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu zikri yapanların Kur'ân'ı hatmetmiş gibi telakki edilmesi.

3- Sohbet meclisinden ayrılmak isteyen şeyhlerin meclisi bu zikirle sonlandırmaları.⁶⁷²

Hatm-i hâcegân; Hâlidîyye kolunda tarîkatın şartları arasında bulunmamakla beraber, tarîkatın büyükleri tarafından yapıldığı ve istifade edildiği tecrübe

---

⁶⁶⁹ <http://www.gonullersultani.net/tasavvufi-eserler/dede-pasa-hz-sohbetler/898-dede-pasa-hazretleri-4.html> (24.01.2018)

⁶⁷⁰ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 114, 150, 167.

⁶⁷¹ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 110.

⁶⁷² Tosun, *Bahaeddîn Nakşbend*, s. 320-321.

edildiğinden üzerinde önemle durulan bir zikirdir.⁶⁷³ Hatm-i hâcegân toplu olarak yapıldığı gibi münferit olarak yapılabilmektedir. Toplu olarak yapılıyorsa şeyh yahut onun izin verdiği bir kişi tarafından icrâ edilerek gerçekleştirilir.

Hatm-i hâcegân şu şekilde yapılmaktadır: zikir yapılan yerin kapıları kapatılır, müridler abdestli olarak diz çöküp halka halini alırlar. Okunacak sûre ve salavatlar zikre katılanlara belli miktarlarda taksim edilir. Zikri yöneten şeyh veya izinli kişi okunacak olan virdleri sırası geldikçe yüksek sesle bildirir. Müridler bunları alçak sesle kendilerine taksim edilen miktarda okur. Zikrin başında okunacak Fâtiha sûrelerini hatmi yaptıranla birlikte sağdan yedi kişi, sonunda okunacak Fâtiha sûrelerini ise hatmi yaptıran hariç soldan yedi kişi okur. Ayrıca bu zikir icrâ edilirken gözler kapalı tutulur. Sonunda şeyh ya da zikre katılanlardan bir kişi aşr-ı şerîf okur, dua yapılır, hâsıl olan sevap Hz. Peygamber'in, sahâbe-i kirâmın, bütün nebîlerin ve velîlerin, özellikle silsile ricâlinin ruhlarına bağışlanarak zikir tamamlanır.⁶⁷⁴

Erzincan'ın Nakşbendî-Hâlidî kolunda da hatm-i hâcegân önemli bir yer tutmaktadır. Aşçı Dede'nin hatıralarında üzerinde önemle durduğu bu zikrin, Mustafa Fehmi Efendi tarafından evinin karşısında bulunan küçük bir mescitte yapıldığı belirtilmektedir. Terzi Baba Dergâhı açıldıktan sonra bu zikrin Fehmi Efendi tarafından her pazartesi ve cuma günleri burada icrâ edildiği ifade edilmektedir. Bu günlerde yapılan hatm-i hâcegâna Abdussamed Efendi ve Lelebici Baba'nın yanı sıra ulemâ, umerâ, hulefâ ve tarîkat mensuplarının katıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁷⁵ Hatm-i hâcegâna önem veren Fehmi Efendi'nin şunları söylediği nakletmektedir: *hatm-i hâcegân kıraat olunan haneye ve belki o mahalleye ve belki o beldeye hiçbir bela ve musibet isabet etmez.*⁶⁷⁶

Pîr-i Sâmi, hatm-i hâcegâna özel önem göstermekte, bu zikir için kalbin vesveselerden kurtulmasına vesile olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁷ Hatm-i hâcegânın

⁶⁷³ Es'ad Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid*, s. 36.

⁶⁷⁴ Reşat Öngören, "Hatm-i Hâcegân", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, s. 477.

⁶⁷⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 363, 370, 371, 392.

⁶⁷⁶ Baltacı, "Erzincan'da Nakşî- Hâlidî Gelenek", s. 7.

⁶⁷⁷ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 160.

fazileti ile ilgili olarak “emirle yapılan zikir ve amellerde, hem sevap hem feyiz hem himmet hem de zâhir ve bâtın nimetlerin tamamı vardır” dediği ifade edilmektedir.⁶⁷⁸

Kırtıloğlu Tekkesi’nin postnişinlerinden olan Dede Paşa’nın sohbetlerinde geniş yer verdiği hatm-i hâcegân için “hatme, sohbet ve râbitanın aletidir” dediği belirtilmektedir. Bir başka sohbetinde ise bu zikir çok faziletli olduğunu belirtmek için “bir mürîd hatmenin sevabının karşılığını görse bir daha ibadet yapmaz” dediği nakledilmektedir.⁶⁷⁹

III.5. Râbita

Sözlükte, “iki şeyi birbirine bağlayan ip”, “alâka”, “vuslat”, “münâsebet” ve “mensubiyet” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak râbita; “mürîdin kâmil bir mürşide gönlünü bağlaması, onun sûret ve sîretini yani hem yüzünü hem de davranışlarını düşünmesidir”. Tasavvuf tarihinde önceleri şeyhi sevmek, kalbini ona bağlamak, bu vesile ile ondan feyiz almak ve onun davranışlarını taklit etmek gibi uygulamalar şeklinde bulunurken zamanla şeyhin sûretini düşünme şeklini almıştır.⁶⁸⁰

Nakşebendiye tarikatının önemli uygulamalarından olan râbita birçok eleştiri almıştır. Özellikle Mevlânâ Hâlid döneminde şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Mevlânâ Hâlid, İstanbul’da bulunan halîfelerine gönderdiği bir mektubunda râbitayı eleştiren ve inkâr edenlere cevap vermiştir. Bu mektubunda râbitanın dindeki yerini ayet, hadis ve âlimlerin sözleriyle açıklamaya çalışmıştır. Bu mektubu bir risâle şeklinde birçok kez yazılmış, basılmış ve tercüme edilmiştir.⁶⁸¹

Terzi Baba’ya göre râbita, mürîdin gönül gözüyle mürşidine bakması demektir. Tarikatın aslından olan bu uygulamadan, seyr-i vusûle ulaştıran sebep olarak bahseder. Mürîdin terk etmemesi gereken bir uygulama olduğunu da vurgulayan Terzi Baba,

⁶⁷⁸ <http://hzabdurrahimreyhanerzincani.tr.gg/Hatmenin-Fazileti.htm> (24.01.2018)

⁶⁷⁹ <http://hzabdurrahimreyhanerzincani.tr.gg/Hatmenin-Fazileti.htm> (24.01.2018)

⁶⁸⁰ Necdet Tosun, “Râbita”, *DİA*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 378.

⁶⁸¹ Bu mektup için bkz. Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi’r-râbita*, Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Koleksiyonu, no. 547; Es’ad Sâhib, *Buğyetü’l-vâcid*, s. 73-79; Hâlid el-Bağdâdî, *Risale fi’l-îsbât’r-râbita*, İstanbul, 1284; Vasfî Hüseyinî, *Tercüme-i risâle-i râbita*, (*Reşehât-ı ‘aynü’l-hayât tercümesi*’nin sayfa kenarında), Sarıgeзде Taş Destgâhı, İstanbul, 1291, s. 233-257.

râbîta ile mürîdin varlığından sıyrılıp fenâ fi'ş-şeyh makamına geçeceğini zikreder. Bu uygulamaya devam eden mürîdin fenâ fi'ş-şeyh mertebesinden sonra da fenâfillah mertebesine ulaşacağını, bâzı tecellilerin kendisine lütfedileceğini belirtir.⁶⁸²

Aşçı Dede'nin hatıraları incelendiğinde gerek şeyhi Fehmi Efendi gerekse Terzi Baba'nın diğer halifelerinin râbîta ettiği ve râbîtaya önem verdiği dikkat çekmektedir. Bu hatıralarda; Fehmi Efendi'nin, kendisine râbîta yapılmamasını istediği, râbîtanın Terzi Baba'ya yapılması gerektiğini ve vaktinin çoğunu râbîtada geçirdiği dile getirilmektedir.⁶⁸³

Fethullah Verkânîsî'nin Pîr-i Sâmi'ye gönderdiği mektubun önemli bir kısmını râbîta konusu almaktadır. Bu mektupta; mürşidin huzurunda ve mürşidin bulunmadığı yerde yapılan râbîta şeklinde râbîtanın iki çeşidinin olduğu belirtilmekte ve bu iki çeşidin nasıl yapılacağı açıklanmaktadır. Devamında şekli (sûrî) ve mânevî râbîta hakkında bilgi verilerek bunların nasıl icrâ edileceği anlatılmaktadır. Bu çeşitlerden başka nimetler karşısında ve musibetler karşısında yapılan râbîta hakkında da bilgisi verilmektedir.⁶⁸⁴ Verilen bu bilgilerden Hâlidîyyenin önemli uygulamalarından olan râbîtanın Kırtıloğlu Tekkesi'nde de önemli bir uygulama olarak icrâ edildiği anlaşılmaktadır.

Pîr-i Sâmi, kalp ile yapılan râbîta ve bâzı konuların izah edilmesi ile ilgili olarak Fethullah Verkânîsî'ye bir mektup göndererek kendisinden bu konu hakkında bilgi istemiş. Verkânîsî ona yazdığı mektupta bu isteklerine cevap vermiştir. Mektupta, Pîr-i Sâmi'nin sorduğu konunun Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın (ö. 1194/1780) *Mârifetnâme* adlı eserinde geçtiği belirtilmiş, kalple yapılan râbîta hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca mektupta kutb-i irşâd ve kutb-i medâr kavramları da açıklanmış, mürîdlerin râbîta esnâsında gördükleri hakkında yorumlar yapılmıştır.⁶⁸⁵

---

⁶⁸² Terzi Baba, *Miftahu'l-kenz*, s. 24.

⁶⁸³ Baltacı, "Aşçı İbrâhim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat", s. 57, 58, 61.

⁶⁸⁴ *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanîsî*, s. 328-331.

⁶⁸⁵ *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanîsî*, s. 186-189.

Pîr-i Sâmi, mürîdlerine yaptığı sohbetlerinde de râbıta hakkında bilgi vermiş ve râbıtanın kalbi temizlemek için keskin bir kılıç olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁶ Pîr-i Sâmi'den başka bu kolun şeyhlerinden Dede Paşa ve Abdurrahim Reyhan'ın da râbıta üzerinde sıklıkla durduğu nakledilmiştir. Dede Paşa, râbıtanın Rab'tan olduğunu, terbiyecisi olduğunu, ruhun hakikatini meydana getirdiğini, mürîdin eksikliklerini giderdiğini ifade etmiştir.⁶⁸⁷

III.6. Teveccüh

Sözlükte; bir nesneye doğru yönelmek, öz alâka gibi anlamlara gelen teveccüh, tasavvufta mürşidin Hakk'a, mürîdin mürşide yönelmesi ile gönlünü ona bağlaması şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁸⁸ Hâlidiyye kolunda teveccühün beş şekilde olduğu belirtilir:

- 1- Mürîdin hayâli olarak sağ veya vefat etmiş olan mürşidinin ruhaniyetini düşünerek ona teveccüh etmesi (yönelmesi) ve kalbine gelecek feyizleri beklemesidir.
- 2- Mürîdin hazır olmayan mürşidini kalbinde hayal ederek kendisiyle Allah arasında vasıta kılmasıdır.
- 3- Mürîdin hayalinde bulunan şeyhine teveccüh etmesidir. Bu teveccüh, kötülüklerin def edilmesi ve cezbe hâlinin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi içindir.
- 4- Mürîdin nefsinin ortadan kaldırarak mürşidi kendi nefsinin yerine koymasısıdır. Bu çeşit teveccüh, belaların def edilmesi içindir.
- 5- Mürîdin kalbini mürşidinden başlayarak Hz. Peygamber'e (s.a.s) ulaşmaya kadar birbiri ardınca tarikat silsilesinde bulunan mürşidlerin kalbinin

---

⁶⁸⁶ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 158.

⁶⁸⁷ Mustafa Alıcı, "Nakşibendi-Halidiye Koluna Müntesip Erzincanlı Mutasavvıflar: Fenomenolojik Bir Yaklaşım" *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 844.

⁶⁸⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 356.

tasarrufuna tabi kılmasıdır. Mürîd silsilede bulunanları kendisi ile Allah arasında yüce bir vasıta yapar.⁶⁸⁹

Nakşbendiye tarikatında teveccühün vicdanî (kalbî) bir amel olduğu ve her sâlikte kendi isti'dâdına göre farklı şeylerin zuhûr ettiği belirtilmiş ve beş ayrı teveccüh usûlü zikredilmiştir.⁶⁹⁰

Bu teveccüh usûllerinden ayrı olarak Abdullah ed-Dihlevî'nin bahsettiği teveccüh usûlü ise kısaca şu şekildedir: Mürşid, mürîdini karşısına alır ve kalbi ile onun kalbine yönelerek mânevî yardım ve destekte (himmet) bulunur. Bu şekilde kalbinden mürîdin kalbine mânevî olarak feyiz aktarır. Mürşid, mürîdin kalp ve latîfeleri olan ruh, sır, hafî ve ahfânın zikreder hâle gelmesini sağlayana kadar mürîde teveccüh eder. Bu teveccüh usûlü münferit olarak mürşidin mürîde yaptığı teveccühtür.⁶⁹¹

Hâlidiyye kolunda önemli olan teveccüh, Erzincan Nakşbendîlerinde de üzerinde durulan tasavvufî terbiye yöntemlerinden biridir. Pîr-i Sâmi; mürîdin hatm-i hâcegâna, sohbe ve teveccühe devam etmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.⁶⁹² Teveccühün birçok ibadetten daha fazla sevap kazandırdığını belirtmekte, pazartesi ile cuma günleri yapılmasını da tavsiye etmektedir.⁶⁹³ Fehmi Kuyumcu, tekkelerin kapanmasından sonra Dede Paşa'nın her sabah teveccüh yaptığını belirtmektedir.⁶⁹⁴

Pîr-i Sâmi, teveccüh sırasında mürîdin aşağıdaki edeplere uyması gerektiğini belirtir:

- 1- Mürîd teveccüh esnâsında kalbini yumurta şeklinde hayal ederek, kötü ahlâklarla yaralı olduğunu, siyahlaşmış ve paslanmış olduğunu ve dilenci çanağı içinde bulunduğunu düşünecektir.

---

⁶⁸⁹ Es'ad Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid*, s. 240-241.

⁶⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tosun, *Bahaeddîn Nakşbend*, s. 311-314.

⁶⁹¹ M. Saki Çakır, *Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Nehrî Dergâhı*, s. 257.

⁶⁹² Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 147.

⁶⁹³ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 160.

⁶⁹⁴ Kuyumcu, *Sâlih Baba Divanı*, s. 30.

- 2- Mürşidinden bir nurun geldiğini hayal edip, o nura gark olduğunu düşünerek sessizliğini koruyacaktır.
- 3- Mürşid şayet velilerin isimlerini okur ise mürîd, o velilerin kalbinden kendi kalbine nur doğduğunu hayal edecektir.
- 4- Mürîd, mürşidinin elini Hz. Peygamber'in (s.a.s) eli, nefesini ise Hz. İsa'nın nefesi gibi hayal edecektir. Mürşidin kendisine üflediği nefesi de şifa ve nur içerdiğini zihninden ve kalbinden geçirecektir.
- 5- Mürşidi kendisine nefes üfledikten sonra mürîd, alacağı her nefeste kalbinin iyileştiğini ve nurlanmış olduğunu hayal edecektir.⁶⁹⁵

Verkânîsî'nin Pîr-i Sâmi'ye gönderdiği mektupta da teveccüh konusu geçmekte, mürîdin teveccüh esnâsında uyacağı âdâblar ve alacağı feyizler açıklanmaktadır.⁶⁹⁶ Pîr-i Sâmi'den sonra tarîkatın diğer postnişînlerinin de bu uygulamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Abdurrahim Reyhan'ın bu teveccühlerde yaptığı sohbetler daha sonra bir kitap halinde basılmıştır. Bu eserde teveccüh ayrıntılı bir şekilde izah edilmektedir.⁶⁹⁷

Terzi Baba Dergâhı'nda Kırtıloğlu Tekkesi'nde yapılan teveccühden daha farklı bir teveccüh anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Burada daha çok mürşidin mânevîyatına yönelme ve râbîta şeklinde teveccüh kavramının bulunduğu belirtilebilir.⁶⁹⁸ Aşçı Dede hatıralarında Lelebici Baba'nın beyitleri söylemeye başlamadan evvel Terzi Baba'nın mânevîyatına teveccüh ettiğini belirtir. Lelebici Baba da bu beyitleri Terzi Baba'nın teveccühüne borçlu olduğunu eserinde dile getirmektedir.⁶⁹⁹

III.7. Murâkabe

Murâkabe kelimesi sözlükte; denetlemek, gözlemek, gözaltında tutmak, kontrol etmek gibi anlamlara gelmektedir. Bir tasavvuf terimi olarak mânevî bir hali ifade etmek üzere kullanılmış ve çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kulun, "Hak, bütün hal

⁶⁹⁵ Tuygun, *Piri Sami Hazretleri*, s. 181.

⁶⁹⁶ *Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanîsî*, s. 328.

⁶⁹⁷ Abdurrahim Reyhan, *Gülden Bülbüllere Teveccüh Sohbetleri*, Bilge Yay., Ankara, 2012.

⁶⁹⁸ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 361, 372, c. 3, 1332.

⁶⁹⁹ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c.2, s. 1028; c. 3, s. 1419; Lelebici Baba, *Tuhfe*, vr. 14^b.

ve hareketlerime vakıftır” şeklinde bir şuur ve idrak içerisinde olması şeklinde tanımlandığı gibi, kalbi ona zarar veren şeylerden muhafaza etmek anlamında da tanımlanmıştır. Murâkabenin “Allah her an beni görüyor, kalbime bakıyor” anlayışından geldiği belirtilmiştir.⁷⁰⁰

Nakşbendiyye tarikatında murâkabeye ayrı bir önem verilmiş, Bahâeddin Nakşbend’in murâkabeyi “devamlı olarak yaratıcıya nazar halinde bulunan sâlikin yaratılanı görmeyi unutmaması” şeklinde tanımladığı belirtilmiştir.⁷⁰¹ Nakşbendîliğin ilk dönemlerinde teveccüh ile yakın anlamı olarak kullanıldığı belirtilen bu uygulama, çoğunlukla kalbe teveccüh edip onu korumak ve kontrol etmek anlamında kullanıldığı nakledilmiştir.⁷⁰²

Mevlânâ Hâlid murâkabe hakkında yazdığı bir mektubunda sülûktaki bütün makamları ve bu makamlarda gerekli olan murâkabeyi zikretmiştir.⁷⁰³ Bu mektup incelendiğinde sadece velâyet-i kübra dairesinde iki çeşit murâkabe olduğu, bu daire dışındakilerde ise her mertebede bir murâkabe çeşidinin bulunduğunu görülmektedir.⁷⁰⁴

Terzi Baba Dergâhı’nda murâkabenin önemli bir yer tuttuğu ve uygulandığı anlaşılmaktadır. Aşçı Dede’nin hatıraları incelendiğinde Fehmi Efendi ve diğer halîfelerin murâkabe yaptıkları görülmektedir.⁷⁰⁵ Mürîdleriyle toplandığı bir sohbet ortamında dervişlerden birinin gazel okumasını isteyen Fehmi Efendi’nin gazel okunurken murâkabe yaptığına, Aşçı Dede’nin hatıralarında şahit olmaktayız. Fehmi Efendi’nin çokça murâkabe ettiğini ve mürîdlerine de murâkabe etmelerini telkin ettiğini nakletmektedir.⁷⁰⁶

---

⁷⁰⁰ Süleyman Uludağ, “Murâkabe”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 31, s. 204.

⁷⁰¹ Uludağ, “Murâkabe”, aynı yer.

⁷⁰² Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, s. 314.

⁷⁰³ Es’ad Sâhib, *Buğyetü’l-vâcid*, s. 153-157.

⁷⁰⁴ Bu murâkabeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik*, s. 261-263.

⁷⁰⁵ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 422, 424, 472, 494.

⁷⁰⁶ Aşçı Dede, *Hatıralar*, c. 1, s. 458-459, 527.

Erzincan'ın diğer Nakşbendî-Hâlidî kolu olan Kırtıloğlu Tekkesi Őeyhlerinin hayatına bakıldığında, murâkabenin önemli bir yeri olduğu görölmektedir. Dede Paşa sohbetlerinde murâkabe ile ilgili bilgiler verirken bu uygulamanın Őeriaten olduğunu, Şeriatın ise Őart olduğunu, mürîdin murâkabe yapmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Dede Paşa murâkabe ile ilgili Şunları söylemektedir:

*Bir mürîde, bir müslümana üç Şey Őarttır: murâkabe, muvâzene ve müŐâhede. Murâkabe Őeriatdır, Şeriat ise Őarttır.*⁷⁰⁷

Dede Paşa'nın halîfesi olan Abdurrahim Reyhan da birçok sohbetinde murâkabeye değinmekte, bu uygulama hakkında Şeyhi ile aynı düşünceleri paylaşmaktadır.⁷⁰⁸ Dede Paşa'ya ek olarak bu kolda murâkabenin râbıta olduğunu da belirtmektedir.⁷⁰⁹

---

⁷⁰⁷ <http://www.gonullersultani.net/tasavvufi-eserler/dede-pasa-hz-sohbetler/898-dede-pasa-hazretleri-4.html> (24.01.2018).

⁷⁰⁸ Abdurrahim Reyhan, *Gül'den Bülbüllere Tasavvuf Sohbetleri*, haz. Ahmet Selçuklu, Burak Matbaacılık, Ankara, 1994, s. 161.

⁷⁰⁹ Reyhan, *Gülden Bülbüllere Teveccüh Sohbetleri*, s. 521, 522.

SONUÇ

İslâmî hayatın ve kültürümüzün bir parçası olan tasavvuf, ortaya çıktığı asırdan itibaren Müslümanların yaşadığı hemen her coğrafyada bulunmuş ve ilgi odağı olmuştur. Anadolu'ya Müslümanların yerleşmesiyle başlayan tasavvuf kültürü, Osmanlı Devleti'yle beraber resmî olarak sahiplenilmiş ve Anadolu'nun hemen her yerine ulaşmıştır. Tarîkatların unsurları olan tekke, zâviye ve dergâhlarla bu kültür nesilden nesile aktarılmıştır. Günümüzde üniversitelerde akademik kürsüye sahip olan tasavvuf alanı, halk arasında canlılığını korumaya devam etmektedir. Bu canlılığın yaşandığı önemli şehirlerden birisi de Erzincan'dır.

Erzincan'da ilk tasavvufî hareketliliğin, Mevlevîliğin kurucusu olan Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'in Erzincan'da bulunmasıyla başladığı ifade edilebilir. Bahâeddin Veled'ten sonra Erzincan'da bulunan ilk tasavvufî sima Kübreviyye tarîkatının önemli temsilcilerinden olan Necmüddîn Dâye'dir. Bir dönem Erzincan'da kalmış olan Dâye, burada önemli eserler kaleme almıştır.

Seyyid Yahya Şirvânî'nin halîfelerinden olan ve Anadolu'daki tasavvufî hayatın şekillenmesinde önemli rolü olan Pîr Muhammed Erzincanî, Keleriç'te (Karakaya) Halvetî tekkesi kurmuştur. Kurmuş olduğu bu tekkeyle Halvetiyye tarîkatının Erzincan ve çevresinde yayılmasına katkı sağlamış, halîfesi Ahmed Erzincanî'nin üstlendiği arabuluculuk görevi ile devletlerarası siyasî olaylara da müdahil olmuştur. Ayrıca yetiştirdiği halîfelerinden İbrâhim Tâceddin Kayserî ve Cemâl-i Halvetî, tarîkatın Anadolu'da ve İstanbul'da etkinliğini artırmasına ve farklı kolların oluşmasına öncülük etmiştir.

Anadolu'da Mevlânâ ile başlayan ve kısa sürede birçok bölgeye yayılan Mevleviyye tarîkatı, Erzincan'da bulunan tarîkatların önemli olanlarından. Sultan Veled'in Anadolu'da tesis ettiği ilk mevlevîhânelerden biri burada açılmıştır. Belli dönemlerde kapandığı görülen Mevlevî tekkesi, XX. yüzyıla kadar burada etkinliğini devam ettirmiş, postnişîn İbrahim Hakkı Kemahî öncülüğünde I. Dünya savaşında cephede mücadele etmiştir.

İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarîkatlarından sayılan Kadiriyye tarîkatı, bâzı dönemlerde Erzincan'da etkin olarak faaliyette bulunmuştur. Son postnişîn Saffet Efendi'nin vefatıyla Erzincan'da bulunan Kadirî Tekkesi kapanmıştır. Halvetiyye, Mevleviyye, Kadiriyye gibi büyük tarîkatlar dışında Anadolu'da nadir bulunan Kalenderî ve Haydarî zâviyeleri de Erzincan'da kurulmuştur. Bu açıdan Erzincan, farklı tasavvufî akımlara ev sahipliği yapmış önemli bir şehirdir.

Mensup oldukları tarîkat veya tasavvufî müesseseler hakkında bilgiye ulaşamadığımız Kelâmî Yakup Efendi, Şeyh İlyas, İskender Baba ve Seyyid Hasan gibi mutasavvıflar da Erzincan'da yaşamış önemli şahsiyetlerdir.

Erzincan'da, Terzi Baba ile başlayan Nakşbendî-Hâlidî koldan önce Nakşbendiyye tarîkatına dair herhangi bir faaliyet bulunmamaktadır. Nakşbendiyye tarîkatının Erzincan'a gelişi, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Anadolu'da hızla yayılan Hâlidîyye kolu ile olmuştur. Mevlânâ Hâlid'in halîfelerinden Abdullah Mekkî'nin Terzi Baba'ya hilâfet vermesi ile Erzincan'da Hâlidî kol yayılmaya başlamıştır.

Erzincan'da Nakşbendiyye tarîkatının Hâlidîyye kolu, bir gelenek ve tekke oluşturması bakımından iki kola ayrılmıştır. Terzi Baba ile beraber Erzincan'da kurulan birinci kol, Mustafa Fehmi Efendi ve Sıdkı Efendi ile devam etmiş, Ahmed Fevzi Efendi ile son bulmuştur. İkinci kol, Abdurrahman-ı Tâğî'nin halîfesi olan ve Pîr-i Sâmi olarak tanınan Muhammed Sâmi Erzincanî tarafından kurulmuştur. Muhammed Beşir Efendi, Musa Dede Bayburdî ve Abdurrahim Reyhan ile bu kol günümüze kadar gelmiştir.

Terzi Baba'nın Erzincan'da başlattığı irşâd faaliyetleri kısa sürede çevre illere de yayılmıştır. Terzi Baba'nın yetiştirdiği kişilerden olan İrşâdî Baba, Bayburt ve çevresinde etkili olmuş ve tarîkatı burada yaymıştır. Malatya'nın Arapgir ilçesinden olan Ömer Rûhânî Baba, Terzi Baba'dan hilâfet almış, memleketine geri dönmüş ve tarîkatın burada yayılmasına katkı sağlamıştır. Ömer Rûhânî'den icâzet alan Köğengi Ömer Hüdai vasıtasıyla da Terzi Baba'nın etkisi Elâzığ ili sınırlarına kadar ulaşmıştır. Kadılık yaptığı sırada Terzi Baba'dan icâzet alan Muhammed Şakir Efendi, Sivas ilinin Zara ilçesine yerleşmiş burada başlattığı irşâd faaliyetleri daha sonra Sivas'a

taşımıştır. Şakir Efendi'den sonra tarikat, halîfeleri Kazancızâde Emin Edip ve Törnüklü İbrâhim Efendi ile devam etmiş, İbrâhim Efendi'den sonra oğlu Sâlih Efendi ile son bulmuştur.

Terzi Baba'nın Erzincan'da etkilediği kişiler arasında halîfelerinden Fehmi Efendi, Hacı Hâfız Rüşdü, divan sahibi ümmî şair Leblebici Baba, Abdülbâki Baba, Abdussamed Efendi bulunmaktadır. Halîfeleri dışında Hilmi Efendi, Âşık Ruhsatî, Âşık Ahmet Cemil ve Şıhlılı Faik Osman Efendi gibi ilim ve edebiyat çevrelerinden kişileri de etkilemiştir. Terzi Baba Dergâhı'nda Mustafa Fehmi Efendi ve oğlu Ahmed Fevzi Efendi millî mücadelede gösterdikleri fedakârlıklar dikkat çekicidir.

Erzincan'da Nakşbendî-Hâlidî ikinci kol, Pîr-i Sâmi'nin inşa ettiği Kırtıloğlu Tekkesi ile yayılmıştır. Bitlis'in Norşin (Güroymak) ilçesinde Abdurrahman-ı Tâgî'den aldığı tarikat silsilesini Erzincan'da devam ettiren Muhammed Sâmi, yetiştirdiği halîfeleri ve öğrencileri ile dikkat çekmiştir. Yetiştirdiği kişiler arasında Ebü'l-Hasen Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* adlı eserini şerh eden Üveys Vefâ Erzincanî (ö. 1365/1946), *Râbita-i Nakş-i Hayâlî* isimli dîvânın sahibi Tüfekçizâde Sâlih Baba (ö. 1325/1906) gibi ilim ve edebiyat alanında tanınan kişiler bulunmaktadır. Halîfelerinden Kelkitli Hacı Ali Efendi, Hanzarlı Hacı Hasan Efendi ve Hacı Hoca Mehmed Efendi hakkında bilgiler yok denecek kadar azdır. Diğer halîfeleri Muhammed Beşir Erzincanî ve Hacı Abdurrahman Hâhî ise Erzincan'ın tasavvufî hayatını etkileme konusunda önemli kişilerdir. Abdurrahman Hâhî Keleriç'te (Karakaya) tekke kurmuş ve birçok halîfe yetiştirmiştir. Muhammed Beşir Efendi ise Erzincan'ın yanı sıra Otlukbeli ve Tercan ilçelerinde de bir dönem kalarak oralarda tekke açmış ve irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kol, Beşir Efendi'den sonra Dede Paşa ve Abdurrahim Reyhan ile devam etmiştir.

Erzincan'da bulunan bu iki kolun, tekke-tasavvuf edebiyatına önemli katkıları olmuştur. Terzi Baba'nın *Miftahü'l-Kenz*, Leblebici Baba'nın *Tuhfetü'l-Uşşâk*, Sâlih Baba'nın *Râbita-i Nakş-i Hayâlî* eserleri bunlara örnektir. Ayrıca her iki koldan edebiyatımızın tanınmış simalarından olan Leblebici Baba, Sâlih Baba, Celâlî Baba, Âşık Ruhsatî gibi kişilerin feyizlendiği görülmektedir.

Hâlidiyye kolunu temsil eden Erzincan Nakşbendîleri'nin tarîkat esasları ve tasavvuf uygulamaları, genel olarak Hâlidîlik ve dolaylı olarak da Nakşbendîlik âdâb ve erkânından ibarettir. Bu iki kol, tasavvufî eğitimde zikir, sohbet, hatm-i hâcegân, râbîta, teveccüh ve murâkabe gibi Hâlidiyye'nin karakteristik uygulamalarına yer vermiş ve bu terbiye yöntemlerini kullanmışlardır.

KAYNAKLAR

- ACEM, Refik, *Mevsu'atü mustalahâti't-tasavvufi'l-İslâmî*, Mektebetu Lübnan Nâşirûn, Beyrut, 1999.
- ADALIOĞLU, H. Hüseyin-Nizamettin Arslan, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", *II. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlevîlik Sempozyumu*, Afyonkarahisar, Türkiye, 1-2 Haziran 2012, s. 109-117.
- AHMED DEDE, Kösec, *et-Tuhfetü'l-behiyye fî tarîkati'l-Mevleviyye Tercümesi*, haz. Ali Üremiş, Serander Yay., Ankara, 2008.
- AHMED HİLMÎ, Hocaîzâde, *Hadîkatü'l-evliyâ*, 52 numaralı Matbaa, İstanbul, 1318.
- _____, *Seyyid Yahya eş-Şîrvânî*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1319.
- _____, *Ziyâret-i Evliyâ*, Cihan Kütüphanesi Matbaası, İstanbul, 1325.
- AKDAĞ, Eyyüp, *Kazancızâde Emin Edîb Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Görüşleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas, 2016.
- AKIN, Yunus Nadi, *Geçmişten Cumhuriyete Unutulmayan Erzincanlılar*, Özsoy Ofset, Erzincan, 2005.
- ÂKİFZÂDE, el-Âmasî, *Kitâbü'l-mecmu' fî'l-meşhûd ve'l-mesmû'*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî koleksiyonu, no. 2527.
- AKTEPE, Orhan, "Erzincanlı Tekke Şairi Sâlih Baba", *Muştu Dergisi*, 1977, sy. 19.
- _____, Orhan, *Terzi Baba ve Miftah'ı-Kenz*, Doğu Yay., Erzincan, 2010.
- ALAKESE, Hasan, *Manevi Anahtarlar Hazinesi; Kenzü'l-Miftah*, Eko Matbaası, İstanbul, 1972.
- ALBAYRAK, Nurettin, "Ruhsatî" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 211
- _____, "Bir Tasavvuf Şairi Tüfekçizâde Sâlih Baba", *Mavera Dergisi*, 1986, sy. 109, s. 8-11.

- _____, “Dede Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. 9, s. 83.
- _____, “Terzi Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011, c. 40, s. 521-522.
- ALGAR, Hamid, “Hâliidiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 295-296.
- _____, *Nakşibendilik*, çev. Cüneyd Köksal vd., İnsan Yay., İstanbul, 2013.
- ALICI, Mustafa, “Nakşibendi-Halidiye Koluna Müntesip Erzincanlı Mutasavvıflar: Fenomenolojik Bir Yaklaşım” *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 839-845.
- ALİ KEMALİ, Aksüt, *Erzincan; Erzincan Valisi'nin Kürt Raporu (1931)*, Kaynak Yay., İstanbul, 2013.
- ARAZ, Rifat, “Harput'ta Kişioğlu ile İlgili, Eski Türk İnanışlarının İzleri”, *Düniü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, Elâzığ, Türkiye, 24-27 Eylül 1998, s. 269-285.
- ARİF, Mehmed, *Başımıza Gelenler*, Maarif Matbaası, Mısır, 1321.
- ARSLAN, Celil-Methiye Gül Çöteli, *Anadolu-Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal(Kamusal) Yapı Mimarisi*, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, sy. 6, Ocak 2015, c. 3, s. 185-219.
- ARVÂS, Nimetullah, “Tasavvuf ve Bir Mutasavvıf olarak Seyyid Tâhâ'nın Halifesi: Seyyid Sıbgatullah Arvâsi”, *Uluslararası Seyyid Tâhâ-î Hakkâri Sempozyumu*, Hakkâri Üniversitesi Yay., İstanbul, 2014, s. 348-385.
- AŞÇI DEDE, İbrâhim, *Aşçı Dede'nin Hatıraları; Çok Yönlü Bir Sûfinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı*, haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi, Kitabevi, İstanbul, 2006, I-IV.
- AŞÇI, Kadir, “Ahmed Fevzi Efendi”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, sy. 9, 2016, s. 157-181.

- AŞKAR, Mustafa, “Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, c. 39, s. 535-563.
- AŞKUN, Vehbi Cem, *Terzi Baba ve Erzincan'nın Mutasavvıf Şairleri*, 1956.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, haz. Kemal Bek, Bordo Siyah Klasik yay, İstanbul, 2005.
- ATEŞ, Süleyman, “Muharrem Hilmi Kösetürkmen”, *DİA*, Ankara, 2002, c. 26, s. 275-276.
- ATİK, Hikmet, “Ahmet Mithat Bahârî Beytur'un Hatıralarında Yalnızbağ Mevlevihânesi ve Erzincan”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, 28 Eylül-1 Ekim 2016, s. 795-798.
- AYDIN, Feriduddîn, *et-Tarîkatü'n-Nakşebendiyye beyne mâdihâ ve hâdirihâ*, el-İbar Yay., İstanbul, 2001.
- AYDOĞMUŞ, Günerkan, *Harput Kültüründe Din Alimleri*, ELASKAV Yay., Elâzığ, 1998.
- AYTEN, Yunus, “Ömer Hüdâî Baba”, *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, haz. Suat Yıldırım vd., Şule Yay., İstanbul, 1995, I-X.
- AZAMAT, Nihat, “Aşçı İbrâhim Dede Mecmuası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 1991, c. 3, s. 546-547.
- _____, “Kadiriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, c. 24, s. 131-136.
- _____, “Kemahlı İbrâhim Hakkı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c. 25, s. 220-222.
- BAĞDATLI, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951, I-II.

- BALTACI, Halil, “Aşçı İbrâhim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan’ında Dinî ve Tasavvufî Hayat”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İlahiyat Özel Sayısı, 2015, s. 47-64.
- _____, “Halvetiyye’nin Anadolu’daki Neşvünemâsına bir Menba: Pîr Muhammed Erzincanî ve Makâmâtü’l-Ârifin Adlı Eserinde Seyr ü Sülûk”, *Dil-i Halvet Dergisi*, yıl 5, sy. 15, Aralık 2017, s. 19-23.
- _____, “Erzincan’da Nakşî-Hâlidî Gelenek”, *Uluslararası Bahaeddin Nakşibend ve Nakşibendilik Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye, 2-4 Aralık 2016, s. 1-17.
- _____, *Necmeddîn Dâye Râzî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul, 2011.
- _____, “Erzincan’da Ârif-i Ümmî İki Şâir: Leblebici ve Tüfekçizâde Sâlih Baba Şiirlerinde Tasavvufî Düşünce”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Türkiye, Erzincan, 28 Eylül-1 Ekim 2016, s. 867-877.
- BATTAL, Ahmet Baba, *İrşâdî Baba (Hayatı ve Beyitleri)*, Umran Yay., İstanbul, trs.
- BAYAZIT, Erdem, “Bir Âlem Göçtü”, *Erdem Bayazıt Kitabı*, haz. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği Yay., Ankara, 2009.
- _____, “Bir Uygarlık Elçisi”, *Medeniyetin Burçları; M. Akif İnan’ın Hatırasına*, haz. Turan Koç, Ali Dursun vd., Memur-Sen Yay., Kayseri, 2004.
- BAZ, İbrâhim, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 34, 2014/2, s. 75-78.
- _____, “Şeyh Ali Arıncî ve Arınc/Tılfakîr Dergâhı”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14, 2016/2, c. 7, s. 43-61.
- BOZKURT, Nebi “Dârülhadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 527-529.
- BULUT, Hüseyin, “Erzurum Umûmi Kongresine Katılan Erzincanlı Murahhasları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [AÜTAED]*, Erzurum, sy. 9, 1998, s. 165-169.

- _____, “Kurucu Meclis’te Erzincan Milletvekilleri”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 10, Erzurum, 1998, s. 227-236.
- BURSALI, Mehmed Tâhir; *Osmanlı Müellifleri*, Matba-i Âmire, c. 1, İstanbul, 1333.
- CAN, Adem, “Sâlih Baba’nın Şiirinde İnsân-ı Kâmil”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 879-890.
- ÇAKIR, M. Saki “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda Tekkesi”, *İhya: Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, 2016, c. 2, s. 24-42.
- _____, “Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî ve Norşin Tekkesi’nden Yayılan Kollar”, *İhya: Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, 2017, c. 3, s. 33-36.
- _____, *Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Nehrî Dergâhı: 19. Yüzyılda Nakşibendî-Hâlidîlik*, Nizamiye Akademi Yay., İstanbul, 2017.
- ÇELEBİ, Celaleddin, “Çelebi Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 261-262.
- ÇİL, Yücel, *Erzurum Kongresine Katılan Delegeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005.
- DARKOT, Besim, “Erzincan”, *İslâm Ansiklopedisi: İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati*, MEB Basımevi, Ankara, 1977.
- DÂYE, Necmüddîn, *Mirsâdü’l-ibâd mine’l-mebde’ ile’l-meâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, no. 2708.
- DENİZ, Mustafa, *Sâlih Baba Dîvânı’nda Dinî-Tasavvufî Şahsiyetler, Âyet ve Hadisler*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC, 2002.
- DOĞAN, Ahmet “Sâlih Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, c. 36, s. 36-37.
- _____, *Sâlih Baba; Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2002.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Menâkıbü’l-ârifîn*, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları Koleksiyonu, no. 1100.

- EKŞİ, Feyzettin, *Üveys Vefâ Erzincânî, Hayatı ve Minhâcü'l-Yakîn Şerhu Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- el-BAGDÂDÎ, Mevlânâ Hâlid, *Risâle fî'r-râbita*, Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Koleksiyonu, no. 547.
- _____, Mevlânâ Hâlid, *Risâle fî isbât'r-râbita*, İstanbul, 1284.
- el-BAYTÂR, Abdürrezâk, *Hilyetü'l-beşer fî târihi'l-karni's-sâlis 'aşer*, thk. Muhammed Behcet el-Baytâr, Dâru Sadr, Beyrut, 1993.
- el-HÂNÎ, Abdulmecid b. Muhammed, *el-Hadâikü'l-verdiyye fî hakâiki ecillâi'n-Nakşbendiyye*, Dâru Arâs, Erbil, 2002.
- el-HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah, *el-Behcetü's-seniyye fî âdâbi't-tarîkati'l-aliyyeti'l-Hâliddiyyeti'n-Nakşbendiyye*, Meymeniyye Matbaası, Kahire, 1319.
- el-MEKKÎ, Muhammed, *en-Nefhatü'r-rahmâniyye fî menâkıbı ricâli'l-Halvetiyye*, İstanbul, 1327.
- ER, Şaban, *Erzincanlı Terzi Baba (Hayyât Muhammed Vehbî) Külliyyatı*, Kutupylıdızı Yay., İstanbul, 2014.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, İFAV Yay., İstanbul, 1994.
- ERDOĞAN, Abdülkerim, “Erzincanlı Sâlih Baba”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, Eskişehir, Türkiye, 26-28 Mayıs 2014, s. 441-459.
- ERVERDİ, Ezel-Mustafa Kutlu-İsmail Kara, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler İsimler Eserler Terimler*, Dergâh Yay., İstanbul, 1977-1998, I-VIII.
- ERZİNCANÎ, Pîr Muhammed, *Makâmâtü'l-ârifîn ve maârifü's-sâlikîn ve Risâle fî kavli la ilahe illallah*, haz. Cüneyt Akbulut, Toprak Yay., İstanbul, 2012.
- _____, *Makâmâtü'l-ârifîn ve maârifü's-sâlikîn ve Risâle fî kavli la ilahe illallah*, haz. Erdem Memişoğlu, Kalkan Matbaacılık, Ankara, 2004.
- _____, *Makâmâtü'l-ârifîn ve maârifü's-sâlikîn*, haz. Necdet Okumuş, Türk Dünyası Araştırmaları vakfı Yay., İstanbul, 1992.

- ERZİNCANÎ, Üveys Vefâ vd., *İcâzetnâme-i 'ulûm-i nakliyye (alan: Ali Rıza Hakses)*, 1341, MÜİF Kütüphanesi, no. 08854/HS0882.
- ES'AD SÂHİB, *Buğyetü'l-vâcid fî mektûbâtı Hazreti Mevlânâ Hâlid*, Dımaşk, Terakkî Matbaası, 1334.
- EVLİYA ÇELEBÎ, *Evlîyâ Çelebî Seyahatnâmesi*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314.
- EYİCİL, Handan Aydın, *Erzincanlı Âşık Ahmet Cemil'in Hayatı Edebi Kişiliği ve Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.
- FATSA, Mehmet, *Tasavvufta Mekki Kolu*, Mavi Yay., İstanbul 2000.
- FAYDA, Mustafa, "Cennetü'l-Muallâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 387-388.
- FERHUN, Nezihi, "Erzincanlı Sâlih Baba", *Yeni Sanat*, Ocak 1975.
- FERÎDÛN, Mecdüddîn, *Tercüme-i risâle-i sipehsâlâr ba-menâkıb-ı hazret-i Hüdâvendigâr kuddise sırrehü'l-alâ*, trc. Midhat Bahârî Hüsâmî, Selanik Matbaası, İstanbul, 1331.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn, *el-Kâmûsü'l-mühît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2005.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ Celâleddîn; Hayatı Eserleri Felsefesi*, İnkılâp Yay., İstanbul, 1999.
- _____, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2006.
- GÜÇLÜ, Dilek, *Terzi Baba Kenzü'l-Miftâh*, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, Lisans Bitirme Tezi, Erzurum, 2000.
- GÜL, Halim, *Muhammed Sâdik Erzincanî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.
- GÜRER, Dilaver, *Abdülkadir Geylânî ve Kadiriyye'nin Kolları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1997.

- GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay., Ankara, 2006.
- HAKSEVER, Ahmet Cahid, “Tasavvuf Tanımları”, *Tasavvuf El Kitabı*, editör: Kadir Özköse, Grafiker Yay., Ankara, 2012.
- HARİRİZÂDE, Mehmed Kemâleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâ'ik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, no. 430-432, I-III.
- HASAN AHMED, *eş-Şeceretü'l-mübâreke ve silsiletü'ş-şerîfe*, Atatürk Kitaplığı, no. MC_Fr 30.
- HATTÂTZÂDE, Muhammed İhsân, *İki Gavs-i Enâm; Şeyh Ali Sebî, Seyyid Ahmed el-Kürdî*, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1342.
- HAYDARİZÂDE, İbrahim, *el-Mecdu't-tâlid fî menâkibi'ş-Şeyh Hâlid*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1292.
- HULVÎ, Cemâleddin, *Lemezât-ı hulviyye ez lemeât-ı ulviyye*, haz. M. Serhat Tayşi, Semerkand Yay., İstanbul, 2013.
- HÜCVİRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî, *Hakikat Bilgisi: Keşfü'l-mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2016.
- HÜSEYNÎ, Vasfi, *Tercüme-i risâle-i râbîta*, (*Reşhât-ı 'aynü'l-hayât tercümesi*'nin sayfa kenarında), Sarıgezde Taş Destgâhı, İstanbul, 1291.
- İBN BATTÛTA, Ebu Abdillâh et-Tancî, *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâ'ibi'l-emsâr ve 'acâ'ibi'l-esfâr*, çev. Mehmed Şerif Paşa, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333-1335, I-II.
- İBNÜLEMİN, Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1969, I-IV.
- İBRÂHİM HÂS, Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd., H Yay., İstanbul, 2017.

- İLBAK, Üzeyir, *Dîvân-ı Şems-i Hayâlî, Tuhfetü'l-Uşşâk (Metin-İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- İNBAŞI, Mehmet, “Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 41, Erzurum, 2009, s. 189-214.
- İRŞÂDÎ BABA-Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiya*, Bayburt Üniversitesi Yay., Ankara, 2017.
- İRŞÂDÎ BABA, Ağlar Bayburtlu, *Yusuf ile Zeliha*, haz. Necdet Tozlu, Bayburt Üniversitesi Yay., Bayburt, 2014.
- İBRÂHİM EFENDİ, Olanlar Şeyhi, *Dîvân*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları Koleksiyonu, 1296, no. 429.
- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, I-II.
- KARA, Ömer, “Osmanlı'da Huzur Derslerine Katılan Erzincanlı Âlimler”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-01 Ekim 2016, c. 1, s. 1003-1023.
- KARATEKE, Tuncay-Şuayip Özdemir, “Erzincanlı Terzi Babanın “Miftâhu'l-Kenz” İsimli Eseri Bağlamında Ahlâkî Erdemler”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-01 Ekim 2016, c.1, s. 1037-1044.
- KARTAL, Alparslan, “Tüfekçizade Sâlih Baba Dîvânında Ayet ve Hadislere Yaptığı Atıflar”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 821-838.
- KAVAK, Abdulcebbar, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, Nizamiye Akademi Yay., İstanbul, 2016.
- KAYA, Doğan, “Erzincan'da Medfun Bulunan Terzi Baba'nın İnanç Silsilesinin Sivas'taki Uzantıları ve Âşık Ruhsatî”, *Uluslararası Akrâ Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, yıl 5, sy. 12, Mayıs 2017, s. 228-234.

- KAYA, Erol, *Osmanlı Devri Erzincan Vakfiyyeleri*, Erzincan Üniversitesi Yay., Erzincan, 2017, s. 135.
- KAYA, Turhan, *Halk Bilim Açısında Erzincan*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1992.
- _____, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991.
- KAYMAZ, Rıfıkı, Halil İbrâhim Özdemir, *Kültür, Sanat, Edebiyat, Bilim, Siyaset, Bürokrasi, İş Dünyasında Erzincanlılar Ansiklopedisi*, Doğu Yay., Erzincan, 2010.
- KAZANCIZÂDE, Emin Edib, *Risâle-i Lübü'l-Lüb ve Ruhü'r-Ruh*, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 2891/1.
- _____, *Risâle-i Tuhfetü'l-Edib Limen Erade'l-Habib*, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 2891/2.
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, c. 6, Beyrut, trs. s. 231
- KEMAHÎ, İbrâhim Hakkı, *Dîvân-ı Ebu Kemal*, Milli Kütüphane, no. 2401.
- _____, *Necâtü'l-İslâm*, Milli Kütüphane, no. 4370.
- _____, *Şemsü'l-irşâd li-Sultan Reşâd*, İkâz Matbaası, Ankara, 1339.
- KILIÇ, Ümit, Abdulkadir Gül, "Osmanlı Devri Erzincan Vakıflarına Genel Bir Bakış", *History Studies-International Journal of History Studies*, sy. 1, 2011, c. 3, s. 165-182.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset, Ankara, 1993, I-III.
- KOMİSYON, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1993, I-XX.
- Konya Vilâyet Salnâmesi 1303*, Konya Vilâyet Matbaası, Konya, 1303.
- KORKUSUZ, Şefik, *Nehrî'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibendi*, Kilim Matbaacılık, İstanbul, 2010.

- KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Birinci Dünya Savaşı’nda Gönüllü Mevlevî Taburu ve Erzincan Mevlevîhânesi”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 313-319.
- KURNAZ, Cemâl-Mustafa Tatçı, *Celâlî ve Şiir Dünyası*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 2000.
- KUYUMCU, Fehmi, *Erzincanlı Tüfekçizâde Sâlih Baba Dîvânı (Râbita-i Nakşi Hayalî)*, Gaye Matbaası, Ankara, 1979.
- _____, *Evlîyânın Dilinden*, Gaye Matbaası, Ankara, 1978.
- KÜÇÜK, Sezai, *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2000.
- LÂMÎÎ ÇELEBÎ, *Tercüme-i Nefahâtü ’l-üns*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1270.
- LEBLEBÎCÎ BABA, Süleyman bin Abdurrahman, *Tuhfetü ’l-Uşşâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no. 2925.
- _____, *Tuhfetü ’l-Uşşâk*, Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, no. 4148.
- _____, *Tuhfetü ’l-Uşşâk*, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1296(1879).
- _____, *Tuhfetü ’l-Uşşâk*, haz. Recep Toparlı-M. Sadi Çögenli-Yakup Şafak, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1990.
- _____, *Tuhfetü ’l-Uşşâk*, haz. Orhan Aktepe, Erzincan Belediyesi Yay. (Ermat Ofset), Erzincan, 1997.
- MARDİN, Ebü’l-‘ulâ, *Huzur Dersleri*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1951.
- MECDÎ EFENDÎ, Mehmed, *Hadâiku ’l-hakâik (eş-Şekâ’îku ’n-nu ’mâniyye tercümesi)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1269.
- Mektûbât-ı Abdurrahman-ı Tâgî ve Mektûbât-ı Şeyh Fethullah Verkanisî*, müs. Ahmed b. Molla Ahmed el-Cevzî el-Hanî, 1402. (Bu eserin fotokopi nüshası şahsi kütüphanemizde mevcuttur).

- MEMİŞ, Abdurrahman, *Hâlid-i Bağdâdî (Hayatı, Eserleri, Halîfeleri) ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1998.
- MENEKŞE, Ömer, *Kemah Alimleri (Geçmişten Günümüze)*, yy., İstanbul, 1996.
- MİRABOĞLU, Muharrem, “Prof. Dr. Fehim Fırat Hocamızı Kaybettik”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, sy. 2, 1980, c. 30, s. 1-17.
- MİROĞLU, İsmet, “Erzincan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. 11, s. 318-321.
- MUHAMMED, Seyyid, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoglu Kitapevi, İstanbul, 2005.
- MUSLU, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl]*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.
- MUSTAFA FEVZİ, b. Numan, *Hediyetü'l-hâlidîn fi menâkibi kutbü'l-'arifîn*, İstanbul, 1313.
- OKUYUCU, Cihan, “Gümüşhânevî Hakkında Temel Bir Kaynak: Mustafa Fevzi Efendi'nin Menâkıb-ı Ziyâiyyesi”, *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî Sempozyumu*, Gümüşhane, Türkiye, 03-05 Ekim 2013, s. 93-106.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Başlıca Tarikatlar”, *Tasavvuf El Kitabı*, editör: Kadir Özköse, Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 250-272.
- _____, “Hatm-i Hâcegân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c. 16, s. 476-477.
- _____, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, c. 29, s. 441-448.
- _____, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c. 39, s. 50-52.
- ÖZBEK, Nizamettin, *Erzincandan Kemahtan*, Emel Matbaası, Ankara, 1982.

- ÖZCAN, Azmi, “Otuzbir Mart Vak’ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 9-11.
- ÖZKILINÇ, Ahmet vd., *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Devlet Arşivleri Yay., Ankara, 1997.
- _____, Ali Coşkun-Abdullah Sivridağ, *Osmanlı Yer Adları II; Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriyye Eyaletleri (1530-1556)*, Devlet Arşivleri Yay., Ankara, 2013.
- ÖZÜNAL, Ahmet Ayhan, *Ömer Nuranî Baba*, Bilsam Yay., Malatya, 2015.
- REYHAN, Abdurrahim, *Gül’den Bülbüllere Tasavvuf Sohbetleri*, haz. Ahmet Selçuklu, Burak Matbaacılık, Ankara, 1994.
- _____, *Gülden Bülbüllere Teveccüh Sohbetleri*, Bilge Yay., Ankara, 2012.
- SÂFÎ, Ali b. Hüseyin, *Reşehât-ı ‘aynü’l-hayât*, çev. İbn Muhammed Şerif el-Abbâsî, Bulak Matbaası, 1256.
- SAĞIR, Mukim, “Sâlih Baba Dîvânı’nda Türkçenin Söz Varlığı”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Erzincan, Türkiye, 28 Eylül-1 Ekim 2016, c. 1, s. 627-636.
- SÂLİH BABA, *Dîvân*, haz. Berk Ayvaz, Litera Yay., İstanbul, 2015.
- _____, *Dîvân*, haz. Şeyheddin Yalçınkaya, Semerkand Yay., İstanbul, 2015.
- Salnâme-i Vilâyet-i Bitlis 1310*, Bitlis Vilâyet Matbaası, Bitlis, 1310.
- Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum 1299*, Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum, 1299.
- _____, *1310*, Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum, 1310.
- _____, *1314-1315*, Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum, 1315.
- _____, *1318*, Erzurum Vilâyet Matbaası, Erzurum, 1318.
- SAYGI, Cemile Ebru, *17. Yüzyıl Ortalarına Doğru Erzincan Kazâsı [H. 1052/M. 1642 Tarihli Erzurum Eyaleti (Mad 5152) Mufassal Avârızhâne Tahrir Defterine Göre]*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2009.

- SİNAN EFENDİ, Yusuf, *Menâkıb-ı şerîf ve tarîkatnâme-i pirân ve meşâyih-i tarîkat-ı aliyye-i Halvetiyye*, İstanbul, 1290.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, I-VI.
- ŞAFAK, Yakup, “Terzi Baba’nın Miftahu’l-Kenz’inin Aslı Mensur mudur?”, *Yedi İklim Dergisi*, sy. 42, Eylül 1993, s. 72-74.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan, “Erzincan’da Mevlevîlik Hareketleri”, *IX. Millî Mevlânâ Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1998, s. 123-141.
- _____, *Erzincan Tarihi (Anadolu’nun Tarihi Akışı İçerisinde Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Açından)*, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yay., Erzincan, 1985-1987, I-II.
- _____, *Erzincan-Keleriç Köyü ve Akkoyunlu-Halvetî Şeyhi Pîr Muhammed Bahaeddin*, yy. Ankara, 2017.
- _____, *Hayaşa Bölgesi Tarihi: Yukarı Ülke/Erzincan*, Berikan Yay., Ankara, 2014, I-II.
- ŞATTANÛFÎ, Yusuf, *Behcetü’l-esrâr ve ma’denü’l-envar*, Matbaatu şirketi’t-temeddün, Kahire, 1330.
- ŞİMŞEK, Halil İbrahim, *18. Yüzyıl Osmanlı Tasavvufunda Nakşibendî-Müceddidilik*, Litera Yay., İstanbul, 2016.
- _____, *Halil Hamdi Dağstânî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Nasihat Yay., Malatya, 2015.
- ŞÜKRÜ, Hasan, *Menâkıb-ı şemsü’ş-şümûs der hakk-ı Hazret-i Mevlânâ Hâlid el-’arus*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1302.
- ŞÜKÛROV, Zaur, “Muhammed Bahâeddin Erzincanî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, c. 30, s. 504-505.

- _____, *XV. Asır Mutasavvif Şâirlerinden Bahâüddin Erzincanî ve Makâmâtü'l-Ârifin ve Maârifü's-Sâlikîn Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- TABİBZÂDE, Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi, no. 1098.
- TÂĞÎ, Abdurrahman-ı, *İşaretler*, haz. Selahaddin Kınacı, Sey-Tac Yay., İstanbul, 2017.
- TÂHİR, Muhammed, *Şevkistân*, Erzurum Yazma Eserler Kütüphanesi, no. 25 Hk 38874.
- TANRIKORUR, Ş. Barihüda, “Mevleviyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, c. 29, s. 468-475.
- TARİKTAROĞLU, Abdurrahman, *Hak Aşığı Bülbüllerin Gül Bahçesi: Erzincanlı Muhammed Nayır Hayatı ve Fikirleri*, Doğu Yay., Erzincan, 2008.
- TÂZEFÎ, Muhammed, *Kalâidü'l-cevâhir fî menâkibi's-şeyh Abdülkadir*, Matbaa-i Âmire, Kahire, 1303.
- TBMM Albümü*, Editör: Sema Yıldırım-Behcet Kemal Zeynel, 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay., Ankara, 2010
- TBMM Birinci Meclis Azaları Albümü*, Yenigün Matbaası, Ankara, 1327.
- TERZİ BABA, Hayyât Mehmed Vehbi, *Kenzü'l-Miftâh*, İstanbul, 1328.
- _____, *Miftahu'l-kenz*, yy., 1264.
- TOSUN, Necdet, “Râbîta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 378-379.
- _____, *Bahâeddin Nakşbend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yay., İstanbul, 2015.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1973.
- TUYGUN, Ünal, *Abdurrahim Reyhan Erzincanî*, Kervan Yay., İstanbul, 2006.

- _____, *Dünden Bugüne Karakaya*, Ermat Ofset, Erzincan, trs.
- _____, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, Kervan Yay., İstanbul, 2004.
- _____, *Piri Sami Hazretleri Hayatı ve Sohbetleri*, Kervan Yay., Erzincan, 1997.
- TÜRKYILMAZ, Necla, *Kemahlı İbrâhim Hakkı ve Dîvânı*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2014.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Abdülkadir-i Geylânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, c. 1, s. 234-239.
- _____, “Anadolu’da Hâlidîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 296-299.
- _____, “Hâlidiyye (Anadolu’da Hâlidîlik)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 1997, s. 296-299.
- _____, “Halvetiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 393-395.
- _____, “Mürâkabe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, c. 31, s. 204.
- _____, “Mürîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 47-49.
- _____, “Sohbet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, c. 37, s. 350-351.
- _____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2016.
- UNAN, Fahri, “Mevleviyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2004, c. 29, s. 467-468.
- UZUN, Mustafa, “Kâtip Fevzi Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 509-510.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989.

- ÜNAL, N. Aydoğan, *Gazi Şeyh Hoca Mustafa Fehmi Erzincanî*, İhlâs Gazetecilik, İstanbul, 2008.
- VASSÂF, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., c. 2, İstanbul, 2006, I-V.
- VİCDANÎ, M. Sadık, *Tomâr-ı Halvetiyye*, Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, 1338-1341.
- WEİSMANN, Itzhak, *Nakşibendîlik*, çev. İrfan Kelkitli, Litera Yay., İstanbul, 2015.
- YAKUT, Esra, *Şeyhülislamlik: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, Kitap Yay., İstanbul, 2005.
- YARDIM, Ali, “Anadolu Selçukları ve Osmanlılar’da Dârülhadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 532.
- YAZICI, Tahsin, “Haydariyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, c. 17, s. 35-36.
- YILDIZ, Alim, *Kazancızâde Emin Edîb Hayatı Şiirleri*, Sivas Belediyesi Yay., Sivas, 2015.
- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf; Sûfiler, Devlet ve Ulemâ*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2007.
- YILMAZ, Selahattin, “Abdurrahman Erzincanî”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Sivas, 1996, s. 243-245.
- YÜCER, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. Yüzyıl]*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.
- ZİRİKLÎ, Hayrüddîn; *el-A'lâm*, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 2006, I-VIII.

İnternet Siteleri

<http://www.gulzarihacegandergisi.com/component/k2/imam-efendi-kimdir.html> (18.01.2018)

<http://www.bayburtpostasi.com.tr/bayburтта-yetismis-buyuk-devlet-adami-akkoyunlu-kutlu-bey-makale,1976.html> (10.10.2017).

<http://www.alifart.com/pPages/pAlifart.aspx?pmID=15&lang=TR&section=4&aucID=692&sanID=7710&katID=0&bhcp=1> (09.11.2017)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sivas_Kongresi#/media/File:Mustapha_Kemal_Pasha_%26_members_of_his_Nationalist_Committee,_Sivas,_1919.jpg (29.11.2017).

<https://allahinyolu.wordpress.com/category/baglilarindan-mustafa-miyasoglunun-kaleminden-hazret-i-seyh-abdurrahim-reyhan-erzincani/> (24.12.2017)

<http://www.gonullersultani.net/altin-silsile/520-hz-abdurrahim-reyhan-el-erzincani-k-s.html> (24.12.2017).

<http://elazigkulturturizm.gov.tr/TR,187565/turbelerimiz.html> (06.01.2017).

<http://www.gonullersultani.net/tasavvufi-eserler/dede-pasa-hz-sohbetler/898-dede-pasa-hazretleri-4.html> (24.01.2018).

<http://hzabdurrahimreyhanerzincani.tr.gg/Hatmenin-Fazileti.htm> (24.01.2018).

http://www.cevaplar.org//images/album/5/6/9/b_5699.jpg (24.01.2018).

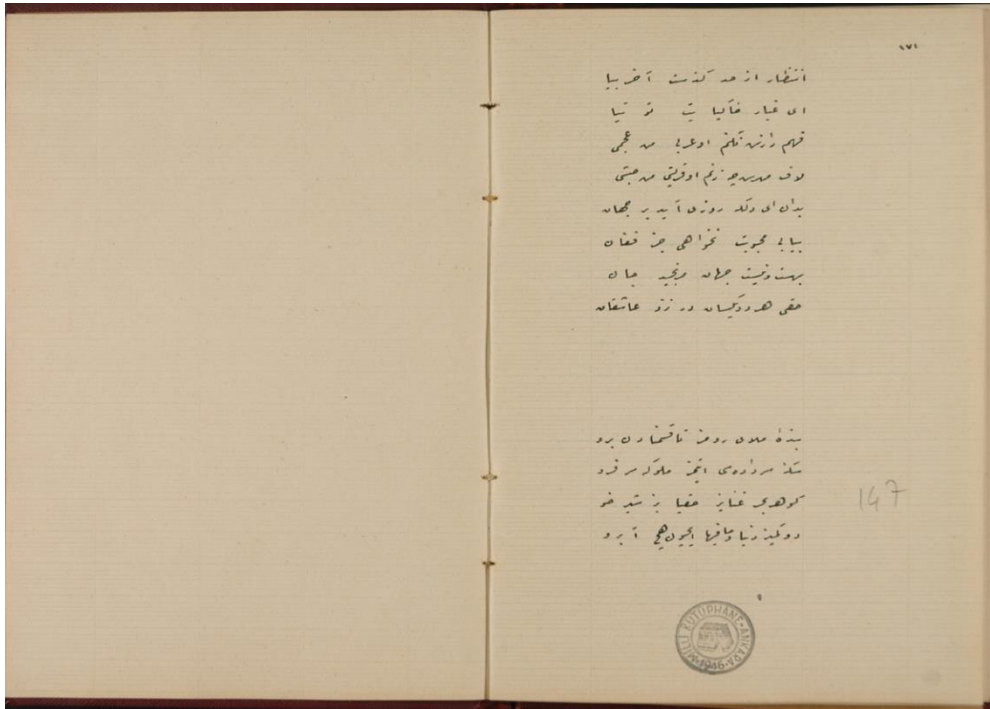
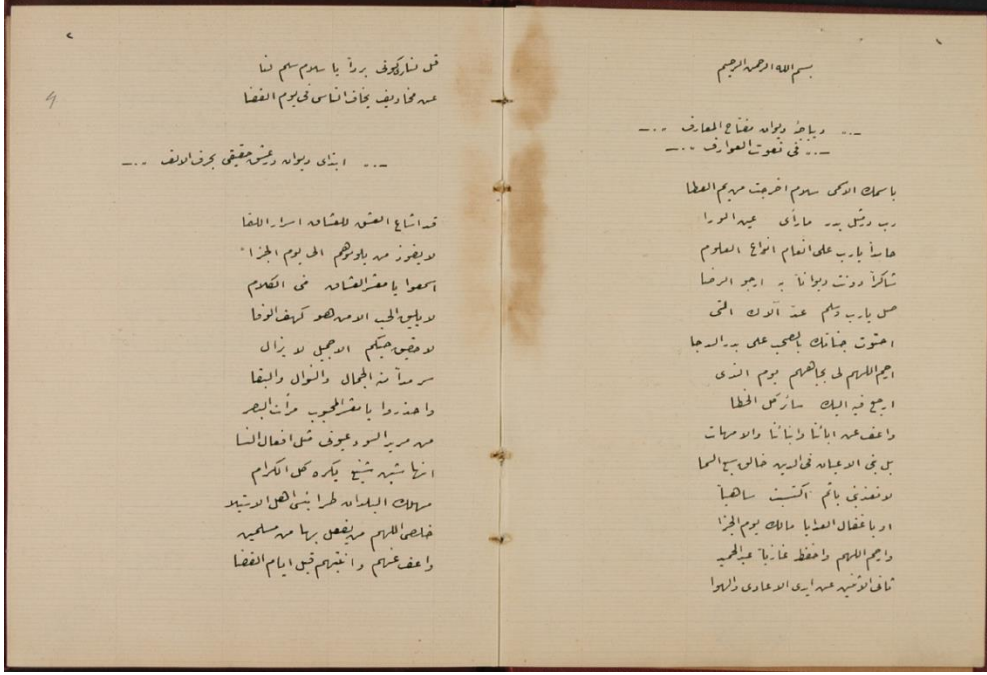
http://dogankaya.com/fotograf/terzibaba_ve_sivas.pdf (09.08.2017)

Arşiv Belgeleri

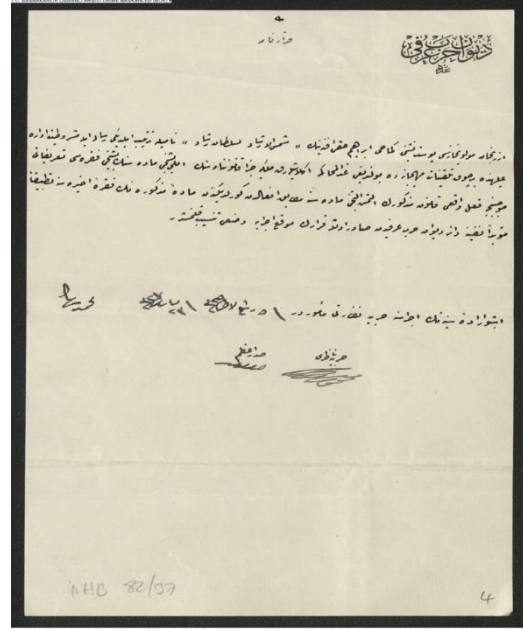
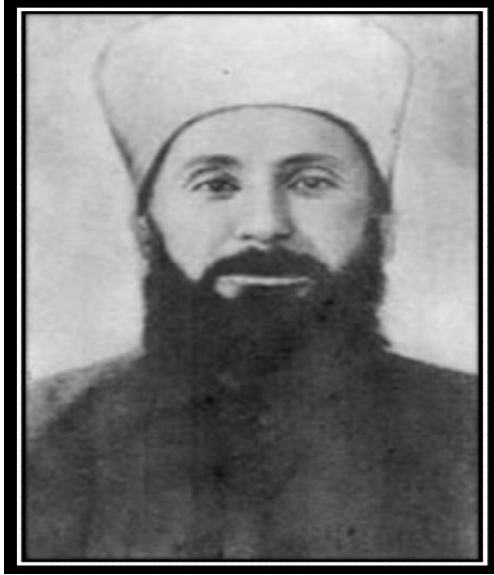
- BOA, A.}MKT.MHM., no. 439/68.
BOA, BEO., no. 3917/293741.
BOA, BOE. DH. KMS., no. 47/56/1.
BOA, BOE. DH. KMS., no. 47/56/4.
BOA, C. EV., 229/11420
BOA, C. EV., no. 346/17556
BOA, C. EV., no. 524/26493.
BOA, C. EV., 461/23303.
BOA, DH. EUM. KADL., no. 14/30.
BOA, DH. MKT., no. 1028/61/1.
BOA, DH.MTV., no. 18/24/2.
BOA, EV. BRT., no. 146/12.
BOA, EV. BRT., no. 28/11.
BOA, İ. HB., no. 82/37/4.
BOA, İ.DH., no. 936/74111/1.
BOA, MAD.d., no: 05152/322
BOA, ŞD., no. 3034/47/1.
BOA, Y. PRK.BŞK., 30/65/1.
BOA, Y.PRK.UM., no. 41/50/1

EKLER

EK-1. İbrâhim Hakkı Kemahî'nin *Dîvân-ı Ebu Kemal* isimli eserinin ilk ve son sayfası.

EK-2. İbrâhim Hakkı Kemahî, sürgün edildiğine dair belge ve Terzi Baba mezarlığında bulunan kabri.

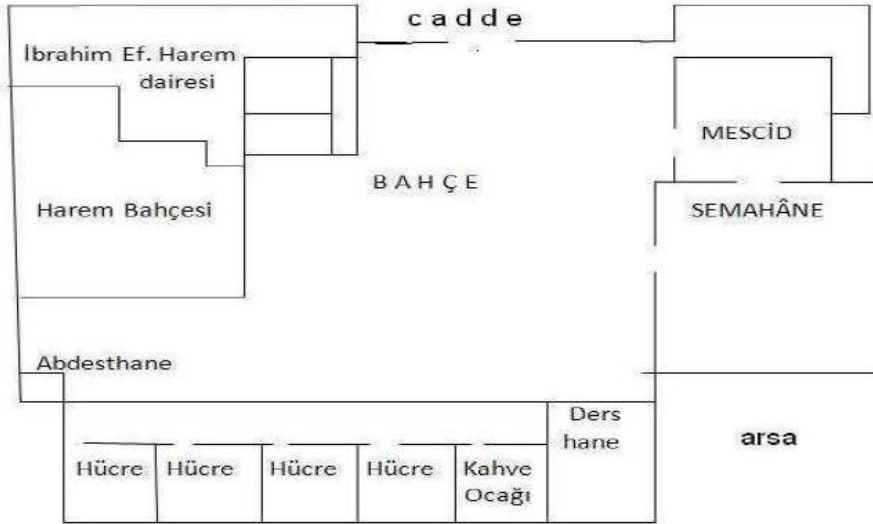
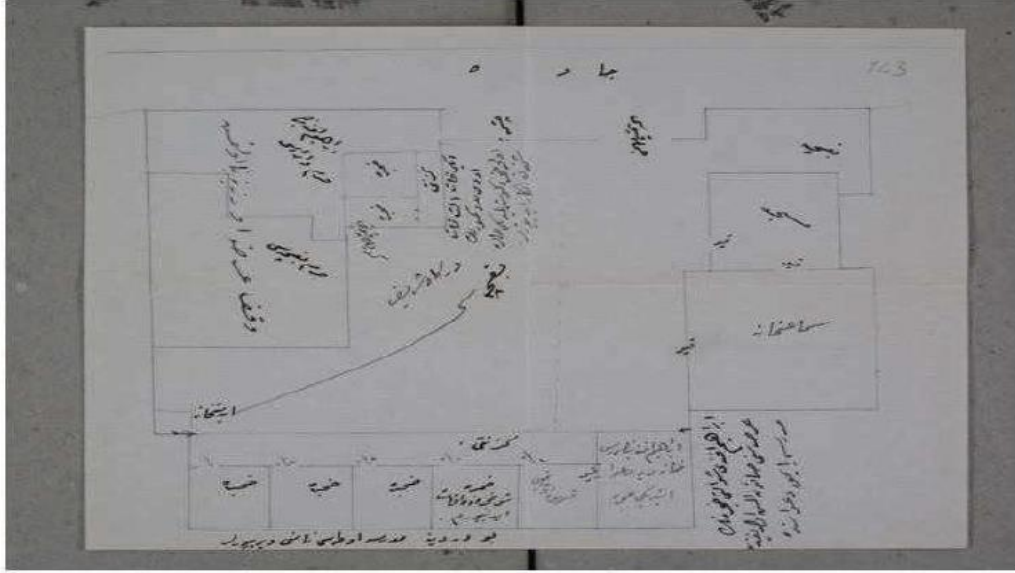

I.HB.00082.00037.004

İbrâhim Hakkı Kemahî (ö. 1924)

EK-3. Erzincan Melik Sâlih Mevlevîhânesi'nin krokisi.⁷¹⁰

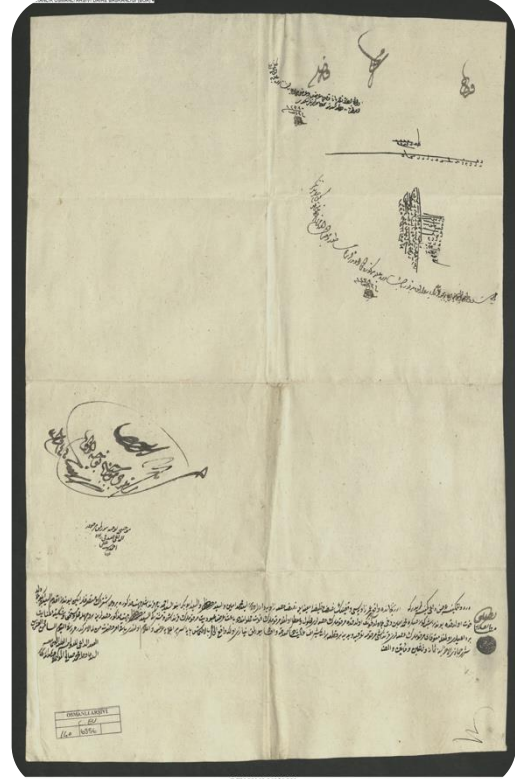

⁷¹⁰ Adalıoğlu, "Erzincan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", s. 116.

EK-4. Erzincan’da bulunan Haydarhâne ve Pir Ömer Zâviyelerine ait arşiv belgesi ve Şeyh Saffet Efendi’nin kabri.

29 Zilkade 1225/26 Aralık 1810 tarihli Erzincan’da bulunan Haydarhâne Zâviyesi Vakfı’na ait tevliyet ve zaviyedarlığın tevcihi hakkındaki belge.

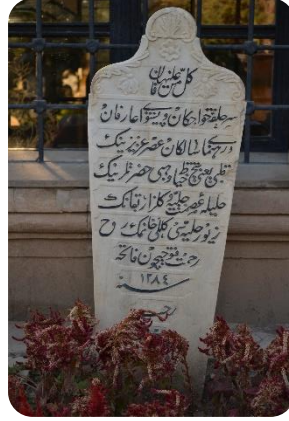
28 Cemâziyelahir 1238/12 Mart 1823 tarihli Erzincan’da bulunan Pir Ömer Zâviyesi Vakfı’na ait tevliyet ve zaviyedarlığın tevcihi hakkındaki belge.

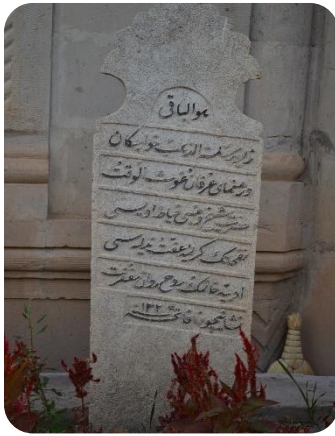
Şeyh Saffet Efendi (ö. 1960)

EK-5. Terzi Baba'nın türbesi ve ailesinin kabirleri.

Terzi Baba'nın eşi
Güllü Hanım
(ö. 1284)

Edebiyye Hanım
(ö. 1320)

Meysûne Hanım
(ö. 1310)

Zeyniyye Sâre
Hanım (ö. 1286)

EK-6. Terzi Baba'nın halifelerinden Leblebici Baba ve Abdülbâkî Baba'nın kabirleri.

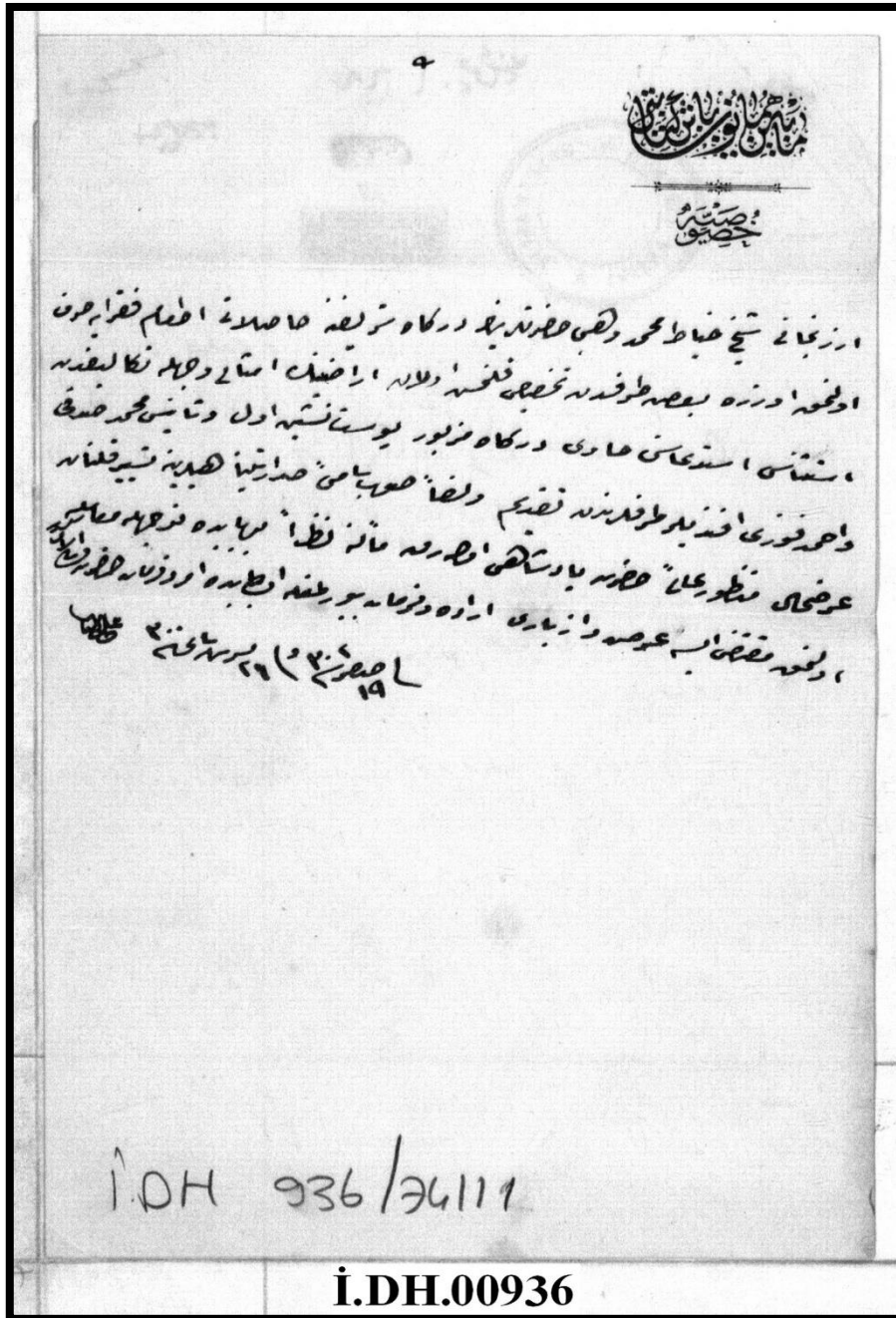

Şeyh Süleyman Şems-i Hayâl
(Lebleci Baba)
(ö. 1294)

Şeyh Abdülbâkî Baba
(ö. 1311)

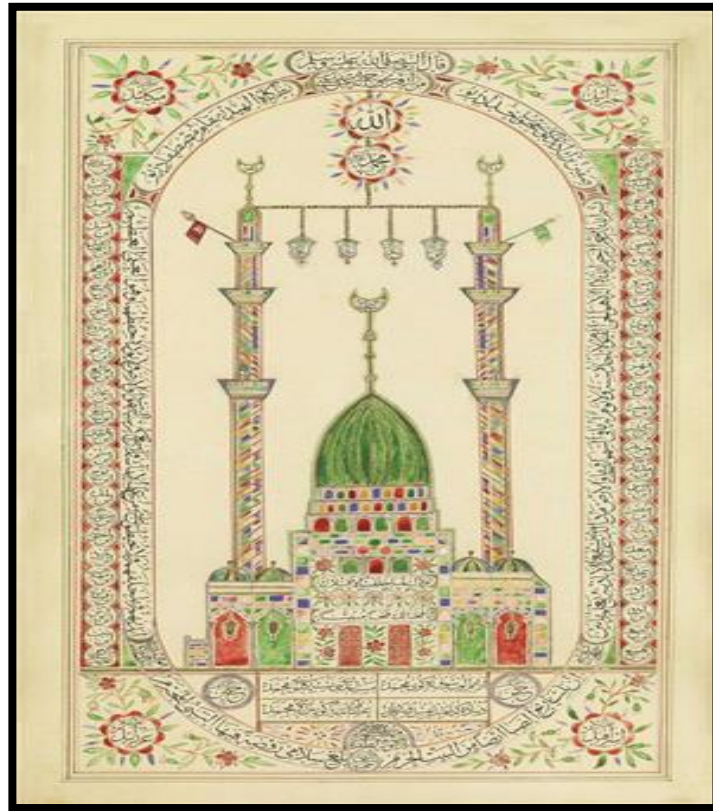
EK-7. Terzi Baba Dergâhı'na tahsis edilen bir arsa ile ilgili belge.

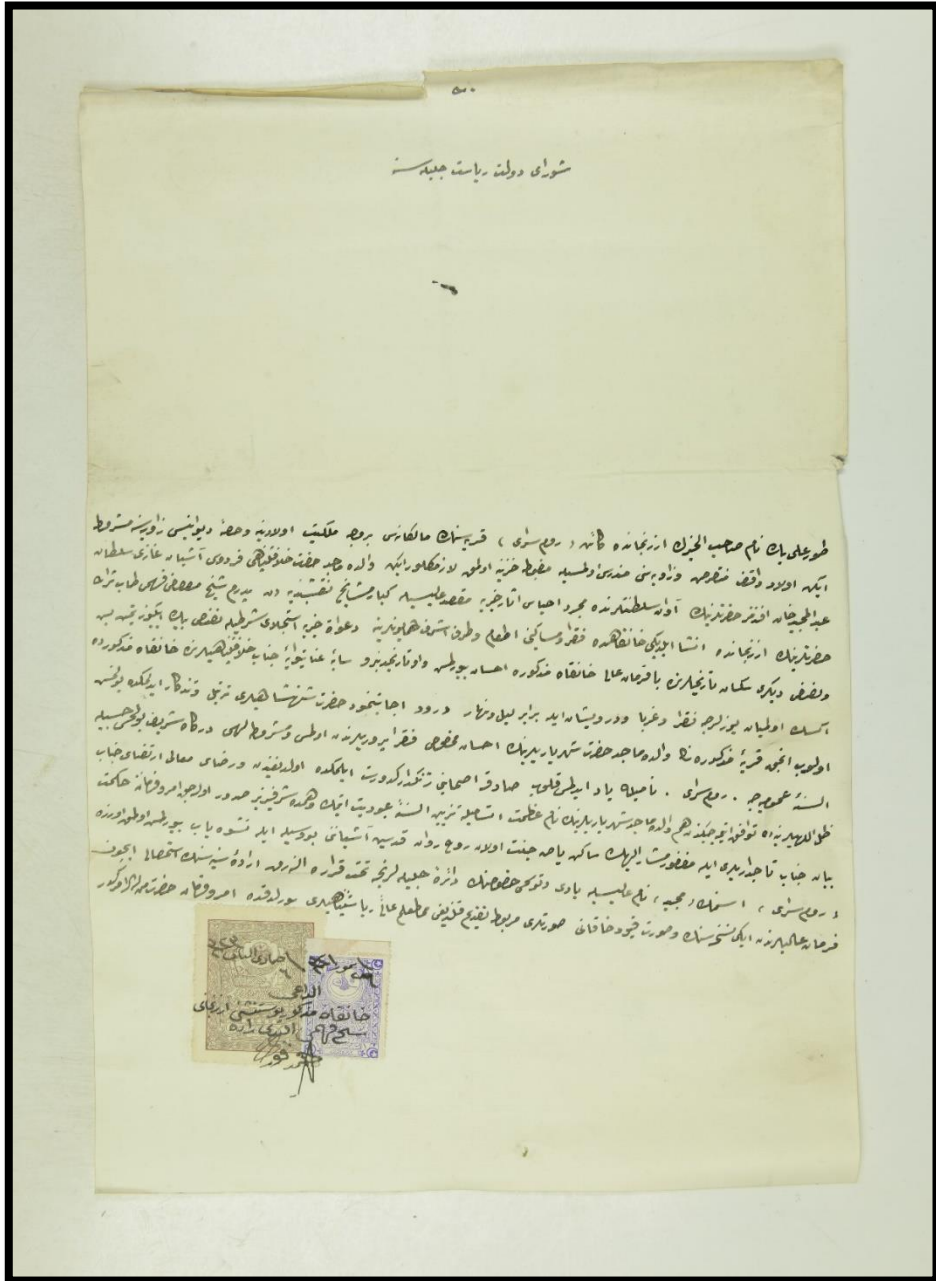
EK-8. Hâfız Mehmed Rüşdü Efendi'nin türbesi, sandukası ve Mustafa Fehmi Efendi'ye nispet edilen Tekke levhası.

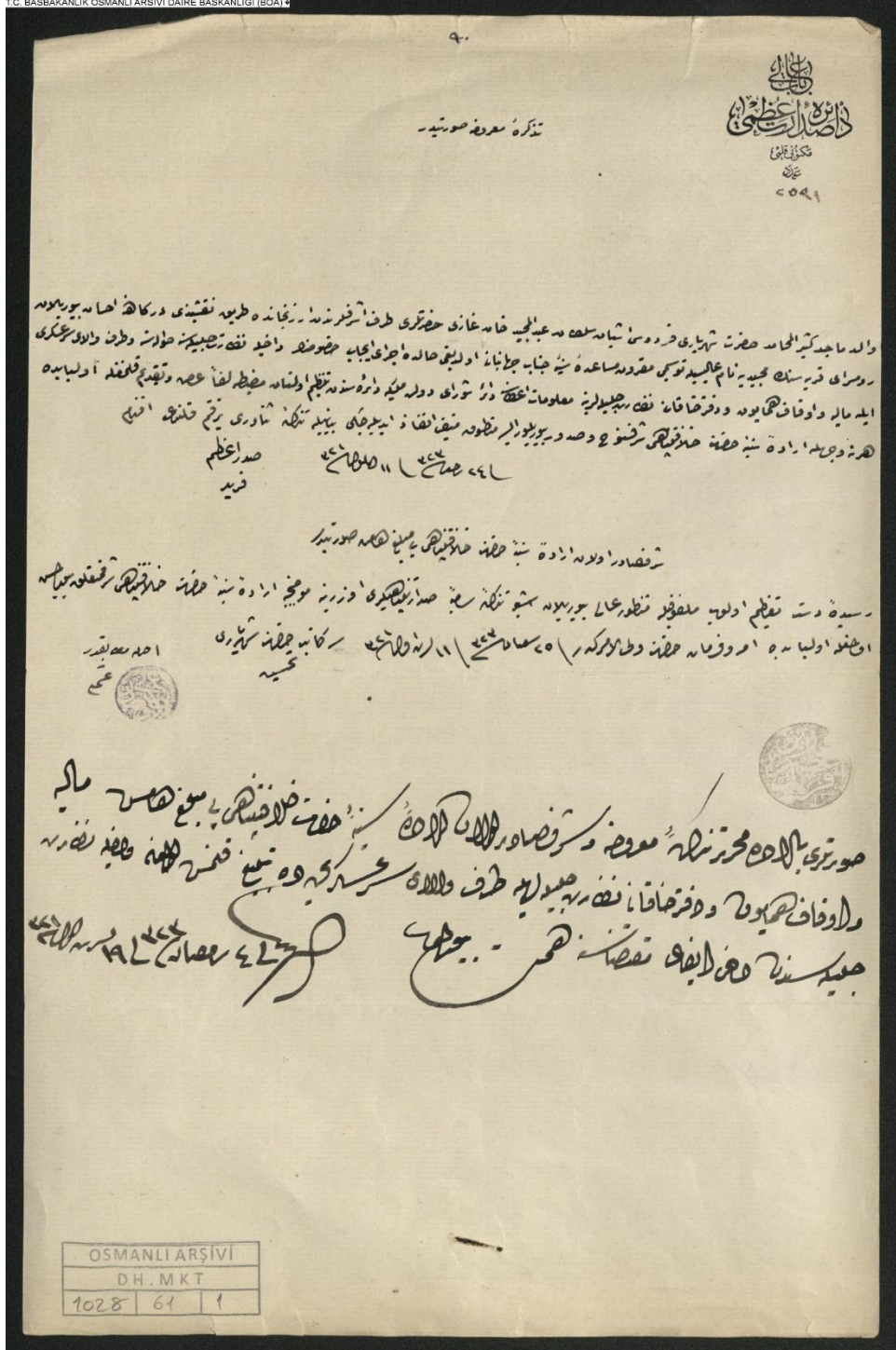
Hâfız Mehmed Rüşdü Efendi (ö. 1285)

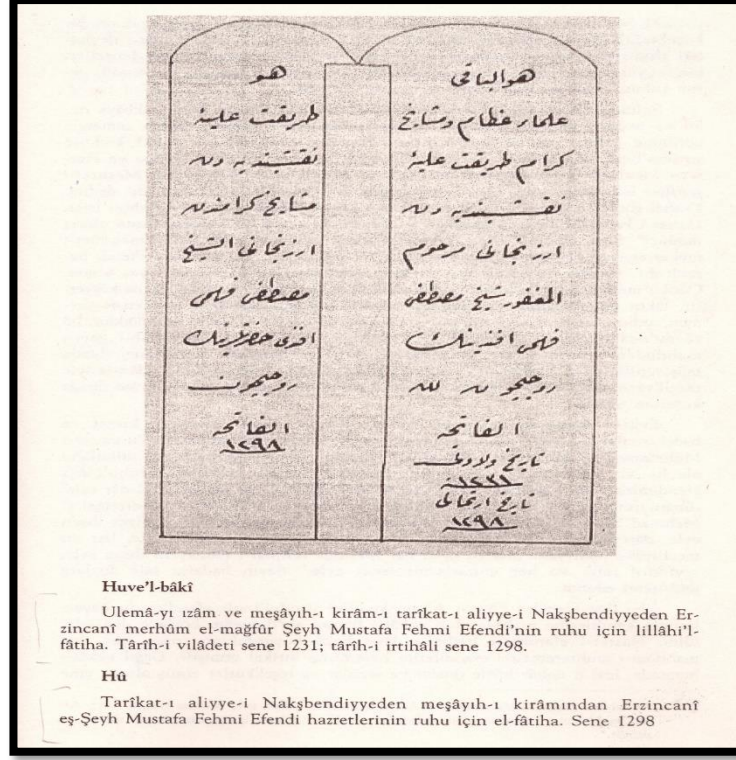
EK-9. Rumsaray köyün isminin değiştirilmesine dair Şeyh Ahmed Fevzi Efendi'nin tahrili (16.07.1323).

EK-10. Rumsaray köyünün isminin Mecidiye ismi ile değiştirilmesine dair belge

EK-11. Aşçı Dede tarafından resmedilen Fehmi Efendi'nin mezar taşı ve Fehmi Efendi'nin çocuklarından Hâlet Efendi ve Hatice Hanım'ın kabirleri.

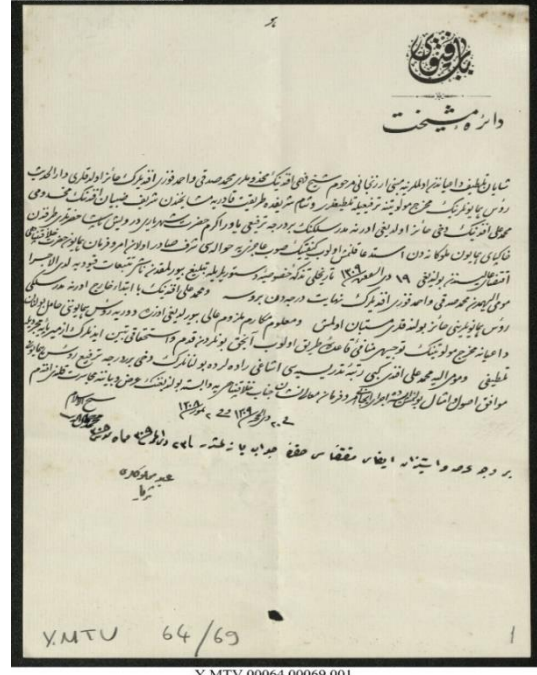
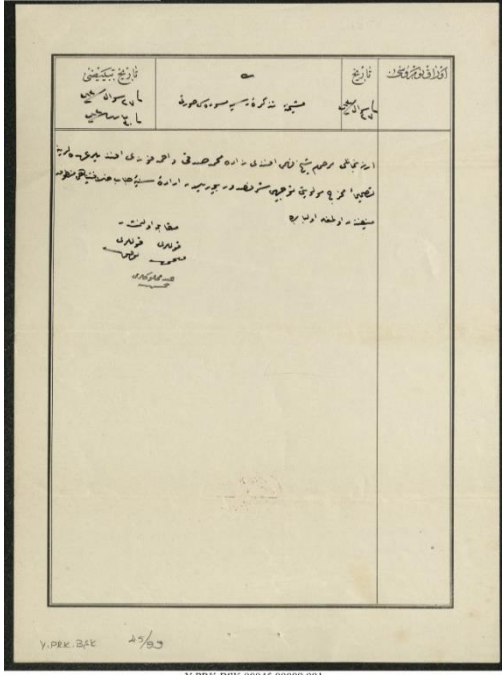

İbrâhim Hâlet Efendi
 (ö. 1289)

Hatice Hanım
 (ö. 1287)

EK-12. Şeyh Mehmed Sıdkı ve Şeyh Ahmed Fevzi Efendilere verilen Mahreç Mevleviyeti ve şeyh Ahmed Fevzi Efendi'nin kabri.

Şeyh Ahmed Fevzi Efendi (ö. 1924)

EK-13. Şeyh Ahmed Fevzi Efendi'ye ait TBMM hâl tercümesi ve seçim mazbatası.

Ergincaan ..... Milletvekili Şeyh Hacı Fevzi ..... in kısaca özetidir.			
Adı ve Soyadı [*1]	Karzi Baysoy.	Eserleri	/
Balanesim ve anasımın adı	Fahri Fahri	İlim rütbesi	
Doğum yeri	Ergincaan.	Seçimden evvel ki mevkisi ve işi gürcü	Sekül
Doğum tarihi	1280	Milletvekilliği sırasında ehl-i dine mensup ve işi bulduğunda	Evlü idi ve iki kişi bulduğuna.
Öğrenimi	Kuvayi-İlahiyat'ta fihristi.	Osmanlı Meclisi başlarında Milletvekilliği varsa seçti yerleri	/
Bildiği diller	Tarık, Arapça,	İddü ise ilim tarihi	1340
Neden umulan- ğı olduğı			
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>Ergincaan ispatında Ruslar tarafından C. Ben Poykuy olarak Tiflis hapishanesine gönderildiği ve Tiflis alin okutan evine Bakaya dönmüştür. R. Han'ın kızı Saray, Ergincaan konresinde bulunmuş ve ilk meclisin kuruluşunda Millet vekilliği olarak Bakaya girmiştir. 4. seneye millet vekilliğini müteakip, İstanbul'a ve Ergincaan fakih kurulu olmuştur.</p>			

adı ve soyadı	eserleri	ilim rütbesi	doğum yeri	doğum tarihi	öğrenimi	bildiği diller	ilim tarihi	neden umulan- ğı olduğı	Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Yokluk bramaht tarziye halı yodan boud ekht şelisi ahdıy eze msk tarık aştıdar brrkdırlı oduqı ozozı seclerle kıya aştıtarlı na şelısı yodan vız-ız arırmıqdır. aştıy. ebdık dılası alımtık eze msk aştıdın dıy dıy oduqı
ohtırdıy ebdık şelı alıas oduzı dıktıkıat aştıydıy ebdık dıy.

EK-14. Şeyh Ahmed Fevzi Efendi⁷¹¹ ve Sivas Kongresi Delegeleri.⁷¹²

Şeyh Fevzi Efendi (oturanlardan en sağda) Sivas Kongresi delegeleriyle, 1919

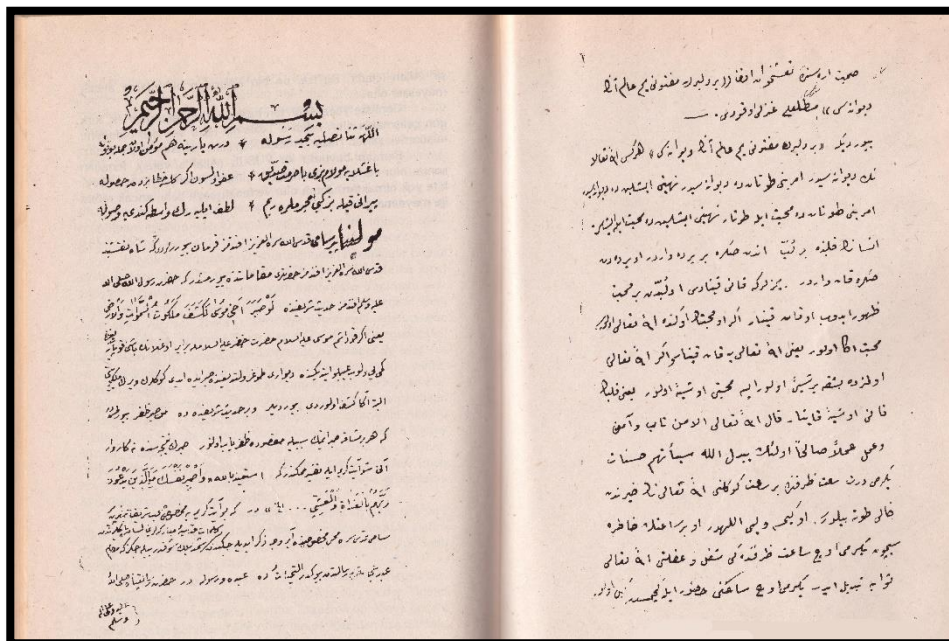
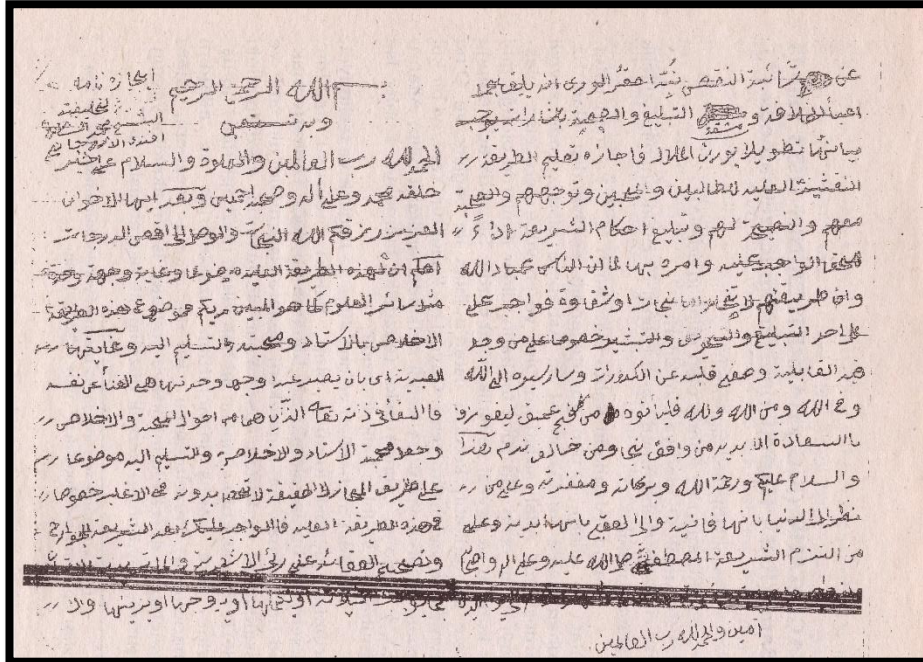
⁷¹¹ TBMM Birinci Meclis Azaları Albümü, Yenigün Matbaası, Ankara, 1327, s. 39.

⁷¹²

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sivas_Kongresi#/media/File:Mustapha_Kemal_Pasha_%26_members_of_his_Nationalist_Committee,_Sivas,_1919.jpg (29.11.2017)

EK-16. Muhammed Sâmî Erzincanî'nin tarikat icazeti ve sohbetlerinin derlendiği eser.⁷¹³

⁷¹³ Tuygun, Piri Sami Hazretleri, s. 64, 186-187.

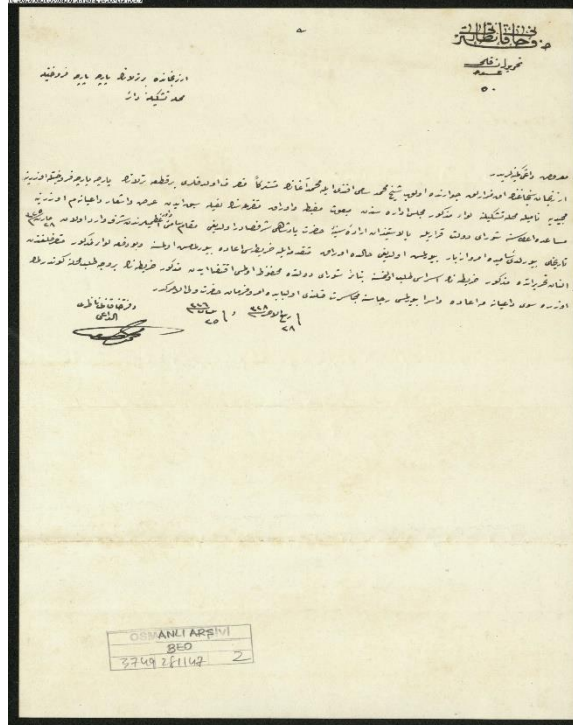
EK-18. Muhammed Sâmî Erzincanî'nin türbesi ve Kırıtlıoğlu tekkesini inşa ettiği yerin mahalle olmasına dair belge.

Muhammed Sâmî Erzincanî türbesinin giriş kapısı

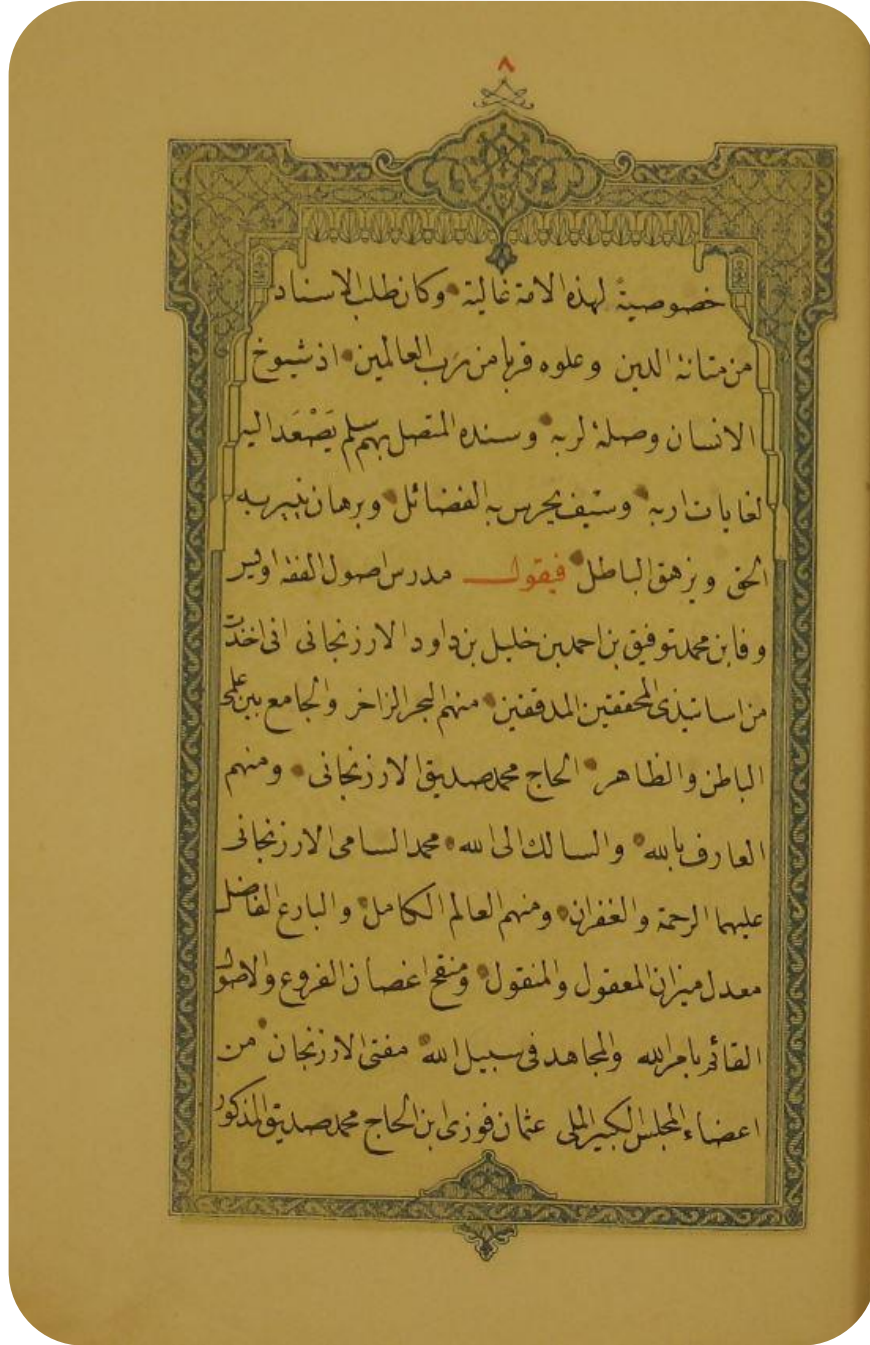

Muhammed Sâmî Erzincanî'nin türbesi

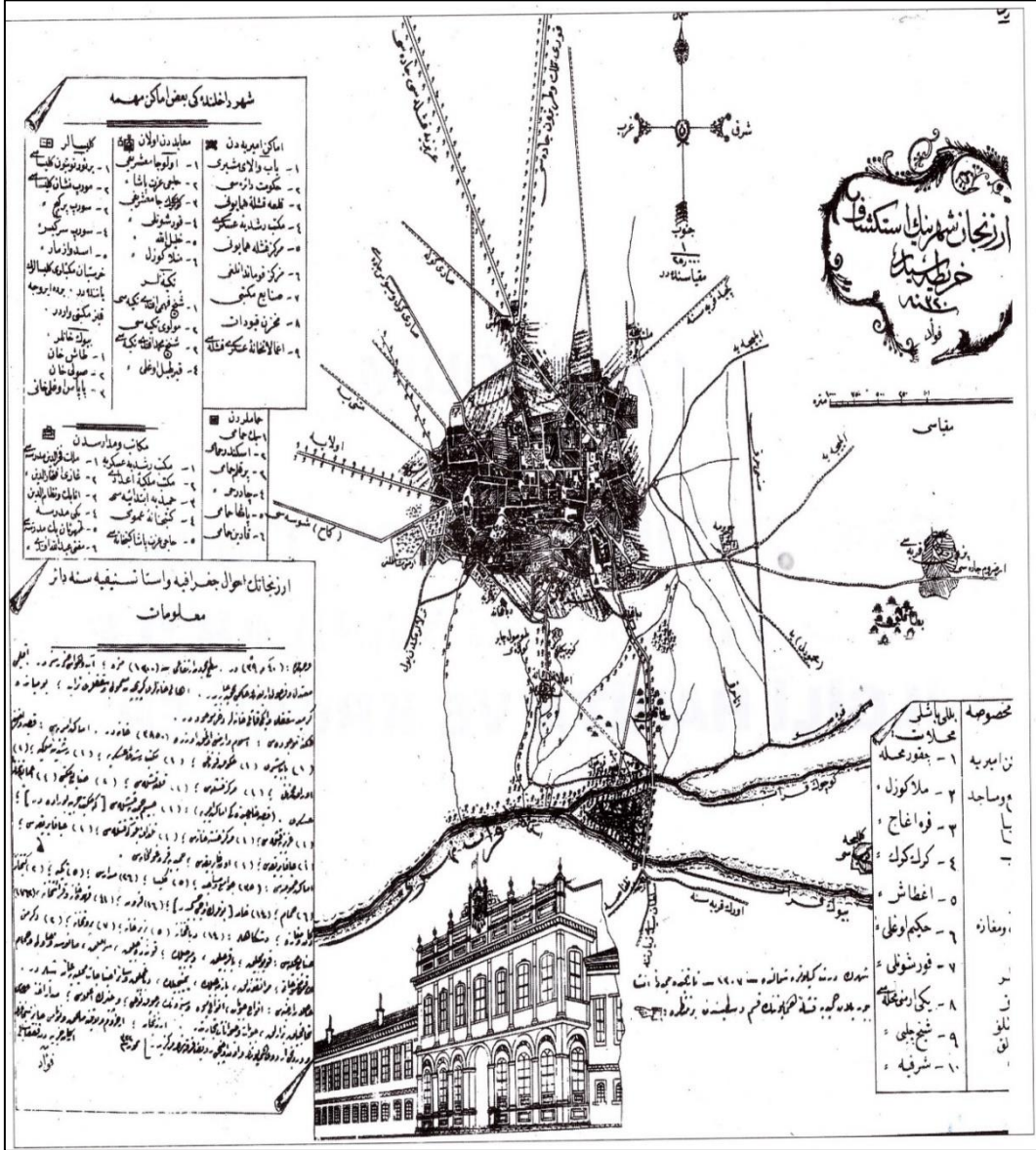

ISI:002749.281147.002

EK-19. Üveys Vefâ Erzincanî'nin öğrencilerinden Ali Rıza Haks'es'e verdikleri icâzetnâme (Şeyh Muhammed Sâmi Erzincanî'den ders aldığını göstermektedir).

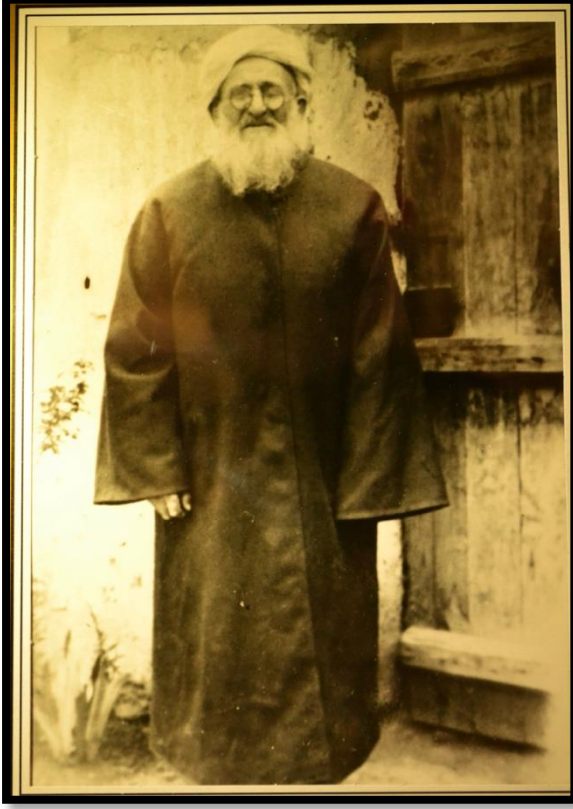

EK-20. Erzincan şehrinin 1320/1904 tarihli istikşâf haritası. Haritada Erzincan'da bulunan dört tekkenin ismi geçmektedir.

EK-21. Şeyh Abdurrahman Acar (Hâhi) ve kabri.

Şeyh Abdurrahman Acar (Hâhi)

Şeyhe ait not defteri

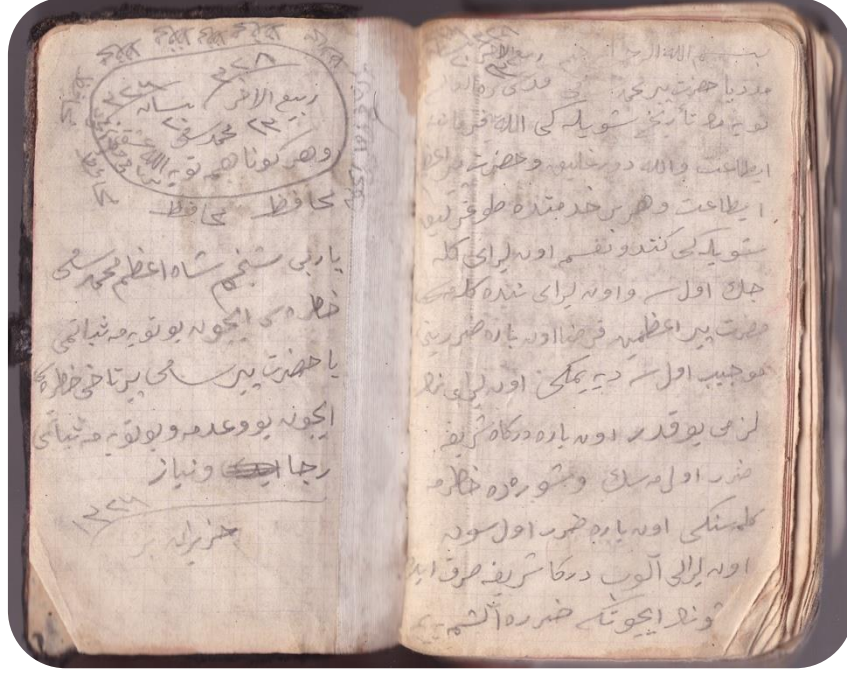

Şeyhe ait hatm-i hâcegân taşları

Şeyh Abdurrahman Acar (ö. 1370)

EK-22. Şeyh Abdurrahman Acar'ın Şeyh Muhammed Sâmî'ye inâbe ettiği tarihi not aldığı defterinin sayfası ve halifeleri.

Şeyh Abdurrahman Güven (Pişkîdâğî)
(ö. 1993)

Hanzarlı Ali Hoca'nın Ak Mezarlıkta (Pîr-i Sâmî'nin türbesinin bulunduğu yer) bulunan kabri

EK-23. Şeyh Muhammed Beşir Efendi, halifesi Hidayet Efendi ve Kırşehir’de Cacabey Medresesi’nin yanında bulunan eşi Fatıma Hanım’ın kabirleri.

Şeyh Muhammed Beşir Efendi (ö. 1932)

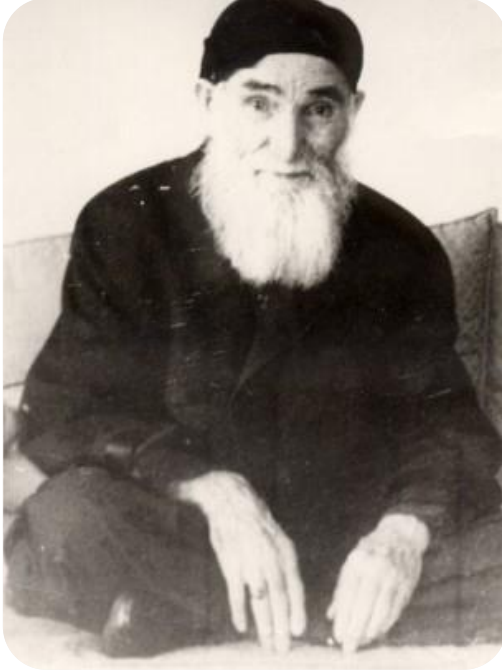

Hidayet Efendi (ö. 1960)

Fatıma Hanım (ö. 1917)

EK-24. Musa Dede Bayburdî (Dede Paşa) ve Terzi Baba Mezarlığındaki kabri.

Dede Paşa
Musa Bayburdî

M. Tevfik Hacıbeyoğlu (sağda) ve Dede Paşa⁷¹⁴

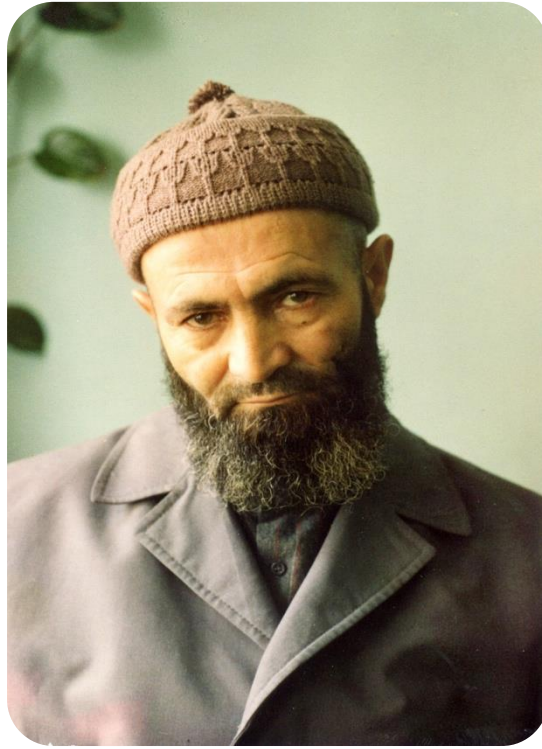
Musa Dede Bayburdî
(ö. 1973)

⁷¹⁴ http://www.cevaplar.org//images/album/5/6/9/b_5699.jpg (24.01.2018)

EK-25. Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Terzi Baba Mezarlığında bulunan türbesi

Abdurrahim Reyhan Efendi (ö. 1998)

Abdurrahim Reyhan Efendi